અકબર રાજ્ય રહસ્ય.

ભાગ ૧ લો.

(અપૂર્વ ઘટનાપુર્ણ નવલકથા)

પ્રયોજક:-

રા. વ્રજલાલ જાદવજી ઠક્કર—અમદાવાદ.

પ્રકાશક:-

બુકસેલર સાકરલાલ બુલાખીદાસ.

ઠે. રીચીરોડ— અમદાવાદ.

સંવત ૧૯૭૬. સને ૧૯૨૦.

આવૃત્તિ ૨ જી. પ્રત ૧૦૦૦.

કીંમત ૨—૪—૦

શ્રી "ભાગ્યોદય" પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં જેઠાલાલ દેવશંકર
દવેએ છાપ્યું.
ઠે ખાડીયા—અમદાવાદ.

જાહેર ખબર.

સરકારી નિશાળના અનુભવી ગ્રેજ્યુએટ શિક્ષકના હાથથી આવી જાતનું કોઇ પણ પુસ્તક લખાયું હોય તો તે ફક્ત આજ છે.

ધી ગાઇડ ટુ ઇંગ્લીશ ટીચર.

પોતાની મેળે ઘેર બેઠાં વગર માસ્તરે થોડા વખતમાં અને થોડી મહેનતમાં રીતસર અંગ્રેજી શિખવું હોય તો ધી ગાઇડ ટુ ઇંગ્લીશ ટીચર જરૂર ખરીદજો. અક્ષર જ્ઞાન તાર, કાગળ અરજીઓ વગેરે લખતાં, વાંચતાં શીખવા સારૂ આ પુસ્તક ઘણુંજ ઉમદા સાધન છે, આ પુસ્તકની અંદર હરેક વિષયની સમજ, એવી સાદી અને સરળ રીતે આપવામાં આવી છે કે, ગમે તેવા શિખાઉ માણુસને પણ સમજતા જરાએ મહેનત પડતી નથી. બીજાઓની માફક આ પુસ્તકના જુદા જુદા ભાગો કર્યા નથી પણ એકજ પુસ્તકની અંદર જરાએ જરા ઉપયોગી બાબતોનો સમાવેશ ઘણીજ બાહોશીથી કરવામાં આવ્યો છે, વધુ તારીફ ન કરતાં એક વાર ચોપડી મંગાવી ખાત્રી કરવા અમો ભલામણ કરીએ છીએ. કીં. રૂ. ૧। પોષ્ટેજ માફ.

બીજી કોઇ પણ જાતની ચોપડી જોઇતી હોય તો એક આનાની ટીકીટ બીડી અમારૂં મ્હોટું સુચીપત્ર મંગાવો.

બુકસેલર સાકરલાલ બુલાખીદાસ.

ઠે. રોચીરોડ—અમદાવાદ.

પ્રસ્તાવના.

धर्मादपेतं यत् कर्म्म यद्यपि स्यान्महाफलं ।
न तत सेवेत मेधावी न तद्धितमिहोच्यते ॥
शांतिपर्व अ. २९५. १०७७७.

"ધર્મમાર્ગનો ત્યાગ કરીને જે કોઇ પણ કાર્ય કરવાથી મહાન ફળ પ્રાપ્ત થતું હોય તો પણ બુદ્ધિમાન પુરૂષે તે કાર્ય કરવા તત્પર થવું નહિ. તેને હિત કહી શકાતું નથી."

* * * * * *

મોગલ શહેનશાહ જલાલુદ્દીન મહમ્મદ અકબરશાહનું રાજ્ય જ્યારે યુદ્ધ વિગ્રહોથી શૂન્ય હતું—સંપૂર્ણ શાન્તિમય હતું—અકબર શાહ જ્યારે વૃદ્ધ થવા આવ્યા હતા એ સમયની કેટલીક ઐતિહાસિક ઘટનાઓને લક્ષ્યમાં રાખીને આ વિસ્તૃત નવલકથા લખવાનો પ્રારંભ કર્યો છે.

અમરકોટના—રેતાળ, નિર્જન પ્રદેશમાં અકબરશાહનો જન્મ થયો હતો. હુમાયુ બાદશાહ એ સમયે શેરશાહના ભયથી પલાયન કરી ગયો હતો. એ સમયે અકબરશાહના પિતા હુમાયુની સ્થિતિ ઘણી શોચનીય હતી. તે પોતાના કેટલા વફાદાર તેમજ વિશ્વાસુ સાથીદારોને સાથે લઇને અમરકોટના નિર્જન પ્રદેશમાં જઇને છુપાઇ રહ્યો હતો. એવા ભયંકર સમયે પ્રજાપ્રિય અકબરશાહનો જન્મ થયો હતો. તે સમયે તેની પત્ની, દિલ્લીની મહારાણી તેમજ અકબરશાહની માતા હમીદાબાનુબેગમે પુત્રનો જન્મ થતાં થોડી કસ્તુરી પોતાની સાથેનાં સ્નેહીજનોને વહેંચી હતી. આજે એજ શોચનીય સ્થિતિને

આધીન થઈ પડેલા હુમાયુ બાદશાહનો ભાગ્યશાળી પુત્ર જલાલુદ્દીન મહમ્મદ અકબર સમસ્ત ભારતમાં "દિલ્હીશ્વરોવા જગદીશ્વરોવા" તરીકે ચારે તરફ પ્રખ્યાતિ પામી ચુકયો છે. તેનો રાજ્યભંડાર કુબેરના રાજભંડાર જેવો હતો. તેની હાકથી સમસ્ત હિંદુસ્થાન ધ્રુજી ઉઠયું હતું.

અકબરશાહના રાજત્વકાળમાં સર્વત્ર સંપૂર્ણ શાન્તિ સ્થપાઇ રહેલી હતી. ઉદારનીતિના પક્ષપાતી થઇને હિન્દુ મુસલમાનો વચ્ચેના ભેદભાવને દુર કરવાને માટે તેણે કેટલીક હિંદુ રાજકન્યાઓને પોતાની પટ્ટરાણી બનાવી હતી. એ હિંદુરાજકન્યાને પેટે તેના સિંહાસનનો ભવિષ્યનો શહેનશાહ તેમજ તેનો પ્રાણાધિક પુત્ર યુવરાજ સેલિમ જન્મ્યો હતો; તેમજ શાહજાદા સેલિમે પણ એક રાજપુતકન્યા સાથે વિવાહ કર્યો હતો. અસ્તુ.

જનસમાજ ઇતિહાસના થોડા ઘણા જ્ઞાન સાથે પોતાના અવકાશનો સમય આનંદમાં પસાર કરી શકે એ હેતુને લક્ષ્યમાં રાખીને આ નવલકથા લખવાની પ્રવૃત્તિ કરી છે. એમ છતાં કોઇએ એમ નથી સમજી બેસવાનું કે આ ગ્રંથમાં સઘળી ઐતિહાસિક માહિતીજ મને આપવામાં આવી છે.

પ્રસ્તુત નવલકથા લખવામાં બંગાળી સુપ્રસિદ્ધ નવલકથાકાર શ્રીયુત હરિસાધન મુખોપાધ્યાયની એક નવલકથાનો કેટલોક આધાર લેવામાં આવ્યો છે તે માટે હું અંતઃકરણપૂર્વક તેમનો આભારી છું.

અન્તે દોષો તરફ દુર્લક્ષ્ય કરી ગુણને ગ્રહણ કરવા સહૃદય પાઠકોને નમ્ર પ્રાર્થના છે.

અમદાવાદ તા. ૧૧-૩-૧૬. માંડવીની પોળમાં સુરદાસ શેઠની પોળ.	લી. સાહિત્યસેવક, વ્રજલાલ જાદવજી ઠક્કર.

અનુક્રમણિકા.

ભાગ ૧ લો સમાપ્ત.

શાહેનશાહબાનુ જોધબાઇ અને દાસી.

(જુઓ પૃષ્ઠ ૮૪)

લક્ષ્મી આર્ટ ભાયખાળા મુંબઈ

અકબર રાજય રહસ્ય.

ભાગ ૧ લો.

૧

પલાયન.

વર્ષારૂતુનો દિવસ હતો. આકાશ વાદળાંઓથી ઢંકાયલું હતું. કોઇ કોઇ સમયે વરસાદ વરસતાં કેટલાંક વાદળાંઓ દૂર થઇ જતાં હતાં. આસ્માની આકાશમા ક્ષીણ રવિ-કિરણો પ્રકાશતાં હતાં. ત્યારે કોઇ સમયે પાછું આકાશ વાદળાંઓથી ઢંકાઇ જતું હતું. કવાચિત્ ક્વચિત્ વિજળીના ચમકારા થતા હતા. એ દિવસે ભયંકર વાવાઝોડું હોવાથી કોઇની પણ બહાર નીકળવાની હીંમત થતી નહિ.

સંધ્યા થવાને થોડા સમયનો વિલંબ હતો; એવામાં અસંખ્ય વાદળાંઓએ એકઠાં થઇ જઇને ગગનમંડળને ઢાંકી દીધું. તે દિવસે પશ્ચિમાકાશમાં ઉતરી પડેલા સૂર્યદેવનાં લાલચોળ કિરણોથી પશ્ચિમાકાશ રંગબેરંગી બન્યું નહિ. એ દિવસે એ સમયે યમુનાના ચંચળ જળમાં અસ્તાચળમાં ઉતરી પડેલા સૂર્યદેવનાં કિરણોએ નૃત્ય કર્યું નહિ.

આવા ભયંકર વાવાઝોડાના સમયે આગ્રા શહેરના રાજમાર્ગ જનશૂન્ય જણાતા હતા ! જે રાજમાર્ગ પર અનેક અમીર ઉમરાવોની પાલખીઓ તથા ગાડીઓ દોડતી જણાતી હતી, પાલખીઓમાં બેસી અનેક ઉચ્ચકુળની કામિનીઓ શહેરના એક સ્થાનેથી બીજે સ્થાને જતી

આવતી હતી, અનેક એક્કાઓના અવાજથી રાજમાર્ગ કોલાહલમય થઈ રહેતો હતો તે રાજમાર્ગ આજે એકાન્ત—શાન્ત જણાતો હતો.

શહેરની દુકાનો મધ્યાન્હ કાળની બંધ થઇ ગઇ હતી. રાજમાર્ગ ઉપર ખરીદનાર નહોતો—એટલે પછી વેચનાર શું કરવા દુકાન ઉઘાડી રાખીને બેસી રહે ? ઉમરાવોના આકાશને ચુંબન કરતા બંગલાઓમાંના દીપકો સુદ્ધાં જણાતાં નથી; કેમકે બારી બારણાં બંધ કરી દેવામાં આવેલાં છે. મોગલોના વિલાસપ્રિય આગ્રા શહેરમાંથી તે દિવસે જાણે કે સઘળો વિલાસ—સઘળો આનંદ આસમાનમાં ઉડી ગયો હતો !

મધ્યરાત્રિની નહબત વાગે છે. આ નહબત હમેશાં વાગ્યા કરતી હતી. બાદશાહના ફરમાનથી,—નગરદ્વાર તથા દુર્ગદ્વાર બપોર પછી બંધ થઇ ગયાં હતાં. આકાશમાંના તારકો જ્યોતિ વિનાના જણાતા હતા. પ્રકૃતિમાં આવો અસાધારણ ફેરફાર થયેલો હોવા છતાં બાદશાહની આજ્ઞા ઉથાપવાનું સાહસ કોઇથી થઇ શકે તેમ નહોતું ! કોની તાકાત હતી કે, દીન દુનિયાના માલિક દિલ્હીશ્વર અકબરશાહે નક્કી કરેલા કાનુનને અમાન્ય કરે ?

નહબત વગાડનારાઓએ પણ સમયને અનુસરીને મલ્લાર રાગિણીનો આલાપ શરૂ કર્યો હતો. મલ્લારનો મૃદુ ગંભીર સ્વર ચારે દિશાએ ઘેરાઇ જતો હતો. લગભગ અડધા કલાક પછી નહબત વાગતી બંધ થઇ.

નહબતનો અવાજ બંધ થતાની સાથેજ ભીષણ રણશિંગડાનો અવાજ થવા લાગ્યો. આ નગરદ્વાર બંધ કરવાનો સંકેત—ધ્વનિ હતો.

વિના વિલંબે આગ્રા શહેરનો કોટવાલ જહાન્દારખાન કેટલાક પહેરેગીરો સાથે નગરના મુખ્ય દરવાજા પાસે જઇ પહોંચ્યો. ત્યાં જઈ

પહોંચતાજ ઘોડેસ્વાર કોટવાલ જહાન્દારખાને મ્હોટેથી કહ્યું:—"ખુદા સલામત્ ! બાદશાહ સલામત્ ! ! અલ્લા હો અકબર ! !! "

આ પહેરેગીરોને શહેરના જૂદા જૂદા માર્ગો પર પહેરો ભરવા જવાનો સંકેત-ધ્વનિ હતો. કોટવાલની આજ્ઞા થતાંજ પહેરેગીરો પોતાના હાથમાં નાગી સમશેરો લઇને શહેરની ચારે દિશાએ આવેલા જૂદા જૂદા માર્ગોએ ચાલ્યા ગયા. ઘોડાની ખરીઓનો અવાજ પણ રાત્રિની નિસ્તબ્ધતાને દૂર કરી શકયો નહિં.

મધ્ય રાત્રિ વીતી ગયા પછી પાછું વાયુનું પ્રચંડ તોફાન થવા લાગ્યું. ઘનઘોર-અંધકારમય આકાશમાં વિજળીના ચમકારા થવા લાગ્યા. કાળાં રાક્ષસ જેવાં જણાતાં વૃક્ષોનાં પાંદડાંનો ખડખડાટ સંભળાવા લાગ્યો. આ બધો પ્રકાર જોતાં એમજ જણાતું હતું કે, એ રાત્રે મહા પ્રલય-થશે.

આવી રીતે બીજો પણ અડધો કલાક પસાર થઇ ગયો. પછીથી પ્રકૃતિએ જાણે કે કાંઇક શાન્ત ભાવ ધારણ કર્યો. આગ્રા શહેરની પાસે થઇને વહી જતી શાન્ત યમુનાના ચંચળ તરંગો ઉઠવા લાગ્યા હતા તે બંધ પડી ગયા. વાવાઝોડું ચાલ્યું ગયું; છતાં વરસાદ વરસતો જ હતો.

આવા ભયંકર સમયે એક બળદગાડી યમુના નદીપર થઇને જતા માર્ગ પર ધીમે ધીમે ચાલી જતી હતી. બે બળવાન્ બળદ એ ગાડીને ખેંચતા હતા. એ ગાડીનો ઉપરનો ભાગ રેશમી વસ્ત્ર નીચે ઢંકાયલો હતો. એ રેશમમાં ગુંથણનું કાર્ય અતિ ચતુરાઇથી કરવામાં આવ્યું હતું. વચ્ચે વચ્ચે વિજળીના ચમકારો થતાં એ ગાડી ચકમક કરી રહેતી હતી. ગાડીની ચારે તરફના પડદાઓ પાડી નાંખવામાં આવેલા હતા.

ગાડીનો દેખાવ જોતાં તે કોઇ મ્હોટા ઉમરાવની હોય એવો વિચાર ઉપજતો હતો. અમીર ઉમરાવ સિવાય આવી કીંમતી ગાડીનો ઉપયોગ બીજાું કોણ કરી શકે ? ગાડીની અંદર કોણ બેઠું હતું તે અમે જણાવી શકતા નથી; પરંતુ ગાડીના દેખાવ પરથી અંદર કોઇ આબરૂદાર સ્ત્રી બેઠેલી હોવી જોઇએ એમ લાગતું હતું.

ગાડી ઘણું કરીને દિલ્લી તરફથી આવતી હતી. અમે જે સમયની આ વાત કહીએ છીએ એ સમયે એક રસ્તો યમુના પર થઇને બારોબાર દિલ્લી જતો હતો. આ રસ્તો શહેરની બ્હાર આવેલો હતો, અને અમીર ઉમરાવ અગર તો રજવાડાનું કુટુંબ એક સ્થાનેથી બીજે સ્થાને જતું ત્યારે આજ રસ્તે થઇને જતું હતું.

બળદગાડી એક ઘાટીની પાસે જઈ પહોંચી. એ ઘાટીથી ચાણું બહુ દૂર નહોતું; તેથી આવા ભયંકર સમયે પણ એ ઘાટી પાસે પહેરાનો બંદોબસ્ત હતો.

અત્યાર પૂર્વે અમે જણાવી ગયા છીએ કે, એ ગાડીમાં જે પ્રવાસી હતાં તે સ્ત્રીઓજ હતી. તો પણ કેટલી સ્ત્રીઓ હતી તે અમે જાણતા નથી. ગાડી હાંકનારની પાસે એક સુંદર તેમજ દેખાવડો યુવક એક મ્હોટા વસ્ત્રમાં પોતાના શરીરને ઢાંકી દઇને બેઠો હતો. તેના મુખપર એક પ્રકારની પ્રફુલ્લતા જણાતી હતી.

ઘાટીની પાસે જઇ પહોંચતાં એક ઘોડેસ્વારે આગળ આવી ગાડીવાનને પુછ્યું:—"કોણ જાય છે ?"

ગાડીવાને પહેરેગીરને જોતાંજ ગાડી ઉભી રાખી. પહેરગીરે ફાનસનો પ્રકાશ ગાડી તરફ ફેંકી કહ્યું:—"ગાડીમાં કેટલી સ્વારી છે ? ગાડી ક્યાં જવાની છે ?"

ગાડીવાન કાંઇ ઉત્તર આપે તે પહેલાં તો તેની સાથે બેઠેલો

સુંદર તેમજ દેખાવડો યુવક બોલ્યો:—"અમે નિશારતગંજના બાગમાંથી આવીએ છીએ. ગાડીમાં અમીરઉદ્દૌલા નિશારખાન કે જેઓ એક હજાર સૈનિકોના ઉપરી છે તેઓ સાહેબની ઓરત અને બેટી છે."

પહેરેગીરે નિશારતખાનનું નામ સાંભળી માનદર્શક સ્વરે પૂછ્યું:— "આપ હમણાં ક્યાં પધારો છો?"

ઉત્તર મળ્યો:—"અમારા પોતાના નિવાસ-સ્થાને."

પહેરેગીર:—આવા ભયંકર સમયે મુસાફરી કરવા નીકળવાનું કારણ?

"ખાનસાહેબ ઘણા બીમાર છે; તેથી તેમનું કુટુંબ કોઈ પણ પ્રકારે નિશારતગંજમાં રહેવા ઇચ્છતું નથી. આથી કરીનેજ આવા ભયંકર સમયે મુસાફરીએ નીકળવું પડયું છે."

એ સમયે આગ્રા શહેરનાં સઘળાં કૉફીખાનાંઓ વર્ત્તમાનપત્રનું કામકાજ કરતાં હતાં. કોઇ સારા કૉફીખાનામાં જતાં શહેરના સઘળા સમાચાર સાંભળવામાં આવતા હતા. જે પહેરેગીર આ ઘાટી પાસે પહેરો ભરતો હતો તેણે બે દિવસ પૂર્વે એક કૉફીખાનામાં એવી હકીકત સાંભળી હતી કે, નિશારતખાન ઘણો બીમાર છે. નિશારત-ખાન એક પ્રખ્યાત અમીર હોઇ તે અકબર બાદશાહનો મુખ્ય અંગરક્ષક હતો.

પહેરગીરે કહ્યું:—"સલામત જનાબેઆલિ! જ્યારે આપે ખાનસાહેબનું નામ લીધું છે ત્યારે હું આ ગાડીને કોઇ પણ રીતે રોકી શકું તેમ નથી; પરંતુ હમણાં આ શહેરના રાજમાર્ગમાં એક અમીરના પુત્રનું ખૂન થયેલું હોવાથી અમારે વિશેષ સાવધાન રહેવું પડે છે. અત્યાર સુધી આપને રોકી રાખીને જે બેઅદબી કરી છે તે

માફ કરજો. આપ ખાનસાહેબના શા સગા થાઓ છો ?"

યુવકે ગંભીરતાથી કહ્યું:—"હું તેમનો ભત્રિજો થાઉં છું."

પહેરગીરે કહ્યું:—"આપ જ્યારે ખાનસાહેબના ભત્રિજા છો ત્યારે હું આપને બેલાશક અહિંથી જવા દઉં છું: પરતુ આ ગુલામની ગુસ્તાખી માફ કરજો. દીન દુનિયાના માલિક અકબરશાહનો હુકમ ઘણો સખ્ત છે. બિલાનખાનનું ખૂન થવાથી દરબારમાં ઘણો કોલાહલ થઇ રહ્યો છે. કોટવાલ તેમજ પહેરગીરો પર બાદશાહ નામવર ઘણા ગુસ્સે ભરાયલા છે."

યુવકે મીઠાશથી કહ્યું:—"બિલાલખાનનું ખૂન કરનાર ખૂની અત્યાર સુધી પકડાયો નથી તેથી તમારે વિશેષ સાવધાન રહેવુંજ જોઇએ; વળી હું તમને "બાદશાહી પંઝો" બતાવું છું એટલે પછી અમારી પર સંદેહ લાવવાનું કાંઇ કારણ રહેશે નહિ. અમારે આવી ભયંકર રાત્રિ હોવા છતાં જેમ બને તેમ જલદીથી ખાનસાહેબ પાસે પહોંચી જવાની જરૂર છે."

આ પ્રમાણે કહીને એ યુવકે પોતાના અંગરખાનામાંથી એક પંઝો બ્હાર કાઢીને પહેરગીરને બતાવ્યો. સાથે જે ફાનસ હતું તેની સહાયતાથી પંઝાને બારીકાઈથી તપાસી પહેરગીરે કહ્યું:—"જનાબ! હવે આપ બેલાશક જઇ શકશો. ખાનસાહેબને આ સંબંધી એક પણ અક્ષર કહેશો નહિ. આપ જાણો છો કે, અમે તો માત્ર હુકમના ગુલામ છીએ."

એ યુવકે બીજું કાંઇ બોલ્યા સિવાય હાસ્યમુખે મસ્તક હલાવી 'અદબ' શબ્દ ઉચ્ચાર્યો. ગાડીવાને પણ બળદને ચાબુક મારી. ગાડી ચાલવા લાગી. થોડે દૂર જતાં ગાડીવાને મૃદુ હાસ્ય કરીને કહ્યું:—"કેમ ઇસ્કાન્દાર ! તું તો પહેલાં કહેતો હતો ને કે પંઝાની કાંઇ જરૂર

પડશે નહિ. હવે આ ગરીબ દોસ્તનું કહેવું બરાબર લાગ્યું ને ? સદ્-ભાગ્યે મ્હેં પંજો પ્રથમથીજ ત્હારી પાસેથી લઇ રાખ્યો હતો તેથીજ આપણે બચી ગયા !"

ઇસ્કાન્દારખાને હસીને કહ્યું:—"તું બહાદુર તો ખરો."

ગાડી ધીમે ધીમે ચાલતી હતી. ગાડીવાને કહ્યું:—"ચુપ ! દોસ્ત ! આગ્રા શહેરમાં ઝાડપાનને પણ કાન હોય છે. પ્રબળ પ્રતાપી અકબરશાહ—"

યુવક વચ્ચે બોલી ઉઠયો:—જવા દે ત્હારા અકબરશાહને ! ત્હેં જોયું નહિ કે, આ નગરમાં શાન્તિ કેવી સચવાય છે ! વળી આગ્રા શહેરનો કોટવાલ તેમજ પહેરગીરો પણ કેવા હોશિયાર છે તે પણ આપણે બિલાનખાનના ખૂન ઉપરથી સમજી શકીએ તેમ છીએ."

ગાડીવાને કહ્યું:—"ચુપ ! ચુપ ! તને ખુદાના કસમ છે ! હવે થોડો સમય શાન્ત રહે—નહિ તો આપણે મ્હોટા સંકટમાં સપડાઇ જઇશું. ત્હારી મૂર્ખાઇને લીધે આપણે બન્નેને જહન્નમમાં જવું પડશે."

યુવકે કહ્યું:—"ભાઇ ! ખુદાની પાસે કાંઇ અવિચાર નથી ! જો ખુદા અવિચારી હોત તો આપણે ક્યારનાય પકડાઇ ગયા હોત. આપણે આગ્રા શહેરના સુચતુર પહેરગીરની આંખોમાં પણ ધૂળ નાખી છે. આપણે મુખ્ય ઘાટીમાંથી પસાર થઇ આવ્યા છીએ એટલે હવે ભય રાખવાનું કાંઇ કારણ નથી. જે કટારોએ સેલિમાનું લોહી પીધું છે એજ કટાર મ્હારી છાતી પાસે છુપાઈ રહેલી છે."

આ સમયે ગાડીવાને યુવકનું મ્હોં દાબી દીધું, અને કહ્યું:—"અલી મિરજા ! મ્હને લાગે છે કે ત્હારી બુદ્ધિ શુદ્ધિનો નાશ થયો છે. તું જો ગુપચુપ જ્યાં જવાનું છે ત્યાં નહિ આવે તો હું અહિંથીજ ગાડી પરથી ઉતરી પડીશ."

પ્રકૃતિએ શાન્તિ ધારણ કરી હતી. કૃષ્ણપક્ષની પંચમીની રાત્રિ હતી. રાત્રિનો ત્રિજો પ્રહર હતો. આકાશમાં દોડતાં વાદળાંઓમાં ચંદ્રદેવનો ઉદય થયો હતો. વિજળી વારંવાર ચમકારા કરીને જાણે કે થાકી જવાથી વાદળાંની પાછળ છુપાઇ ગઇ હતી. વાયુ તદ્દન શાન્ત થઇ ગયો હતો. આવી શાન્તિ ભયંકર રાત્રિને વિશેષ ભયંકર બનાવી દેતી હતી.

ગાડી ઘણે દૂર ગઇ તો પણ ઉભી રહી નહિ. બળદો પણ હાંફતા હાંફતા નિરૂપાયે મંદગતિથી માર્ગ કાપતા હતા. આ સમયે એકાએક પાછળથી ઘોડાઓની ખરીઓનો અવાજ થતો સંભળાયો. આ શબ્દ ઘણે પાસેથી આવતો જણાતો હતો.

ગાડીવાન આશ્ચર્ય પામી બોલી ઉઠયોઃ—"ઇસ્કાન્દાર ! કાંઈ સંભળાય છે કે ?"

ઇસ્કાન્દરખાને કહ્યું:—"હા સંભળાય છે.—હવે કાંઇ ઉપાય?"

ગાડીવાનઃ—હવે તો અહિંજ પેટી નીચે ઉતારી મૂકીને નાસી છુટીએ તો બચીએ. જે પહેરગીરે આપણો પંઝો જોયો તેને આપણા પર વહેમ આવ્યો હશે; તેથીજ તેણે પોતાના સાથીદારોને સંકેતથી બોલાવી આપણી પૂંઠ પકડી હશે ! આપણે જલદીથી પલાયન કરીશુ તોજ બચીશું નહિ તો પછી આપણે કેદખાનામાં પડવું પડશે.

આ પ્રમાણે કહીને ગાડીવાન તરતજ ગાડી પરથી નીચે ઉતરી પડયો. પછીથી તેણે ઇસ્કાન્દારનો હાથ પકડીને કહ્યું:—"આમ હાવરો બાવરો બની જઇને જોયા શું કરે છે ? જો જીવતો રહેવા માગતો હોય તો ચાલ પલાયન કરી જઇએ. ગાડીમાંથી પેટી ખેંચીને બહાર કાઢ."

ઇસ્કાન્દારે કહ્યું:—" મિરજા ! મ્હેં શયતાનનું બળ અને પિશાચની શક્તિ મેળવી છે. મ્હારા પોતાના જીવન કરતાં વિશેષ કીંમતી બીજું કાંઇ નથી. જો પકડાઇ જઇશું તો અકબર બાદશાહ આપણને જીવતા મારી નાખ્યા સિવાય શાન્ત થશે નહિ. આપણે જે ભયંકર કાર્ય કર્યું છે તેનું પ્રમાણ તો આપણી સાથેજ છે ! "

પછીથી વાતમાં વધારે વખત નહિ ગુમાવતાં બન્ને મિત્રોએ મળી ગાડીમાંથી પેટી નીચે ઉતારી અને રાજમાર્ગ પર મૂકી. ઇસ્કાનદારે કહ્યું:–" મિરજા ! અહિંથી બે મિનિટમાંજ યમુના નદી આગળ જઇ શકાશે. તું કહેતો હોય તો આપણે ત્યાં જઇને આ પેટી યમુના નદીમાં પધરાવી દઇએ. "

મિરજાએ કહ્યું:—ત્હારા જેવો ભયંકર મૂર્ખ તો મ્હેં આ આખી આલમમાં અન્ય એક પણ જોયો નહિ. જો જીવતો રહેવા માગતો હોય તો હવે અહિં વિલંબ ન કર. ઘોડાઓની ખરીઓનો અવાજ ધીમે ધીમે ઘણો પાસે આવતો સંભળાય છે. અહિંથી થોડે દૂર એક સરાઇખાનું છે. તેના માલિકને મ્હેં પ્રથમથીજ પૈસા ખવડાવી વશ કરી લીધો છે. આપણે સંકેત કરીશું એટલે તે બારણાં ઉઘાડી આપણને આશ્રય આપ્યા સિવાય રહેશે નહિ. પેટીને અહિંજ પડી રહેવા દે. "

ઇસ્કાન્દારે મિરજાનું કહેવું કબૂલ કર્યું. તે પણ આવા કટાકટીના સમયે અસ્થિર બની ગયો હતો.

પેટી નીચે ઉતારી મૂકી બન્ને જણા ગાડીમાં ચઢી બેઠા. મિરજાએ બળદોને એટલો બધો પ્રહાર કર્યો કે, બળદો વાયુવેગે દોડવા લાગ્યા.

ચાર પાંચ મિનિટમાં બન્ને મિત્રો એક સરાઇખાના પાસે જઇ

ઠોકાવ્યા. મિરજાએ બારણાને સંકેતપૂર્વક ખખડાવ્યાં થોડીજ વારમાં બારણાં ઉઘડયાં. બન્ને મિત્રોએ ગાડી સાથે સરાઇખાનામાં પ્રવેશ કર્યો કે તરતજ બારણાં અવાજ થયા સિવાય બંધ થઇ ગયાં.

૨

લાવણ્યમયી લલનાનું ખૂન.

ઇસ્કાનદાર અને મિરજાનું અનુમાન કાંઇ ખોટું નહોતું. તેમણે બન્નેએ સરાઇખાનામાં પ્રવેશ કર્યો ત્યાર પછી માત્ર પાંચ મિનિટેજ દશ ઘોડેસ્વારો રસ્તા પર મુકી રાખવામાં આવેલી પેટી પાસે આવીને ઉભા રહ્યા. એ દશ ઘોડેસ્વારોમાં એક જણનો ઘોડો સફેદ હતો તેમજ તેનાપર નાખવામાં આવેલો સામાન પણ રાજવંશી અર્થાત ઘણો કીંમતી હતો. બીજા ઘોડેસ્વારોના ઘોડાઓ તદ્દન કાળા હતા. તથા એ ઘોડાઓનો સામાન ઘણો કીંમતી નહોતો.

આગળ ચાલતા એક કાળા ઘોડાના પગ સાથે રસ્તામાં પડેલી ભારે પેટી અથડાઇ. ઘોડેસ્વારે લગામ ખેંચી ઘોડાને ઉભો રાખ્યો અને વિના વિલંબે તે નીચે ઉતરી પડયો પછીથી તેણે ગંભીર સ્વરે કહ્યું “ સ્વાર લોક ! હોશિયાર !! ”

પાછળના ઘોડેસ્વારોએ પોતાના ઘોડાઓ ઉભા રાખ્યા. જે ઘોડેસ્વારના ઘોડાને ઠોકર લાગી હતી તે ઘોડેસ્વારે તપાસ કરી તો તેણે રસ્તા વચ્ચે એક ભારે પેટી પડી રહેલી જોઇ. સફેદ ઘોડા પર બેઠેલી વ્યક્તિ આગળના ઘોડેસ્વાર પાસે આવી આ પ્રકાર જોયા કરતી હતી. અંતે તેણે કોતુહલને વશ થઇને પૂછ્યું: ‘ કેમ શો પ્રકાર છે, મહારાજ ? ”

આગળ ચાલતા સ્વારે હાથમાંની એક મ્હોટી મશાલ ચકમકની સહાયતાથી વિના વિલંબે સળગાવી. મશાલ સળગતાંજ એ સ્થાન પ્રકાશિત બની ગયું. સઘળા ઘોડેસ્વારો એ પેટી ઘેરીને ઉભા રહ્યા.

સફેદ ઘોડા પર સ્વાર થયેલો વીર પુરૂષ ઘોડા પર બેઠો બેઠો સઘળો પ્રકાર જોઈ રહ્યો હતો. જે પેટી રસ્તામાં પડી હતી તે કીંમતી મખમલથી મઢી લીધેલી હતી. એ મખમલની ઉપર જરીનું કામ કરવામાં આવ્યું હતું. મહા મહેનતે પેટી ઉઘાડવામાં આવી. સહુએ વિસ્મયતાથી જોયું તો એ પેટીમાં એક અસાધારણ રૂપવતી, અતિ લાવણ્યમયી લલનાનું મુડદું હતું ?

સફેદ ઘોડા પર સ્વાર થયેલા વીર પુરૂષે થોડા સમયસુધી એ લલનાના મડદા તરફ ટગર ટગર જોઇ રહી અંતે એક ગાઢ નિઃશ્વાસ મૂકી કહ્યુઃ—" અય ખુદા ! કેવો ભયંકર દેખાવ ! થોડા દિવસ પૂર્વે એક ઉમરાવનો પુત્ર જાહેર રાજમાર્ગ પર માર્યો ગયો છે, અને આજે પણ વળી એક નારીની હત્યા થયેલી જોવામાં આવે છે ! ખુદા ! ખુદા ! આ સહુ શું છે ! મ્હારા આ શાન્તિમય રાજ્ય પર તમારી કફા મરજી થયેલી જણાય છે. "

એ સફેદ ઘોડાપર બેઠેલો વીર પુરૂષ બીજો કોઇ નહિ; પરંતુ અકબરશાહ પોતે હતા, તથા તેમણે જેને મહારાજ કહીને બોલાવ્યા હતા, તે તેમનો શરીર રક્ષક—તેમનો અતિ સ્નેહી મહારાજ બીરબલ હતો.

અકબરશાહે બીરબલને સંબોધીને કહ્યું:—" હવે વિશેષ કાંઇ જોવાની જરૂર નથી. હું આ સઘળો પ્રકાર સમજી ગગો છું. મ્હારા આવા શાન્તિમય રાજ્યમાં કોટવાલના થાણા પાસેજ એક નિર્દોષ

નારીનું ખૂન ! ખૂનીને હું કદાપિ માફી આપનાર નથી. મહારાજ ! તમે રક્ષકોને આજ્ઞા કરો કે, હમણાંને હમણાં આ નારીના મૃતદેહને આગ્રાના દુર્ગમાં લઇ જઇને રાખે. કાલે પ્રભાતકાળે હું એની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરીશ. "

એ ઘોડેસ્વારોએ એ પેટીને એક ઘોડા પર ઉંચકી લઇને દોરડાથી પેટી બરાબર બાંધી દીધી. ત્યાર પછી લગામ પકડી તેઓ ત્વરાથી આગ્રા શહેર તરફ ચાલી નીકળ્યા.

એ ભયંકર અંધકારમયી રાત્રિનો છેલ્લો પડદો આવી ભયંકરતાથી પડયો.

હવે દિલ્લીશ્વર આવી મધ્યરાત્રિ પછી કેવી રીતે અહીં આવી ચઢયા તે અમે જણાવીશું.

બિલાનખાનના ખૂન સંબંધી સાત આઠ દિવસથી તપાસ ચાલતી હતી–પરંતુ તેનું હજી સુધી કાંઈ ફળ ફળ્યું નહોતું. અકબરશાહે હજારો કામને પડતાં મૂકી પોતે જાતે પણ આ ખૂનની તપાસ કરવા માંડી હતી. બિલાનખાન અકબરશાહની એક બેગમનો પાસેનો સગો થતો હતો. આ તપાસ માટે એક નવી ખબર મળવાથી બાદશાહ બે દિવસ પુર્વે ફતેહપુર સીક્રીના રાજ્ય મહેલમાં ગયા હતા.

જરૂરી રાજ્યકાર્યને લીધે તેમને આગ્રા તરફ એકાએક પાછા ફરવું પડયું. સો ઘોડેસ્વારોને શરીરરક્ષકો તરીકે સાથે લઇને બાદશાહ તેજ દિવસે પ્રભાતકાળે ફત્તેહપુરથી નીકળી પડયા. છુપી રીતે નગરમાં પ્રવેશ કરવાનો તેમનો ઉદ્દેશ હતો તેથી તેમણે માત્ર આઠદશ શરીરરક્ષકો તથા મહારાજ બિરબલને સાથે રાખીને બાકીના સૈનિકોને ફત્તેહપુરથી પાછા રવાના કરી દીધા.

બાદશાહે જ્યારે નગરમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે નગરનો મુખ્ય દરવાજો બંધ હતો; પરંતુ બાદશાહ દરવાજા પાસે જઇ પહોંચ્યા એટલે બન્ને પહેરેગીરોએ તેમને માન આપ્યા પછી દરવાજો ઉઘાડી કુરનસ બજાવી. શહેનશાહ અકબરશાહ માત્ર આઠ શરીરરક્ષકોને સાથે લઇને શા માટે નગરમાં પ્રવેશ કરે છે એ રહસ્ય સમજમાં નહિ આવ્યાથી પહેરેગીરો આશ્ચર્યમાં પડી ગયા, તથા તેઓ વિવિધ પ્રકારની કલ્પનાઓ કરવા લાગ્યા.

૩

આશકને હાથેજ માશુકનું ખૂન.

" આ એક પછી એક ખૂન થવાનું કારણ શું હશે ?" અકબરશાહે મહારાજ બિરબલને પૂછ્યું.

" જહાંપન્નાહ ! હું તો કાંઇ સમજી શકતો નથી ! "

" મહારાજ ! તમે જાણોછોને કે તમેજ આ આગ્રા નગરીના ફોજદાર અને શાન્તિરક્ષક છો ! આ ખૂનોને માટે તમેજ જવાબદાર છો. "

" જહાંપન્નાહ ! મ્હને માત્ર એક અઠવાડીઆની મુદત આપો. હું એટલા સમયમાં ખૂનીને પકડી આપની આગળ હાજર કરીશ."

" નહિ નહિ, એક અઠવાડીઆ સુધી હું રાહ જોઇ શકીશ નહિ. મ્હારા આ શાન્તિમય રાજ્યમાં, રાજ્યધાનીના રાજ્યમાર્ગ પર આવી રીતે ખૂન પર ખૂન થાય તો મ્હારા નામને તથા મ્હારી રાજનીતિને કલંક લાગ્યા સિવાય રહે નહિ ! હું તમને ત્રણ દિવસનો સમય આપું છું. આ ત્રણ દિવસમાં તમારે ખૂનીને પકડી મ્હારી

આગળ હાજર કરવો પડશે. તમે યાદ રાખજો કે, મ્હારો પુત્ર શાહજાદો સેલિમ પણ જો કોઇ ગુન્હો કરે તો હું તેને માફી આપું નહિ. ”

દીવાનેખાસના એક એકાંત મહાલયમાં, આગ્રાનો ફોજદાર, બાદશાહનો પ્રિય સહચર મહારાજ બિરબલ અને અકબરશાહ બેઠા બેઠા ઉપર પ્રમાણે વાતચિત કરતા હતા. એ એકાંત મહાલયમાં શહેરનો મુખ્ય કોટવાલ જહાન્દારખાન પણ હાજર હતો.

મહારાજ બિરબલ નીચું મ્હોં કરી ઉભો હતો. તેના મ્હોં પર પસીનાનાં બિંદુઓ ઉપસી આવ્યાં હતાં. મહારાજ વચ્ચે વચ્ચે મ્હોં પરનો પસીનો સાફ કરતો હતો. ભયથી તેમજ ચિંતાથી તેનું મ્હોં શબના જેવું મલિન બની ગયું હતું ! તેના મનમાં એવી શંકા હતી કે વખત છે ને બાદશાહ કોઇ ભયંકર હુકમ કરશે !

જહાન્દારખાનની સ્થિતિ પણ બિરબલના જેવી જ હતી ! જે ઠેકાણે આ ખૂન થયું હતું તે ઠેકાણાથી જહાન્દારખાનનું થાણું ઘણું પાસે આવેલું હતું. આ પ્રકારમાં જહાન્દારખાન મ્હોટો ગુન્હેગાર હતો. પ્રત્યેક ક્ષણે તેના અંતરમાં ભયંકર શિક્ષા થવાની શંકા ઉપજતી હતી.

અકબરશાહ પણ ગંભીરતાથી વિચાર કરતા બેઠા હતા. તેમણે થોડા સમય સુધી શાન્ત રહી કઠોર સ્વરે કહ્યું—“ જહાન્દારખાન ! ”

આ ભયંકર અવાજ જહાન્દારખાને સાંભળ્યો. સાંભળતાંની સાથે જ તે ચમકી ઉઠયો. તેણે મનમાં ને મનમાં વિચાર્યું:—“ આ વખતે મ્હારો શિરચ્છેદજ થશે ! ” આમ વિચારી તેણે ધ્રુજતા પગે બાદશાહ પાસે જઇ કુરનશ બજાવી તથા સ્થિરતાથી અકબરશાહની આજ્ઞા સાંભળવા તે ઉભો રહ્યો.

અકબરશાહે દઢ સ્વરે કહ્યું:—શમશુદ્દીન જહાન્દારખાન ! જે ઠેકાણેથી આ યુવતીનો મૃત–દેહ મળી આવ્યો છે એ સ્થાનેથી તમારૂં થાણું પાસે છે. તમે મ્હારા રાજ્યના મુખ્ય કોટવાલ છો. હું તમારી પર વિશ્વાસ રાખીને ઘણો પસ્તાયો છું ! હજી પણ એક અઠવાડીઉં પસાર થયું નથી એટલામાં તો ઉપરા ઉપરી બે ખૂન થયાં ! ખૂની રાજમાર્ગ વચ્ચે મૃત–દેહની પેટી મૂકી પલાયન કરી ગયો. વળી વિશેષ આશ્ચર્ય પામવા જેવો પ્રકાર એ છે કે, તે તેના આ ભયંકર કાર્યની નિશાની પણ રાખી મૂકતો ગયો છે. આ બધો બનાવ તમારા થાણાની પાસેજ બન્યો છતાં તમે એ બનાવ સંબંધી બિલકુલ માહિતગાર નથી. જહાન્દારખાન ! યાદ રાખજો કે, જો આ ખૂનનો કાંઇ પણ પત્તો નહિ લાગે—ખૂનીને તમે ત્રણુજ દિવસમાં મ્હારી પાસે હાજર નહિ કરો તો હું પ્રથમ તમનેજ હાથીના પગો નીચે છુંદાવી નાખીશ—તમારો જાન લઇશ. ”

ત્યાર પછી અકબરશાહે ગંભીર સ્વરે કહ્યું:—“ રોજિયા ! ”

અલ્પ સમયમાંજ એક હષ્ટપુષ્ટ તાતાર–રમણી નગ્ન સમશેર હાથમાં લઇને બાદશાહ પાસે આવી પહોંચી તથા કમરમાંથી નમી, બાદશાહને તસ્લીમ કરી તેણે કહ્યું:—“ હુકમ ! જહાંપનાહ ! ”

અકબરશાહે રોજિયાની તરફ કઠોર નજર કરીને કહ્યું:—એ મડદું જે પેટીમાં હતું તે પેટી ત્હેં બરાબર તપાસી જોઇ હતી કે ? ”

તાતારિણી:—હા, મહેરબાન !

અકબર:—બીજું કાંઈ ચિન્હ મળી આવ્યું છે કે ?

તાતારિણી:—ના, કાંઇ મળી આવ્યું નથી. માત્ર એક લાલ કાગળનો ટુકડો મળી આવ્યો છે !

'જોઉં એ કાગળ—" કહીને અકબરશાહે પોતાનો હાથ લંબાવ્યો. બાંદીએ એક લાલ કાગળ બાદશાહના હાથમાં આપ્યો.

પાસેજ વૃદ્ધ મીર મુન્સી ઉભા રહ્યા હતા બાદશાહે તેમને પત્ર આપીને કહ્યું:—" સહુની હાજરીમાં મ્હોટેથી આ પત્ર વાંચો, "

મીર મુન્સીએ પત્રની કેટલીક હકીકત વાંચી. તરતજ તેમના હાથ થરથર કંપવા લાગ્યા. તેમની છાતી જોરથી ઉછળવા લાગી. તેમના હાથમાંથી કાગળ આરસના ટેબલ ઉપર પડી ગયો.

અકબરશાહે ક્રોધે ભરાઇને કહ્યું:—" બદબખ્ત બેતમિજ ! તું આટલો બધો બ્હીકણ છે કે માત્ર એક પત્ર વાંચતાં ધ્રુજી ઉઠે છે ? "

મીર મુન્સીએ સાવચેત થઇને તરતજ પત્ર ઉંચકી લીધો તથા ધ્રુજતા સ્વરે કહ્યું:—" દીન દુનિયાના માલિક ! કસુર માફ હય. આ પત્રમાં ઘણા ભયંકર સમાચાર છે ! "

અકબરશાહે ક્રોધાવેશમાં કહ્યું:—" શા સમાચાર છે તે હું જલદી જાણુવા માગુ છું. "

મીર મુન્સીએ મ્હોટેથી પત્ર વાંચી સંભળાવ્યો. એ પત્રમાં લખેલી હકીકત સાંભળી સહુ કંપી ઉઠયા ! બાદશાહ સુદ્ધાં આશ્ચર્યમાં પડી ગયા. બિરબલનું મ્હોં લેવાઇ ગયું ! જહાનદારખાનના મનમાં પણ એક પ્રકારની ભયંકર વેદના થવા લાગી. પત્રમાં લખ્યું હતું કે:—

" આ રમણી—મ્હારી પ્રાણેશ્વરી હતી; પરંતુ એ અવિશ્વાસિની હતી—તે વફાદાર નહોતી તેથી સોનેરી ખંજરથી તેનું ખુન કર્યું છે, તથા તેની કોમળ છાતીમાંથી વહેતા લોહીથી મ્હેં આ પત્ર લખ્યો છે; પરંતુ આટલેથીજ મ્હારા વેરની વસુલાત પૂરી થશે નહિ. મ્હારૂં સોનેરી ખંજર આગ્રાના રંગમહેલમાં રહેતા એક માણુસનું

લોહી પીવાને ઘણું વ્યાકુળ બની રહેલું છે ! તેનું ખૂન કર્યા પછીથી જ હું જાહેર થઇશ. "

પત્રમાં નામ લખેલું નહોતું. સહી કરેલી નહોતી, હતા માત્ર એક કોમળાંગીના હૃદયના લોહીથી લખાયલા ભયંકર અક્ષરો !

ઉત્તેજના કાંઇક ઓછી થતાં અકબરશાહે કઠોર સ્વરે કહ્યું:—
" મહારાજ બિરબલ ! જોયું કે ? આ ખૂની મામલો મ્હારા અંતઃપુર સુધી પહોંચનાર છે ! જ્યાં સુધી આ રહસ્ય જાહિર નહિ થાય ત્યાં સુધી મ્હારા જીવને ચેન પડનાર નથી—મ્હને શાન્તિ મળનાર નથી. ઠીક છે ! હું તમને એક અઠવાડીઆની મુદ્દત આપું છું. એટલા સમયમાં આ ખૂની મામલાનું રહસ્ય જાહિર કરી શકશો તો ઠીક છે—નહિ તો તમારે અને જહાન્દારખાનને વગર મોતે મરવું પડશે. અકબરશાહના કાયદા કેવા સખ્ત છે એ તમે સારી રીતે જાણો છો. "

અકબરશાહ વિશેષ કાંઇ બોલ્યા વિના સિંહાસન પરથી ઉઠીને ઉભા થયા અને બિરબલ તથા જહાન્દારખાન કાંઇ કહે તે પહેલાં તો તેઓ પાસેના વિશ્રામાલયમાં ચાલ્યા ગયા.

૪.

નિરાશામાં આશા.

બાદશાહ દીવાનેખાસમાંથી નીકળી ચાલ્યા ગયા એટલે જહાન્દારખાન મલિન મુખે, ધ્રુજતા જીવે દરબારમાંથી બ્હાર નીકળ્યો. તેના પ્રાણના ઉંડાણમાંથી કોઈ જાણે કે કઠોર સ્વરે કહેવા લાગ્યું:—
" ઉચ્ચ રાજ્યપદ પ્રાપ્ત કરીને ત્હેં અનેક અત્યાચાર કર્યા છે. તેનું

પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાનો સમય પાસે આવી પહોંચ્યો છે ! અતિ શોચનીય મૃત્યુથી આ જગતમાંથી ત્હારી હયાતિનો નાશ થશે."

આગ્રા શહેરના કોટવાલનું કામ કરતાં કરતાં જહાન્દારખાન ઘરડો થયો હતો. તે તેના પ્રભુ—બાદશાહને ઘણા સારી રીતે ઓળખતો હતો. વિધાતાનું વચન કદાપિ ઉથાપિ શકાય, પરંતુ દિલ્હીશ્વર શહેનશાહ અકબરશાહે એક વખત જે વચન ઉચ્ચાર્યું તેને ઉથાપવા જતાં જીવનનો નાશ થાય તેમ હતું. અકબરશાહની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવાની તાકાત કોઇનામાં નહોતી.

બનેલા પ્રકાર સંબંધી આકાશ પાતાળના વિચારો કરતાં કરતાં જહાન્દારખાને વિચાર્યું—"મ્હારૂં પરમાયુ પુરૂં થવા આવ્યું છે. આ અતિ ભયંકર ખૂની—રહસ્યનો ભેદ હું કેવી રીતે જાણી શકું ? બિલાનખાનનું ખૂન કરનાર ખૂનીને કદાચ પકડી શકાય ખરો; પરંતુ આ લાવણ્યમયી લલનાના ખૂની મામલાનું રહસ્ય હું જાણી શકું તેમ જણાતું નથી !"

જહાન્દારખાનને ચારે તરફ ભય જણાવા લાગ્યો. તેને પોતાના ભાગ્યમાં મૃત્યુજ દેખાવા લાગ્યું; પરંતુ પોતાનું મૃત્યુ કેવી રીતે થશે એ સંબંધીનો વિચાર કરતાં કરતાં તે કંપવા લાગ્યો, તે જાણતો હતો કે જે માણસ પોતાના કર્તવ્ય તરફ દુર્લક્ષ્ય કરે છે તેને બાદશાહ ઘણી કઠોર તેમજ ભયંકર સજા કરે છે.

જહાન્દારખાન ક્યાં ગયો. શું કર્યું, ક્યારે ગયો એ સંબંધી ચિંતાતુર બિરબલને કાંઈ ખબર રહી નહિ. તેનું મ્હોં મડદાના જેવું મલિન બની ગયું હતું. તે પોતેજ ચિંતા—સાગરમાં ડુબી ગયેલો હતો. ચિંતાથી તે બાહ્યજ્ઞાન ભૂલી ગયો હતો.

જહાન્દારખાન તેને બંગલે જઇ પહોચ્યો. મૃત્યુના જેવો

ભય બીજો કોઈ હોતો નથી—તથા એકાએક કોઇ પણ પ્રકારના કારણુ સિવાય મોતની મુલાકાત થાય એના જેવો અતિ ભયંકર પ્રકાર બાજો કયો હોઇ શકે ?

જહાન્દારખાન જ્યારે દરબારમાંથી ઘેર આવતો ત્યારે તો પ્રથમ તેની પ્રિયતમા પત્ની નશીબન બીબીને મળતો હતો. નશીબન તેની બીજી વખતની પરણેતર સ્ત્રી હતી. નશીબન ઘણી બુદ્ધિશાળી પ્રેમમયી, રસિકા તેમજ ગાયન—કળામાં ચાલાક હતી. પતિને તે પોતાનું સર્વસ્વ સમજતી હતી. તે શહેરના કોટવાલની પત્ની હોવા છતાં તેનામાં બિલકુલ અભીમાન નહોતું. તે તો હમેશાં પતિપ્રેમમાં મગ્ન રહેતી હતી. તે પોતાના વૃદ્ધ પતિને યૌવન—સૌંદર્યથી પરિપૂર્ણ જોતી હતી. તેની સાથે રંગરાગ કરતી હતી. તેના ચિત્તને આનંદ આપવાનો યત્ન કરતી હતી.

જહાન્દારખાન પોતાને બંગલે જઇ બારોબાર અંતઃપુરમાં ગયો નહિ. આ પ્રકારથી નશીબનને ઘણું અભિમાન ઉપજ્યું. તેના વિશાળ નેત્રોમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં. તે નેત્રોમાંનું અશ્રુજળ સાફ કરી નાખી અભિમાનના ક્રોધાગ્નિમાં સળગી જવા લાગી. એ અગ્નિમાં માન અભિમાન વગેરે સળગી ગયું—અદ્રશ્ય થઇ ગયું. નશીબને તરતજ પોતાની એક વ્હાલી બાંદીને બોલાવીને કહ્યું:—" ખાનસાહેબને હમણાંને હમણાં મ્હારી પાસે આવવાનું કહે; જો તેઓ એકદમ અહિં નહિ આવે તો હું જરૂર ખાઇ જીવ કાઢીશ."

બાંદીએ તરતજ જહાન્દારખાન પાસે જઇને નશીબનનાં વચનો કહી સંભળાવ્યાં. જહાન્દારખાન નશીબિનને તથા તેના સ્વભાવને સારી રીતે ઓળખતો હતો. નશીબનના જેવી બુદ્ધિમતી પત્ની મળવાથી તેના અંતરમાં અભિમાન હતું. નશીબનમાં એક મ્હોટો દોષ એ હતો કે,

તે જે વખતે જે બાબતની હઠ લેતી તે કદાપિ મુકતી નહિ. તરતજ જહાન્દારખાન નશીબન પાસે ગયો.

પતિને આવી પહોંચેલા જોઇને નશીબનની ચિંતા ચાલી ગઇ. તેનો ગુસ્સો તણાઇ ગયો. તેનું મ્હોં ઉજ્વળ બની ગયું. નશીબને હાસ્ય મુખે પતિને વળગી પડીને કહ્યું:—"હમેશાં તમે ઘેર આવતાંની સાથેજ હજારો કાર્યોને પડતાં મુકી મ્હને મળવા આવો છો— પરંતુ આજે કેમ આવ્યા નહિ ?"

જહાન્દારખાને ચિંતાતુર મુખે કહ્યું:—"નશીબન ! મ્હારા સુખનો સૂર્ય અસ્ત થયો છે. મ્હને લાગે છે કે ખુદા મ્હારી પર ઘણા નારાજ થયા છે. આપણા આ સુખના દિવસો ત્વરાથી પૂરા થશે."

નશીબન:—એમ ગભરાઇ શા માટે જાઓ છો ? ખુદા દયાળુ છે; વળી તમે જાણતા નથી કે,

"સુખ પાછળ દુઃખનો જ્યમ છાંય તડકો થાય છે,
નશીબની લીલા તણા આ રંગ બહુ બદલાય છે."

તમે જાણો છો કે આ વિશ્વ બ્રહ્માંડ મહેરબાન ખુદાએ બનાવેલું છે. ખુદા કદાપિ નિષ્ઠુર થતો નથી. હતભાગિની નશીબન, તમારા કલ્યાણને માટે, તમારા દુઃખને દૂર કરવાને માટે રાત્રિ દિવસ ખુદાને યાદ કર્યા કરે છે.

જહાન્દારખાને ભયંકર હાસ્ય કરીને કહ્યું:—"ત્હારૂં કહેવું હું ખરૂં માનું છું; પરંતુ ત્હારી યાદ ખુદા સુધી પહોંચે છે કે નહિ તે કોણ જાણે છે ? જો પહોંચતી હોત તો આજે મ્હારા શિર પર આવું મહા ભયંકર સંકટ આવ્યું હોત નહિ."

નશીબનનો ખુદા પર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો. સ્વામિનાં વચ-

જેથી તેણે બિલકુલ સંકોચાયા સિવાય કહ્યું:—"પુરૂષો ખુદાના તરફ આવો અવિશ્વાસ રાખતા હશે તે અત્યાર સુધી હું જાણતી નહોતી. દિલ્હીના બાદશાહ અકબરશાહના શહેરના મુખ્ય કોટવાલ આ આગ્રાની સુખશાન્તિના વિધાતા—સંકટોને દૂર કરનાર—એવા તમે છો! તમને શા કારણથી આટલો બધો ભય લાગે છે?"

જહાન્દારખાનનું મન વિરક્ત, હૃદય વિષમય તથા જીવ જવાળામય હતો, તેથી તેને પત્નીનાં આ વચનો ઠીક લાગ્યાં નહિ. તેણે ચિંતાતુર ચિત્તે કહ્યું:—"નશીબનબીબી! જો ત્હેં સઘળી હકીકત જાણી હોત અગર તો સાંભળી હોત તો ત્હારો અંતરાત્મા કંપી ઉઠત. ત્હારૂં મુખમંડળ ભયથી મલિન બની જાત."

આ વચનોથી નશીબને ભય પામ્યા સિવાય હસીને કહ્યું:—"સાહેબ! જે પ્રકારથી તમે ભયભીત બની ગયા છો, તે પ્રકારની નશીબને કાંઇ પણ તપાસ કરી નથી એમ તમે ધારો છો કે શું?"

પત્નીના આ પ્રશ્નથી જહાન્દારખાનના આશ્ચર્યની સીમા રહી નહિ. એ દિવસે દરબારમાં જે હકીકત બની હતી, તે ત્યાં હાજર રહેલાં માણસો સિવાય બીજા કોઇના જાણવામાં આવી શકે તેમ નહોતી. એ અકબરશાહનું છુપું સલાહ કરવાનું સ્થાન હતું. એ ગુપ્ત સ્થાનની હકીકત કોના જાણવામાં આવી શકે? નશીબનના જાણવામાં એ હકીકત આવે એ તદન નહિ બનવા જેવું હતું!

નશીબને પૂછ્યું:—"શું વિચારો છો ખાનસાહેબ! મ્હારા વચનો પર તમને વિશ્વાસ નથી બેસતો? તમે એમ વિચારો છો કે, દિલ્લીશ્વરના ગુપ્ત સ્થાને થયેલી ગુપ્ત વાતચિત તમારા બંગલામાં બેસી રહેલી તમારી પત્નીએ કેવી રીતે જાણી? પરંતુ તમે કહોને કે તમારી નશીબન શું કરી શકે તેમ નથી?!!"

જહાન્દારખાને કહ્યું:—“ નશીબન ! આવા ભયંકર પ્રકારમાં આ પ્રમાણે વાતને ઉડાવી દેવી એ વ્યાજબી નથી. નશીબન ! દિલબર ! તું જાણે છે કે, વિધવાવસ્થા ત્હારી શય્યાના ઉશિકા સુધી આવી પહોંચી છે ! આવે સમયે આવાં વચનો ઉચ્ચારવાં વ્યાજબી છે કે ?”

નશીબનઃ—મ્હને કોણ વિધવા બનાવશે, ખાનસાહેબ ?

જહાન્દારઃ—બીજું કોણ ? જેના હુકમથી આ દીન દુનિયાનું મનુષ્ય બચી જાય છે—મરી જાય છે—તેજ તને વિધવા બનાવશે ! અકબર શાહના હુકમથી—

નશીબનઃ—એ હુકમ મ્હેં સાંભળ્યો છે. તમે અને મહારાજ બિરબલ જો માત્ર એક અઠવાડીઆમાં ખૂનીને પકડીને બાદશાહ આગળ હાજર ન કરો તો તમને મહા ભયંકર સજા થશે એજ ને ?

જહાન્દારખાન નશીબનને મુખથી આ સઘળાં અદ્ભુત વચનો સાંભળી ઘણા વિચારમાં પડી ગયો. તેનું આશ્ચર્ય અને ઉત્કંઠા ઘણું વધી ગયાં, તેણે મનમાંને મનમાં વિચાર્યું:—“ કાલે રાત્રે જે ખૂન થયું છે એ સંબંધી—બાદશાહ, મહારાજ બિરબલ તથા મ્હારા સિવાય બીજું કોઈ કશી હકીકત જાણતું નથી, જાણે છે માત્ર એક ખુદા. નશીબને એ છુપા સમાચાર કેવી રીતે જાણ્યા ? નશીબન શું જાદુગરી છે કે સ્વર્ગની પરી છે ?”

નશીબનનાં વચનો બરાબર સમજવાને માટે જહાન્દારખાને પૂછ્યું:—“ નશીબન ! તું કોના ખૂનની વાત કરે છે ?”

“ એક લાવણ્યમયી લલનાના. ”

“ એક લાવણ્યમયી લલનાના ? ”

"હા, ગઇ રાત્રે આગ્રાના રાજમાર્ગ પરથી તમને જેનો મૃત–દેહ એક પેટીમાંથી મળી આવ્યો છે તેના!

"નશીબન! ત્હેં કેવી રીતે આ ગુપ્ત હકીકત જાણી?"

"હું રાત્રિ દિવસ ખુદાનું સ્મરણ કર્યા કરૂં છું. ખુદા મ્હારી પર ઘણા મહેરબાન છે. તેમણે જ મ્હને આ હકીકત જણાવી છે! એ લલના ઘણી સ્વરૂપવતી છે, કેમ?"

"એ લલનાને તું ઓળખે છે?"

"ના."

"ત્હેં તેને કદાપિ ત્હારી નજરે જોઇ નથી?"

"ના—"

"ત્યારે ત્હેં કેવી રીતે જાણ્યું કે, એ ઘણી સ્વરૂપવતી છે?"

"એનો ખુલાસો હું વખત આવ્યે તમારી આગળ કરીશ."

"આ ભયંકર ખૂની મામલાનો કાંઇ નિકાલ આવશે કે?"

"જરૂર, આવવોજ જોઇએ!"

"નશીબન—નશીબન! તું કોણ છે?"

"હું નશીબનબીબા—આગ્રા શહેરના મુખ્ય કોટવાલ સાહેબની પ્રેમમયી પત્ની—તેમની દાસીની પણ દાસી."

"હવે તું આ મશ્કરી મુકી દે."

"હું મશ્કરી કરતી નથી. પતિના આવા મહા ભયંકર સંકટ સમયે મશ્કરી કરે એવી નશીબન મૂર્ખ નથી."

"નશીબન! નશીબન! તું દીર્ઘાયુ થા."

"ખાનસાહેબ? દીર્ઘાયુ થવાનો આશીર્વાદ હવે આપશો નહિ. જે રૂપ તેમજ યૌવનથી મ્હેં તમને મુગ્ધ બનાવી રાખ્યા છે એ રૂપ તેમજ યૌવન લાંબા વખત સુધી કાયમ રહેશે તો વાસી ફૂલની

માફક તેની સુગંધી—તેની સુંદરતા ઉડી જશે. એમ થાય તેના કરતાં આ રૂપ, સુગંધિ અને યૌવન વહેલું કબરસ્થાનમાં સ્થાન મેળવે તો હું મ્હને પોતાને મહાસુખી સમજું મ્હને એવોજ આશીર્વાદ આપો."

જો બીજો કોઇ સમય હોત તો આ વચનોથી જહાન્દારખાનને આનંદ થાત; પરંતુ અત્યારે તેની સ્થિતિ ઘણી શોચનીય હતી તે નશીબનની આવી વાતચિતથી પણ પોતાના દુ:ખને ભૂલી ગયો નહોતો.

ચતુરા નશીબનબીબી મનમાંને મનમાં સ્વામિની સ્થિતિ સમજી ગઇ. તેણે કહ્યું:—" ખાનસાહેબ ! જો આજે હું પૂર્વકાળની રજીયાબેગમ હોત, અગર તો માત્ર એક દિવસને માટે દિલ્હીના બાદશાહી સિંહાસન પર બેસી શકવાને સમર્થ હોત તો સૌથી પ્રથમ તમને શહેરના કોટવાલના અધિકાર પરથી દૂર કરત. તમે તમારૂં કર્ત્તવ્ય બજાવવાને માટે બિલકુલ યોગ્ય નથી."

જહાન્દરખાને નશીબનના બન્ને કોમળ હાથોને પોતાના હાથમાં દબાવી પ્રેમપૂર્વક કહ્યુ:—"પ્રાણાધિક ! પ્રાણેશ્વરિ ! ત્હારી કીંમત હું ઘણા દિવસથી કરી શકયો છું. ત્હેં જે ભાવમાં છેવટનું વાકય ઉચ્ચાર્યું તેજ ભાવમાં હું પણ કહું છું કે:—" જો આજે હું દિલ્હીનો બાદશાહ હોત, અને નશીબનના જેવું અમૂલ્ય રત્ન મ્હારા કંઠમાં ધારણ કરી શકયો ન હોત તો હિંદુસ્થાનનું સિંહાસન મ્હને બિલકુલ સારૂં લાગત નહિ."

નશીબને હસીને કહ્યું:—" ઠીક; અત્યાર સુધી મ્હારે માટે તમારા મનનો વિચાર હું જાણી શકી નહોતી—આજેજ હું જાણી શકી ! સ્વામિન્ ! કેવી રીતે શું કરીને હું તમારી તેમજ બાદશાહ નામવરની ગુપ્ત વાતચીત જાણી શકી છું તે હમણાં હું

તમને કહીશ નહિ. પછીથી તમે સઘળી હકીકત જાણી શકશો. હં, હવે એક વાત હું તમને પૂછું છું કે, જે રમણીનો મૃત–દેહ ગઇ રાત્રે તમને મળી આવ્યો છે તેને બરાબર તપાસવામાં આવ્યો છે કે ?"

"હા,—તે સિવાય ખૂન થયું છે એવો નિર્ણય કેવી રીતો થઇ શકે ?"

"તમે કેવી રીતે જાણ્યું કે, એ રમણીએ આત્મહત્યા કરી નથી ! એનું ખૂન થયું છે એ સંબંધીનું કાંઇ પ્રમાણ તમને મળી આવ્યું છે કે ?"

"એ પેટીમાંથી એક પત્ર મળી આવ્યો છે."

"એ પત્રમાં તો માત્ર એટલુંજ લખેલું હતું કે, હું અમુક છું મ્હેં આ રમણીનું ખૂન કર્યું છે—કેમ ?"

"નશીબન ! આ સઘળું ગૂઢ રહસ્ય ત્હારા જાણવામાં કેવી રીતે આવી શક્યું ?"

"તમારી બુદ્ધિ જ્યારે મ્હારી બુદ્ધિના જેવી સૂક્ષ્મ થશે ત્યારે તમે પણ જાણી શકશો માત્ર ફેંટો બાંધી દાઢીમાં હાથ ફેરવતાં ફેરવતાં હથિયાર બાંધીને ફર્યા કરો એથી કાંઇ શહેરની કોટવાળી થાય નહિ–હં, એ પેટી તપાસતાં બીજું કાંઇ મળી આવ્યું છે ?"

"ના—"

"લક્ષ્યપૂર્વક પેટી તપાસવામાં આવી હતી કે ?"

"હા."

"પેટી કોણે તપાસી હતી ?"

"એક તાતારિણીએ."

" એનું નામ ? "

" રોજિયા. "

" રોજિયા ! રોજિયા ! ! "

" હા, રોજિયા. તેનું નામ સાંભળીને તું આમ ચમકી ઉઠી કેમ ? "

" રોજિયા આ દુનિયામાં સાક્ષાત પિશાચિણી છે. તે શયતાન સ્ત્રી છે. તેની કટારીએ અનેક નારીઓના હૃદયનું લોહી પીધું છે. "

" હશે; પરંતુ ત્હેં રોજિયાને ઓળખી કેવી રીતે ? "

" કેમ-હું તો ઘણી વખત રંગમહેલમાં જઉં છું. બાદશાહની નુરાણી-મહિષી સાથે મ્હારે ઘણો સ્નેહ બંધાયો છે. "

" એ વાત સાથે રોજિયાનો શો સંબંધ છે ? "

" રંગમહેલની સઘળી બેગમો સાથે રોજિયાનો સંબંધ છે. રોજિયાનું એ મહા સૌભાગ્ય છે કે, બાદશાહે તેના પર ઘણો વિશ્વાસ રાખ્યો છે; નહિ તો ક્યારનીએ તેના હૃદયના લોહીથી રંગમહેલની જમીન રંગાઇ ગઇ હોત. "

" રોજિયાનો બાદશાહ આટલો બધો વિશ્વાસ કેમ રાખે છે ? "

" તે તેઓ જાણે. રોજિયા આજકાલ કરતાં દશ વર્ષથી રંગમહેલમાં છે. બાદશાહની એવી એક પણ બેગમ નથી કે જેને રોજિયાની મદદની જરૂર ન પડે. "

" નશીબન ! તું આ બધું રંગમહેલનું રહસ્ય ક્યાંથી જાણે છે ? "

" તમે મ્હને હાથ ખરચ માટે મહિને મહિને જે સો સોનામહોરો આપો છો તેનું હું કાંઇ ઝવેરાત ખરીદતી નથી. હું આ

સઘળી ખબરો મેળવવામાં એ સોનામહોરોનો ઉપયોગ કરૂં છું.

"નશીબન ! તું જાદુમંત્ર જાણે છે કે શું ?"

"સાધારણ જાણું છું ! જો જાદુમંત્ર ન જાણતી હોઉં તો તમારા જેવા વૃદ્ધ પતિને ઉઠ બેસ કેવી રીતે કરાવી શકું ? પ્રમાણ પણ મોજુદ છે. જ્યારે તમે ઘેર આવ્યા ત્યારે તમારૂં મ્હોં મડદાના મ્હોં જેવું મલિન હતું—પરંતુ અડધાજ કલાકમાં હું તેને કેવું સતેજ કરી શકી છું ! જાદુમંત્ર જાણ્યા સિવાય આમ કરી શકાય ખરૂં કે ?"

"નશીબન ! આ ખૂની મામલાનું ખરૂં રહસ્ય ત્હારા જાણવામાં આવ્યું ?"

"જે જાણવામાં આવ્યું છે–તથા તે ઉપરથી જે સમજી છું તે તમને દર્શાવું છું !"

આ પ્રમાણે કહીને નશીબનબીબી એક બીજા ઓરડામાં ચાલી ગઈ. થોડા સમયમાંજ તેણે એક વસ્તુને વસ્ત્રોમાં છુપાવી રાખીને પતિ પાસે લઈ આવીને મુકી. પછીથી તેણે પૂછયું:—"જે રમણીનો મૃત–દેહ તમને રાજમાર્ગ પરથી મળી આવ્યો છે તે રમણીના ચ્હેરાનું તમને બરાબર સ્મરણ છે કે ?"

જહાન્દાર:—"હા, બરાબર સ્મરણ છે ! એવી સુંદર રમણી મ્હેં કદાપિ જોઈ નથી. અરેરે ! તે એટલી બધી સુંદરતા લઇને આ પૃથ્વિ પર આવી હતી કે, તેનું મૃત્યુ થયેલું છે તો પણ તેની સુન્દરતાની જ્યોતિ ઝાંખી થઈ નથી.

નશીબને તરતજ વસ્ત્રમાં છુપાવેલી વસ્તુ બહાર કાઢી એ એક રૂપવતીં રમણીની છબી હતી. છબી સ્વામિને બતાવી નશીબને પૂછયું:—"કહો જોઇએ કે, આ છબીની મૂર્ત્તિ સાથે મરી ગયેલી રમણીનો ચ્હેરો મળતો આવે છે કે ?"

જહાન્દારખાને એકી નજરે છબી હાથમાં લઇ બે ત્રણ વખત લક્ષ્યપૂર્વક જોઈ. મરી ગયેલી રમણીની સાથે આ છબી તદ્દન મળતી આવતી હતી. એજ મ્હોં, એજ આંખો, એજ ભ્રમર, એજ ગુલે-ગુલાબી ગાલ, તથા એજ આકર્ષક હાસ્ય ! !

જહાન્દારખાન આશ્ચર્ય પામી આનંદસૂચક સ્વરે બોલી ઉઠયો:— " નશીબન ! નશીબન ! "

નશીબને આનંદિત ચિત્તે પતિ પાસે આવી, પતિના ખભા પર પોતાનો કોમળ હાથ નાખી કહ્યું:—" કેમ—કેમ ! તમારી બાંદી તો હાજર છે ! હુકમ ફરમાવો. "

હજી પણ જહાન્દારખાન આશ્ચર્ય મગ્ન હતો. તે મનમાંને મનમાં વિચાર્યા કરતો હતો કે:—" નશીબનને આ છબી કયાંથી મળી આવી ? ત્યારે શું આ રમણી નશીબનની કાંઇ સગી થાય છે કે ? મરણ પામેલી રમણીનો દેહ દીવાનેખાસના ગુપ્ત સલાહ કર-વાના ઓરડામાં તપાસવામાં આવ્યો હતો. એ મરી ગયેલી રમણીની સાથે આ છબી મળતી આવે છે એ હકીકત પણ નશીબને કેવી રીતે જાણી ? ત્યારે શું નશીબન ખરેખરી જાદુગરી છે ? "

જહાન્દારખાને ધીમેથી કહ્યું:—" નશીબન ! હું તને એક વાત પૂછું ? તું મ્હને તેનો ખરો ઉત્તર આપીશ ? સમજી રાખજે કે હું ત્હારો ખાવિંદ છું—"

નશીબને હસીને કહ્યું:—" ખાવિંદજ છો. હું કયાં એમ કહું છું કે તમે મ્હારા ગુલામ છો ! "

જહાન્દારખાને કહ્યું:—" નશીબન ! મ્હારા કરતાં તો ત્હારો ગુલામ પણ વિશેષ ચતુર હોઇ શકે એ માટે મ્હને બિલકુલ શક નથી. હું મોગલ સેનાપતિ જહાન્દારખાન ! આગ્રા શહેરનો મુખ્ય કોટ-

વાલ ! અઢાર યુદ્ધક્ષેત્રોમાં મ્હેં અસાધારણ વીરત્વ દર્શાવી મ્હારી સમશેરનું માન સાચવ્યું છે ! મ્હારા ભયથી દિલ્હી તથા આગ્રાના લોકો ધ્રુજી ઉઠે છે; આમ છતાં તું મ્હારા નાકમાં દોરડું નાખી મ્હને ફેરવ્યા કરે છે ! નશીબન ! આ શો પ્રકાર છે ? તને આ છબી કયાંથી મળી આવી ?"

નશીબને ગંભીરતાથી કહ્યું:—"એકસો સોનામહોરો આપી મ્હેં આ છબી ખરીદી છે."

જહાન્દારખાન:—કોની પાસેથી ખરીદી છે ?

નશીબન–તેનું નામ હમણાં કહીશ નહિ.

જહાન્દારખાન:–કારણ ?

નશીબન:–આ વાત હું જો તમને જાહિર કરૂં તો આ ખૂની મામલાનો નિકાલ હું લાવી શકીશ નહિ. અને તેમ થાય તો પછી મ્હારે મહા ભયંકર વૈધવ્ય ભોગવવું પડે–વનવાસિની થવું પડે.

જહાન્દારખાન:—ત્યારે શું તું એમ કહેવા માગે છે કે, એ મરી ગયેલી સુંદરી શહેનશાહનાં અંતઃપુરમાં–રંગમહેલમાં રહેતી હતી ? આ ખૂન રંગમહેલમાંજ થયું છે કે શું ?

નશીબન:—ના, રંગમહેલમાંથી મરી ગયેલી સુંદરીનું મડદું પહેરગીરોની આંખોમાં ધુળ નાખીને કદાપિ રાજમાર્ગ પર લઈ જઇ શકાય નહિ. જો રંગમહેલમાં ખૂન થયું હોત તો આ રમણીનું મડદું કયારનુંય યમુનાના પ્રચંડ પ્રવાહમાં તણાઇ ગયું હોત. જળસમાધિમાંજ તેનું અસ્તિત્વ પૂરૂં થયું હોત.

આ વચનોથી જહાન્દારખાનનું ચિત્ત કાંઇક શાન્ત થયું. તેની પણ એવી ખાત્રી થઇ કે, ખૂન રંગમહેલમાં નથીજ થયું. અસો તાતારી બળવાન્ પહેરગીરોની આંખોમાં ધુળ નાખી મડદું રાજમાર્ગ

પર લઈ જવાની તાકાત કોણુ કરી શકે ? વળી જો રંગમહે
ખૂન થયું હોત તો ખૂનીને પકડવામાં જહાન્દારખાનને ઘણી મુશ
વેઠવી પડત—ખૂન બ્હાર થયેલું હોવાથી ખુનીને પકડવાના ર
માર્ગો જડે તેમ હતું.

જહાન્દારખાનનું મ્હોં કાંઇક પ્રફુલ્લ થયું. તેણે આનંદાવે
નશીબનને આલિંગન કરી અકળાવી નાંખી નશીબનના ગુલેગુલ
ગાલ પર એક પ્રેમચિહ્ન—ચુંબન કર્યું. અને કહ્યું:—" નશીબ
હવે મ્હારા જીવમાં જીવ આવ્યો, અત્યાર સુધી હું
સમજતો હતો કે, દિલ્લીશ્વર મ્હારો જીવ લીધા સિવાય ર
થશે નહિ; પરંતુ મ્હને લાગે છે કે, ત્હારી સહાયતાથી આ પ
રહસ્ય જાહિર થશેજ. આ છબી આપણા કાર્યમાં આપણને
ઉપયોગી થઇ પડશે."

નશીબને કહ્યું:—" તમે ચિંતામાંને ચિંતામાં અડધા થઇ
છો તેથી મ્હેં તમારે માટે શરબત બનાવી રાખ્યું છે તે હું
આવું છું. તેને પી, ભોજન કરી સ્થિર થાઓ. ત્યાર પછી શું
તેનો નિર્ણય કરીશું."

જહાન્દારખાને કહ્યું:—" ત્યારે હું બીરબલને હમણાંજ
આ સમાચાર જણાવી આવું છું."

નશીબન બોલી ઉઠી:—" ના ના ! બિરબલ પાસે જ
જરૂર નથી. તેમને જો કાંઈ કહેશો તો તેઓ આકુળ વ્યાકુળ
જઇને બધી બાજી બગાડશે. આ નારી—હત્યાનો પ્રકાર તમે
સહેલો સમજો છો તેટલો સહેલો નથી."

જહાન્દારખાન કદાપિ નશીબનની સલાહ વિરૂદ્ધ વર્તતો નહિ,
તેણે કહ્યું:—"ઠીક ત્યારે, ચાલ આપણે જઇને ખાનપાન કરી લઇ

વાંચક ! નશીબન રમણી જાતમાં આદર્શ છે. જહાન્દારખાન વૃદ્ધ છે અને એ પૂર્ણયૌવના છે—પરંતુ બન્નેનો પ્રેમ એક નવયુવાન્ દંપતીના પ્રેમ કરતાં પણ વિશેષ છે.

૫

મહારાજ બિરબલ અને નિશારતખાન.

વાંચક ! હવે આપણે જહાન્દારખાનનો ત્યાગ કરી આગ્રા નગરીના શાન્તિરક્ષક મહારાજ બિરબલના બંગલામાં જઇશું.

મહારાજ બિરબલ અકબર બાદશાહનો હમેશાંનો સહચર હોવાથી બાદશાહનો મનોભાવ તે ઘણી સારી રીતે જાણતો હતો. પોતાના કર્ત્તવ્યને જો કોઇ અમીર ઉમરાવ પણ બરાબર રીતે બજાવી શકતો નહિ તો તેને બાદશાહ નામવર ઘણી ભયંકર સજા કરતા હતા. રાજ્યના મ્હોટા મ્હોટા શ્રીમંત નોકરો પણ અકબરશાહના ક્રોધનો ભોગ થઇ પડી ક્ષણ માત્રમાં દરિદ્ર બની ગયા હતા. કોઇ જીવથી માર્યો ગયો હતો, કોઇનું સર્વસ્વ—ધનરત્નાદિ—લુંટાઇ ગયું હતું, અને રાજભંડારમાં જઇ પડયું હતું.

આગ્રા શહેરના રક્ષક સ્વરૂપ જે સઘળી મોગલસેના અને રાજપૂત સેના કિલ્લામાં રહેતી હતી તેમનો નાયક—ઉપરી બિલાનખાન હતો. પોતાની યુવાવસ્થામાં અતિશય શૌર્ય દર્શાવીને તેણે આવો ઉચ્ચ અધિકાર પ્રાપ્ત કર્યો હતો. આ બિલાનખાનની સાથે બાદશાહનો બીજો પણ એક પ્રકારનો ગાઢ સંબંધ હતો. અકબરશાહની આગ્રા નગરી અતિ શાન્તિમય અને સુરક્ષિત હતી. તેના રાજમહેલના અંદરના ભાગની વ્યવસ્થા જેવી રીતે કઠોરતાથી ચલાવવામાં આવતી હતી તેજ પ્રમાણે બ્હારની વ્યવસ્થા પણ ચલાવવામાં

આવતી હતી. એ સમયે સુયોગ્ય રાજનીતિને લીધે આગ્રા નગરીમાં ચોરી કે લૂંટ સુદ્ધાં ભાગ્યે થતાં હતાં. શહેરમાં જે પ્રખ્યાત—નામચીન લુચ્ચાઓ—બદમાશો હતા તેઓમાંના ઘણા ખરા હાથીઓના પગ નીચે છુંદાઇ ગયા હતા, તો ઘણાખરાનો જીવ સમ્રાટના ફરમાનથી ભયંકર નાગ કરડાવી લેવામાં આવ્યો હતો. મુસાફિરો પોતાનો કીંમતી સરસામાન ખુલ્લો રહેવા દઇ, સરાઇખાનામાં અગર તો ધર્મશાળામાં બેફિકર સૂઇ રહેતા હતા. તેમનો કીંમતી સરસામાન ચોરી જવાની તાકાત કોઇ પણ કરી શકતું નહિ. રાજ્યધાનીમાં આવા પ્રકારની સુયોગ્ય રાજ્યવ્યવસ્થા ચાલતી હતી એવામાં એકાએક સૈન્યાધ્યક્ષ બિલાનખાન મધ્યરાત્રિને સમયે જાહિર રાજ્યમાર્ગ પર માર્યો ગયો. ગુપ્તઘાતકના સોનેરી ખંજરે તેના હૃદયનું લોહી પીધું. એ પ્રકાર બન્યો એવામાં પાછું એક લાવણ્યમયી લલનાનું ખૂન થયું. તથા એ ખૂનનો પ્રકાર પ્રથમ અકબર બાદશાહનાજ જાણવામાં આવ્યો. આથી કરીને બાદશાહ ક્રોધે ભરાયલા સર્પની માફક વ્યાકુળ બની ગયા હતા.

રાજ્યસભામાંથી ઘેર આવ્યા પછી મહારાજ બિરબલે મનની શાન્તિ ગુમાવી. દિલ્લીશ્વર જે ભાવથી દરબારના ગુપ્ત સલાહમંદિરમાંથી ચાલ્યા ગયા હતા, તે ભાવ પરથી બિરબલ સમજી ગયો હતો કે, સમ્રાટનો ક્રોધ સહજમાં શાન્ત થાય તેમ નથી. બિરબલ આગ્રા નગરીનો મુખ્ય શાસનકર્ત્તા હતો. તેની કઠોર આજ્ઞાને આધીન થઇને શહેરના સઘળા પહેરગીરોને ચાલવું પડતું હતું આ ઉપરા ઉપરી બે ખૂન થયાં તેથી બાદશાહે એમજ વિચાર્યું કે, મહારાજ બિરબલનું પોતાના કર્તવ્ય તરફ પૂરતું લક્ષ્ય નથી. આ ખુનનું રહસ્ય જો મહારાજ બિરબલ ખુલ્લું ન કરી શકે તો તેનો ઘણું

ચિંતાતુર મહારાજ બિરબલ.

લક્ષ્મી આર્ટ, ભાયખળા, મુંબઇ.

દુઃખ ભોગવ્યા સિવાય છુટકો નહોતો. ગુન્હેગાર પુત્રને પણ જ્યારે અકબરશાહ ક્ષમા કરતા નથી એટલે પછી બિરબલને પોતાના અપરાધની ક્ષમા મળી શકે તેમ નહોતી.

આ પ્રમાણે વિવિધ પ્રકારની ચિંતાથી મહારાજ બિરબલનું ચિત્ત વ્યથિત, પ્રાણ ઉત્કંઠિત તથા હૃદય ઉતાવળથી ચાલતું હતું. તેણે ઇષ્ટપૂજા કરી ભોજન કર્યું ખરૂં, પરંતુ કોઇ પણ પ્રકારે તેના અંતરમાં સળગતી ચિંતાની ચિતા હોલવાઇ નહિ. જે સ્થાને એ લાવણ્યમયી લલનાનું ખૂન થયું હતું એ સ્થાનના ઘણાખરા પહેરેગીરોને બોલાવી મહારાજ બિરબલે વિવિધ પ્રકારના પ્રશ્નો પુછવા માંડયા. પહેરગીરો બિરબલથી એટલા બધા બ્હીતા હતા કે, તે રાત્રે જે પ્રકાર બન્યો હતો તે તેમણે અથેતિ તેને કહી સંભળાવ્યો.

પહેરગીરોને મુખે સઘળી હકીકત સાંભળવામાં આવતાં મહારાજ બિરબલના આશ્ચર્યની સીમા રહી નહિ. તેને આશ્ચર્ય લાગ્યું તેનું કારણ એ હતું કે, આ પ્રકારમાં એક ઉંચા અધિકારવાળો ઉમરાવ નિશારતખાન પણ જડાયલો હતો. ખૂની—મામલો બન્યો એ મહાભયંકર રાત્રે તેનોજ ભત્રિજો એક બળદ ગાડીમાં કેટલીક સ્ત્રીઓની સ્વારીના રક્ષક તરીકે એ માર્ગ પર હાજર હતો. પ્રભાતકાળે બિરબલની નિશારતખાનની સાથે મુલાકાત પણ થઇ હતી. ખાનસાહેબની સાથે તેણે ઘણા સમય સુધી વાતચિત કરી હતી; પરંતુ ખાનસાહેબના મ્હોં પર કોઇ પણ પ્રકારનો ભાવ બિરબલના જોવામાં આવ્યો નહોતો. પહેરગીરોના કહેવાથી મહારાજ બિરબલના જાણવામાં આવ્યું કે, એ બળદગાડીમાં સ્વારી તરીકે નિશારતખાનની ઓરત અને બેટી બેઠેલાં હતાં. જે સ્ત્રીનું ખૂન થયું હતું તેની ઉંમર એટલી બધી ન્હાની હતી કે તે નિશારતખાનની ઓરત હોઈ શકે

નહિ એમ મહારાજ બિરબલે વિચાર્યું, કેમકે અમીરઉદ્દૌલા નિશારતખાન વૃદ્ધ હતો. બીજી એક આશ્ચર્ય પામવા જેવી વાત એ હતી કે, નિશારતખાન બાદશાહના ઘોડેસ્વારોનો ઉપરી હતો—એક મ્હોટો સેનાપતિ હતો. તેણે રાજા માનસિંહની સાથે કાબુલના યુદ્ધમાં જઇ ઘણું દ્રવ્ય મેળવ્યું હતું. તેણે અકબરશાહની ઘણી મહેરબાની મેળવી હતી. તે પોતાની કન્યાનું આવી ભયંકરતાથી ખૂન થયું હોય અને ચુપ બેસી રહે એ પણ નહિ બનવા જેવું હતું. મહારાજ બિરબલ જે જે બાજુનો વિચાર કરવા લાગ્યો તે તે બાજુ તેને ગંભીર રહસ્યમય જણાવા લાગી. એ રહસ્યનો ભેદ કરવાને માટે અસાધારણ શક્તિ, ચાલાકી તેમજ સાહસની જરૂર હતી.

સૂર્યદેવ પશ્ચિમાકાશમાં ઉતરી સંતાઈ ગયા હતા. સંધ્યાદેવી ભુવનમોહિની સ્વરૂપે સુસજ્જિતા થઇને ચંદ્રદેવને સંમાન આપવાની તૈયારી કરવા લાગી. આકાશમાં અનેક ઉજ્વળ તારાઓ પ્રકાશવા લાગ્યા. બિરબલનો બંગલો અનેક દીપકોથી પ્રકાશિત થયો; પરંતુ તેના અંતરનો ભયંકર અંધકાર કોઇપણ પ્રકારે દૂર થતો ન હોતો ! તે એક એકાંત દીવાનખાનામાં પડયો પડયો આ રહસ્યમય ખૂની મામલાનો વિચાર કર્યા કરતો હતો. બાદશાહે આ ખૂની મામલાનું રહસ્ય જાહિર કરવાને માટે તેને માત્ર સાત દિવસનો—એક અઠવાડીઆનો સમય આપ્યો હતો. એ સાત દિવસમાંનો એક દિવસ તો પસાર થઇ ગયો ! એમ વિચારી તે ઘણી ચિંતામાં પડી ગયો. તથા વિચારવા લાગ્યો કે જો આજ પ્રમાણે સાત દિવસો પસાર થઇ જશે અને આ ખૂની મામલાનું કાંઇ પણ રહસ્ય હું બાદશાહ આગળ જાહિર નહિ કરી શકું તો સાતમે દિવસે મ્હારે વગર મોતે મરણને શરણ થવું પડશે–મ્હારે મહા ભયંકર દુઃખ સહન કરવું પડશે.

મહારાજ બિરબલ મનમાં ને મનમાં આવા અસંખ્ય વિચારો કર્યા કરતો હતો એવે સમયે એક બરકંદાજે આવી સલામ કરી કહ્યું:—" રાજાસાહેબ ? અમીરઉદ્દૌલા નિશારતખાન, દૌલતખાનામાં આપની રાહ જોઇ બેસી રહ્યા છે. "

" નિશારતખાન ! અમીરઉદ્દૌલા નિશારતખાન ! ? ભગવાન ! ભગવાન !—ત્યારે શું હમણાં જ મ્હારી સઘળી ચિંતાનો પાર આવશે ! હમણાંજ હું મધ્યરાત્રે જેની મુલાકાત કરવા જવાનો વિચાર કર્યા કરતો હતો તેજ શું ઘટનાચક્રમાં તણાઇ આવીને મ્હારે પોતાને ત્યાં આવ્યો છે ! "

બિરબલ તરતજ નીચે ગયો. ત્યાંથી ખાનસાહેબને સાથે લઇને તે એક ઉજ્વળ બેઠકખાનામાં ગયો. આ બેઠકખાનામાં ફરનીચરનો પાર નહતો. વિવિધ પ્રકારનાં સુખાસનોથી સમસ્ત ઓરડો શોભી રહ્યો હતો.

અરસ્પરસ એક બીજાને સલામ કરી. પછીથી નિશાતરખાનને એક યોગ્ય સુખાસન પર બેસાડી બિરબલે હાસ્યમુખે કહ્યું:—" આજે મારૂં મહા સૌભાગ્ય છે કે, અમીરઉદ્દૌલા નિશારતખાને મ્હારા ગરીબખાનામાં પધરામણી કરી છે. આજે પ્રભાતકાળેજ રસ્તે આપની સાથે મારી મુલાકાત થઈ હતી; પરંતુ એ સમયે કેટલાંક કારણોથી હું ઘણો વ્યાકુળ હતો તેથી આપની સાથે સ્થિરતાથી વાતચિત કરી શક્યો નહોતો.

મહારાજ બિરબલે એક નોકરને સંકેત કર્યો એટલે તરતજ એક સોનાની તાસકમાં સોનેરી વરખવાળાં પાન, ઇલાયચી, લવિંગ વગેરે ટેબલ ઉપર આવી પહોંચ્યું. બીજો એક નોકર રૂપાની અત્તરદાની અને પુષ્પમાળા લઇ આવ્યો. બિરબલે સ્વહસ્તે નિશારતખા-

નને પાન અત્તર આપી, તેની પાસે બેસીને કહ્યું:—" ખાનસાહેબ ! આજે આટલી બધી મહેરબાની કરવાનું શું કારણ છે ? આપની આ ગરીબખાનામાં પધરામણી થવાથી હું ઘણો આનંદ પામ્યો છું. "

નિશારતખાને સહાસ્ય મુખે કહ્યું:—" હું પણ આપની મ્હારા પર ઘણી મહેરબાની જોઉં છું, જનાબેઆલિનો મ્હારા પર અપાર પ્રેમ જણાય છે ! મહારાજ બિરબલ ! તમે જાણો છો કે, આજ કાલ હું ઘણું મનોદુઃખ ભોગવું છું—મ્હારી માનસિક સ્થિતિ બિલકુલ સારી નથી. "

બિરબલે ઉત્સુકતાથી પુછ્યું:—" કેમ કેમ, ખાનસાહેબ ! આપને શું થયું છે ? આપની માનસિક સ્થિતિ સારી નહિ હોવાનું શું કારણ છે ? "

નિશારતખાન:—મ્હેં સાંભળ્યું છે કે, મ્હારી બીબીની તબિયત દિવસે દિવસે વધારે બગડતી જાય છે—આ વખતે તે બચી શકશે નહિ. એમ મ્હને લાગે છે.

બિરબલ:—આપ શું કહો છો ? આ વાત સાંભળવાથી મ્હારો જીવ ઘણો દુ:ખી થાય છે. અમે હિન્દુ છીએ. અમારું માનવું એવું છે કે, જન્મ મૃત્યુ અને વિવાહ એ ત્રણે પ્રકાર પરમાત્માના હાથમાં છે. જો પરમાત્મા ધારશે તો તે જરૂર આપની બીબીની બિમારી દૂર કરશે.

નિશારતખાન:—અમે પણ એમજ માનીએ છીએ. ખુદા અનંત શક્તિમાન છે. તેની ઇચ્છાથી સઘળું બની શકે છે. આ મ્હારૂં જ ઉદાહરણ લઇએ. શરૂઆતમાં હું ખોરાસાનમાં એક કાપડની દુકાન કરી વૃદ્ધ માતાનું ભરણ પોષણ કરતો હતો ત્યારે આજે હું ભાગ્યચક્રના ફેરફારથી અકબરશાહના ઘોડેસ્વાર સૈન્યનો સેનાપતિ થયો

છું. પરંતુ દોસ્ત ! હમણાં એક કારણને લીધે મ્હારે ઘણી અશાન્તિ ભોગવવી પડે છે.

બિરબલ નિશારતખાનને મ્હોડે કોઇ એક અદ્ભુત વાત સાંભળવાની આશા રાખતો હતો. તેણે મનમાં ને મનમાં વિચાર્યું કે:— “ કદાચ હવે નિશારતખાન તેની બેટીના મૃત્યુની વાત કાઢશે. ”

નિશારતખાને થોડા સમય સુધી શાન્ત રહીને કહ્યું:—“ એક વાત આપને કહું કે ? ”

બિરબલ:—આપ આપની અશાન્તિનું કારણ બેલાશક કહો. હું આપનો ઘણા દિવસનો દોસ્ત છું. ગમે એટલી ગુપ્ત હકીકત હોય તો પણ મ્હારી આગળ સંકોચ રાખવાનું કારણ નથી.

નિશારતખાન:—આપ કદાચ જાણતા હશો કે, બાદશાહે એક સમયે મ્હને રાજમહેલનો સુબેદાર કરીને બંગાળા દેશમાં મોકલવાની ઇચ્છા દર્શાવી હતી.

બિરબલ:—હા, એ હકીકત હું જાણું છું.

નિશારતખાન:—ત્યારે હવે મ્હારી બંગાળા–પ્રદેશમાં જવાની ઇચ્છા થઇ છે.

બિરબલ:—કારણ ?

નિશારતખાન;—જો કે બંગળાનાં હવા પાણી મ્હને બરાબર માફક નથી આવતાં, પરંતુ મ્હારી બીબીને માફક આવે છે.

બિરબલ નિશારતખાનના આ ખુલાસાથી ઘણો નિરાશ થયો. તેને એમ લાગ્યું કે, તેના ઉદ્દેશને અનુસરતી એક પણ વાત નીકળી નહિ, ત્યારે તે મનમાં ને મનમાં નિશારતખાનની પર ઘણો કંટાળ્યો; પરંતુ કંટાળીને તે શું કરે ? નિશારતખાન એક મ્હોટો ઉમરાવ હતો.

બિરબલે કહ્યું—આપને બંગાળા પ્રદેશમાં જવું છે એ વાતને મ્હારી સાથે શો સંબંધ છે?

નિશારતખાનઃ—ઘણો સંબંધ છે. બાદશાહે અજિમખાનને બંગાળાના સુબાની જગ્યાએ મોકલવાનું વિચાર્યું છે, આપ બાદશાહના જમણા હાથ છો. આપ જો બાદશાહની આગળ ચતુરાઇથી બંગાળાના સુબાની જગ્યાએ મ્હને મોકલવાની વાત કાઢો અને મ્હને બંગાળામાં મોકલાવી શકો તો હું આપનો ઉપકાર જીવતાં સુધી ભૂલીશ નહિ.

બિરબલે આ વાત પર ઘણો વિચાર કર્યો. એક સમયે આજ નિશારતખાને બંગાળા દેશની સુબેદારી કરવા જવાની સાફ નામરજી દર્શાવી પોતાને બંગાળામાં નહિ મોકલવા માટે બાદશાહને આજીજી કરી હતી! તેણે ઘણાં ખોટાં કારણો પણ દર્શાવ્યાં હતાં. પરંતુ આજે એકાએક તે બંગાળાની સુબેદારી પર જવાની ઇચ્છા કેમ દર્શાવતો હશે?

બિરબલે નિશારતખાનને સંબોધીને કહ્યું:—" જનાબેઆલિ! આપણ એક ઇશ્વરનાં સંતાન છીએ. એકજ બાદશાહના નોકર છીએ. આ હિંદુસ્થાન આપણે બંનેને માટે અન્ન તથા બીજાં સુખવિલાસનાં સાધનો ઉત્પન્ન કરે છે, મ્હારા જેવા એક અધમથી જો આપના જેવા એક ઉચ્ચ અધિકારવાળા ઉમરાવ સાહેબ પર કાંઇ ઉપકાર થઇ શકશે તો તે હું કર્યા સિવાય રહીશ નહિ! પરંતુ આજકાલ બાદશાહ નામવરના ક્રોધનો ભોગ આપનો આ દોસ્ત થઈ પડયો છે.

આ ખુલાસાથી નિશારતખાને આશ્ચર્ય પામી પૂછ્યું:—" કેમ કેમ, શહેનશાહ આપની પર શા માટે નારાજ થયા છે?"

બિરબલ હવે પોતાના મનનો ભાવ છુપાવી શક્યો નહિ. તેણે કહ્યું:–"દોસ્ત! મ્હારી બેઅદબી માફ કરજો બાદશાહ આજકાલ આપને લીધેજ મ્હારી પર નેક–નજર થયા છે!"

૬.

અમીરઉદ્દોલા નિશારતખાનનો મુખ્ય શત્રુ કોણ?

નિશારતખાને અતિ આશ્ચર્ય પામી પૂછ્યું:—"શું મ્હારે માટે બાદશાહ આપની પર નારાજ થયા છે—મ્હારે માટે!!"

બિરબલ:—હા, આપનેજ માટે.

નિશારતખાન:—શા માટે? મ્હેં તો કદાપિ જાણી જોઇને આપનું કાંઇ અનિષ્ટ કર્યું નથી અગર તો બાદશાહ સમક્ષ આપની વિરૂદ્ધ એક પણ અક્ષર ઉચ્ચાર્યો નથી!

બિરબલ:—આપે કદાચ નહિ ઉચ્ચાર્યો હોય; પરંતુ પ્રકાર તો બધો હું કહું છું એવો જ બન્યો છે. આપ જ એ પ્રકારના કારણરૂપ છો.

નિશારતખાન:—શું બન્યું છે તે વિસ્તારથી કહો વિલંબ ન કરો.

બિરબલ:—ખાનસાહેબ! આપની બેટી ગુલ–ઉન્નિસા હમણાં ક્યાં છે?

નિશારતખાન:—ગુલ–ઉન્નિસા! મ્હારી બેટી? મહારાજ! આપ ઉન્માદ બની ગયા છો કે શું?

બિરબલ:—ખાનસાહેબ! હું ઉન્માદ નથી બની ગયો–આપજ બની ગયા છો! આપની બેટીનું મડદું અમને આગ્રાના રાજમાર્ગ પરથી એક પેટીમાંથી મળી આવ્યું છે. એ ઉપરથી અમે સમજી શક્યા છીએ કે આપની કન્યા ગુલ–ઉન્નિસાનું ખૂન થયું છે.

નિશારતખાનઃ—મહારાજ ! મ્હેં ગુલ–ઉન્નિસા નામજ આપને મુખે હમણાંજ સાંભળ્યું છે. મ્હારે સંતાનમાં માત્ર એક પુત્ર લતિફખાન સિવાય બીજું કોઇ નથી. એક કન્યા જંન્મી હતી ખરી, પરંતુ ઘણા દિવસથી તે કબરસ્થાનમાં સૂઇ રહેલી છે; વળી તેનું નામ પણ ગુલ–ઉન્નિસા નથી !

બિરબલઃ—જો બીજા કોઇએ આવો ખુલાસો કર્યો હોત તો હું તેને જૂઠો ધારત; પરંતુ મ્હને આપની પર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે.

નિશારતખાનઃ—હું પણ ખુદાના કસમ ખાઇને કહું છું કે; ગુલ–ઉન્નિસા નામની એક પણ કન્યા મારે હતી નહિ—

બિરબલઃ—ખાનસાહેબ ! આપ શું કહો છો ? વારૂ, ઇસ્કાન્દારખાન નામનો આપનો એકે ભત્રિજો છે કે ?

નિશારતખાનઃ—એ નામનો ભત્રિજો પણ નથી. મ્હારા એક ભાણેજનું નામ ઇસ્કાનદારખાન છે ખરૂં. એ બાદશાહના સૈન્યમાં સેના નાયકનું કામ કરે છે; પરંતુ એ તો હમણાં કાબુલમાં છે ! મહારાજા માનસિંહે તેના શૌર્યથી સંતુષ્ટ થઇને તેને મ્હોટા હોદ્દા પર નીમીને કાબુલમાં મોકલ્યો છે. એક મહિના ઉપર મ્હને તેનો એક પત્ર મળ્યો હતો. તેમાં તેણે લખ્યું હતું કે, કાબુલનાં હવાપાણી તેને ઘણાં માફક આવે છે. તે હવે હિંદુસ્થાનમાં આવવાની ઇચ્છા રાખતો નથી.

નિશારતખાનનાં વચનો સાંભળી બિરબલ પાછો એક પ્રકારના મ્હોટા વિચારમાં પડી ગયો. આ સમયે પહેરગીરોએ કહેલી સઘળી હકીકત તેને યાદ આવી. તેણે સંદેહ પામીને મનમાંને મનમાં વિચાર્યું—"ત્યારે શું પહેરગીરોએ મ્હને જૂઠી હકીકત જણાવી છે ? કે નિશારતખાન મ્હારી આગળ જૂઠું બોલે છે ?"

આ જગતમાં કોઇ પણ બનાવથી આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી. અન્ય કોઇ ઉપાય નથી હોતો ત્યારે પાપી પુણ્યવાન્ થાય છે, લુચ્ચો સાધુ થાય છે. ખુદાની આ દુનિયામાં મનુષ્યો વિવિધ પ્રકારના રંગથી રંગાઇને ફર્યા કરે છે. કોઇ પણ રીતે મહારાજ બિરબલને પહેરગીરોની હકીકત જૂઠી લાગી નહિ તેથી તેણે વિચાર્યું:—"આ નિશારતખાન; ભવિષ્યમાં આવી પડનારા દુઃખને લીધે કન્યાના ખૂન સંબંધીની સઘળી હકીકત છુપાવી રાખે છે—અગર તો આ ખૂની મામલાની અંદર તેનો હાથ છે; પરંતુ નિશારતખાનના જેવો એક મ્હોટો અમીર આવા ખૂની મામલામાં શામિલ થાય ખરો કે? આટલું બધું હડહડતું જૂઠું બોલે ખરો કે?"

બિરબલને ગંભીરતાથી વિચાર કરતો જોઇને નિશારતખાને કહ્યું:—રાજાસાહેબ! સઘળી હકીકત મ્હને કહો તો ખરા. હું આ રહસ્યમય મામલાની કાંઇ પણ હકીકત સમજી શકતો નથી."

બિરબલે આ વચનો સાંભળી નિશારતખાન તરફ જોયું. તેણે જોયું કે, નિશારતખાનના મ્હોં પર સહજ પણ ચિંતા જણાતી નહોતી! આથી બિરબલ વળી વિશેષ આશ્ચર્યમાં પડી ગયો.

નિરૂપાયે બિરબલે પહેરગીરો પાસેથી જે હકીકત સાંભળી હતી તે સઘળી નિશારતખાનને કહી સંભળાવી. ત્યાર પછી તેને અને બાદશાહને મૃત–દેહ કેવી રીતે અને કયાંથી મળી આવ્યો હતો એ હકીકત પણ તેણે કહી સંભળાવી.

નિશારતખાને સઘળી હકીકત સાંભળી રહ્યા પછી મ્હોટે સ્વરે કહ્યું:—"મહારાજ! મહારાજ! આ સઘળી હકીકત તદ્દન ખોટી છે! મૃત–દેહ ખોટો છે!! જીવતો ભત્રિજો ખોટો છે અને બાદશાહી પંજો પણ બનાવટી છે!!! આ આગ્રા શહેરમાં મ્હારા ઘણા શત્રુઓ

છે, હું ગજથી કપડું ભરીને ખોરાસાનમાં વેચતો હતો અને આજે હું ખુદાની મહેરબાનીથી એક મ્હોટા ઉમરાવના અધિકાર પર છું; તેથી મ્હારા દ્વેષી ઘણા છે. મારી ચારે દિશાએ મારા શત્રુઓ ફર્યા કરે છે, આ શત્રુઓના ભયને લીધેજ હું આગ્રા છોડી બંગાળામાં જવાની ઇચ્છા રાખું છું. રાજાસાહેબ ! મ્હારાં વચનો પર વિશ્વાસ રાખો. આ બધો પ્રકાર હડહડતો જુઠો છે ! ઘણી ચતુરાઇથી આપ આ રહસ્યમય ખૂની મામલાની તપાસ કરો. ગુલ–ઉન્નિસા નામની મ્હારે એક પણ કન્યા નથી ! મ્હારાં સગાં વ્હાલામાં પણ એ નામની કન્યા કોઇને નથી."

આ પ્રમાણે કહીને નિશારતખાન ચિંતાતુર ચિત્તે, ઉતરી ગયેલે મ્હોડે, ધબકતા હૃદયે એક સોફા પર આડો પડી ગયો અને તેણે પોતાના કપાળ પર હાથ ઠોકયો. ભયંકર ઉત્તેજનાથી તેના અંગમાંથી પસીનાના બિંદુઓ ઉપસી આવવા લાગ્યાં. તે રૂમાલથી પસીનો સાફ કરવા લાગ્યો.

મહારાજ બિરબલ નિશારતખાનની આવી શોચનીય સ્થિતિ જોઇને શું કરવું તેના મ્હોટા વિચારમાં પડી ગયો. નિશારતખાન સંબંધી પ્રથમ તેણે જે ઉંધી ધારણા ધારી હતી તે ધારણા ઉભયની આવી માનસિક ચિંતા આગળ તણાઈ ગઇ. બિરબલ પણ હવે બરાબર સમજી શકયો કે, આ ખૂની મામલાના રહસ્યનો ભેદ કરવાનું કાર્ય પૂર્વે તેણે જેટલું સહેલું ધાર્યું હતું તેટલું સહેલું નથી.

રાજા બિરબલે કહ્યું:—"ખાનસાહેબ ! આપ કહી શકશો કે આ આગ્રા નગરીમાં આપનો મુખ્ય શત્રુ કોણ છે ? જો હું તેનું નામ જાણું તો આ રહસ્યનો કાંઇક ભેદ જાણી શકું ખરો."

નિશારખાને ચિંતાતુર ચિત્તે નિરાશાસૂચક સ્વરે કહ્યું:—"જો કે બીજા શત્રુઓની હું કાંઇ પરવાહ રાખતો નથી; પરંતુ એક શત્રુ-

થી હું ઘણો ભય પામું છું ! પરંતુ રાજાસાહેબ ! તેનું નામ હું આપને કહી શકીશ નહિ."

બિરબલે ઉત્તેજિત બની જઇને કહ્યું:—"નામ શા માટે નહિ કહો નામ કહેવામાં તમને શી હરકત છે ?"

નિશારતખાનઃ—આપ તેનું નામ જાણુશો તો તેથી પણ આપને કાંઈ લાભ થનાર નથી. તેની ઉપર આપની કાંઈ સત્તા ચાલવાની નથી. હજારો યત્ન કરશો તો પણ આપ તેને રાજ્યના ગુન્હામાં સપડાવી શકશો નહિ. પછી હું વિના કારણ તેનું નામ દઉં તેથી આપને શો લાભ છે ?

બિરબલ—હું દિલ્હીશ્વરના ફરમાનથી આ આગ્રા નગરીનો મુખ્ય શાસન-કર્ત્તા છું. બાદશાહનું નામ લઇને હું આપને આજ્ઞા કરૂં છું કે, આ પ્રકારમાં ખરા ગુન્હેગારની તપાસ કરવામાં સહાયતા કરવાની ખાતર મ્હને આપ આપના મુખ્ય શત્રુનું નામ કહો.

નિશારતખાન મહારાજ બિરબલનાં આ વચનો સાંભળી મ્હોટા સંકટમાં ફસાઇ પડયો. આગ્રા શહેરના મુખ્ય શાસનકર્ત્તાએ બાદશાહનું નામ લઇને તેને જે હકીકત પૂછી તે હકીકતનો જો તે ખરો ઉત્તર ન આપે તો બાદશાહનું અપમાન કર્યું ગણાય. નિશારતખાને થોડા સમય સુધી કાંઇ વિચાર કર્યા પછી સાહસ એકઠું કરીને કહ્યું:—"રાજાસાહેબ ! આપ ભલે આપના અધિકારનો ઉપયોગ કરી મ્હને કેદ કરો, એમાં હું આપને અડચણ કરીશ નહિ. કદાચ ભયંકર રાજ્યશિક્ષા સહન કરવી પડશે તો નિરૂપાયે હું તે પણ સહન કરીશ—મૃત્યુને આલિંગન કરીશ તો પણ હું મ્હારા એ મહા ભયંકર શત્રુનું નામ આપને જણાવી શકીશ નહિ. આ જગત્‌માં કોઇ એ નામ જાણતું નથી—જાણે છે માત્ર એક જણ ! "

૭

અદ્‌ભુત ભૈરવી.

આ સમયે એકાએક એક સુસજ્જિત ઓરડાની પાછળથી એક રમણી બોલી ઉઠી:—" તદ્દન ખરેખરી હકીકત છે ! એ શત્રુને બીજું કોઇ જાણતું નથી—જાણે છે માત્ર એક જણ, અને એ હકીકતનો ખુલાસો કરવાને માટે એ એક જણ અહિં હાજર છે !"

નિશારતખાન આ વચનોથી વિશેષ ભય તેમજ આશ્ચર્ય પામ્યો તે આસન પરથી ઉઠી ઉભો થયો. તેના કપાળ પરથી પસીનાના બિંદુઓ સરી પડવા લાગ્યાં. તેનું મ્હોં લાલચોળ બની ગયું. કોઇએ જાણે કે તેની છાતીને જોરથી દબાવી. આ રમણીનો કંઠ જાણે કે તેનો જાણીતો હતો.

આ સમયે એક પરમ સુંદરી રમણી, એ સુસજ્જિત ઓરડામાં આવી પહોંચી. તેણે ભગવાં વસ્ત્રો પહેરેલાં હતાં. તેના જમણા હાથમાં એક ચકચકતું ત્રિશૂળ હતું. કપાળમાં સિંદુરની રેખા હતી. ચોટલો પીઠ પર છુટો પડયો હતો. ગળામાં રૂદ્રાક્ષની માળા ઝૂલી રહી હતી.

એ રમણીને જોતાં તેની ઉંમર પાંત્રિશ વર્ષ ઉપરાંતની હોય તેમ લાગતું હતું. આમ છતાં તેના અંગ પર જાણે કે સૌન્દર્યનો પાર નહોતો. રમણીનું શરીર બળવાન્ તેમજ ગૌરવર્ણનું હતું. ભૈરવીના વેશમાં તે વળી વિશેષ સુંદર દેખાતી હતી.

તેનાં નેત્રો જાણે કે ધકધક કરતાં સળગી રહ્યાં હતાં. એ દૃષ્ટિ ભયંકર જ્વાળામયી તેમજ મર્મને ભેદી નાખે એવી હતી. એ દૃષ્ટિ એક વખત જે મનુષ્યની પર પડતી હતી તે મનુષ્ય ભયનું માર્યું આત્મભાન ભૂલી જતું હતું.

બિરબલે એ ભૈરવીને જોતાંજ મનમાં ને મનમાં વિચાર્યું:— "સાક્ષાત ભવાની ભૈરવીનું રૂપ લઇને જાણે કે મ્હારો ઉદ્ધાર કરવાને આવી પહોંચી છે." જે ભયંકર ખૂની મામલાના રહસ્યનો ભેદ તે ન જાણી શકે તો તેનાં માન, આબરૂ, અધિકાર વગેરે ચાલ્યાં જાય તેમ હતું–તે ગૂઢ રહસ્યનો ભેદ ખુલ્લો કરવાને માટેજ જાણે કે આયુધધારિણી ભગવતી, ભૈરવીના રૂપમાં હાથમાં ત્રિશૂળ લઇને તેની પાસે આવી ઉભી છે.

બિરબલ આસનનો ત્યાગ કરી ઉઠી ઉભો થયો અને તેણે માનસૂચક સ્વરે પૂછ્યું:—"માજી ! તમે કોણ છો ?"

ભૈરવીએ પ્રેમમય કંઠે કહ્યું:—"હું તમારી હિતેચ્છુ છું."

બિરબલઃ—અહિં તમે કેવી રીતે આવી શક્યાં ?

ભૈરવી:—તમારા પહેરેગીરો મ્હને અટકાવી શકે તેમ નથી.

બિરબલ:—જે થયું તે ઠીકજ થયું છે. જો પહેરેગીરોએ તમને અટકાવી રાખ્યાં હોત તો મારૂં મકાન તમારાં પવિત્ર પગલાંથી પવિત્ર થાત નહિ.

ભૈરવી:—ના ના, એમ બોલશો નહિ. હું તો એક સાધારણ સ્ત્રી જાત છું.

ભૈરવીએ આ સમયે નિશારતખાનના મ્હોં તરફ તીવ્ર કટાક્ષ ફેંકી કહ્યું:—"નિશારતખાન !"

આ ભયંકર સંબોધન–ધ્વનિ નિશારતખાને સાંભળ્યો. એ ધ્વનિ સાંભળીને નિશારતખાન મહા બળવાન વીર હોવા છતાં થર થર કંપવા લાગ્યો.

ભૈરવીએ પૂછ્યું:—"નિશારતખાન ! મ્હને ઓળખો છો કે ?"

નિશારતખાન ભયનો માર્યો અસ્પષ્ટ સ્વરે બોલ્યો:—"ઓ—ળ

ખું......છું. શું......તમે......તે......જ છો ?।"

ભૈરવીએ મહા ભયંકર સ્વરે કહ્યું:—"હા હા, હું એજ ! એક વખત મ્હારા મ્હોં તરફ નજર કરી જુઓ—એટલે તરતજ ત સમજી શકશો કે હું તેજ છું—"

નિશારતખાને આશ્ચર્ય પામીને કહ્યું:—"મ્હેં તો એમ સ જાણ્યું હતું કે, તમે યમુનાના જળમાં ડૂબીને મરી ગયાં હતાં।"

ભૈરવીઃ—હા ખરેખર, હું તમારા અત્યાચારથીજ—જુલ્મથી મ્હારાં માન મર્યાદાનું સંરક્ષણ કરવાને માટે યમુનામાં ડૂબી ગ હતી; પરંતુ એ ઘણા દિવસો પૂર્વેની વાત છે. હું ડૂબી ગઇ હ ખરી પરંતુ મરી ગઇ નહોતી.

નિશારતખાનઃ—એવી રીતે જો માણસ ડૂબી ગયું હોય તો કદાપિ બચી શકે નહિ. લોકોએ તમારૂં મડદું સુદ્ધાં જોયું હતું.

ભૈરવીએ ક્રોધે ભરાઇને કહ્યું:—"હા, એ વાત પણ ખરી પરંતુ તે સમયે તમે ખુદાની પર વિશ્વાસ રાખતા નહોતા. ધન દ લતના ગર્વથી અભિમાનમાં તણાઈ—મ્હારા ખુદાને—દયાળુ પાક પ વર દિગારને ભૂલી ગયા હતા. આ વિચાર કરવાનો સમય નથ જન્મમૃત્યુ એ ખુદાની સત્તાની વાત છે. તમારા કઠોર પાપના પ્રા શ્ચિત્તને માટે નેક ખુદાએજ મ્હને બચાવી છે—જીવતી રાખી છે."

આ ખુલાસો સાંભળી નિશારતખાન કાંઇક શાન્ત થયો, તે ચિન્તા ઓછી થઇ. તેની ખાત્રી થઇ કે તેની સ્હામે ઉભેલી ભૈર પ્રેત નથી, પિશાચ નથી, જાદુગરી નથી તેણે ધીમેથી કહ્યું:—"જ્યા બચી ગયાં હતાં ત્યારે મ્હને ખબર કેમ નહોતી આપી ?"

ભૈરવીઃ—મ્હારૂં જીવન બચ્યું તેની સાથે જ મ્હારો પુનર્જ થયો છે. તમે જે સ્વરૂપમાં, જે ભાવથી મ્હને જોઇ હતી, તે સ્વ

અને તે ભાવ હવે મ્હારામાં નથી. વળી નિશારતખાન ! તમારી સાથે મ્હારો શો સંબંધ છે ? એક જન્મનું મૃત્યુ—તે બીજા જન્મનું નૂતન જીવન છે—એ વાત શું ભૂલી ગયા છો ?

નિશારતખાનઃ—ઠીક યથું છે; પરંતુ અહિં શા માટે આવવું પડયું છે ?

ભૈરવીઃ—તમારા જેવા એક હતભાગ્યનું મહા ભયંકર સંકટમાંથી રક્ષણુ કરવા માટે. એટલા માટેજ ખુદાએ મ્હને હમણાં અહિં મોકલી છે. તમે અહિં છો—એમ હું પ્રથમ જાણુતી નહોતી. હું એક મુખ્ય કારણુને લીધે મહારાજ બિરબલને મળવા આવી હતી. પહેરગીરો હિન્દુ હતા, અને મ્હેં ભગવાં વસ્ત્રો પહેરેલાં હતાં. તેમણે મ્હને ભૈરવી ધારી અહિં આવતાં અટકાવી નહિ. એક હિન્દુ પહેરગીરે મ્હને આ બેઠકખાનુ બતાવી દીધું હતું. આ બેઠકખાનાની બ્હાર ઉભી રહીને મ્હેં તમારી સઘળી વાતચિત સાંભળી છે—એ વાતચિત સાંભળી હું અતિ આશ્ચર્ય પામી છું. તમારી વાતચિત ઉપરથી હું સમજી શકી છું કે તમે બન્ને એક મ્હોટા સંકટમાં ફસાઇ પડયા છો. આ બિરબલ મહારાજે તમારા જેવા ઝહેરી નાગને ઘણી સહેલાઇથી પોતાની સત્તાને આધીન કર્યા છે. અહિં તમે મ્હને કોઇ પણુ પ્રકારે નુકશાન કરી શકશો નહિ એવી ખાત્રી થવાથી હું આ બેઠકખાનામાં આવી છું.

બિરબલે શાન્તિથી ભૈરવી અને નિશારતખાન વચ્ચે ચાલતી વાતચિત સાંભળી; પરંતુ એ વાતચિતનું ગુઢ રહસ્ય તેની સમજમાં આવ્યું નહિ. ભૈરવીનો અક્ષરે અક્ષર જાણે કે રહસ્યમય હતો. સઘળી હકીકતમાં જાણે કે એક પ્રકારનું ગુઢ રહસ્ય સમાયલું હતું.

બિરબલે ભૈરવીને સંબોધન કરીને કહ્યુંઃ—"દેવિ ! જ્યારે તમે

મ્હારા આ બેઠકખાનાને પવિત્ર કર્યું છે. ત્યારે આસનપર બેસો. ”

આમ કહીને મહારાજ બિરબલે એક કીમતી આસન ભૈરવી જ્યાં આગળ ઉભી રહી હતી ત્યાં આગળ પોતાને હાથે લઇ જઇને મૂક્યું.

ભૈરવીએ કહ્યું:—“ આજે આસન પર બેસવાની કાંઇ જરૂર નથી. તમને હું જે કહેવા આવી હતી તે આજે મ્હારાથી કહી શકાયું નહિ. તમારૂં ચિત્ત એક પ્રકારની ભયંકર ચિન્તાથી ઘણું અસ્થિર બની ગયું છે. મ્હારી હકીકત એક સમયે તમારે લક્ષ્ય આપીને સાંભળવી પડશે. તો પણ તમે હમણાં આ હતભાગ્ય નિશારતખાનને મુખે જે હકીકત સાંભળવાની ઇચ્છા રાખતા હતા જેને માટે નિશારતખાન હજી સુધી સંકટાધીન છે—તેને બાદશાહની કઠોર સજામાંથી બચાવવાનો મ્હારે યત્ન કરવો જોઇએ છે. આ નિશારતખાને મ્હારી પર સાધારણ ઉપકાર કર્યો છે; પરંતુ અપકાર એટલો બધો કર્યો છે કે, જેથી ઉપકારની સામાન્ય કૃતજ્ઞતા તદ્દન ચાલી જાય છે, ”

“ મહારાજ ! સાંભળવાની ઇચ્છા રાખો છો ? આ વિશાળ મોગલ સામ્રાજ્યમાં આ અમીરઉદ્દૌલા નિશારતખાનનો મ્હોટો શત્રુ કોણ છે તે સાંભળવાની તમે ઇચ્છા રાખો છો ? જો કે નિશારતખાનના શત્રુઓ અનેક છે; પરંતુ તેઓ પૈકી એક મહા ભયંકર છે. એ શત્રુને તમે ફસાવી શકો તેમ નથી. તેની પર કઠોર રાજસત્તા ચલાવી શકો તેમ નથી, અરે ! તમે તેની પાસે પણ જઈ શકો તેમ નથી. નિશારતખાનનો એ મહા ભયંકર શત્રુ બીજો કોઇ નહિ; પરંતુ શાહજાદો સેલિમ છે. આ નિશારતખાનની દુર્બુદ્ધિના દોષેજ એ તેનો શત્રુ થઈ પડયો છે—એ સઘળી હકીકત હમણાં કહેવાની જરૂર હુ ધારતી નથી. ”

ભરવીનાં વચનોથી બિરબલ આશ્ચર્યના મહાસાગરમાં ડૂબી ગયો. નિશારતખાન પણ શાન્ત થઇ ગયો. નિશારતખાને પોતાનો જીવ જતાં પણ પોતાના મહા શત્રુનું નામ કહેવાનો અસ્વીકાર કર્યો હતો તે શત્રુનું નામ ઘટનાચક્રને પરિણામે આપોઆપ ખુલ્લું થઇ ગયું.

બિરબલ આકાશ પાતાળના વિચારો કરતો હતો. તે બાહ્યજ્ઞાન ભૂલી ગયો હતો. નિશારતખાનની સ્થિતિ પણ બિરબલના જેવીજ હતી. બન્ને જણા નીચું મ્હોં કરી બેસી રહ્યા હતા—બન્ને જણા શાન્ત હતા.

થોડા સમય પછી મહારાજ બિરબલે કહ્યું:—“ખાનસાહેબ ! હવે હું સમજી શકયો છું કે શા માટે આપ આપના શત્રુનું નામ મ્હને નહોતા કહેતા ? હવે ઘટના–પ્રવાહ એક એવે સ્થાને જઇ પહોંચ્યો છે કે, જે સ્થાન પર બાદશાહ નામવરની સંપૂર્ણ સત્તા છે.”

આમ કહીને મહારાજ બિરબલે જ્યાં આગળ ભૈરવી ઉભી રહી હતી ત્યાં નજર કરી તો ભૈરવી ત્યાં હાજર નહોતી !

મહારાજ બિરબલ અને નિશારતખાન જ્યારે વિચાર કરવામાં તદ્દન લીન બની ગયા હતા ત્યારે સમય સાધીને ભૈરવી ગુપચુપ બેઠકખાનામાંથી ચાલી ગઇ હતી. વાયુની અંદર પ્રેતની છાયા જે પ્રમાણે ક્ષણ માત્રમાં મળી જાય છે તેજ પ્રમાણે ભૈરવી પણ ગુપચુપ બહાર જઇ પહોંચી હતી.

પરંતુ આ ભૈરવીની મહારાજ બિરબલને ઘણી જરૂર હતી. તે જે રહસ્યમય ઘટનાનો આભાસ આપી ગઇ હતી તેની બરાબર માહિતી મેળવવાને માટે તેની પ્રથમ જરૂર હતી. કારણ કે તે સિવાય બાદશાહ નામદારને જે વાત કહેવાની હતી તે બાદશાહ કબુલ કરે તેમ નહોતું.

બિરબલે મ્હોટેથી બુમ મારીઃ—" ગુલામ ! "

વિના વિલંબે એક નોકરે આવી મહારાજ બિરબલને સલામ કરી કહ્યું;—" જી હુજૂર ! કયા ફરમાન હય ? "

બિરબલઃ—હમણાંને હમણાં જહાન્દારખાનને મ્હારી પાસે બોલાવી લાવ. કહેજે કે ઘણું જરૂરી કામ છે.

પહેરગીર તરતજ જહાન્દારખાનના બંગલા તરફ ઉતાવળો ઉતાવળો ચાલ્યો ગયો. જહાન્દારખાનને બંગલે જઇ પહોંચ્યા પછી તેણે એક નોકર માર્ફત અંદર સમાચાર પહોંચાડયા.

જહાન્દારખાન નશીબનનાં વચનોથી કાંઇક નિશ્ચિન્ત થઇને રૂપવતી, ગુણવતી તેમજ બુદ્ધિમતી પત્નીના વિચારો કરતો બેઠો હતો, તથા વારંવાર તે ભુવનમોહિની નશીબનના સુન્દર મુખમંડળ તરફ જોઇ રહેતો હતો. એવે સમયે તેના નોકરે મહારાજ બિરબલની આજ્ઞા તેને કહી સંભળાવી.

બિરબલે જહાન્દારખાનને જલદીથી બોલાવેલો હોવાથી જહાન્દારખાન ભયચકિત ચિત્તે બંગલાની બ્હાર નિકળ્યો. ફરીથી પાછા સંકટમાં વિશેષ ન સપડાવાય એ માટે એક વખત તેણે ખુદાનું સ્મરણ કર્યું; પરંતુ અમને લાગે છે કે, સર્વ શકિતમાન વિધાતાએ ખાનસાહેબની એ પ્રાર્થના સાંભળી નહોતી.

જહાન્દારખાનને બોલાવવા માટે માણસ મોકલ્યા પછી મહારાજ બિરબલે નિશારતખાનને કહ્યું:—" સાહેબ ! મ્હને લાગે છે કે આપ મ્હારી ઉપર ગુસ્સે ભરાયા છો. આપ મ્હારા ઘણા દિવસના—જૂના દોસ્ત છો; પરંતુ જે પ્રકાર બન્યો છે—તથા પહેરેગીરો મારફત મ્હેં જે હકીકત સાંભળી છે, તે ઉપરથી નિરૂપાયે મ્હેં એમ ધાર્યું હતું કે એ ખૂની મામલામાં આપ પણ શામિલ થયેલા છો; તેમ

છતાં મ્હેં એમ પણ વિચાર્યું હતું કે, આવા નીચ પ્રકારના ભયંકર કાર્યમાં આપ શામિલ થાઓ એ તદ્દન અસંભવિત છે. મ્હેં માત્ર મ્હારૂં કર્ત્તવ્ય બજાવવાની ખાતર જ આપને બે ચાર પ્રશ્નો પૂછ્યા છે, તે માટે મ્હારી પર માઠું લગાડશો નહિ. ખાનસાહેબ ! મ્હારી બેઅદબી —મ્હારી કસુર માફ કરજો. મ્હારી સ્થિતિનો આપ એક વખત પૂરતો વિચાર કરી જુઓ એટલે આપને માલુમ પડશે કે, આ ખૂની મામલાનો જોખમદાર હુંજ છું—હુંજ મહા ભયંકર સંકટમાં સપડાયો છું. જો કદાચ ભાગ્યદોષને લીધે આપ મ્હારા જેવા મહા ભયંકર સંકટમાં સપડાયા હોત તો તમે બરાબર મ્હારા જેવો જ વ્યવહાર નિરૂપાયે ચલાવત. જે બાદશાહની મહેરબાનીથી–કૃપાથી હું આજે સમસ્ત હિંદુસ્તાનમાં એક માનવંતો માણસ ગણાઉં છું—રાજા માનસિંહ, ટોડરમલ, અબુલ ફજલ, ફૈજી વગેરેએ પણ બાદશાહની સંપૂર્ણ મહેરબાની મેળવી નથી—તે મેળવવા હું ભાગ્યશાળી થયો છું. મ્હારૂં આવું અપાર સન્માન, પ્રતિષ્ઠા, અધિકાર સહુ આ ખૂની મામલાને લીધે દૂર થઇ જવા બેઠું છે. ખાનસાહેબ ! આ સઘળી હકીકતનો યથાયોગ્ય વિચાર કરી મ્હારી બેઅદબીની મ્હને ક્ષમા કરજો. આ ખૂની મામલાનો નિકાલ થઇ જશે એટલે હું આપને બંગાળામાં મોકલાવવાની મ્હારાથી બની શકશે તેટલી ખટપટ કરીશ, તથા મ્હારી ખાત્રી છે કે, દિલ્હીશ્વર આ અધમની વિનંતિ કબૂલ રાખશેજ."

નિશારતખાન શાન્તિથી મહારાજ બિરબલનાં આ વાકયો સાંભળી રહ્યો હતો, તેણે હવે મહારાજ બિરબલ પાસેથી વિદાય થઇ જવાનુંજ વ્યાજબી વિચાર્યું હતું. તે મહારાજનાં વચનો સાંભળી માત્ર મસ્તક હલાવ્યા કરતો હતો. સંમતિ દર્શાવતો હતો. વચ્ચે વચ્ચે હાથ ઉંચો કરીને સલામ કરતો હતો. અંતે મહારાજ બિરબલ પા-

સેથી વિદાય થઇ તે નિશ્ચિંત્ત થયો. પાઠક ! હવે આપણે નિશારતખાનને છોડી દઇને જહાન્દારખાન તરફ લક્ષ્ય આપીશું.

જહાન્દારખાન કોઈ પણ પ્રકારની અડચણ સિવાય મહારાજ બિરબલની મુલાકાત લઇ શકતો હતો. તે શહેરનો મુખ્ય કોટવાલ હતો. તેનું માન પણ ઘણું હતું તેથી બીજા મુલાકાતે આવનારની માફક તેને મહારાજ બિરબલને પ્રથમ સમાચાર પહોંચાડવા પડતા નહિ, તેથી તે તરતજ મહારાજ બિરબલ પાસે જઈ પહોંચ્યો.

બિરબલે આંગળી કરીને જહાન્દારખાનને બેસવા માટે એક આસન બતાવ્યું જહાન્દારખાન એ આસન પર બેઠો. નિશારતખાન સંબંધી જે કાંઇ બન્યું હયું હતું તે સઘળી હકીકત ટૂંકામાં જહાન્દારખાનને કહી સંભળાવીને અંતે બિરબલે આજ્ઞા કરી કેઃ—

" ગમે તે ઉપાયથી એ ભૈરવીને હાજર કરો. કાળિકા માતાના મંદિરમાં તપાસ કરશો તો ત્યાં આગળ કદાચ તે મળી આવશે. તમે પોતે મંદિરમાં જશો નહિ—દુર ઉભા રહેજો. બે હિન્દુ સિપાહીઓને ગુપ્તવેષમાં મંદિરમાં મોકલી એ ભૈરવીની તપાસ કરાવજો. વળી એક વાત લક્ષ્યમાં રાખજો કે, એ ભૈરવીને મેં માતાના જેટલું માન આપ્યું છે. કોઈ પણ રીતે તેને વિરક્ત કે ઉત્તેજિત કરશો નહિ. મ્હને મળવા આવવાનું જણાવી યોગ્ય આદર સત્કારથી તેને મ્હારી પાસે લઈ આવજો. જહાન્દારખાન ! હવે જાઓ. ક્ષણ માત્રનો પણ વિલંબ કરશો નહિ. ઘણો સમય આપણે નકામો ગુમાવ્યો છે. માત્ર ચાર હિન્દુ સિપાહીઓને તમે તમારી સાથે લઇ જજો. બે જણ તમારી સાથે રહેશે અને બે જણ ગુપ્તવેષમાં મંદિરમાં પ્રવેશ કરશે; પરંતુ સાવધાન ! કોઇ પણ પ્રકારે ગરબડ થાય નહિ અગર તો કાયદા વિરૂદ્ધ કાર્ય થાય નહિ. "

જહાન્દારખાન મહારાજ બિરબલની આજ્ઞા સાંભળી પોતાના કાર્યને પાર ઉતારવા ચાલી નીકળ્યો. એક જલદીથી ચાલે એવી ગાડીમાં બેસી, ચાર હિન્દુ પહેરગીરોને સાથે લઇ એ ગંભીર રાત્રે જહાન્દારખાન આગ્રા નગરીની બ્હાર નીકળી પડયો.

૮

મધ્યરાત્રે મળેલી યોગિની.

અસાધારણ દુઃખ ભોગવીને, લાંબો માર્ગ વટાવીને, એ ગંભીર તેમજ ભયંકર રાત્રે જહાન્દારખાન કાંઇ કરી શકયો નહિ. મહારાજ બિરબલે તેને જે પ્રમાણે કાર્ય કરવાની સૂચના આપી હતી તેજ પ્રમાણે તેણે કાયં કર્યું હતું; પરંતુ તેના કર્મના દોષને લીધે તે પોતાના કાર્યમાં ફત્તેહમંદ થયો નહિ. જહાન્દારખાને એમ ધાર્યું હતું કે, તે ઘણી સહેલાઇથી ભૈરવીને પકડી શકશે; પરંતુ પરિણામે તેને નિરાશ હૃદયે પાછા ફરવું પડયું.

જે બે રજપૂત—હિન્દુ પહેરગીરોને જહાન્દારને ગુપ્તવેશમાં ભૈરવીની તપાસ કરવા દેવીના મંદિરમાં મોકલ્યા હતા, તેઓ બન્ને ઘણા ચતુર હતા. મંદિરમાં જઇ તેમણે એક સોનામહોર પૂજારી મહારાજના હાથમાં પ્રણામ કરીને આપી. પૂજારી સાથે પછીથી વાતચિત કરતાં તેઓ માત્ર એટલું જાણી શકયા કે, ભૈરવી હમેશાં કાંઇ મંદિરમાં નિયમાનુસાર યા તો અમુક વખતે આવતી નથી. ખાસ કરીને તે અમાવાસ્યાની મધ્યરાત્રે આવીને કાલિકાદેવીની પૂજા કરી જાય છે. કોઇ દિવસે તે રાત્રિના પ્રથમ પ્રહરે આવે છે તો કોઇ દિવસે પ્રભાતકાળે આવે છે.”

આ નિરાશાજનક સમાચારથી જહાન્દારખાનનું મ્હોં ઉતરી ગયું. જો ભૈરવીને તે સાથે લઇ શક્યો હોત તો તેના આનંદનો પાર રહેત નહિ; પરંતુ આવું સાધારણ કાર્ય પણ પોતાનાથી પાર ઉતર્યું નહિ એ માટે તેને પોતાના પર ઘણી શરમ ઉપજી.

આ સમયે રજનીનો બીજો પ્રહર પસાર થઇ ગયો હતો. રજની સુંદરીએ કાળાં વસ્ત્રોથી પોતાના અંગને ઢાંકી દીધું હતું. પ્રકૃતિ શાન્ત હતી સુગંધિત વાયુ ફુંકાતો હતો રસ્તા પર એક બાજુએ એક કેતકી–વન હતું. એ વનમાં બે ચાર કેતકી–પુષ્પ ખિલેલાં હોવાથી તેની સુગધિથી ચારે દિશાઓ બ્હેકી રહી હતી. મૂર્ખ ભ્રમરો પણ ગુણ ગુણ અવાજ કરતાં અંધકારમાં આમ તેમ ઉડતા જણાતા હતા.

એક ઠેકાણે કેટલાંક વન–માલતી પુષ્પો ખિલ્યાં હતાં. આકાશમાં ચંદ્રદેવ નહોતા—હતા માત્ર આછા આછા તારાઓ રાત્રિનું અંધકારમય તાંડવ–નૃત્ય થઇ રહ્યું હતું

આવીં શાન્ત પ્રકૃતિમાં થઇને અતિ ચિંતાતુર ચિત્તે એ ગંભીર રાત્રે જહાન્દારખાન ધીમે ધીમે આગ્રા શહેર તરફ જતો હતો. નગરનો મુખ્ય દરવાજો ઘણા સમયથી બંધ થઈ ગયો હતો; પરંતુ જહાન્દારખાન નગર–રક્ષક હતો. કોઇ પણ સમયે તે નગરમાં પ્રવેશ કરી શકવાને સમર્થ હતો.

શહેરની પાસે જઈ પહોંચીને જહાન્દારખાને પોતાની સાથેના પહેરેગીરોને કહ્યું,—" તમે આગળ જઇ મહારાજ બિરબલને આ નિરાશાના સમાચાર જણાવી કહેજો કે, આજે ઘણી મહેનત કરી તાં પણ એ ભૈરવીનાં પત્તો લાગ્યો નહિ."

પહેરગીરો ઉતાવળે પગલે આગળ ચાલી નીકળ્યા. જહાન્દારખાન એકલો એ અંધકારમાં ધીમે ધીમે આગળ વધવા લાગ્યો.

એવામાં એકાએક કોઇનાં ધીમાં પગલાંનો અવાજ તેના સાંભળવામાં આવ્યો. જહાન્દારખાન વીર હતો. તેણે સાહસથી પાછી દૃષ્ટિ કરી જોઇ પરંતુ એ ઘનઘોર અંધકારમાં તે કોઇને જોઇ શક્યો નહિ.

આ ભયંકર રાત્રે, શહેરની બ્હાર નદીના કિનારા પરના એકાંત માર્ગે કોણે તેની પુંઠ પકડી છે તે સમજમાં નહિ આવ્યાથી તેણે પોતાની સમશેરને મ્યાનની બ્હાર ખેંચી કાઢી, તથા તે એકજ ઠેકાણે થોડા સમય સુધી ઉભો રહ્યો—પરંતુ પુન: કોઇના પગલાંનો અવાજ સંભળાયો નહિ ! ત્યારે શું એ ભૂતપ્રેતનાં પગલાંનો અવાજ થયો હશે ? !

જહાન્દારખાને મનમાં ને મનમાં વિચાર્યું—" નક્કી મ્હને એક પ્રકારનો ભ્રમ થયો હોવો જોઇએ. એ કોઇ જંગલી પ્રાણીનાં પગલાંનો અવાજ હશે. " તેની પાસે હથિયાર હતાં તેમજ તે વીર પુરૂષ હતો, તેથી કોઇનાં સાધારણ પગલાંના અવાજથી પોતે ભ્રમમાં પડી ગયો એ માટે મનમાને મનમાં તેને ઘણી શરમ ઉપજી.

બીજો અડધો ગાઉ આગળ જતાં આગ્રા શહેરનો પશ્ચિમ તરફનો દરવાજો આવે તેમ હતો. અમે જે સમયની આ નવલકથા લખીએ છીએ એ સમયે દિલ્લી, આગ્રા, અજમેર, ઉજ્જન લાહોર વગેરે બાદશાહી નગરોની ચારે તરફ સુદૃઢ પત્થરોના કોટ હતા. આજે પણ હિંદુસ્થાનનાં ઘણાંખરાં શહેરોની આસપાસ એ ભાંગ્યા તુટયા જૂના કોટ જોવામાં આવે છે.

શહેરની ચારે તરફ એકેક દરવાજો આવજાવને માટે રહેતો હતો. એ સઘળા દરવાજાઓ પર બળવાન્ પહેરેગીરો રાત્રિ દિવસ ચાલાકીથી પહેરો ભર્યા કરતા હતા. બાદશાહની આજ્ઞાથી મધ્યરાત્રિ પછી શહેરના સઘળા દરવાજાઓ બંધ કરી દેવામાં આવતા હતા.

એ સમયે જેઓ બ્હાર રહી જતા તેઓ તે રાત્રે નગરમાં પ્રવેશ કરી શકતા નહિ; તો પણ જેમની પાસે બાદશાહી પંઝો હોય અગર તો બાદશાહી ફરમાન–પત્ર હોય તેઓ કોઇ પણ સમયે નગરમાં પ્રવેશ કરી શકતા હતા; પરંતુ આવા પ્રકારનો પંઝો યાતો બાદશાહી ફરમાન–પત્ર કોઇ ભાગ્યશાળીને જ મળતું. પ્રખ્યાત અમીર–ઉમરાવ, રાજ્યાધિકારી અગર તો શ્રીમંત સિવાય કોઈ પણ માણસ બાદશાહી પંઝો મેળવી શકતું નહિ.

નગરના દરવાજા બંધ થઇ જતાં જે મનુષ્યો બ્હાર રહી જાય તેમના વિશ્રામને માટે પ્રજાપ્રિય અકબરશાહે નગરના કોટની બ્હાર સરકારી ખરચથી કેટલાંક મુસાફિરખાના કરાવ્યાં હતાં; હિન્દુ તેમજ મુસલમાન જાતિઓને માટે આવાં જૂદાં જૂદાં મુસાફિરખાનાં હોવાથી કોઈ પણ મનુષ્ય હરકતને વેઠવી પડતી નહિ. હમણાં એ મુસાફિરખાનાઓનું એક પણ ચિહ્ન જોવામાં આવતું નથી. કોઇ પણ પ્રકારના ખરચ સિવાય એ મુસાફીરખાનાંઓમાંથી મનુષ્યોને રહેવાનું સ્થાન, ભોજન, વિશ્રામ વગેરેનાં સાધનો મળી આવતાં હતાં; પરંતુ જો કોઇ પ્રતિષ્ઠિત મનુષ્ય બાદશાહનું દાન સ્વીકારવાને નારાજ હોય ને જો ખર્ચ આપવા ઇચ્છતું તો બેલાશક તે આપી શકતું હતું.

જહાન્દારખાને દુરથી જોયું તો જણાયું કે, હજી સુધી કેટલાંક મુસાફિરખાનાંઓનાં ઓરડાઓમાં દીવાઓ સળગતા હતા. તે જલદીથી નગર તરફ જવા લાગ્યો.

એવામાં પાછો કોઇના પગલાંનો અવાજ તેણે સાંભળ્યો. એ અવાજ પણ પ્રથમની માફક ધીમો હતો. આ સમયે જહાન્દારખાને ત્યાંજ ઉભા રહી પોતાની કમરમાંથી ચકચકતી કટાર બહાર કાઢી મ્હોટેથી કહ્યું;—" હું આગ્રા શહેરનો મુખ્ય કોટવાલ જહાન્દારખાન

છું—કોણ મારી પાછળ આવે છે—જો સાહસ હોય તો મ્હારી સ્હામે આવે. ”

આ વાકયોનો કાંઇ ઉત્તર મળ્યો નહિ ખાનસાહેબનાં વચનો વાયુમાં મળી ગયાં. એ વાકયોનો દૂરથી પડઘો પડયો. પ્રકૃતિએ ફરાથી શાન્તિ ધારણ કરી.

જહાન્દારખાન ઘણીજ ઉતાવળથી નગર તરફ જવા લાગ્યો. એવામાં પાછળથી કોઇએ પોતાનો કોમળ હાથ ધીમેથી જહાન્દાર-ખાનના ખભા ઉપર મુકી કહ્યું;—“ કોટવાલ સાહેબ ! આવી મધ્ય રાત્રિને સમયે એકલા કયાં ગયા હતા ? ”

ખાન સાહેબે કહ્યું;—“ તું ભૂલે છે. મ્હને એકલો ધારીશ નહિ યાદ રાખજે કે મ્હારી સાથે ચાર પહેરગીરો છે. ”

જહાન્દારખાન એ અજાણ્યા મનુષ્યના કંઠ ઉપરથી સમજી શકયો કે તેને પ્રશ્ન પૂછનાર એક સ્ત્રી છે. ચોર નથી બદમાશ નથી, ખૂની નથી અગર તો રાજદ્રોહી નથી. રમણીએ શા માટે પોતાની પૂઠ પકડી હશે તેનો જહાન્દારખાન કાંઇ નિર્ણય કરી શકયો નહિ. તેણે ધીમેથી કહ્યું:—“ ત્હારા અવાજ પરથી માલુમ પડે છે કે તું સ્ત્રી જાત છે ! આવા ઘનઘોર અંધકારમાં પણ હું સમજી શકયો છું કે તું એક સ્ત્રી છે. **પરસ્ત્રીને હું માતા સમાન સમજું છું.** હું જાણવાની ઇચ્છા રાખું છું કે, તું કોણ છે ? જો મ્હારા પ્રશ્નનો ખરો ઉત્તર આપીશ તો મ્હને ઘણો આનંદ થશે.

રમણીએ ઉત્તર આપ્યો;—“ખાન સાહેબ ! હું એક નિરાધાર દુખી નારી છું. એક ઉચ્ચ કુળમાં મ્હારો જન્મ થયેલો છે. આવી રાત્રે એકાંત રાજમાર્ગ પર જ્યારે અનાથિનીની માફક ધ્યાં ફરૂં છું. મ્હેં વૃક્ષાદિની નીચે મુકામ રાખ્યો છે. કહો, આથી મ્હારો

વિશેષ બીજો શો પરિચય હું આપને આપું ? "

જહાન્દારખાનઃ—હું સમજ્યો કે, ત્હારે થોડું ઘણું દ્રવ્ય જોઈએ છીએ, કેમ ?

"ના, સાહેબ ! હું દ્રવ્ય માગતી નથી, મ્હારા એક પેટનો ભાર ભગવાને ઉપાડી લીધો છે. મ્હારી ભિક્ષા જૂદી જાતની છે."

"ત્યારે ત્હારે શું જોઇએ છીએ ?

"હમણાં કાંઇ જોઇતું નથી."

"ત્યારે તું મ્હારી પાછળ પાછળ કેમ આવતી હતી ?"

"આપે મ્હને બોલાવી હતી તેથી"

"મ્હેં તો કાંઈ કોઇનું નામ લીધું નથી. આવી ભયંકર અંધકારમયી રાત્રે આવા એકાંત રસ્તે કોઇનાં પગલાંનો અવાજ સાંભળ્યાથી મ્હેં ધાર્યું હતું કે કોઇ ચોર બદમાશ યા તો છુપો ખૂની મ્હારી પાછળ પડયો છે. તેથી હું તેને સંબોધીને બોલ્યો હતો. તું સ્ત્રી છે—તને બોલાવવાની મ્હને કાંઇ જરૂર નહોતી."

"સ્ત્રીને હમણાં બોલાવી નથી એ ખરૂં છે; પરંતુ સાહેબ ! એક સ્ત્રીને શોધવા માટે તો હમણાં તમે યમુનાના પેલી પારના કિનારા પાસે આવેલા કાળિકા દેવીના મંદિરમાં ગયા હતા કેમ ?

"તું કોણ છે ? ત્યારે શું તું જ તે ભૈરવી છે ?"

"હું ભૈરવી નથી—પરંતુ ભૈરવીની યોગિની છું ખરી."

"યોગિની એટલે ?"

"ભૈરવીની સહચરીને યોગિની કહેવાય છે."

"ઠીક ! ઠીકજ થયું છે. યોગિની ! હમણાં ત્હારી ભૈરવી ક્યાં છે તે તું કહી શકીશ કે ?"

"હું કાંઇ જાણતી નથી."

" તો પછી તું તેની સહચરી છે એમ કેમ મનાય ?"

" સહચરી કાંઈ રાત્રિ દિવસ સાથે રહેતી હશે કે ? વળી આપની બીબી નશીબનની જ વાત કરો. તે આપની સહચરી તરીકે છે—છતાં અત્યારે આપની સાથે કેમ નથી ? "

" તું મ્હારી મશ્કરી કરે છે, કેમ ? "

" આપની મશ્કરી કરવા જેટલો આપણો બન્નો સંબંધ નથી ! હું કાંઇ નશીબન બીબીની બ્હેન નથી—"

"સ્ત્રી જાત હોવા છતાં તું આટલી બધી વિચિત્રતા ધરાવે છે ?"

"આપની નશીબનબીબી કરતાં હું થોડી વિચિત્રતા ધરાવું છું."

" વિચારીને જબાન ખોલ—આગળ પડતું ન બોલ. તું જાણે છે કે હું કોણ છું ?

" હા, હું જાણું છું કે, તમે દિલ્લીશ્વરની આ શાન્તિમયી આગ્રા નગરીના કોટવાલ સાહેબ છો–તથા એ પણ જાણું છું કે આ નગરીમાં રહેતાં અસંખ્ય મનુષ્યોનું ધન, માન વગેરેનું સંરક્ષણ આપના હાથમાંજ છે: પરંતુ આપ વૃદ્ધ થયા છો તેથી નગર પર સત્તા ચલાવવાની વાત તો દુર રહી; પરંતુ આપની પરણેતર પર પણ સત્તા ચલાવી શકતા નથી."

" યા–શોભાનઅલ્લા ! બીબી ! તું ઘણી બેઅદબ છે. જો બીજું કોઇ હોત તો હું તેને સખ્ત સજા કરત. "

" હું પણ સજા ખમવાને તૈયાર છું ! "

" નહિ નહિ, સુન્દર ! ત્હારાં વચનો મધુર છે. "

" મધુર કેમ ન હોય ? કે કેમ શરૂઆતમાંજ મ્હેં આપની આગળ ગુલબદન નશીબનબીબીનું નામ લીધું છે ! "

"એ નકામી વાત બંધ કર. હું તને કેટલાક પ્રશ્ન પૂછવા માગું છું."

" ફરમાઇએ જનાબેઆલિ ! "

" તું મ્હારી સાથે આગ્રા નગરીમાં ચાલ. "

" કેમ ? નશીબના ભાગ્યોદયને પાતાળમાં પહોંચાડી દેવા ાટે ? હું હિન્દુ છું એ ત્હમે જાણતા નથી કે ? "

" નહિ નહિ, હું તને મ્હારે ઘેર લઇ જવા નથી માગતો—ાદશાહ નામદાર પાસે લઇ જવા માગું છું."

" મ્હેં શો ગુન્હો કર્યો છે ? "

" ગુન્હો કાંઇ કર્યો નથી માત્ર ત્હારી મદદથી શાહ સરકારનું ામ પાર ઉતરે તેમ છે. ત્હારા કામના બદલામાં તને યોગ્ય ઇનામ ળશે. "

" ઇનામ—શાને માટે ઇનામ ? ક્યા કામમાં સરકારને મ્હારી દદની જરૂર છે ? સઘળી હકીકત જાણવામાં આવ્યા સિવાય હું મારી સાથે આવી શકીશ નહિ ! "

" તું જાણે છે કે આગ્રા શહેરના રાજમાર્ગ પરથી એક સુંદરી મણીનું મડદું મળી આવ્યું છે ? "

"હા—એવી બિના મ્હારી જાણ બ્હાર હોય કે ? એ હકી-ત તો સહુ કોઇ જાણે છે. વળી હું એ પણ જાણું છું કે, જો ાપ અને મહારાજ બિરબલ એ ખૂની મામલાના રહસ્યનો ભેદ ક અઠવાડીઆમાં બાદશાહ સમક્ષ જાહેર નહિ કરી શકો તો તમારો ન્નેનો જીવ જશે. "

" ત્હેં કોની મારફત આ હકીકત સાંભળી ? "

" પ્રથમ આપજ કહો કે, કોની પાસેથી મ્હેં આ હકીકત સાં-ળી હોય એમ આપને લાગે છે ? ! "

" નશીબન પાસેથી. "

" કોટવાલ સાહેબ ! નશીબનબીબી સિવાય આપ બીજું કાંઇ જોઇ શકતાજ નથી કે શું ? એ નશીબનબીબીએ આપનું મગજ ખરાબ કરી નાખ્યું હોય એમ લાગે છે. શું નશીબન સિવાય આ હકીકત મ્હને બીજું કોઇ કહી શકે તેમ નથી ? "

હું તને વાતચિતમાં જીતી શકું તેમ નથી—મ્હારી ધીરજની પણ સીમા છે ! હું માત્ર એટલુંજ જાણવા ઇચ્છું છું કે. તું મ્હારી સાથે બાદશાહના દીવાનેખાસમાં હાજર થઇશ કે નહિ ? ઇનામ મેળવવાને તું રાજી છે કે નહિ ? "

" મ્હને કેટલા રૂપીયા ઇનામ મળશે ? "

" અરે રૂપિયા નહિ—પૈસા નહિ; પરંતુ સોનામહોરો મળશે. "

" હા, હું સમજી, પરંતુ કેટલી સોનામહોરો મળશે ? "

" એક હજાર ! "

" શા માટે તમે મ્હને એટલી બધી સોનામહોરો આપશો. કોટવાલ સાહેબ ? "

" એ ભૈરવીનું ઠામ ઠેકાણું ત્હારે માત્ર જણાવવાનું છે એટલા માટે. "

આ ઉત્તરથી યોગિની ક્રોધે ભરાઇ. તેનાં નેત્રો લાલચોળ બની ગયાં. ક્રોધાવેશમાંજ તેણે કહ્યું:—" કોટવાલ સાહેબ ! આજ સુધી હું તમને મ્હોટા બળવાન—વીર પુરુષ ધારતી હતી પરંતુ મ્હારી ધારણા આજે ખોટી ઠરી છે. તમેજ અનેક યુદ્ધોમાં વીરત્વ દર્શાવ્યું છે કે ? તમે વીર પુરૂષ થઇને એક કાર્યમાં સ્ત્રીની સહાયતા મેળવવા ચ્હાઓ છો ? તમારા અકબર બાદશાહ જો રાજભંડારનાં સઘળાં મણિરત્નો મ્હને આપે—મ્હને આ સોનાના હિંદુસ્થાનની રાજરાજેશ્વરી બનાવી દે—તો પણ મ્હારા મુખમાંથી એ પુણ્યમયી ભૈરવી

સંબંધી એક પણ અક્ષર બ્હાર નીકળશે નહિ !"

જહાન્દારખાને આવી અદ્‌ભુત તેમજ સાહસિક સ્ત્રી કદાપિ જોઇ નહોતી. તે આગ્રા શહેરનો કોટવાલ હતો. તેનું નામ સાંભળીને સહુ કોઇ ભયથી ધ્રુજી જતું હતું ! તેની આગળ એક અનાથ ભિખારણીનું આટલું બધું સાહસ ?! આટલો બધો અહંકાર ?

જહાન્દારખાને ઉંચી નજર કરી જોયું તો શું ? યોગિની અદ્રશ્ય થઇ ગઇ હતી ! સંગીત જે પ્રમાણે સૂર રાગ મુર્ચ્છના તેમજ ઝંકાર રાખીને શૂન્યમાં મળી જાય તેજ પ્રમાણે યોગિની જાણે કે વાયુના તરંગમાં મળી ગઇ !

જહાન્દારખાન એ અંધકારમય સ્થાને પ્રેમમૂર્ત્તિની માફક સ્થિરતાથી ઉભો રહી મ્હોટેથી બોલી ઉઠયોઃ—" સુંદરિ ! એક વખત તું અહિં આવી જા ! ત્હારા હૃદયની ઉદારતા અને પ્રાણનું મહત્ત્વ જોઇને હું મોહિત થઇ ગયો છું. અપાર દોલતના લોભથી, તું એક ભિખારિણી સ્ત્રી હોવા છતાં વિશ્વાસઘાત કરવા કબૂલ નથી, ત્યારે મ્હને સ્પષ્ટ જણાય છે કે, રમણીઓમા તું સર્વ શિરોમણિ છે. દેવી ! એક વખત મારી પાસે આવી જા."

જહાન્દારખાનનાં વચનો વાયુમાં મળી ગયાં. રમણી તો અદ્રશ્ય થઇ ગઇ હતી તે આવીજ નહિ.

જહાન્દારખાને મનમાં ને મનમાં વિચાર્યું:—" આ એક સ્ત્રી અદ્‌ભુત વાક્ચાતુર્યથી મ્હને બનાવી અદ્રશ્ય થઇ ગઈ. અંધકારમાં મળી ગઈ ! અરેરે ! હું કેવો મૂર્ખ છું ? એક સામાન્ય સ્ત્રીને પણ હું મ્હારી સત્તાને આધીન કરી શકયો નહિ. હવે હું મહારાજ બિરબલને શું કહીશ ?!"

જહાન્દારખાને એ સ્થાને વિશેષ સમય સુધી નહિ રોકાતાં ધીમે

ધીમે નગર તરફ જવા માંડયું. થોડા સમયમાંજ તે નગરના પશ્ચિમ તરફના દરવાજે જઇ પહોંચ્યો.

દરવાજા પર પહેરો ભરનાર પહેરગીરે આવા ભયંકર સમયે પોતાના ઉપરીરે જોઇને, મસ્તક નમાવી, માન આપી કહ્યું:—"અલ્લા હો અકબર ! ખાનસાહેબ દીર્ઘાયુ થાઓ!"

જહાન્દારખાને માથા પરનો ફેંટા ઉંચકી મસ્તક હલાવી કહ્યું:— "અલ્લાહો અકબર."

નગરનો દરવાજો પાછો બંધ થઇ ગયો. જહાન્દારખાન ધીમે ધીમે પોતાના શહેરમાં આવેલા થાણા તરફ જવા લાગ્યો. એ સમયે તેના શરીરમા સહજ પણ શકિત નહોતી. મન તદ્દન ચિંતાતુર બની ગયું હતું. હૃદય જાણે કે ઉત્સાહશૂન્ય બની ગયું હતું. નિરાશાના આકુળ ધ્વનિથી તેનું હૃદય સ્થિર થઇ ગયું હતું. તેના અંતરમાંથી માત્ર એટલાજ શબ્દો નીકળ્યા કરતા હતા કે, "અરેરે ! મ્હેં શું કર્યું. ?"

આગ્રા નગરીનો મુખ્ય કોટવાલ જહાન્દારખાન મ્હોટી આશામાં નિરાશા થઈને ચિંતાતુર ચિત્તે શહેરમાં પેઠો ખરો; પરંતુ ઘર તરફ નહિ જતાં પોતાના થાણામાં જઇને રાત્રિનો સમય પસાર કરવાનું વિચાર્યું.

આગ્રા નગરના મુખ્ય કોટવાલ જહાન્દારખાનનું નગરમાં આવેલું થાણું પણ મ્હોટું હતું. અનેક પ્રકારનો સરસામાન ત્યાં રહેતો હતો. એક સુશોભિત ઓરડો માત્ર જહાન્દારખાનને માટે હતો. એ ઓરડામાં વિશ્રામના સઘળાં સાધનો તૈયાર હતાં. પોતાના એ ઓરડામાં જઇ જહાન્દારખાને હથિયાર કાઢી યથાસ્થાને ગોઠવી દીધાં. જે બે તીક્ષ્ણ છરા તેની સાથે હતા તો પણ કાઢી ઠેકાણે મુકી દીધા. અંગરખું, પાયજામો શિરપેચ વગેરે એક નકશી કબાટમાં મુકી દીધું.

પછીથી ખાનસાહેબે નોકરને હુકકો ભરી લાવવાની આજ્ઞા કરી.

જહાન્દારખાને પોતાના ચિંતાતુર પ્રાણની ચિંતા દુર કરવાને માટે બસરાના સર્વોતમ શિરાજનાં બે પાત્રો પેટમાં પધરાવી દીધાં ? એટલામાં નોકર હુક્કો ભરી લાવ્યો. જહાન્દારખાન બેઠો બેઠો હુક્કો પીવા લાગ્યો; આમ છતાં તેની ચિંતાનો પાર નહોતો. ભૈરવીને સાથે ધઇ આવવાનું કાર્ય તેનાથી નહિ બન્યાથી તે ઘણોજ દિલગીર થઇ ગયો હતો.

આવા ગંભીર રાત્રિના અંધકારથી અંગ ઢાંકીને સમસ્ત આગ્રા નગરી નિદ્રાધીન થઇ ગઇ હતી ! માત્ર જહાન્દારખાનનાં નેત્રોમાં નિદ્રા નહોતી. આકાશમાં અસંખ્ય તારાઓએ ઉજ્વળ ભાવ ધારણ કર્યો હતો પ્રચંડ ગતિથી વહેતી યમુનાના તરંગો કોટવાલના સાંભળવામાં આવતા હતા. રજનીનો છેલ્લો પ્રહર ધીમે ધીમે પ્રભાતની મુલાકાત કરવા માટે આગળ વધતો હતો, તેથી પ્રથમનો અંધકાર ધીમે ધીમે ઓછો થયે જતો હતો.

જહાન્દારખાન મનમાને મનમાં વિચારતો હતો કે;—" જો કદાચ એ ભૈરવીનો પત્તો નહિ લાગે તો શું થશે ? જેને મ્હેં એક વખતને માટે નજરે જોઇ નથી તેને હું કેવી રીતે પકડી શકીશ ? વળી ભૈરવીની સહચરી—યોગિની આટલી બધી ચાલાકીથી મ્હને છેતરી ગુમ થઇ ગઇ તો પછી તેની ભૈરવી પણ શું નહિ કરી શકતી હોય ? ચારે તરફ મ્હને બસ નિરાશા જ જણાય છે. રહસ્ય ધીમે ધીમે વધારે ઉંડું ઉતરતું જાય છે. મ્હારા જેવા માણસની દુર્બળ શકિત એ રહસ્યનો ભેદ ખુલ્લો કરી શકશે કે કેમ તેની માત્ર ખુદા સિવાય કોને ખબર છે ? "

આ પ્રમાણે જહાન્દારખાનના વિચારોનો—તેની ચિંતાનો પાર નહોતો. અંતે હુક્કાની નળીને નીચે મુકી તે શય્યાવશ થયો.

૯.

યોગિનીની ચાલાકી.

વાંચક ! ચાલો. જે સ્થળે એ ભૈરવીની સહચરી યોગિનીને મુકી આવ્યા છીએ ત્યાં એક વખત જઇએ. ત્યાં વળી એક બીજો રહસ્યમય પ્રકાર બને છે.

જહાન્દારખાન એ સ્થાનનો ત્યાગ કર્યા પછી નગર તરફ ચાલ્યો ગયો કે તરતજ એક સ્ત્રી એક મ્હોટા કાળા કપડામાં પોતાના અંગને છુપાવી એ સ્થાને આવી ચઢી. એ રમણીએ એક વૃક્ષ નીચે ઉભા રહીને એક વખત કાળા આકાશ મંડળ તરફ એક વખત દષ્ટિ કરી એક ગાઢ નિશ્વાસ મુકીને કહ્યું:—"મ્હારા સદ્ભાગ્યે આ વૃક્ષની પાછળ છુપાઇ ગઇ હતી તેથીજ આજે બચી જવા પામી છું, નહિ તો હું પકડાઈ જાત; હવે શું કરવું ? આવી રાત્રે મ્હારા બે શરીર—રક્ષકોની સહાયતાથી આ લાંબો માર્ગ વટાવીને યમુનાને સ્હામે કિનારે જવું શું યોગ્ય છે ? માર્ગમાં કદાચ સંકટમાં સપડાઇ જવાની શંકા રહે છે. ખુદા ! ખુદા ! ત્યારે શું મ્હારા મનની ઇચ્છા પુરી થશે નહિ ? હું એક આબરૂદાર સ્ત્રી થઇને આવી ગંભીર રાત્રે પતિના કલ્યાણને માટે એક સંકટજનક કાર્ય કરવા નીકળું છું—તે કાર્ય પુરૂં કરી શકીશ નહિ ?"

આ પ્રમાણે વિચારી રમણીએ પોતે ઓઢેલા કાળા ઝબ્બાની અંદર હાથ ઘાલી એક સીટી બ્હાર કાઢી તે વગાડી. સીટીનો અવાજ થતાંની સાથેજ બે કાળા ઝબ્બામાં ઢંકાયલા હથિયારબંધ પુરૂષો એ રમણી પાસે આવી ઉભા રહ્યા અને તેમણે પૂછ્યું:—"શી આજ્ઞા છે, મા ?"

રમણીએ ધીમેથી કહ્યું:—"અત્યારે યમુનાની સ્હામે પાર જવાનો કોઇ ઉપાય થઈ શકશે કે નહિ ?"

પહેરેગીરોમાંના એકે પૂછ્યું:—"કેમ, ત્યાં શું કામ છે ?"

"એક વખત હું એ ભૈરવીની મુલાકાત લેવાની ઇચ્છા રાખું છું."

"જો કદાચ તે એ આશ્રમમાં નહિ હોય તો આપણી સઘળી મહેનત નકામી થઇ પડશે."

"અને જો કદાચ ત્યાં હાજર હશે તો આપણી મહેનત સફળ થશે કે ?"

"મા ! એક વખત આકાશ તરફ નજર કરી જુઓ !"

"આકાશ તો ઘણું સ્વચ્છ છે ! એક પણ વાદળું જણાતું નથી—અસંખ્ય તારાઓ પ્રકાશી રહ્યા છે !"

"હું વાદળાં કે તારાઓની વાત નથી કરતો."

"ત્યારે ?"

"રાત્રિનો છેલ્લો પ્રહર ચાલે છે—માલૂમ પડે છે કે ?"

"ત્રિજો પ્રહર ! ત્યારે તો આપણે ઘણો સમય નકામો ગુમાવ્યો છે. જો કદાચ નૌકા મળી આવે તો આશ્રમે પહોંચતાં કેટલો વખત લાગશે ?"

"બરાબર એક કલાક."

"ત્યારે તો આજે ત્યાં જઈ પહોંચાય એમ લાગતું નથી."

"ના, મા ! વળી તમને યાદ છે કે, આપણે પ્રભાત થતાં પુર્વે ઘેર જઇ પહોંચવાનું છે ?"

"શહેરમાં આપણે કેવી રીતે પ્રવેશ કરી શકીશું ?"

"તેની વ્યવસ્થા મ્હેં કરી છે, બાદશાહી પંજો મ્હારી પાસેજ છે."

"ઠીક ત્યારે હું ત્હારી સલાહ પ્રમાણેજ વર્તીશ. હું તને મારા પુત્ર સમાન સમજું છું."

"તમારા જેવાં પ્રેમમયી માતા પણ કોઈ સૌભાગ્યશાળીનેજ મળે છે."

"ચુપ—ચુપ! કોઇનાં પગલાંનો અવાજ સંભળાય છે."

જે પહેરેગીર રમણી સાથે વાતચિત કરતો હતો તેણે કહ્યું:—
"એ તો કોઈ જંગલી પ્રાણિનાં પગલાંનો અવાજ હશે!"

"રમણીએ કહ્યું:—"ના ના—મ્હારા કાન ઘણા સતર્ક છે. રમણી રમણીનાં પગલાંના અવાજને સહેલાઇથી સમજી શકે છે. કોઇ સ્ત્રીજ આ તરફ આવતી હોય એમ જણાય છે!"

"ત્યારે હું મ્હારી સમશેરને મ્યાનની બ્હાર કાઢું કે?"

"ના ના—તમે જાઓ, પેલા વૃક્ષની પાછળ છુપાઇ જાઓ."

આ વાકય પૂર્ણ થતાં ન થતાંમાં તો એક ત્રિશૂલધારિણી રમણીએ એ ઠેકાણે આવી પહોંચી ગંભીર સ્વરે કહ્યું:—"કોણ છે તું?"

ઉભી રહેલી રમણીએ કહ્યું:—"હું ગમે તે હોઉં પરંતુ એક સ્ત્રી છું! તમારે શંકા કરવાનું કારણ નથી, હું આબરૂદાર સ્ત્રી છું:—પતિનું હિત કરવાનુંજ મ્હેં વ્રત લીધું છે."

ભૈરવીએ વહેમમાં પડી જઇને કહ્યું:—"બ્હેન! ત્યારે તું એક આબરૂદાર સ્ત્રી છે છતાં આવા સંકટજનક નિર્જન માર્ગે એકલી કેમ આવી છે?"

"મ્હારી સાથે બે શરીરરક્ષકો છે."

"તેઓ સૈનિક પુરૂષ છે?"

"ના, તેઓ મ્હારા પુત્ર છે."

"તું આવી ગંભીર રાત્રે ક્યાં જતી હતી ?"

"તમનેજ શોધવા !"

"મ્હને શોધવા ?"

"હા, તમનેજ શોધવા."

"હું ક્યાં રહું છું તે તું જાણે છે ?"

"યમુનાની પેલી પાર આવેલા કાલિકા દેવીના મંદીરના આશ્રમમાં."

"હું કાંઈ પ્રત્યેક સમયે ત્યાં રહેતી નથી."

"તે પણ હું જાણું છું. તો પણ જ્યારે એકાએક તમારી સાથે મુલાકાત થઇ છે ત્યારે તમારે મ્હારી આશા પૂર્ણ કરવી પડશે."

"ત્હારી શી ઇચ્છા છે."

"તમારે એક વખત મ્હારી સાથે આગ્રા નગરીમાં આવવું પડશે."

"કારણ ?"

"મ્હારા પતિ એક વખત તમારા દર્શન કરવાની ઇચ્છા રાખે છે ?"

"ત્હારા પતિનું નામ શું છે ?"

"સ્રીજાતિથી પતિનું નામ લઇ શકાતું નથી. હિંદુસ્થાનમાં એવો રીવાજ નથી."

"ત્યારે તું તેમનું થોડું વર્ણન કર એટલે હું ઓળખી શકીશ."

"મ્હારા વર્ણન પરથી તમે કાંઈ સમજી શકશો નહિ."

"ઠીક છે, આજે રાત્રે તું ત્હારા સાથીદારોને લઇને મ્હારી

સાથે મ્હારા આશ્રમે ચાલ, કાલે પ્રભાતકાળે ગમે તે નિર્ણય કરીશું."

"ક્ષમા કરો! એક મુખ્ય કારણને લીધે આજે પ્રભાતકાળ પહેલાં મ્હારે ઘેર જઈ પહોંચવાનું છે."

"બ્હેન! અનેક દેશોમાં ફરી, અનેક લોકોના ચરિત્રને નિહાળી, અનેકના સહવાસમાં રહીને હું વિવિધ પ્રકારનો અનુભવ મેળવી અહિં આવી છું. તું એમ ન સમજતી કે હું તને પિછાની શકી નથી! હું અહિં રાજમાર્ગ પર ત્હારૂં નામ ઉચ્ચારવા ઇચ્છતી નથી; પરંતુ તું એટલું યાદ રાખજે કે, તું મ્હારી સ્નેહમયી કન્યા છે, ત્હારી પતિભક્તિની તુલના થઇ શકે તેમ નથી. જે પુણ્યશાળી પુરૂષે તને પત્ની તરીકે પ્રાપ્ત કરી છે એના સૌભાગ્યનો પણ પાર નથી; છતાં બ્હેન! તું એટલું યાદ રાખજે કે, મ્હારી પોતાની ઇચ્છા સિવાય મ્હને તું ત્હારે ત્યાં લઈ જઇ શકે તેમ નથી. મ્હારી શક્તિ કેટલી છે એ ત્હારે જોવું છે?"

આ પ્રમાણે કહીને ભૈરવીએ એક શંખ વગાડયો. જોત જોતામાં એ અંધકારમય સ્થાને હાથમાં સળગતી મશાલો લઇને કાળા ઝભ્ભાઓમાં પોતાનાં શરીર ઢાંકી દઇને ખુલ્લાં હથિયારો સાથે પચાસ રાજપૂતો આવી ચઢયા. એ રાજપુતોના સરદારે ભૈરવીને પ્રણામ કરી પૂછ્યું:—"માજી! શી આજ્ઞા છે?"

ભૈરવીએ કહ્યું:—"તમે સાવચેત છો કે નહિ તે જાણવાને મ્હેં શંખ વગાડયો હતો તમે હવે તમારે સ્થાનકે ચાલ્યા જાઓ."

આ સઘળા રાજપૂતોને જોઇ જે રમણી અત્યાર સુધી ભૈરવીની સાથે વાતચિત કરી રહી હતી, તેણે મ્હોં પર બુરખો નાખી દીધો હતો, રાજપૂતોના ચાલ્યા ગયા પછી તેણે બુરખો ઉંચો કરી

ાખી કહ્યું:—" મા ! હું સમજી કે, તમારી શક્તિનો પાર નથી ! હું તમારી અપરાધિની કન્યા છું. માજી ! ક્યારે ક્યાં ફરીથી એક વખત દર્શન આપશો ? "

ભૈરવીએ થોડા સમય સુધી કાંઇ વિચાર કરીને કહ્યું:—" હું તમારે ત્યાં આવીનેજ એક વખત તમને દર્શન આપીશ. "

આ પ્રમાણે કહીને ભૈરવી એ ભીષણ અંધકારમાં એકદમ અદૃશ્ય થઇ ગઇ. રમણીએ પોતાના બન્ને સાથીદારોને કહ્યું:—" પાલખી ક્યાં છે ? "

એક સાથીદારે ઉત્તર આપ્યો:—"થોડે આગળ રાખી મુકી છે. "

રમણી ધીમે પગલે આગળ વધી અને પાલખીમાં બેઠી. તેના બન્ને સાથીદારોએ પાલખી ઉંચકી લીધી, તથા પ્રભાતકાળના અરસામાં રમણી પોતાને બંગલે જઈ પહોંચી.

૧૦

નશીબનની સાહસિકતા.

સમુદ્રના અગાધ જળમાં જે પ્રમાણે અનેક તરંગો એક પછી એક ઉઠે છે અને શાન્ત થઇ જાય છે તેજ પ્રમાણે જહાન્દારખાનના મનમાં પણ અનેક વિચારો ઉપજતા હતા અને વળી પાછા એ વિચારો શાન્ત થઇ જતા હતા. જહાન્દારખાને એક વખત પોતાના મનમાંને મનમાં વિચાર્યું—" હમણાં ને હમણાં પહેરેગીરોને સાથે લઇને ભૈરવીની શોધ કરવા નીકળી પડું. પ્રભાતના પ્રકાશમાં ભૈરવીને શોધી કાઢવાનું કાર્ય ઘણું સહેલું થઈ પડશે. એક વખત કોઇ પણ રીતે તેની મુલાકાત થશે એટલે તેને ગમે તે પ્રકારે

બાદશાહ નામવરની પાસે લાવી હાજર કરીશ. " પરંતુ વળી પાછો થોડા સમયને અંતરે આ વિચાર વ્યાજબી જણાયો નહિ.

વળી પાછો તેણે વિચાર કર્યો:—" બિચારી નશીબનબીબી આખી રાત્રિ ઉજાગરો કરીને મ્હારી રાહ જોતી બેસી રહી હશે. કદાચ તે હું અત્યાર સુધી ઘેર ગયો નથી તેથી તે ભય પામી હશે."

જહાન્દારખાન વિશેષ વિચાર કરી શકયો નહિ. આ સમયે પૂર્વાકાશમાં પ્રકાશ ફેલાઇ રહ્યો હતો. હૃદયની ઉત્તેજનાને દૂર કરવાને માટે નશીબનબીબી પાસે જઇ થોડી ઘણી શાન્તિ મેળવવાને માટે જહાન્દારખાન વસ્ત્રો પહેરી થાણામાંથી બ્હાર નીકળી પોતાના બંગલા તરફ જવા લાગ્યો.

બંગલાનાં બારણાં બંધ હતાં. જહાન્દારખાને જોરથી બારણાં ખખડાવ્યાં. બારણાં પાસે સૂઇ રહેલો પહેરેગીર ચમકીને જાગી ઉઠયો. કંપતા હૃદયે બારણાં ઉઘાડી, કમ્મરમાંથી નીચો વળી સલામ ભરી તે દૂર ખસી જઇને ઉભો રહ્યો.

જહાન્દારખાન બારોબાર જનાનામાં ગયો. જનાનોજ તેના જીવનો આનંદ, ઉત્સાહ તથા જીવનશક્તિ હતો. પ્રભાતકાળનો સમય થવા આવેલો હોવા છતાં જનાનખાનામાં દીપકો સળગી રહ્યા હતા. એ ઉપરથી જહાન્દરખાને વિચાર્યું કે, તેની પ્રાણેશ્વરી નશીબનબીબી તેની રાહ જોતી જાગતી બેસી રહી છે.

જહાન્દારખાનનાં પગલાંનો અવાજ સાંભળી નશીબનબીબી પતિને ભેટી પડવાને બ્હાર આવી. ખાનસાહેબને એક ગાઢ આલિંગન કર્યાં પછી તેનો હાથ પકડી તે શયનાલયમાં ગઈ.

જહાન્દારખાન શાન્ત હતો ! તેના અંતરની નિરાશા હજી સુધી દૂર થઇ નહોતી. તેણે મૂર્ખાઇ ભરેલું કામ કર્યું હતું. હાથમાં આવેલો અમૂલ્ય સુયોગ તેણે નકામો જવા દીધો હતો.

નશીઅને દીપકોના પ્રકાશની સહાયતાથી વિચાર્યું કે પતિનો જીવ ઘણો આજે બેચેન છે, તેથી તેણે કહ્યું:—" હું સમજી છું–તમારી નિરાશાસૂચક મુખમુદ્રા એમ જણાવી દે છે કે, મહારાજ બિરબલે જે કાર્ય માટે તમને મોકલ્યા હતા તે કાર્ય તમે કરી શક્યા નથી. તમારી મૂર્ખાઇને લીધેજ બધી બાજી બગડી ગઇ છે. કેવું દુર્ભાગ્ય ! એક સાધારણ સ્ત્રી વાક્ચાતુર્ય દર્શાવી તમારા પંઝામાંથી છટકી ગઈ ! ! "

એકાએક રસ્તા વચ્ચે સાપ જોવામાં આવતાં મનુષ્ય જેમ ભયથી ચમકી ઉઠે, તેજ પ્રમાણે નશીબનનાં વચનો સાંભળી જહાન્દારખાન ચમકી ઉઠ્યો. જહાન્દારખાને એક સોફા પર બેસી જઇ હાંફતાં હાંફતાં કહ્યું:—" નશીઅન ! ખરેખર. મ્હેં કાંઈ એ સુન્દરીનું સૌન્દર્ય જોયું નહોતું. ભયંકર અંધકારમાં હું માત્ર તેનાં વચનો જ સાંભળી શકતો હતો. તેનું વાક્ચાતુર્ય જોઇ હું મુગ્ધ બની ગયો હતો ! તે જાણે કે મ્હને મંત્રથી વશ કરી જાદુની પુતળી પ્રમાણે અદ્રસ્ય થઇ ગઇ. તેને કેદ પકડવાનો એક પણ માર્ગ મ્હને સૂઝી આવ્યો નહિ. "

નશીઅને હસીને કહ્યું:—" તમારો સ્વભાહ જ એવો છે કે, યુવતીને જોતાંજ તમે તમારૂં ભાન ભૂલી જાઓ છો. આ કાંઇ તમારો સાધારણ દોષ ન કહેવાય. પહેરેગીરોને તમે શા માટે વિદાય કરી દીધા હતા તે કહો જોઇએ ! "

જહાન્દારખાનઃ—નશીઅન ! મ્હેં પહેરેગીરોને મહારાજ બિરબલ પાસે બનેલી હકીકત કહેવા મોકલ્યા હતા, વળી રાજા સાહેબે વારંવાર મ્હને સૂચના કરી હતી કે, એ રમણી પર કોઇ પણ પ્રકારનો સીતમ ગુજારશો નહિ. હું તેને મારી માતા સમાન માનું છું !

મ્હને એમ લાગે છે કે, મ્હને જે રમણી મળી હતી તે ભૈરવી નહિ પરંતુ તેની સહચરી યોગિની હતી.

નશીબને થોડા સમય સુધી કાંઇ વિચાર કર્યા પછી ધીમેથી કહ્યું:—તમે કહો છો કે એ સ્ત્રીના સૌન્દર્યને અગર તો તેની મુખાકૃતિને તમે જોઈ શકયા નહોતા, ત્યારે પછી તમે કેવી રીતે ધાર્યું કે, એ ભૈરવી નહોતી. તેણે કદાચ જૂઠું બોલીને તમને છેતર્યા હશે. તમારા પંઝામાંથી છટકી જવાને માટેજ તેણે એમ કહ્યું હશે કે, એ ભૈરવી નથી; પરંતુ ભૈરવીની સહચરી યોગિની છે. પછીથી તમને વાકચાતુર્યથી મુગ્ધ બનાવી, અંગુઠો બતાવી તે પલાયન કરી ગઇ કેમ ? "

આ વચનોથી જહાન્દારખાનના જીવમાં કાંઇક જીવ આવ્યો. નશીબન જે કહે છે તે જ ખરૂં છે એમ તેને લાગ્યું. ભૈરવીને તેણે જોઇ નહોતી. માત્ર મહારાજ બિરબલે ભૈરવીને ઓળખ માટે જે બ્યાન કર્યું હતું તે પર લક્ષ્ય આપી જહાન્દારખાને કલ્પનાની સહાયતાથી એ ભૈરવીનું એક કલ્પિત ચિત્ર આંકયું હતું. જહાન્દારખાનને ખાત્રી થઈ કે, એ ભૈરવીજ તેને હાથતાલી આપી છેતરી ગઈ છે. અરેરે કયા દુર્ભાગ્યને લીધે આવી સમજ ફેર થઇ ! પરંતુ અફસોસની વાત એટલીજ છે કે જગતમાં થયું ન થયું થતું નથી. હાથે નાખેલો પત્થર એક વખત ચાલ્યો જતાં તે પાછો મળતો નથી, ધનુષ્યમાંથી છુટી ગયેલું તીર પાછું ફરતું નથી. આથી કરીને નિરૂપાયે જહાન્દારખાને ચિત્તને શાન્ત કરી ભૈરવીને પકડવાનો બીજો ઉપાય વિચારવા માંડયો.

નશીબને કહ્યું:—" તમારો ચ્હેરો જોઇને હું સમજી શકું છું કે, તમે આખી રાત્રિ ઉજાગરામાંજ કાઢી છે. મનુષ્ય ચિંતાતુર

રહીને કાંઇ કરી શકતું નથી—ખુદાની સહાયતા સિવાય એક પણ કાર્ય પાર ઉતરતું નથી. તમે હમણાં ને હમણાં મ્હારી સાથે ચાલો. ગરમ પાણીથી સ્નાન કરી લ્યો, એટલે તમને શાન્તિ મળશે. તમે શાન્ત થશો એટલે હું એક એવી વાત કહીશ કે જે વાતનો આ ચાલુ પ્રકાર સાથે ઘણો સંબંધ છે. ”

જહાન્દારખાને બીબીનું કહેવું વ્યાજબી વિચાર્યું. તેણે જઇને ગરમ પાણીથી સ્નાન કરી લીધું. આથી તેને જાણે કે નવજીવન મળ્યા જેવી શાન્તિ થઇ. તેના અસ્થિર મસ્તકે શાન્ત ભાવ ધારણ કર્યો ?

બાજી તરફથી નશીબનબીબી પણ સ્નાન કરી ભુવનમોહિનીના સ્વરૂપમાં જહાન્દારખાન પાસે આવીને ઉભી રહી. પછીથી પતિ પત્નીએ એકેક પ્યાલો ગરમ કૉફી પીધી અને તે સાથે થોડો મેવો પણ ખાધો.

તે સમયે સૂર્યોદય થયો હતો. સુર્ય ભગવાનનાં ઉજ્વળ કિરણોથી ગગનમંડળ પ્રકાશિત થઇ રહ્યું હતું, આગ્રા નગરીમાં આવેલા મહેલોના ઉંચા શિખરો સૂર્યનાં કિરણોથી ચકચકી રહ્યાં હતાં. સૂર્યદેવનાં કિરણો યમુનાના તરંગો સાથે નૃત્ય કરી રહ્યાં હતાં.

નશીબને હાસ્યમુખે કહ્યું;—“ હું તમને એક વાત કહેવાની ઇચ્છા રાખું છું. ”

જહાન્દાદખાનઃ—પ્રાણાધિક ! નવિન સંગિની ! હું ત્હારી સારી ખોટી વાત સાંભળવાને તૈયાર છું. તું મ્હારી સખી છે, સંગિની છે, ધર્મપત્ની છે. સંકટ સમયે મ્હને શાન્તિ આપનારી છે—સુખદુ;ખની ભાગીદાર છે. ત્હારે જે વાત કહેવાની હોય તે બેલાશક કહે.

નશીબન-ગઇ રાત્રે મ્હેં એક મ્હોટું સાહાસિક કાર્ય કર્યું છે.

જહાન્દારખાનઃ—શું કાર્ય નશીબન ?

નશીબન--હું ગઇ કાલે ગંભીર રાત્રે તમારી પાછળ પાછળ આવી હતી, મ્હારી સાથે વાજીદ અને દરિયાખાન હતા.

જહાન્દારઃ--તું શા માટે મ્હારી પાછળ પાછળ આવી હતી, નશીબન ?

નશીબન--તમારા કાર્યમાં તમને સહાયતા કરવા માટે.

જહાન્દાર--ત્હેં કેવી રીતે જાણ્યું કે, હું કયાં તેમજ કયા કામે જાઉં છું ?

નશીબન--મહારાજા સાહેબે જ્યારે તમને બોલાવી મંગાવ્યા ત્યારે મ્હેં એ પ્રકાર તરફ વિશેષ લક્ષ્ય આપ્યું નહોતું. પરંતુ મ્હેં છુપી રીતે મ્હારા ગુલામ વાજીદને તમારી પાછળ પાછળ મોકલ્યો હતો. મહારાજ બિરબલની સાથે તમારે જે વાતચિત થઇ હતી તે વાજીદ સાંભળી લઇ મ્હારી પાસે આવ્યો અને એ સઘળી વાતચિત તેણે મ્હને કહી સંભળાવી.

જહાન્દારઃ--નશીબન ? આ કાર્ય ત્હેં ઠીક કર્યું નથી !

નશીબન હવે મ્હને પણ એમજ લાગે છે ! પરંતુ જે થઇ ગયું છે તે નહિ થયું થવાનું નથી જીગર ! હવે કામની વાત સાંભળો તમે તો ભૈરવીને શોધી શકયા નહોતા; પરંતુ હું શોધી શકી હતી. તમારાથી જે થઇ શકયું નથી. તે મ્હેં કર્યું છે કાલે રાત્રે એ ભયંકર તેમજ નિર્જન માર્ગમાં મ્હેં તેની સાથે ઘણી વાતચિત કરી છે. આ સંબંધની ખાત્રી જોઇતી હોય તો તમારા ગુલામો વાજીદ અને દરિયાખાનને પુછી જુઓ,

જહાન્દારઃ—નશીબન ! હું ત્હારી વાત ખોટી નથી માનતો, હું સમજ્યો છું કે, મ્હારા કલ્યાણને માટેજ તું આવું ઘણું સાહસિક

કાર્ય કરવા અગ્રેસર થઇ હતી; પરંતુ રસ્તે સંકટમાં સપડાઇ જવાય તેમ હતું.

નશીબનઃ--જ્યારે હું સંકટમાં સપડાઇ નથી ત્યારે પછી એમ કહેવાની શી જરૂર છે ?

જહાન્દાર;—ભૈરવીએ તને શું કહ્યું હતું ?

નશીબનઃ—તેણે મ્હારી ઓળખાણ જાણવાની જીજ્ઞાસા દર્શાવી હતી.

જહાન્દારઃ—ત્હેં ઓળખાણ આપી હતી ?

નશીબનઃ—ના.

જહાન્દારઃ—ઠીક કર્યું છે.

નશીબનઃ—પરંતુ તે મ્હને ઓળખી શકી હોય એમ લાગે છે; છતાં તેણે એ વાત જાહિર કરી નહોતી.

જહાન્દારઃ—તું તેના આશ્રમમાં ગઇ હતી ?

નશીબનઃ—ના, રસ્તામાં તેની સાથે મ્હારી મુલાકાત થઇ હતી.

જહાન્દાર;—ત્હેં તેને શું કહ્યું હતું ?

નશીબનઃ—મ્હેં તેને એક વખત આપણે ત્યાં આવવાની વિનંતિ કરી હતી.

જહાન્દારઃ—પછી તેણે શું કહ્યું ?

નશીબનઃ—તેણે એક વખત આપણે ત્યાં આવીને મળી જવાનું કહ્યું છે. તેણે ગઇ રાત્રે મ્હને પોતાના આશ્રમ પર લઇ જવાની ઇચ્છા દર્શાવી હતી; પરંતુ મ્હેં આશ્રમ પર જવાની ના પાડી હતી.

જહાન્દાર;—જો તું તેને આશ્રમે ગઇ હોત તો ઠીક થાત.

નશીબનઃ—હું નથી ગઇ તેજ સારૂં કર્યું છે. તેની પાસે ઘણા સૈનિકો તેના ચુવામો તરીકે રાત્રિ દિવસ રહે છે.

જહાન્દાર:—એ હકીકત ત્હેં કેવી રીતે જાણી ?

નશીબન:—તેણે એક શંખ વગાડયો હતો. શંખનો અવાજ થતાંની સાથેજ પચાસ હથિયારબંધ રાજપૂતો ક્ષણુમાત્રમાં અમારી પાસે આવી હાજર થઇ ગયા હતા.

જહાન્દાર:—એવા કેટલા સૈનિકો તેની તાબેદારીમાં છે ?

નશીબન:—તે હું જાણુતી નથી; એ સંબંધી મ્હેં તેને કાંઇ પૂછયું પણુ નથી.

જહાન્દાર:—ઠીક, નશીબન ! ત્હારી હકીકત મ્હને મ્હારા કાર્યમાં ઘણી ઉપયોગી થઇ પડે તેમ છે. હું મહારાજ બિરબલને આ હકીકત જણુાવીશ એટલે તેઓ પણુ વિચારશે કે, ભૈરવીને પકડવાનું કાર્ય કાંઇ સહેલું નથી.

આ સમયે ખાનસાહેબના એક નોકરે આવીને તેના હાથમાં એક કાગળ આપ્યો. જહાન્દારખાને એ પત્ર વાંચીને કહ્યું—" નશીબન ! મહારાજ બિરબલ મ્હને બોલાવે છે. મ્હને લાગે છે કે, ગઇ કાલે રાત્રે બનેલી હકીકત જાણુવા માટેજ મહારાજે મ્હને બોલાવ્યો છે. ત્હેં આખી રાત્રિ ઉજાગરામાં પસાર કરી છે, માટે હું આવું ત્યાં સુધી તું વિશ્રામ લે. "

જહાન્દારખાન પોષાક પહેરી, શિરપેચ માથે મુકી, હથિયાર બાંધી લઇ જલદીથી પોતાના બંગલાની બ્હાર નીકળી પડયો.

११.

અકબરશાહનો રંગમહેલ !

" જગત જોશે હજારો આંખથીને આંસુડાં લ્હોશે,
થશે ખાલી નયનનાં પૂર, ત્યાં પાટો નથી બાકી.
જશું-જોશું બધા જોશે, જશે તે જાતના દોષે;
નથી તે શું હવે ખોશે ? હવે આંટો નથી બાકી.
—વસંત.

વાંચક ! હવે આપણે એક વખત આગ્રા દુર્ગમાં પ્રવેશ કરીશું, દુર્ગમાં જે ઠેકાણે શહેનશાહનો પુત્ર—હિંદુસ્થાનનો ભવિષ્યના શહેનશાહ શાહજાદા સેલિમનો બંગલો હતો, તે બંગલામાં શું શું થાય છે, તે આપણે જોઇએ.

આગ્રાના દુર્ગમાં—કિલ્લામાંજ શહેનશાહનો રાજ્યમહેલ હતો. સમસ્ત હિંદુસ્થાનનું ઐશ્વર્ય આ આગ્રાના કિલ્લામાં હતું. કિલ્લામાં અનેક બંગલાઓ ગગનમંડળ સાથે વાતચીત કરી રહ્યા હતા. જે ઠેકાણે શહેનશાહ. શાહજાદા અને શાહજાદીઓ રહેતી હતી એ ઠેકાણે શહેનશાહનો રંગમહેલ હતો. એ રંગમહેલ અમરાવતીના જેવો ઐશ્વર્યથી સંપન્ન હતો. હમણાં જો કે તેના પ્રથમના ઐશ્વર્યમાંનુ કાંઇ કાયમ નથી—છે માત્ર કરાળ કાળનો ભોગ થઈ પડેલાં કરૂણાજનક ભાંગ્યા તૂટયાં ખંડેરો ! આજકાલ જેમણે આગ્રાનો કિલ્લો જોયો છે, તેમણે એમ ચોક્કસ સમજવું કે, મોગલ શહેનશાહોની ભૂતકાળની સમૃદ્ધિનું કાંઇ મુખ્ય ચિહ્ન અત્યારે ત્યાં જોવામાં આવતું નથી. પૂર્વેના એ રસ્તાઓ નથી, ઘાટ નથી, મિનારાઓ નથી, બાગ બગીચાઓ નથી, પ્રથમનાં જેવાં સુગંધિત પુષ્પોની સુવાસ પણ નથી ! અરેરે ! ક્રૂર કાળના પંઝામાં એ બધું આજે હવાઇ કલ્પના સમાન

થઇ પડયું છે ! કાળના વહેવા સાથે પ્રથમનું એ સૌન્દર્ય, એ સુવાસ, એ સંપત્તિ હમણાં અસ્તપ્રાયઃ થઇ ગયું છે. જેના પર બેસી સમ્રાજ્ઞી જોધબાઇ, સમ્રાજ્ઞી નૂરેજહાન, સમ્રાજ્ઞી મમતાજમહેલ, શાહજાદી રોશનઆરા, જહાનારા, જેબુન્નિસા, જિન્નતમહેલ વિશ્રામ કરતી હતી, એ સઘળાં વિશ્રામનાં સાધનો આજે વિલુપ્ત થઈ ગયાં છે—નાશ પામ્યાં છે. અસંખ્ય શત્રુઓના હુમલાઓથી. અસંખ્ય લૂંટારાઓની લૂંટથી, અસંખ્ય વિદ્રોહીઓના અસ્ત્રાઘાતથી પુર્વેની સઘળી સુખ-સમૃદ્ધિ નાશ પામી છે ! હવે રહ્યું છે માત્ર--ખાલી ખંડેરો ? પુર્વેના કાર્તિસ્તંભો ! ! તથા વિશેષમાં રહ્યો છે એ સ્થાનની સાથે સંબંધ ધરાવનારો હૃદયભેદક, પ્રેમમય, આશ્ચર્યજનક ભૂતકાળનો સમ્પૂર્ણ ઇતિહાસ.

પાઠક ! અમે આ સ્થાને આગ્રાનું ભૂતકાળનું સૌદર્ય વર્ણવવાની અમારી ઇચ્છાને અટકાવી શકતા નથી. એ વર્ણન પરથી ભૂતકાળના સૌંદર્યનો વાચકોને થોડો ઘણો પણ ખ્યાલ આવશે તો આ ઐતિહાસિક નવલકથા લખ્યાનું કાંઇક સાર્થક થયું છે એમ અમને લાગશેજ.

આ હકીકત કાંઇ ઘણાં વર્ષ પૂર્વેની નથી—માત્ર સો વર્ષ પૂર્વેનીજ છે ! જાટ લોકોએ જ્યારે આગ્રા લૂંટયું ત્યારે તેમને રાજમહેલની દિવાલોમાં જડેલું ઘણું જવેરાત–હિરા, માણેક, રત્નાદિ–મળી આવ્યું હતું. જહાંગીરશાહના મહેલમાં જે સોનાથી મઢેલું રૂપાનું પાત્ર હતું તે લઈ જઇને લુટારાઓએ બે લાખ રૂપિઆમાં વેચી દીધું હતું. માત્ર જહાંગીરનાજ મહાલયની સાજસજાનું મુલ્ય જ્યારે આટલું થાય છે-ત્યારે વાંચકબંધુઓ અને બ્હેનો કલ્પનાની સહાયતાથી અનુમાન કરી જુઓ કે, કિલ્લામાંના સઘળા રાજ મહા-

લયોની સાજસજ્જાનું, દિવાલોમાં જડી લેવામાં આવેલા જવેરાત વગેરેનું મૂલ્ય કેટલું બધું હોવું જોઇએ !।

જે કિલ્લો ભૂતકાળની સ્મૃતિ લઇને આજે પણ ઘણાજ અભિમાનથી આગ્રાની ભૂમિ પર ઉભો રહેલો છે, જેના ઉંચા દરવાજાઓ તરફ ઉંચી નજરે જોવા જતાં, પ્રેક્ષકના શિરપેચ તરતજ જમીનદોસ્ત થઈ જાય છે, મસ્તક ફરી જાય છે, એ કિલ્લાનું જે કાંઇ શોભા સૌન્દર્ય હતું તે સઘળું અકબરશાહનાજ રાજત્વ કાળમાં હતું. એ સઘળી અકબરશાહની કીર્તિ હતી, નેત્રોને આકર્ષે એવા આરસ પત્થરના બનેલા મહેલો, મસ્જીદો, દરબાર મંદિરો એ સઘળું શાહજહાને બનાવેલું હતું. હજી પણ એ પ્રાચીન સમયે સ્થપાયલી કીર્ત્તિની કેટલીક સ્મૃતિ કાયમ રહી ગઇ છે. બ્રિટિશ ગવર્નમેન્ટની કૃપાથી, યત્નથી આ સઘળી પ્રાચીન કીર્ત્તિ આજે થોડે ઘણે અંશે પણ કાયમ રહી શકી છે।

આ આગ્રા દુર્ગમાં વિવિધ સ્થળે હાટ, બજાર, મિનારા, સેના નિવાસ, રાજમહાલય, રંગમહેલ, શીશમહેલ સઘળું હતું. દરબારગૃહ, મસ્જીદ વગેરેનો પણ અભાવ નહોતો. કિલ્લાની પાસે થઇનેજ, સુનીલ સલીલા, તરંગરંગમયી કાલિન્દી કિલ્લાના નીચેના પત્થરો સાથે અથડાતી વહેતી ચાલી જતી હતી. હવે કાળચક્રના પ્રભાવે આજે એ બાદશાહ નથી, એ આગ્રા નથી---તથા એ પ્રબળ વેગવતી પવિત્ર સલીલા યમુના પણ નથી. ક્યાં ગયો એ સુખમય સમય ? । એ સમયે શાહજાદીઓ, તથા બેગમો ખુલ્લી અગાસીમાં મખમલની સુકોમળ શય્યામાં સુઇ રહીને વિશ્રામ--સુખ મેળવતી હતી, યમુનાના જળથી શીતળ થતો મલયવાયુ તેમના આત્માને શાન્તિ આપતો હતો ! ક્યાં ગયું એ સુખસ્વપ્નમય સ્વપ્નરાજ્ય ? । જે રાજ્યના સુખની સીમામાં

ચતુર મલયવાયુ ભુવનમોહિની સુંદરીઓના છુટા કેશકલાપની સાથે નૃત્ય કરતો હતો—આલિંગન ચુંબન કરતો હતો એ રાજ્ય ક્યાં ગયું ? ! ક્રોધી નાગણ જે પ્રમાણે માર્ગમાં પત્થર જોઇ, તેને વારંવાર દંશ દઇ કાંઇ પણ કરી શકે નહિ તથા વારંવાર હેતુ નિષ્ફળ થવાથી તેનો ગુસ્સો જે પ્રમાણે વધી જાય તેજ પ્રમાણે યમુના નદી પણ મોગલ શહેનશાહના પાષાણમય દુર્ગના એક પણ પત્થરને ભેદી નહિ શકતી હોવાથી વિશેષ રોષે ભરાઇ, મ્હોમાંથી ફીણ ઉછાળતી ઉન્માદિનીની માફક વહેતી હતી. એ સુખના દિવસો હવે નથી—પરંતુ તેની સ્મૃત્તિ માત્ર છે. કલ્પનાની સહાયતાથી અમે આજે એ ભૂતકાળના સુખની સ્મૃત્તિને પુનઃ જાગૃત કરીશું.

કિલ્લાની ચારે દિશાએ આકાશ સાથે વાતો કરતાં ઉંચા દરવાજાઓ આવેલા છે, સઘળા દરવાજાઓનું તે સમયે જૂદું જૂદું નામ રાખવામાં આવ્યું હતું. આ સઘળા દરવાજાઓના મથાળા પર સુસજ્જિત નહબ્બતખાનાં હતાં. પ્રત્યેક નહબ્બતખાનાંમાંથી ભૈરવી, કાલિંગડો, બિહાર વગેરે રાગોનો મધુર ઝંકાર વાગતો સાંભળવામાં આવતો હતો. આ સુર–તરંગો ધીમેથી વહેતા વાયુમાં ભળી જઇ દિકદિગંતરમાં ફેલાઇ જતા હતા. આ સુર–તરંગો રંગમહેલ સુધી જઈ પહોંચીને દિલ્લીશ્વર તેમજ તેમની મહિષીઓને આનંદ આપતા હતા !

એ સમયે આગ્રાનો કિલ્લો બે ભાગમાં વિભક્ત હતો. એક ભાગમાં હાટ બજાર, સેનાનિવાસ તથા કેટલાક બાદશાહની કૃપા મેળવી ચુકેલા અમીર ઉમરાવોના બંગલા હતા, ત્યારે બીજા ભાગમાં સમ્રાટનો રાજમહેલ હતો. એ રાજમહેલના અપાર શોભા સૌન્દર્યની આગળ ઇંદ્રની અમરાપુરી સુદ્ધાં પોતાનો પરાજય કબુલ રાખતી હતી.

સમ્રાટના રાજમહેલના—બીજા બે ભાગ હતા. બ્હારની બાજુએ આમખાસ, દીવાનેખાસ વગેરે ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ પામી ચુકેલા દરબારી મહેલો હતા, ત્યારે પાછલો ભાગ કે જે યમુનાના કિનારા પર હતો ત્યાં બાદશાહનો રંગમહેલ અગર તો જનાનખાનું હતું.

એ રંગમહેલનું વર્ણન કરવાની શક્તિ આ ક્ષુદ્ર ગ્રંથકારની લેખિનીમાં નથી. હજારો શિલ્પીઓએ સેંકડો વર્ષ સુધી મહેનત કરીને ચારે દિશાએ શિલ્પકાર્યના જે ઉત્તમોત્તમ નમુનાઓ બનાવ્યા હતા તેનું વર્ણન કરવાને માટે આ ક્ષુદ્ર લેખકને જોઈએ એવા શબ્દો જડી આવતા નથી, તથા એ વર્ણન કરી શકાય એવા શબ્દો શબ્દકોષમાં હશે કે કેમ એ માટે પણ શંકા રહે છે; તો પણ એટલું સાંભળ્યું છે કે, રંગમહેલની રાણીઓના ઓરડાઓ—મહેલો આરસ પત્થરના બનેલા હતા. એ આરસના મહેલોની દિવાલો વિવિધ પ્રકારના જવેરાતના યોગથી ચમકી રહતી હતી. બનાવટી વિરામકુંજોનો પણ પાર નહોતો. ચારે તરફની દિવાલો પર ઘણું જ આકર્ષક શિલ્પકાર્ય કુશળતાથી કરવામાં આવેલું હતું. દરેક મહેલમાં પ્રવેશ કરતાં મહેલના સૌન્દર્યને કલાકોના કલાકો સુધી જોઇ રહીએ તો પણ દર્શનપીપાસા પરિતૃપ્ત થાય તેમ નહોતી.

દરેક મહેલની સાથે એકેક બાગ હતો. એ સઘળા બાગોમાં કાશ્મિર, ઇરાન, તુરાન, કાશગર, બલ્ખ વગેરે દેશોનાં સુમિષ્ટ તેમજ સરસ ફળોનાં વૃક્ષો હતાં. આ સઘળા બાગોમાંથી દરેક ઋતુમાં સમયને અનુસરતાં ફળો મળી આવતાં હતાં.

ત્યાર પછી પુષ્પોદ્યાનની તો સીમાજ નહોતી. મલ્લિકા, માલતી, ચંપક, ચમેલી, નાગકેશર, ગંધરાજ વગેરે પુષ્પવૃક્ષો પ્રચંડ ગ્રીષ્મકાળમાં પોતાની સુગંધ વાસુદેવને અર્પણ કરી દેતાં હતાં, અને

એ વાયુ જ્યારે પુષ્પ–કોમળાંગી શાહજાદી અને બેગમોના અંગને સ્પર્શ કરી ધન્ય થતો હતો ત્યારે દરેક મહેલમાં નંદનની પવિત્ર સુવાસ ફેલાઇ રહેતી હતી.

દરેક રાણીના અંતઃપુરના ઉદ્યાનમાં જે જે પુષ્પો ખિલતાં હતાં તે પુષ્પો તેમની બાંદીઓ એકઠાં કરી લાવી તેની મનોહર માળાઓ ગુંથતી હતી–ગજરા બનાવતી હતી–પુષ્પાલંકારો બનાવતી હતી. આ કાર્ય માટે તેમને બેગમો તરફથી ઘણાં સારાં ઈનામો મળ-તાં હતાં. બાંદીઓ આવી પુષ્પમાળાઓથી પોતાની રાણી સાહેબોનો મહેલ સુશોભિત તેમજ સુગંધપૂર્ણ બનાવી દેતી હતી. સઘળા મહે-લો–ઓરડાઓની—સાજસજ્જા બરાબર આ પ્રમાણે હતી. આથી કરીને બાદશાહ ગમે તે સમયે ગમે તે બેગમ પાસે જઇ આનંદ મેળવી શકતા હતા. આમ છતાં પટ્ટરાણીના મહેલના સૌન્દર્યે બીજી બધી રાણીઓના મહેલોના સૌન્દર્યને કાંઇક ઝાંખું બનાવી દીધું હતું.

રંગમહેલના દરેક મહેલમાં વાજીંત્રો રહેતાં હતાં. બાદશાહની બેગમો ગાયનવિદ્યામાં ઘણી નિપુણા હતી–રસજ્ઞા હતી. એટલે સુધી કે, અકબર શાહની ક્રિશ્ચિયન રાણી મરિયમ સુદ્ધાં ધ્રુપદ, ગઝલ વગેરે ઉત્તમ પ્રકારે ગાઇ શકતી હતી મૃદંગ, વીણા, વેણુ વગેરેના પંચમસૂરથી રાત્રે દરેક મહેલ સંગીતપૂર્ણ થઇ રહેતો હતો. સઘળું જાણે કે સ્વપ્નરાજ્ય! સઘળી જાણે કે હુરીની લીલા! સઘળું જાણે કે અપ્સરાઓનું પ્રમોદમય ક્રીડાકાનન!

હમેશાં સંધ્યા સમય પછી આ ઉજ્જવળ રત્નજડિત મહેલો ઉજ્વળ દીપકોથી પ્રકાશિત બની જતા હતા. પોલિશ કરેલા શુભ્ર આરસ પત્થરના થાભલાઓ અને દિવાલ સાથે જડી લેવામાં આવે લા વિશાળ આયનાઓમાં એ દીપકોનો પડછાયો પડતો હતો. એ

દીપકોનો પ્રકાશ જ્યારે કીંમતી રત્નજડિત વસ્ત્રોથી વિભુષિત થયેલી અપસરાઓનાં વસ્ત્રો પર પડતો, અને જે ચકમક પ્રકાશ થઇ રહેતો એ શોભા અવર્ણનીય, અતુલનીય અને અનનુભવનીય હતી. એ શોભાનું વર્ણન કરવાની શક્તિ અમારામા નથી– એ વર્ણનને ઉપયોગી થઈ પડે એવા શબ્દો પણ કોઈ શબ્દકોષમાં નથી.

સહુ કરતા વિશેષ સુન્દર પટ્ટરાણીનો મહેલ હતો. શાહજાદા સેલિમને જન્મ આપનાર જોધબાઇ અકબરશાહની પટ્ટરાણી હતી. તારામંડળમાં શોભી રહેતા ચદ્રની માફક તે રંગમહેલમાં પ્રકાશ પાડી રાખતી હતી. અકબરશાહ જોધબાઇને પોતના પ્રાણ કરતા પણ વિશેષ વ્હાતા હતા. સેલિમની માતા જોધબાઇ અકબરશાહની સલાહકારક હતી—તેના પ્રધાન જેવી હતી. બાદશાહની બીજી બધી રાણીઓ જોધબાઇની ઇચ્છાનુસાર વર્ત્તતી હતી.

જોધબાઈના રૂપની તેમજ ગુણની તુલના થઇ શકે તેમ ન હોતી. એના જેટલું રૂપ લઇને એ સમયે જાણે કે બીજું કોઈ જન્મ્યું જ ન હોતું ! તે જો કે પ્રૌઢ થવા આવી હતી તો પણ તેના રુપની જ્યોતિથી અનેક નવયૌવનાની રૂપજ્યોતિ ઝાંખી પડી જતી હતી.

સમ્રાટ અકબરશાહનો જોધબાઈ પર અપાર પ્રેમ હતો. જોધબાઇ તેમનાં નયનોની કીકી હતી, દેહનો અલંકાર હતી, જીવનનો પ્રાણ હતી કંઠનો માળા હતી. આગ્રાનું અતુલનીય અશ્વર્ય—વિશાળ સામ્રાજ્ય ઉપરની સ્વતંત્ર સત્તા—હિદુસ્થાનમાં પ્રસરી રહેલી અખંડિત કીર્તિ—વગેરે જો માત્ર જોધબાઈનું મ્હોં ચિંતાતુર જોવામાં આવતું તો બાદશાહને સારૂં લાગતું નહિ.

જોધબાઇ હિન્દુ કન્યા—રાજપૂત કન્યા હતી. પાછું કદાચ તેના

જીવને દુઃખ થાય—એ માટે બાદશાહે—હિન્દુ રિવાજ પ્રમાણે જોધબાઇનો મહેલ તૈયાર કરાવ્યો હતો. આ મહેલ રંગમહેલના સૌન્દર્યનું નાક હતું એ મહેલની દિવાલોમાં એટલાં બધાં રત્નો જડેલાં હતાં કે, જો કદાચ રાત્રે દીપકો સળગાવવામાં ન આવ્યાં હોય તો પણ એ રત્નોના પ્રકાશથી પ્રત્યેક કાર્ય સહેલાઇથી કરી શકાય. દિવાલો પર મ્હોટા મ્હોટા કીંમતી આયનાઓ જડી લેવામાં આવ્યા હતા. જોધબાઇ જ્યારે એ આયનાઓમાં પોતાના ભુવનમોહન સૌન્દર્યનું દર્શન કરતી ત્યારે તેનાથી સ્મિત હાસ્ય થઇ જતું હતું. એ સમયે તેની હાસ્યછટાથી જાણે કે એ રત્નજડિત મહેલ નિસ્તેજ બની જતો હતો.

અકબરશાહનો પણ જોધબાઇ પર એટલો બધો પ્રેમ હતો કે તેઓ જોધબાઇને પ્રસન્ન રાખવાના હેતુથી વારંવાર હિન્દુ પોષાક પહેરતા હતા. આ જોધબાઇની ઇચ્છાથીજ—અકબરશાહે પોતાના વિશાળ સામ્રાજ્યમાં ગાયોનો વધ કરવાની મના કરી હતી. જોધબાઇને લીધેજ અકબરશાહે પોતાના જીવનના છેવટના દિવસોમાં ગંગાજળ પીવા માંડયું હતું. અકબરશાહે માંસનો આહાર પણ બંધ કરી દીધો હતો. તેમણે પોતાના જીવનના છેવટના દિવસો એક સાધુના જેવા વ્યવહારથી પસાર કર્યા હતા.

વાંચકબંધુઓ અને બ્હેનો અમારી આ હકીકતને અમારી પોતાની કલ્પના સમજશો નહિ. અકબરશાહના અપાર સ્નેહને મેળવનાર મહાપંડિત અબુલ ફજલે જે કાંઇ કહ્યું છે—તેજ અમે ઉપર લખ્યું છે.

આ હિન્દુ પટ્ટરાણી સિવાય અકબરશાહની બીજી અનેક લાવણ્યમયી રાણીઓ હતી. ઇરાની તેમજ તુરાની રાણીઓના મહેલ જોધબાઇના મહેલ જેવા સૌન્દર્યસંપન્ન નહિ હોવા છતાં તે જાણે

કે એક ન્હાના બિહિશ્ત—સ્વર્ગ જેવા હતા. આવી રીતે અસંખ્ય આરસ પત્થરના રત્નજડિત મહેલો અકબર બાદશાહના રંગમહેલની શોભામાં વૃદ્ધિ કરતા હતા.

આ રંગમહેલની નીચેના ભાગમાં થઇને પ્રચંડ તરંગો ઉછાળતી યમુના વાયુની લહરિયોથી નાચતી નાચતી વહેતી ચાલી જતી હતી. તેના પ્રચંડ તરંગ રંગમહેલની પચ્છીત સાથે અફળાતા હતા. રંગમહેલમાં રહેતી રૂપસુંદરીઓ આશ્ચર્યથી યમુનાના તરંગો તરફ જોઇ રહેતી હતી,

ચાંદની રાત્રે જ્યારે ચંદ્રદેવ આકાશમાં પ્રકાશિત થતા ત્યારે યમુનાની શોભા ઘણી વધી જતી હતી. તારા તેમજ ચંદ્રદેવનાં પ્રતિબિંબ યમુનાનાં જળમાં નૃત્ય કરતાં જણાતાં ત્યારે એક પ્રકારની અદ્ભુત તેમજ અપુર્વ શોભા હૃદયને મુગ્ધ બનાવી દેતી હતી. બેગમો ફુલના તોરાઓ તથા ફુલની માળાઓ યમુનામાં પધરાવી દેતી હતી, અને નિર્દોષ આનંદ મેળવતી હતી.

દીવાળીની રાત્રે યમુનાની શોભાનો પાર રહેતો નહિ. કિલ્લાની પાસે થઇને વહી જતી યમુનામાં અસંખ્ય દીપકો તરતા તરતા ચાલ્યા જતા જણાતા હતા. કિનારા ઉપર અસંખ્ય દીપકો સળગી રહેતા કે જેનો પડછાયો યમુનાના જળમાં પડતાં કાંઇ વિચિત્ર શોભા જણાતી હતી. હિંદુ બેગમો ગંભીર રાત્રે યમુનાના કિનારાનું ગુપ્તદ્વાર ઉઘાડી, મૃદુ પગલે ત્યાં જઇ સળગતા દીપકો કાલિન્દી સુન્દરીને ઉપહારમાં આપતી હતી. યમુનાના ચંચળ તરંગોમાં એ સેંકડો દીપકો ધીમેથી વહેતા વાયુથી કંપતા કંપતા અપૂર્વ આનંદથી નાચતા હતા. હિન્દુ બેગમોની દેખાદેખીથી બાદશાહની બીજી બધી રાણીઓ પણ આવી રીતે દીપકો તણાતા મુકીને દીપોત્સવનો આ-

નંદ મેળવતી હતી. ' આહ્ ! મ્હારો દીવો સૌથી આગળ જાય-છે. " " અરેરે ! મ્હારો દીવો ડૂબી ગયો. " " આ જો, મ્હારો દીવો તરંગના જોરથી ડૂબતો ડૂબતો બચી ગયો. " એવાં વિવિધ પ્રકારનાં મધુર વચનોથી બેગમો પોતાના અંતરનો ભાવ જાહિર કરતી હતી. એ ગંભીર રાત્રે નિર્જન યમુનાનું જળ રમણીકંઠના સંગીતમય પ્રતિધ્વનિથી પરિપૂર્ણ થઇ જતું હતું. આ આનંદમય રહસ્ય-લીલાનો પ્રેક્ષક માત્ર એકજ હતો—અને તે દિલ્લીશ્વર અકબરશાહ ! શાહજાદાને પણ આ ઠેકાણે આવવાને મના હતી !

અમે બાદશાહી રંગમહેલનું ઘણું ટુંક વર્ણન કર્યું. પૂર્વકાળના શિલ્પીઓના કાર્યના સર્વોત્તમ નમુનાઓ અત્યારે કાળના ભોગ થઈ પડી નાશ પામ્યા છે. અત્યારે માત્ર તેની નજીવી સ્મૃત્તિ જોવામાં આવે છે. અમારી દુર્બળ કલ્પનાથી એ સ્વપ્ન—સૌન્દર્યમય રંગમહેલની સઘળી શોભા—સંપદનું યથાસ્થિત વર્ણન થવું એ અત્યારના યુગમા એક અસંભવ પ્રકાર છે ! અમે ઉપર જે કાંઇ વર્ણન કર્યું-છે એ ઉપરથી બુદ્ધિશાળી પાઠકોએ રંગમહેલ સંબંધી પોતાના મનમાં એક પ્રકારની કલ્પના કરી લેવી.

૧૨

શાહજાદી બેગમની વિરહ-વેદના.

" પ્રાણથી પ્યારા ! મને દર્શનન તું દેતો કેમ નહિ ?
દિલ દુઃખે છે માહરૂં, દિલાસો દેતો કેમ નહિ ? "

—દીનબંધુ.

" મિના—મિના ! "

" કેમ—કેમ ? "

" તું મરીશ ક્યારે ? "

" કેમ—કેમ ? "

" ત્હારા મૃત્યુમાંજ મ્હારૂં સુખ છે. "

" કેમ—કેમ ? "

" બસ—એકનો એકજ શબ્દ—આ શું ઉત્તર આપવાની રીત છે.

" કેમ—કેમ ? "

" હવે હું ત્હારાથી કંટાળી ગઇ છું—હું ત્હારૂં ગળું દબાવીને તને મારી નાખીશ. "

" કેમ—કેમ ? "

" મુઆ તને—બસ કેમ કેમ સિવાય બીજું કાંઇ જાણે કે આવડતુંજ નથી ! જે પૂછું છું તેનો ઉત્તર માત્ર એકનો એકજ કેમ—કેમ ? "

એક સુશોભિત મહેલમાં એક સુવર્ણના સુન્દર આસન પર એક અતિ સ્વરૂપવતી સુન્દરી બેઠી હતી, તેની સ્હામેના એક સુંદર ટેબલ પર એક સોનાના પિંજરામાં એક મધુર પક્ષી હતું. સુંદરી પક્ષીને સંબોધીને ઉપર પ્રમાણે બોલતી હતી.

શાહજાદી બેગમ જોધબાઈ અને મિના પક્ષી.

લક્ષ્મી આર્ટ, બાયખળા, મુંબઈ.

સુન્દરીના એ વ્હાલા પક્ષીનું નામ—" મિના " હતું. આ સુન્દરી જ્યારે પોતાના મહેલમાં એકલી હોય ત્યારે તે એકાંતથી ઉપજતું દુઃખ દૂર કરવાને માટે આ મિના પક્ષીની સાથે ઉપર પ્રમાણે વાતચિત કરતી હતી. મિનાને માત્ર બે વાકય બોલતાં આવડતાં હતાં. એક વાકય, " કેમ—કેમ ? " અને બીજું વાકય—" બંદગી શાહજાદા—સલામત. " પક્ષીની અધિકારિણીએજ તેને આ બે વાકયો શિખવાડયાં હતાં.

મિના સુન્દરીના તિરસ્કારનો આભાસ સમજ્યા વિના માત્ર " કેમ—કેમ ! " કહ્યા કરતું હતું આથી કરીને સુંદરી ઘણી વિરક્ત બની ગઇ. તેણે પિંજરાને પોતાના હાથમાં ઉંચકી જોરથી હલાવીને બનાવટી ક્રોધ દર્શાવતાં કહ્યું:—" મૂર્ખ પક્ષી ! તું જાણે છે કે હું કોણ છું ? હું અકબરશાહની પુત્રવધુ છું ! આ સમસ્ત હિંદુસ્તાનના ભવિષ્યના શહેનશાહ—શાહજાદા સુલતાન સેલિમની અર્ધાંગના છું ! તુજ જો માત્ર " કેમ—કેમ " કહીને મ્હને ગુસ્સો ઉપજાવીશ તો હું તને પિંજરા સાથે યમુનામાં ફેંકી દઇશ—ડુબાવી દઇશ. "

જ્ઞાન વગરનું, ભાષાહીન પક્ષી આ તિરસ્કારનો કાંઇક મર્મ સમજ્યું. તે સમજ્યું કે—શાહજાદી બેગમ જોધબાઇ તેની ઉપર ઘણી ક્રોધે ભરાઇ છે; પરંતુ તેનો આધાર માત્ર ઉપરનાં બે વાકયોજ હતાં; તેથી તે તેની જડબુદ્ધિની પ્રેરણાથી બોલ્યું:—" બંદગી શાહજાદા સલામત. "

આ વાકય સાંભળી સુન્દરી ઘણો આનંદ પામી. તેણે પિંજરાને પાછું ટેબલ પર મુકી દઇને કહ્યું:—" ત્હારી વાણી સાચી ઠરો ! કહે જોઇએ મિના ! શાહજાદા આજે કયારે અહિં આવશે ? "

મિના—મૂર્ખ મિના ફરી બોલી ઉઠયું:—" કેમ...કેમ ? "

સુંદરીએ આ સમયે પ્રફુલ્લ મુખે કહ્યું:—" પાછું કેમ–કેમ ? પક્ષી ! તું હતભાગ્ય છે—મ્હારી વિરહ–વેદનાને તું સમજી શકતું નથી. મ્હેં ત્રણ દિવસથી શાહજાદાનું દર્શન સુદ્ધાં કર્યું નથી ! આ માલતીમાળા મ્હેં મ્હારા ગળામાં કોને માટે પહેરી છે ? ચંદનાદિ સુગંધિ પદાર્થોનું મ્હારા શરીર પર મ્હેં કોને માટે લેપન કર્યું છે ? આ રત્નજડિત વસ્ત્રોથી મ્હેં મ્હારૂં સર્વાંગ કોને માટે શોભાવ્યું છે ? આ સુગંધિત કેશકલાપ પીઠ પર કોને માટે ઝુલતો નાખ્યો છે ? સુ-વાસિત તાંબુલરસથી કોને માટે મ્હેં ઓષ્ટાધર લાલચોળ બનાવી દીધા છે ? મિના ! સાચું કહે જોઇએ કે–તેઓ નિષ્ઠુર નથી ?

મિનાએ સુન્દરીનાં આ હૃદયભેદક વચનોનો ઉત્તર માત્ર બે શબ્દોમાં આપ્યો કે—" કેમ—કેમ ? "

" કેમ—તે મ્હારે તને પણ સમજાવવું પડશે કે મિના ? તેઓ સ્વામિ છે, હું સ્ત્રી છું. તેઓ મ્હારા મનનું દુઃખ નહિ જાણે તો બીજું કોણ જાણશે ? હું અકબરશાહની પુત્રવધુ છું. જેના નામ માત્રથી આખું હિંદુસ્થાન ધ્રુજી ઉઠે છે—તેઓ મ્હારા શ્વસુર છે. જો કદાચ ખુદા દયા કરશે તો એક દિવસ હું આ વિશાળ સામ્રા-જ્યની પટરાણી થઇશ ! તો પછી મ્હારા નસીબમાં આટલું બધું દુઃખ કેમ ? મ્હારા જીવમાં આટલી બધી નિરાશા કેમ ? મ્હારા પ્રેમમાં આટલો બધો વિરહ કેમ ? મ્હારા આનંદમાં આટલી બધી ચિંતા કેમ ? મિના ? મિના ! શું હું એટલી બધી દુર્બળ છું કે— પતિ વશ કરતાં મ્હને આવડતું નથી ? અગર તો વશ કરવાનું આ-વડતાં છતાં હું તેમને વશ કરતી નથી ? હું રાજપૂત રાજકન્યા છું. ભાગ્યચક્રને લીધે હું મોગલ જનાનામાં આવી પડી છું. હું મ્હારા

પ્રલુબ્ધ ભાગ્યને કદાપિ નિષ્ફળ થવા દઇશ નહિ આટલું બધું દુઃખ, આટલું બધું અપમાન હવે હું સહન કરી શકતી નથી, હું પતિવ્રતા છું—પતિપ્રેમ પ્રાપ્ત કરવાને માટે રાત્રિ દિવસ ચિંતા કર્યા કરૂં છું. કહે મિના! હવે હું આ વિરહ—વેદનાનું દુઃખ કેવી રીતે સહન કરી શકું? કહે કહે મિના? મ્હારા આ દુઃખનો અંત હું કેવી રીતે લાવું? કેવી રીતે હું આ મર્મભેદક વિરહાગ્નિને બુઝાવી શકું?"

સ્વર્ણ પિંજરામાંના પક્ષીએ કહ્યું:—"બંદગી શાહજાદા—સલામત."

એકાએક આ સમયે કોઇએ જાણે કે શાહજાદી બેગમના મહેલના દ્વાર પાસેથી મધુર સ્વરે પક્ષીના વાક્યનો પડઘો પાડતાં કહ્યું:—"બંદગી! શાહજાદી બેગમ! શાહબાશ પક્ષી! ત્હેં પણ ખૂબ કરી!"

૧૩

"અરે! કાતિલ તીખૂં તે જિગરને રેંસનારૂં છે,
"પરન્તુ પહાડનું હૈયું ખુદાએ આ ઘડેલું છે."

—કલાપી.

ઉપરનું વાકય સાંભળી સુંદરીએ આશ્ચર્ય પામીને મહેલના પ્રવેશદ્વાર તરફ નજર કરી તો તેણે જોયું કે—તેના મહેલ પાસે એક છાયામૂર્તિ ઉભી રહી હતી. સુંદરીએ ક્ષણ માત્રમાં તેને ઓળખી લીધી. ઓળખી લઇને તેણે કહ્યું:-"બંદગી શાહજાદા-સલામત." પક્ષી પણ આ વાકય સાથે મ્હોટેથી બોલી ઉઠયું:—બંદગી શાહજાદા—સલામત. ?"

ઉપરોક્ત છાયામૂર્ત્તિએ સુન્દરીના સુસજ્જિત મહેલમાં પ્રવેશ કર્યો, અને કહ્યું "સાહજાદી બેગમ! ત્હારૂં આ પક્ષી તું મ્હને વેચાતું આપીશ."

આ પ્રશ્ન સાંભળી—એ સુંદરીએ પોતાના મધુર ઓષ્ઠાધર હલાવીને સ્મિત મુખે કહ્યું—" હું વેચાતું આપવા તૈયાર છું–પરંતુ શાહજાદા ! તમે આ પક્ષીને ખરીદી શકશો કે ? જે કીંમત હું માગીશ તે તમે આપી શકશો કે ? "

શાહજાદા સેલિમને પોતાના બાહુપાસમાં બાંધી લઈ સુંદરીએ તેને પોતાના આસન પર બેસાડયો, અને તે શાહજાદાના પગો પાસે નીચે બેઠી. શાહજાદા સેલિમે સ્નેહથી, જોધાબાઈના બન્ને હાથ ઉંચા કરીને કહ્યું:—" નહિ નહિ–જોધા ! જીગર ! ત્હારૂં આસન મ્હારા હૃદય–મંદિરમાં છે; છતાં તું નીચે બેસે છે એ વ્યાજબી છે કે ? "

આ પ્રમાણે કહીને સેલિમે જોધાબાઇને પોતાની પાસે આસન ઉપર બેસાડીને કહ્યું:—" કહે જીગર ! ત્હારા આ અજાયબ પક્ષીની કીંમત કેટલી છે ? "

જોધાબાઇએ કહ્યું:—" શાહજાદા ! એ કીંમત તમે આપી શકશો કે ? "

સેલિમે સ્મિત હાસ્ય કરી કહ્યું:—" કેમ, દિલ્હીશ્વરના રાજ્ય-ભંડારમાં એટલી દોલતનો પણ અભાવ છે કે–સમ્રાટ અકબરશાહનો પુત્ર એક પક્ષી પણ ખરીદી શકે નહિ ? ! "

શાહજાદી જોધાબાઇએ હસતાં હસતાં કહ્યું:—" જો દિલ્લીશ્વર-ના પુત્રને દોલતનો અભાવ ન હોય તો તેમની પુત્રવધુને પણ તેનો અભાવ ક્યાંથી હોઈ શકે ? શાહજાદા ! ત્યારે પછી મ્હારે શા દુઃખે આ અજાયબ પક્ષીને વેચી દેવું ? ! "

સેલિમઃ—ત્યારે જીગર ! તુંજ કહેને કે કીંમત તરીકે ત્હારે શું જોઇએ છીએ ?

જોધાબાઇએ શાહજાદા તરફ એક તીવ્ર કટાક્ષ ફેંકી કહ્યું:—

" શાહજાદા ! તમારે આ પક્ષીની કીંમત સાંભળવી છે ? જે હંમેશાં મ્હારી સાથે પોતાનો જીવ બાંધી રાખે, જે હમેશાં કોમળ આલિંગનથી મ્હને બાંધી રાખે, જે હમેશાં મ્હારી ગુલામી કરે તેનેજ હું વિના મૂલ્યે આ પક્ષી આપીશ. દોલતની આશાથી આ પક્ષી વેચવાની મ્હારે કાંઇ જરૂર નથી ! "

સુલતાન સેલિમે પ્રિયતમા પત્નીના આ ચલાકી ભરેલા ઉત્તરથી હસીને કહ્યું:—" જોધા ! શું મ્હેં ત્હારી પાસે મ્હારી જાત વેચી નથી ? મ્હેં ત્હારી પાસે મારો આ સળગતો જીવ બાંધી રાખ્યો નથી ? તું સાચું કહે—મ્હારા આ કોમળ આલિંગનમાં તું હમેશાં બંધાયલી રહેતી નથી ? પક્ષીની મ્હારે શી જરૂર છે ? હું પિશાચ છું ? હું નરાધમ છું ! રાજ્યકુળનું કલંક છું ! નહિ તો હું પિશાચ છું ! હું નરાધમ છું ! રાજ્યકુળનું કલંક છુ ! નહિ તો હું ત્હારા જેવી સાધ્વીને આટલું બધું દુ:ખ શા માટે દઉં ? "

સુલતાન સેલિમનાં આ વચનોથી શાહજાદી બેગમ જોધાબાઇને ઘણું દુ:ખ થયું. તેણે પોતાના પ્રેમમય આલિંગનમાં શાહજાદાને દબાવીને કહ્યું.—" દિલબર ! તમને શી બાબતનું દુ:ખ છે ? જ્યાં સુધી મ્હારા શરીરમાં એક પણ લોહીનું ટીપું હશે—જ્યાં સુધી મ્હારા ધર્મને હું નહિ ભૂલું—ત્યાં સુધી તમારે ફિકર કરવાનું કારણ નથી. તમે ભવિષ્યના આ સમસ્ત હિંદુસ્થાનના શહેનશાહ છો—હું તમારી એક સામાન્ય બાંદી છું. હું તમારા સુખને માટે—તમારી સેવાને માટે તમારા ચિત્તને સંતુષ્ટ રાખવાને માટે—મ્હારો જે ધર્મ છે તે બજાવીશ. મ્હારા જીવનનું લક્ષ્ય તમેજ છો—આશા તમે છો—આનંદ તમે છો ! આ દિલ્લીનું સિંહાસન તુચ્છ છે ! આ રત્નજડિત મહેલ તુચ્છ છે ! સુવર્ણાલંકારો તુચ્છ છે ! મ્હારે એમાંનું કાંઇ જોઇતું

નથી—જોઇએ છે માત્ર તમારા સમુદ્ર સમાન હૃદયનો એક બિંદુ સ્નેહ ! હું તમારા હૃદયમાં માત્ર મ્હારી એકલીતીજ મૂર્તિ જોવાની ઇચ્છા રાખું છું. મ્હારે જોઇએ છીએ, તમારૂં સુખ—કહો કહો સ્વામિન ! તમે કેવી રીતે—કયા ઉપાયથી સુખી થઇ શકો તેમ છો ! મ્હને આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપો—હું તમને સુખી કરવા માટે મ્હારૂં સર્વસ્વ આપવા તૈયાર છું—તમે જે કહો તે કરવા તૈયાર છું."

સેલિમને આ પ્રેમમય વચનોથી અપાર આનંદ થયો. એક પ્રકારનો ગુપ્ત હાહાકાર તેના અંતરમાં અગ્નિ સળગાવ્યા કરતો હતો. તે રોગનાં ચિન્હ સમજી શકયો હતો—પરંતુ ઔષધ શોધી શકયો નહોતો. તે ભયંકર આકાંક્ષાને આધીન થઇ, વ્યાકુળ પક્ષીની માફક ચારે તરફ ઉન્મત્ત થઇને ફર્યા કરતો હતો.

ધર્મપત્નીનાં ઉપરનાં પ્રેમમય વચનો સાંભળી તેનો જીવ કાંઇક શાન્ત થયો. ચંચળ સમુદ્ર પરથી વાયુ દૂર થતાં સમુદ્ર જેવી રીતે થોડા સમય સુધી શાન્ત ભાવ ભાવ ધારણ કરે તેજ પ્રમાણે સેલિમનો પ્રાણ પણ તેની પ્રેમમયી સાધ્વી પત્નીનાં સુમિષ્ટ વચનોથી શાન્તિ મેળવી શકયો.

સેલિમે શાહજાદી બેગમના ગુલે—ગુલાબી અધરોષ્ઠ પર એક ચુંબન કરી તેના સૌન્દર્યને જાણે કે વધારી દીધું. વાયુના વહેવાથી જોધાબાઇનો કેશકલાપ તેની પીઠ પર નૃત્ય કરવા લાગ્યો. સેલિમે પણ પ્રેમમય કંઠે કહ્યું:—"મ્હેં એમ સાંભળ્યું છે કે—મૃત્યુ પછી બીજી દુનિયામાં જવાય છે—ત્યાં સુખશાન્તિથી ભરેલું સ્વર્ગ છે. એ સ્વર્ગમાં બીજું કાંઇ નથી—છે માત્ર નૈસર્ગિક સ્નેહ, પ્રેમ, અનુરાગ અને આત્મ—સમર્પણ. મ્હેં સાંભળ્યું છે કે—એ ઠેકાણે અંધકાર નથી —છે દેદીપ્યમાન પ્રકાશ. ત્યાં દુઃખ નથી—ચિંતા નથી—હિંસા—દ્વેષ

નથી. આનંદ, પ્રેમ, સહાનુભૂતિ અને સભ્યતા છે. ત્યાં વાયુનું પ્રચંડ તોફાન નથી—હમેશાં વસંત છે. પરંતુ આજે મ્હને લાગે છે કે, એ બિહિસ્તની કલ્પના માત્ર કવિયોના મસ્તકમાંથીજ ઉપજેલી છે. બિહિસ્તનું ખરૂં સ્વરૂપ જોવું હોય તો તે આ દુનિયામાંજ છે. જો યત્ન કરવામાં આવે, આત્મ–સમર્પણ કરવામાં આવે, નૈસર્ગિક સ્નેહ રાખવામાં આવે તો આ દુનિયાજ બિહિસ્ત છે—સાક્ષાત સ્વર્ગ—છે !"

શાહજાદી બેગમ ત્રણ દિવસથી રાજકુમાર સેલિમનું દર્શન કરવાની આશાથી ઉત્સુક બની જઇને બેસી રહી હતી. સેલિમનું દર્શન નહિ થવાથી તેણે પોતાની વ્હાલી બાંદી જોબિદાને રાજકુમાર પાસે મોકલી હતી. રાજકુમાર સેલિમે આવવાની આશા આપી હતી—પરંતુ તે આવ્યો નહોતો. પતિપરાયણા શાહજાદી બેગમના ત્રણે દિવસો નિરાશામાં—અપાર વિરહ–વેદનામાં—પસાર થયા હતા; પરંતુ આજે પ્રભાતકાળે તે કોનું ભાગ્યશાળી મ્હોં જોઇને ઉઠી હતી તે કાંઇ કળી શકાતું નથી. આજે સેલિમ એકાએક આવી ચઢયો હતો, અને પ્રેમ વચનોથી શાહજાદી બેગમનું દુઃખ દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરતો હતો ! જોધાબાઇએ પોતાના મનમાં ને મનમાં વિચાર્યુંઃ—"આટલું બધું સુખ કદાચ મ્હારૂં ભાગ્ય સહન કરી શકશે નહિ. જેને બોલાવવાથી બોલાવી શકી નહોતી—તે આજે વગર બોલાવ્યે આવીને આવો નૈસર્ગિક સ્નેહ બતાવે છે તે મ્હારા ભાગ્યથી ભાગ્યેજ સહન કરી શકાશે."

યુવરાજ–પત્ની જ્યારે આવા વિચારોમાં મશગુલ હતી ત્યારે સેલિમ ટગર ટગર પત્નીનું મ્હોં જોઈ રહ્યો હતો—પત્નીના મુખમંડળની અપૂર્વ શોભા જોઈ રહ્યો હતો; તેણે જોયું કે, ખુદાએ જોધાબાઇનેજ રમણીજાતિમાં સવિશેષ સુંદરતા અર્પણ કરી છે. ક્યાં

સુંદર ચંચળ નેત્રો ! કેવું માધુર્ય ભર્યું અનુપમ મુખમંડળ ! ! એ પવિત્ર મુખમંડળ પર કેટલી બધી સરળતા—કેટલો બધો પ્રેમ—કેટલું આત્મ-સમર્પણ જણાતું હતું ? ! કાળી નાગણના જેવો કેશકલાપ સેલિમના કામાતુર હૃદયને વિંધી નાખતો હતો. મણિમય કંઠહારનાં રત્નોની ઉજ્વળ જ્યોતિ પણ એ અસાધારણ સૌન્દર્યથી ઝાંખી પડી ગઈ હતી.

જોધાબાઇએ એકાએક દૃષ્ટિ ફેરવી નાખીને કહ્યું:—"શાહજાદા! મ્હારી તરફ ટગર ટગર શું જોઇ રહ્યા છો ?"

સેલિમ:—ત્હારૂં આ ભુવનમોહન સુન્દર સ્વરૂપ.

જોધાબાઇ:—એ સ્વરૂપ તો તમે હમેશાં જુઓ છો; પછી આજે આટલો બધો મોહ ઉપજાવવાનું કાંઇ કારણ ?

સેલિમ:—શાહજાદી ! હું સમજી શકતો નથી કે મ્હારો પ્રાણ આજે કેમ ઉન્મત્ત બની ગયો છે ! ચકોર જેવા ભાવથી તૃપ્તિ થાય ત્યાં સુધી ચંદ્ર-સુધા પાન કરે છે—આજે હું પણ તેવાજ ભાવથી ત્હારા રૂપ-સુધાનું પાન કરૂં છું.

જોધાબાઇ:—ત્યારે શું આવું રૂપ તમે બીજે કોઈ ઠેકાણે જોયું નથી ?

સેલિમ:—માત્ર એક ઠેકાણે જોયું છે !

જોધાબાઇ:—ક્યાં ?

સેલિમ:—હું જૂઠું બોલીશ નહિ—અમીર-ઉદ્દૌલા ગ્યાસબેગના મહેલમાં એક રૂપવતી સુંદરીને મ્હેં જોઇ છે.

જોધાબાઇ:—એ સુંદરીનું નામ શું છે ?

સેલિમ:—તેનું નામ મેહેર-ઉન્નિસા છે.

જોધાબાઇ:—મેહેર-ઉન્નિસા ? !

સેલિમઃ—હા—મેહેર-ઉન્નિસા ! પરંતુ તું તેનું નામ સાંભળી આમ એકાએક કેમ ચમકી ઉઠી ?

જોધાબાઈઃ—હું કેમ ચમકી ઉઠી તેની મ્હને પોતાને પણ ખબર નથી; પરંતુ તેનું નામ સાંભળતાં મ્હારા અંતરમાં ભય ઉપજ્યો છે.

સેલિમ—ભય ઉપજવાનું કાંઈ કારણ ?

જોધાબાઈઃ—કદાચ હું તમને ગુમાવી બેસું.

સેલિમઃ—જોધા ! તને ભ્રમ થયો છે ! આ તો રમણીઓનામાં સ્વભાવિક જે ઇર્ષા હોય છે તેજ છે–બીજું કાંઈ નથી.

જોધાબાઈઃ—ના—ના—શાહજાદા ! તમે ઉંધુ સમજ્યા છો ! મ્હારા મનની વાત તમે બરાબર સમજી શક્યા નથી.

સેલિમઃ—ત્યારે તુંજ કહેને કે ત્હારા મનમાં શી વાત છે ?

જોધાબાઈઃ—મ્હારા જેવું ભાગ્ય લઈને મેહેર આ દુનિયામાં આવી નથી. હું ભારતસમ્રાટ અકબરશાહની પ્રેમમયી પુત્રવધુ છું ! ભવિષ્યના સમ્રાટ્ સુલતાન સેલિમની અર્ધાંગના છું. મ્હને ભય ઉપજે છે કે, વખતે એના રૂપના ઉન્માદથી તમારૂં કાંઈ અહિત થાય તો ? !

સેલિમઃ—મ્હારૂં અહિત શામાટે થાય ?

જોધાબાઈઃ—કેમ થાય તે હમણાં કહીશ નહિ. હમણાં તો માત્ર તમને એટલું જણાવું છું કે, તમે મેહેરને ચ્હાઓ છો–તેનું રૂપ જોઈ તમે ઉન્મત્ત બની ગયા છો. એ હકીકત રંગમહેલમાં જાહિર થઈ ગઈ છે !

સેલિમઃ—નહિ નહિ, એ સઘળી ખોટી વાત છે ! પુષ્પવિહારી મધુકર સઘળાં સુવાસિત પુષ્પો પર વિહાર કરે છે.

જોધબાઇ:—પરંતુ કેતકીની ઉગ્ર સુવાસથી મધુકર અંધ બની જાય છે !

સેલિમ:—એ બધી વાત જવા દે. આવો સંદેહ કરી તું પ્રેમ-રંગનો ભંગ ન કર. ત્હારે મુખે મ્હને પેલું સુંદર વ્રજભાષાનું ગાન સાંભળવું ઘણું ગમે છે. સાકીને એક વખત બોલાવ ! તે મ્હને શિરાજી લાવી આપશે. ત્હારા કંઠનું મધુર ગાન અને શિરાજી મ્હારા નીરસ પ્રાણને રસપૂર્ણ બનાવી દેશે. "

જોધાબાઇએ આસન પરથી ઉઠી મહેલના પ્રવેશદ્વાર પાસે જઇને મ્હોટેથી કહ્યું:—" જોબિ " !

જોબેદી મહેલની બ્હાર ઝોકાં ખાતી હતી. શાહજાદીનો અ-વાજ સાંભળી તે તરતજ ઉઠી, શાહજાદી પાસે આવી તથા સલામ ભરી તેણે કહ્યું:—" કેમ શાહજાદી બેગમ ! "

શાહજાદી બેગમે સહાસ્ય મુખે કહ્યું:—" આજની રાત્રિ મ્હારે માટે ઘણી સુખદાયિની છે. તને મ્હેં જે પુષ્પમાળા ગુંથવાનું કહ્યું હતું તે ગુંથી રાખી છે કે ? "

જોબેદી:—હા; બેગમસાહેબા ! પુષ્પમાળા તૈયાર છે.

જોધાબાઇ:—ત્યારે લે આ ત્હારૂં ઇનામ.

આ પ્રમાણે કહીને પોતાના કંઠમાંથી એક મોતીની માળા કાઢી જોધાબાઇએ જોબેદીના હાથમાં મુકી; અને કહ્યું:—જોબિ ! આજે હું ત્હારી બનાવેલી પુષ્પમાળા પતિના કંઠમાં પહેરાવી તેમની પૂજા કરીશ. જેમ બને તેમ જલદીથી તું સાથેના ઓરડામાંથી ઉત્તમ શિરાજી લઈ આવ. "

જોબેદી શિરાજી લેવા બીજા ઓરડામાં ચાલી ગઇ.

જોબેદી અને જોધાબાઇ વચ્ચે એટલી બધી ધીમેથી વાત થઈ

હતી કે, શાહજાદો તેમાંનો એક પણ અક્ષર સાંભળી શકયો નહિ. જોખેદી તરતજ એક સુવર્ણપાત્રમાં ગુલાબી શિરાજી લઇ આવી! શિરાજીપાત્ર યથાસ્થાને મુકી તેણે એક ચાંદીના થાળમાં પુષ્પમાળા લઇ આવી તેને પણ યથાસ્થાને મુકી સલામ ભરી ચાલી ગઇ.

રાજપૂત રાજકુમારીએ એક ન્હાના પાત્રમાં ઉત્કૃષ્ટ શિરાજી રેડી પાત્ર શાહજાદાની આગળ ધર્યું. સેલિમે અપાર પ્રેમથી એ પાત્રને પોતાના હાથમાં લઇ ગળામાં રેડી દીધું. પછી તેણે કહ્યું:—"હા—શ. હવે મ્હને શાન્તિ મળી."

શિરાજીએ પોતાની ક્રિયાશક્તિને જાહિર કરી. યુવરાજ સેલિમના જીવમાં એક પ્રકારનો નવીન આનંદ આવ્યો. તેના હૃદયની ચારે તરફ જે પ્રબળ દાવાનળ સળગતો હતો તે પાણીના સંયોગથી બુઝાઇ ગયેલા આગની માફક એકાએક અંતર્હિત થઇ ગયો.

ધીમે ધીમે શિરાજીએ પોતાની સત્તા એટલી બધી જમાવી કે તેથી શાહજાદા સેલિમના સમસ્ત અંગમાં એક પ્રકારની નવીન ઉત્તેજના આવી! એ ઉત્તેજના ઘણી મધુર હતી. તેમાં સહજ પણ તીવ્રતા નહોતી. જે વિચિત્ર સુસજ્જિત મહેલ થોડા સમય પૂર્વે તેને જ્વાળા મય જણાતો હતો તે હમણાં જાણે કે સુખમય સ્વર્ગ—બિહિસ્તના જેવો જણાવા લાગ્યો. સેલિમ—મદિરાની મોહમયી શક્તિથી અધીર બની જઇને એ સુકોમળ શય્યા પર નિદ્રિત થઇ ગયો.

૧૪.

કબરસ્થાનમાં ખૂની કેદ.

મધ્યરાત્રિનો સમય થવા આવ્યો હતો. જેટલાં પાપકાર્યનાં કારસ્થાન આ રાત્રિના અંધકારમાં થાય છે (ચોરી, ખૂન, વ્યભિચાર) તે સઘળાંને રાત્રિ પોતાના રહસ્યમય અંચળમાં છુપાવી દે છે. આ પ્રમાણે કાંઇ હમણાં હમણાંથી જ નથી બનતું—જગતની ઉત્પત્તિ થઇ ત્યારથી જ આ પ્રમાણે થયા કરે છે.

આગ્રા શહેરની સરહદમાં એક ન્હાના કોટની અંદર એક કબરસ્થાન આવેલું હતું. એ કબરસ્થાનમાં અમીર ઉમરાવોનેજ દફન કરવામાં આવતા હતા. જેઓ આ જગતમાં, દુઃખ, જ્વાળા, યંત્રણા વગેરે સહન કરવાને ઇશ્વરના કોપથી આ દુનિયામાં આવ્યા હતા—તેમનું કબરસ્થાન આગ્રા નગરીમાં બીજે સ્થળે હતું.

અંધકારનો સુમાર નહોતો. મધ્યરાત્રિનો સમય હતો. આસ્માની આકાશમાં ચંદ્રદેવ નહોતા—માત્ર અસંખ્ય તારાઓ પ્રકાશી રહ્યા હતા; પરંતુ તારાઓનો પ્રકાશ પૃથ્વી પરના અંધકારને ઓછો કરી શકતા નહોતા.

આવી મધ્યરાત્રિને સમયે કબરસ્થાનમાં પ્રવેશ કરતાં વાંચકબંધુઓ તેમજ બ્હેનો ભય પામશે; પરંતુ ગ્રંથકારને કોઇ પણ પ્રકારનો ભય હોતો નથી. વાંચકો ! તમે આવો અમારી સાથે ! આગ્રા શહેરની સરહદમાં આવેલા અમીર ઉમરાવોના એ કબરસ્થાનમાં અત્યારે જે અદ્ભુત રહસ્યમય બનાવ બને છે—તે આપણે એક વખત છુપી રીતે જોઇ આવીએ.

આવી નિર્જન--શાન્ત—એકાંત રાત્રે બે માણસો મ્હોટા કાળા

ઝભ્ભાઓમાં પોતાનું સર્વાંગ ઢાંકી દઈને ઘણે ધીમેથી કબ્રસ્થાનના દરવાજામાંથી અંદર જઇ પહોંચ્યા. એ બે માણસો પૈકીના એક માણસે પોતાના સાથીદારને કહ્યું:—" જો, આવા ભયંકર અંધકાર સમયે આ પ્રેતપુરીમાં કોઇ આવશે નહિ. ચાલ આપણે નિરાંતે આપણું કામ કરી લઇએ. કબર ખોદવાની સઘળી વ્યવસ્થા કરી રાખી છે. કબર પર ચિહ્ન પણ કરી રાખ્યું છે. દોસ્ત! હું ખરેખર દીવાનો બની ગયો છું, મુસલમાન થઇને કુરાને શરીફના પવિત્ર નિયમનું ઉલ્લંઘન કરવા તૈયાર થયો છું. મ્હારા હૃદયમાં ભયંકર અગ્નિ સળગી રહ્યો છે—મ્હારા પશ્ચાત્તાપનો પણ પાર નથી–"

બીજા માણસે કહ્યું:—" ભાઈ! તું ધીરજ રાખ, જેના મડદાને જોવાને માટે પણ તું આટલો બધો વ્યાકુળ બની ગયો છું–તેને ત્હેં ત્હારી ઇચ્છાથી કેમ મારી નાખી? આવી રીતે તું કેટલા દિવસ સુધી તેના મડદાને જોઇ શકીશ?"

પહેલા માણસે બીજા માણસના મ્હોં પર હાથ દાબીને કહ્યું:– " ભાઇ! સાવચેતીથી વાત કહે. હમણાં દાટવામાં આવેલા મડદાની શ્રવણશક્તિનો પણ હજી લોપ નહિ થયો હોય!"

બીજા માણસે કહ્યું:—" ખરેખર, તું દીવાનોજ બની ગયો છે. જે મરી ગયું છે તેની શ્રવણશક્તિ અત્યાર સુધી કાયમ હોઇ શકે ખરી કે? જેનો દેહ પંચભુતમાં મળી ગયો છે–ઇન્દ્રિયોની ક્રિયાશક્તિ હમેશાને માટે બિલકુલ બંધ થઇ ગઇ છે તેને માટે આટલો ભય રાખવાનું શું કારણ?"

પહેલા માણસે કહ્યું:—" હું જો ભય રાખતો હોત તો આવું મહા ભયંકર સાહસિક કાર્ય કરવા આગળ થાત કે? પ્રેત ન સાંભળી શકે–પરંતુ માણસ તો સાંભળી શકે ને? શું તું જાણતો નથી

કે હજી પણુ આપણે સંકટમાંથી બચી ગયા નથી. આપણુને પકડવા માટે બાદશાહે છૂપી પોલિસના ચાલાક માણુસો રોક્યા છે, વળી આપણુને પકડનારને સારૂં ઇનામ આપવાનું પણુ જાહેર કર્યું છે. શહેરનો મુખ્ય શાસનકર્ત્તા મહારાજ બિરબલ અને મુખ્ય કોટવાલ સાહેબ જહાન્દારખાન—આપણી તપાસ માટે રાત્રિ દિવસ ચારે દિશાએ ફર્યા કરે છે. જો તેઓ આપણુને પકડી શકશે તો આપણે વગર મોતે ઘણું ભયંકર દુઃખ વેઠીને મરવું પડશે !"

બીજા માણુસે કહ્યું:—"તેઓ કાંઇ એટલા બધા મૂર્ખ નથી કે તને પકડવાને માટે આવી ભયંકર રાત્રે કબ્રસ્થાનમાં જાગતા બેસી રહ્યા હોય ! ફાનસ સળગાવ. જો વિલંબ કરીશું તો કદાચ કોઇ નવા સંકટમાં સપડાઇશું. તું ઘણો નિષ્ઠુર છે—ભયંકર નરાધમ છે."

પહેલા માણુસે કહ્યું:—"ભાઇ ! મ્હારો તિરસ્કાર કરવો હોય તો કરજે. મ્હારા જેવા હતભાગ્યનું પોતાનું માણુસ આ આખી આલમમાં ત્હારા સિવાય બીજું કોઇ નથી. એક ક્ષણુના સંદેહથી—ઉત્તેજનાથી જે સત્યાનાશ વાળ્યું છે તે હવે નહિ વળ્યું થનાર નથી. ભાઇ ! માત્ર બે દિવસથી એ કબરમાં દટાઇ છે. જે દિવસે તેને કબરમાં દાટવામાં આવી તે દિવસે ગંભીર રાત્રે હું એકલો કબ્રસ્થાનમાં આવ્યો હતો તથા મ્હેં કબરની ચારે તરફ કપુર નાખ્યું હતું. હું ચોક્કસ કહું છું કે એ દેહ હજી સુધી વિકૃત થયો નથી. હજી પણુ એ ભુવનમોહન સૌન્દર્યનો નાશ થયો નથી."

બીજા માણુસે કહ્યું—"હવે વિના કારણુ ઉતાવળા થવાથી શું વળવાનું છે, ભાઇ ? તેના જીવનમાં તું તેની કદર કરી શક્યો નહિ. ત્હેં તારે હાથેજ સોનેરી ખંજરથી તેનું હૃદય ચીરી નાખ્યું જો તું તેને માટે વ્યાકુળ બની જઇશ તો લોકો તને દિવાનો કહેશે.

વખત ગુમાવવામાં સાર નથી—તું જાણે છે કે આ કબ્રસ્થાન અમીર ઉમરાવોનું છે. અનેક શ્રીમંત અમીર ઉમરાવો તેમની કુલાંગનાઓને કબરમાં દાટતી વખતે મૃત વ્યક્તિના અંગ પરના અલંકારો કાઢી લેતા નથી. નીચ જાતિના ચોરો અનેક સમયે એ અલંકારો મેળવવાના લોભથી કબરો ખોદે છે ! એટલા માટે નવીન કબરની પવિત્રતાનું સંરક્ષણ કરવાને માટે આ કબ્રસ્થાનની આસપાસ પહેરગીર ફર્યા કરે છે, આ હકીકત ત્હેં સાંભળી છે ? ”

પહેલા માણસે કહ્યું:—“ પહેરગીર ફર્યા કરે છે તો ભલે ફર્યા કરે હું પણ મ્હારાં હથિયારો મ્હારી સાથેજ રાખું છું.”

બીજા માણસે કહ્યું:—“ હવે શું કરવાને તું ચ્હાય છે ? ”

“ મ્હારે એ કબર ખોદવી છે. ”

“ ત્હેં કેવી રીતે જાણ્યું કે, એ કબર સેલિમાની છે ? ”

“ મ્હેં તને પ્રથમ કહ્યું નહિ કે કાલે હું અહિં આવ્યો હતો ? ”

“ તું પણ ઘણો સાહસિક જણાય છે—જો કદાચ પકડાઇ ગયો હોત તો ? ”

“ હુંજ ખૂની છું તેની સાક્ષી કાંઈ મ્હારા અંગ પરથી મળી આવવાની નહોતી. જો પકડાઇ ગયો હોત તો હું એક નીચજાતિનો ચોર બની જાત. ”

“ મ્હને તો ઘણો ભય લાગે છે. તું ત્હારી આ ભયંકર કલ્પના છોડી દે. ચાલ આપણે મુકામ પર પાછા ચાલ્યા જઇએ.

“ તું એકલો મુકામ પર ચાલ્યો જા—હું આવીશ નહિ. ”

“ મહા ભયંકર સંકટમાં આપણે જાણી જોઇને પગ મુકીએ છીએ, એ તું સમજતો નથી ? ”

“ એવાં હજારો સંકટો આવનાર હોય તો ભલે આવે—હું

વાનો બન્યો છું. દીવાનાને કોઈ પણ પ્રકારનો ભય રહેતો નથી. સારાસારનો વિચાર સુદ્ધાં કરી શકતો નથી. હું કાંડજ્ઞાનશૂન્ય છું. સ્ત ! તુ બેલાશક મુકામ પર ચાલ્યો જા. મ્હારે લીધે ત્હારે શા ટે સંકટમાં પડવું જાઇએ ? "

" નહિ નહિ, દોસ્ત ! તું મ્હને એટલો બધો સ્વાર્થી સમજીશ હે. તને સંકટમાં મુકી હું પલાયન કરી જઇશ નહિ. "

એવામાં છેવટનો ઉત્તર આપનાર માણસે કાંઇ અવાજ સાંભ- ા. તેણે સળગતા દીપકના પ્રકાશથી ચારે તરફ થોડા સમય સુધી ષ્ટિ ફેરવીને કહ્યું:—' ના ના, ઇસ્કાન્દાર ! મ્હને ભ્રમ થયો છે ! લ, હવે તું ત્હારૂં કાર્ય કર. "

આ વચનો સાંભળી ઇસ્કાન્દારે એક મ્હોટા કોથળાંમાંથી કોદાળી કાર કાઢી કબર ખોદવા માંડી. લગભગ પંદર મિનિટ સુધી હેનત કરતાં કબર પરની સઘળી માટી દૂર થઇ ગઇ.

પછીથી ઇસ્કાન્દારખાને કબરમાં પ્રવેશ કર્યો. તેનો સાથીદાર થમાં ફાનસ લઇને ઉપર ઉભો રહ્યો. એ ફાનસમાંના દીવાના પ્રકાશથી અંધકારમય કબરમાં પૂરતો પ્રકાશ પડયો હતો. ઇસ્કાન્દારે લ્દીથી કબરની બ્હાર નીકળી આવી હાંફતાં હાંફતાં પોતાના દો- ન કહ્યું:—ભાઇ ! સર્વસ્વનો નાશ થયો છે ! "

જે યુવક હાથમાં ફાનસ લઈ કબરની પાસે ઉભો રહ્યો હતો | પુછયું;—" કેમ શું થયું છે ? ધીમે ધીમે કહેજે. દીવાનો બની શ નહિ. "

ઇસ્કાન્દારે કહ્યું:—" થોડા સમય પહેલાં આ કબર કોઇએ દેલી હોવી જોઇએ."

" ત્હેં કેવી રીતે જાણ્યું ? "

" સેલિમાના મડદા ઉપર કોઇએ ગુલાબનાં પુષ્પો નાંખ્યાં છે. આ જો હું એક ફુલ ઉંચકી લાવ્યો છું. ફુલ કેવું સુંદર અને સતેજ છે. "

" ત્યારે મ્હેં કોઇનાં પગલાંનો અવાજ થોડા સમય પહેલાં સાંભળ્યો હતો—તે ભ્રમ હોવો જોઇએ નહિ."

" હા—ખરી વાત છે હજી સુધી એ નરાધમ આ કબ્રસ્થાનમાં હોવો જોઇએ. આપણી બન્નેની પાસે હથિયાર છે, ચાલ આપણે તેની શોધ કરીએ."

" તું તદ્દન મૂર્ખ બની ગયો છે કે શું ? શા માટે સ્વેચ્છાથી સંકટમાં સપડાવું જોઇએ ? કબર પર પૂર્વ પ્રમાણે માટી પાથરી દઇ, ચાલ આપણે હમણાંને હમણાં અહિંથી ચાલ્યા જઇએ."

" ત્યારે શું હું થોડા સમય સુધી પણ સેલિમાને જોઉં નહિ ? મ્હેં કપુર નાંખેલું હોવાથી હજી પણ તેનો દેહ પૂર્વના જેવો રહ્યો છે તેની રૂપજ્યોતિ હજી પણ ઝાંખી થઈ ગઇ નથી. હવે માત્ર બે દિવસમાંજ સઘળું નાશ પામશે. માટીની કાયા માટીમાં મળી જશે. "

" ઇસ્કાન્દાર ! તું હતભાગ્ય છે ! શામાટે તું ઇચ્છા કરીને સંકટને બોલાવે છે ? કબર પર પ્રથમ જે પ્રમાણે માટી હતી તે પ્રમાણે પાથરી દે."

તરતજ ઇસ્કન્દારે કબર પર પૂર્વ પ્રમાણે માટી પાથરી દીધી. એક મ્હોટો પત્થર ઉંચકતા જે પ્રમાણે ઘણો સમય લાગે છે, તેટલો સમય તેને ગોઠવતાં પાછો લાગતો નથી તેજ પ્રમાણે ઇસ્કન્દારે પણ જોત જોતાંમાં કબર બરાબર કરી નાખી.

જે યુવકના હાથમાં ફાનસ હતું તેણે કહ્યું:—" ચાલ હવે,

કાર્ય પૂરૂં થઇ ગયું છે. હવે દીવાની કાંઇ જરૂર નથી. આપણે આ વતી વખતે જે પ્રમાણે કાળા ઝભ્ભામાં આપણા શરીરને છુપાવી આવ્યા હતા તેજ પ્રમાણે જતી વખતે પણ શરીર છુપાવી ચાલ્યા જઇએ."

ઇસ્કાન્દારે સંમતિ દર્શાવી એટલે તરતજ દીવો બુઝાવી નાખવામાં આવ્યો ! પુનઃ એ પ્રેતપૂર્ણ ભયંકર સ્મશાન અંધકારમ બની ગયું.

ચારે દિશાએ ભયંકર અંધકાર હતો. આસ્માની આકાશમ માત્ર કેટલાક તારાઓ હસી રહ્યા હતા. ચંદ્રદેવ જાણે કે આ બી ભત્સ દેખાવ જોઇને એ દિવસે આકાશને પ્રકાશિત કર્યું નહોત એવામાં પાછાં કોઇનાં ધીમાં પગલાંનો અવાજ સંભળાયો. એ અવાજ સાવધાનતા ભરેલો જણાતો હતો.

એ અવાજ સાંભળી અલ્લિ મીરજા સિકંન્દરે કહ્યું:—"ઇસ્કન્દાર ! આ અવાજ આટલામાંથીજ આવતો હોય એમ લાગે છે. એ અવાજને સ્પષ્ટ રીતે સાંભળી શકું છું."

"તું ભ્રમમાં પડી ગયો છે !"

"ના ના–તુંજ ભ્રમમાં ભૂલે છે."

"ત્યારે હવે ઉપાય ?" "ચાલ આપણે જલદીથી પલાય કરી જઇએ."

"ત્યાર પછી ?"

"જે થવાનું હશે તે થશે. મ્હારી પાસે એક તીક્ષ્ણ કટ અને સમશેર છે. શરીરમાં પણ અસાધારણ બળ છે.

"ના એમ કરવાની કાંઇ જરૂર નથી."

"કારણ ?"

" હું તેને હજી એક વખત જોઇશ ! ત્યાર પછી રાજ્યદ્વારમાં આત્મ–સમર્પણ કરીશ."

" ના ના–ઇસ્કાન્દાર ! એવું કાર્ય કરીશ નહિ. આ ખૂની મામલામાં ત્હારી સાથે હું પણ મળેલો છું એ તું જાણે છે કે ?"

" પરંતુ ત્હારે ભય પામવાનું કાંઇ કારણ નથી. સઘળો દોષ હું મ્હારા શિર પર ખેંચી લઇશ. ચાલ–આપણે આપણું કામ શુરૂ કરીએ. "

" ઉપયુક્ત અસ્ત્ર–શસ્ત્રો ક્યાં છે ? "

" આ ઠેકાણે એક ખાડામાં એક કોદાળી અને ફાનસ કાલનાં મ્હેં મૂકી રાખેલાં છે."

" જો કોઇએ તે જોયાં હશે તો આપણા ભોગ મળશે."

" એ ખાડો એવે ઠેકાણે છે કે, ખાસ જરૂર પડયા સિવાય કોઈ પણ માણસ દિવસે પણ એ ઠેકાણે જાય નહિ. "

" અને જો કદાચ હમણાંજ કોઇ આપણને કેદ પકડે તો ? "

" તો બીજું શું ?–આપણા મહાપાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત થશે. '

" નહિ–નહિ. હું તેમ થવા દઇશ નહિ. ત્હારા જેવા સગા ભાઈ સમાન બંધુને હું એકલો મરવા દઇશ નહિ—આપણે બન્ને સાથેજ મરીશું. "

" વખત આવ્યે બધું જોઇ લેવાશે. ચાલ ચાલ, વખત નકામો ચાલ્યો જાય છે.

બન્ને યુવકો કાંઇ પણ બોલ્યા સિવાય ધીમે પગલે દક્ષિણ તરફ જવા લાગ્યા. ચારે દિશાએ ભયંકર અંધકાર હતો. એ અંધકારમાં કાંઈ પણ જોવામાં આવતું નહોતું. એ કબ્રસ્થાન આવી અંધકારમયી રાત્રે ઘણું ભયંકર લાગતુ હતું.

કબ્રસ્થાનમાં થોડાં વૃક્ષો આવેલાં હતાં. વાયુના જોરથી વૃક્ષોનાં પાંદડાંનો થતો અવાજ ભયંકર રાત્રિની ભયંકરતામાં વધારો કરતો હતો.

બન્ને મિત્રો સાહસથી થોડે દૂર ગયા એટલે પહેલા યુવકે કહ્યું;—
" તું બ્હીતો નહિ—થોડા સમય સુધી અહિં ઉભો રહે એટલે હું કોદાળી અને ફાનસ લઈ આવું છું.

બીજો યુવક એક વૃક્ષની પાછળ ઉભો રહ્યો. તેનો દોસ્ત ક્ષણમાત્રમાંજ બીજી દિશા તરફ ચાલ્યો ગયો—અંધકારમાં અદ્રશ્ય થઈ ગયો !

જે યુવક વૃક્ષની પાછળ ઉભો રહ્યો હતો તે ઘણો સાહસિક હતો તોપણ તે સહજ ભય પામ્યો. તેને એમ લાગ્યું કે તેની ચારે તરફ ભયંકર ભૂત વિચિત્ર વેશમાં ફર્યા કરે છે—તેની તરફ જોઇને જાણે કે વિકટ હાસ્ય કરે છે.

એવામાં પાસેજ કોઇનાં પગલાંનો અવાજ સાંભળવામાં આવતાં ઉભો રહેલો યુવક ચમકી ઉઠયો:—" કોણ—ઇસ્કાન્દાર છે કે ?"

" હા—ભાઇ ! તું ભય પામ્યો છે કે ? મ્હેં કાંઇ ઘણો વખત ગુમાવ્યો નથી. "

" હા—મ્હને થોડો ભય લાગ્યો હતો ખરો ! ગંભીર રાત્રે આવા મહા ભયંકર અંધકારપૂર્ણ કબ્રસ્થાનમાં કોને ભય ન લાગે ? આ ઠેકાણે તો સાહસિક વીર પુરૂષ સુદ્ધાં ધ્રુજી ઉઠયા સિવાય રહે નહિ. જીવતાં અને મરી ગયેલાં માણસોમાં જે જૂદાઈ હોય છે—તેનો વિચાર આવતાં જ જીવ ધ્રુજી ગયા સિવાય રહેતો નથી. તું કોદાળી અને ફાનસ લઇ આવ્યો કે ? "

" હા. "

" ત્યારે ફાનસ સળગાવ ! "

તરતજ ચકમકની સહાયતાથી ફાનસ સળગાવવામાં આવ્યું. ઇરકાન્દારના દોસ્ત અલ્લિ મિરાજાએ કહ્યું:–" હવે ત્હારે શું કરવુંછે?"

" હું હવે સોલમાની કબર પાછી ખોદીશ. જ્યાં મ્હારૂં સર્વસ્વ છે—જીવનનું જીવન દટાઇ રહેલું છે—એ ઠેકાણું ખોદી—એક વખત તેના સૌંદર્યપૂર્ણ મૃતદેહને છેલ્લી વખતને માટે જોઇ લઇશ. "

" મરી ગયેલા માણસની કબર ખોદવામાં મહાપાપ છે એમ ત્હેં કુરાને શરીફમાં નથી વાંચ્યું ? "

" મ્હેં વાંચ્યું છે; પરંતુ મુસલમાનોમાં જેઓ ભયંકર પાપી હોય છે—તેમને પાપનો ભય રહે છે કે, ભાઈ ? "

સ્હામેજ સેલિમાની કબર હતી. એકાએક એ ઘનઘોર કબ્રસ્થાનમાં ફાનસનો પ્રકાશ થતાંજ કબ્રસ્થાનની ભયંકરતા જાણે કે વધી ગઈ.

ઇરકાન્દારે ધીમે પગલે અગ્રેસર થઇને એક ઠેકાણે સ્થિર ઉભા રહીને કહ્યું:—" આ એની જ કબર છે । તું અહિં ફાનસ લઇને ઉભો રહે. હું મ્હારૂં કાર્ય કરવા માંડું. "

અલ્લિ મિરજાએ કહ્યું:—" ચુપ ! ચુપ ! કોઇનાં પગલાંનો અવાજ સાંભળી શકે છે કે ? મ્હને લાગે છે કે, કોઇ ઘણે ધીમેથી આપણી તરફ આવે છે. "

ઇરકાન્દાર:—તને વારંવાર આવો ભ્રમ થયા કરે છે ! આવી મધ્યરાત્રે કોઇ આપણને કેદ પકડવા આ કબ્રસ્થાનમાં બેસી રહ્યું નથી ! વળી જો ત્હેં અવાજ સાંભળ્યો હશે તો તે કોઇ જંગલી પ્રાણિનો અવાજ હશે.

" હું ચોક્કસ કહું છું કે મ્હને ભ્રમ થયો નથી ! તુંજ ઘણો

ઉત્તેજિત બની ગયો છે તેથી કાંઇ સાંભળી શકતો નથી. ”

અંતે ઇસ્કાન્દારને અલ્લિ મિરઝાનું કહેવું ખરું માનવું પડયું. બન્ને બંધુઓ ફાનસ બુઝાવી નાંખી ભયંકર અંધકારમાં અંગ છુપાવી કબ્રસ્થાનની બહાર નીકળી પડયા. થોડે આગળ જતાં ફાનસોથી પ્રકાશી રહેલો રાજમાર્ગ આવેલો હતો.

થોડે દૂર ગયા પછી ઇસ્કાન્દારે કહ્યું:—“ હવે આપણે નિર્ભય થયા. ”

અલ્લિ મિરઝાએ ધીમેથી કહ્યું:—“ હા—પણ હજી બરાબર નિર્ભય થયા નથી. વળી કોઇ આપણી પાછળ પાછળ આવતું હોય એવો મ્હને સંદેહ થયા કરે છે. ”

ઇસ્કાન્દાર:—જો કદાચ કોઇ આપણી પાછળ આવતો હશે તો તે દુર્બળ પુરૂષ હશે. વીર હોય તો આપણી સ્હામે આવ્યા સિવાય રહે ખરો કે ?

વાંચક ! અલ્લિ મિરઝાનો ભય ખોટો નહોતો. બે માણસો કાળા ઝભ્ભામાં પોતાનું શરીર છુપાવી ઘણીજ સાવધાનતાથી ઇસ્કાનદાર અને અલ્લિ મિરઝાની પાછળ પાછળ જતા હતા.

એ ગંભીર રાત્રે જેઓ અત્યાર સુધી કબ્રસ્થાનમાં ભયંકર તેમજ બીભત્સ કાર્ય કરવા આવ્યા હતા તેમને બન્નેને તમે હવે ઓળખ્યા હશો. એ બન્નેમાં એક મિરઝા ઇસ્કાનદાર બેગ મહમદ અને બીજો મિરઝા અલ્લિ સિકન્દર હતો.

વાંચક ! પહેલા પ્રકરણમાં તમે જોઇ ગયા છો એ મહા ભયંકર રાત્રિનું એક વખત સ્મરણ કરો. એ રાત્રે તમે જોયેલી બળદગાડીના ગાડીવાન્ અને તેના દોસ્તની વાતચિતનું સ્મરણ કરો. જે મિરઝા ઘણી ઉત્તેજનાથી બોલ્યો હતો કે—“ જે સોનેરી ખંજરથી

મ્હેં સેલિમાની છાતી ચીરી નાખી તેનું લોહી પીધું છે તેજ સોનેરી ખંજર મ્હારી પાસે છે. " એજ મિરજા ઇસ્કાન્દાર રાત્રિના ભયંકર અંધકારમાં શરીર ઢાંકીને કબ્રસ્થાનમાં સેલિમાની કબર ખોદવા આવ્યો હતો ત્યાર પછી કોઇનાં પગલાંનો અવાજ સાંભળી તે જીવ બચાવવાને માટે અંધકારમાં શરીર છુપાવીને પલાયન કરી જતો હતો.

થોડા સમયમાંજ બન્ને મિત્રો રાજમાર્ગ પર જઇ પહોંચ્યા. એક વૃક્ષની પાછળ છુપાઇ રહીને તેઓ થોડા સમય સુધી ઉભા રહ્યા. ત્યાર પછી ઇસ્કાન્દારે અસ્પષ્ટ સ્વરે કહ્યું:—" અલ્લિ સિકન્દર ! આપણે વિના કારણ ભય પામીને નાશી આવ્યા છીએ; ખરેખર ! આપણે બ્હીકણ છીએ. અરેરેરે ! આવા નજીવા ભયથી હું સેલિમાને માત્ર થોડા સમયને માટે પણ ફરીથી જોઇ શકયો નહિ. "

અલ્લિ મિરજાએ કહ્યું:—" તું જન્મથીજ મારો દોસ્ત છે— સગા ભાઇ જેવો છે. ઘણી વખતે ત્હેં મ્હને સંકટમાંથી બચાવ્યો છે; પરંતુ ભાઈ ! આજકાલ ત્હારૂં ચિત્ત ઠેકાણે નથી. ચિત્તની અસ્થિરતાથી તું મહા ભયંકર સંકટમાં સપડાઇ જાય તેમ છે. આવા સમયે ત્હારૂં રક્ષણ કરવું એ મ્હારો ધર્મ છે. એક સ્ત્રીએ ઇર્ષ્યાને વશ થઇ તને ખોટી હકીકત સમજાવી. ત્હેં એ સ્ત્રીનું કહેવું ખરૂં માનીને ઉન્મત્ત બની જઇને આ મહા ભયંકર કાર્ય કર્યું છે ! એક નિરપરાધિની પવિત્ર યુવતીનું ત્હેં ત્હારે હાથે ખૂન કર્યું છે ! આમ છતાં તું આવી મહા ભયંકર રાત્રે સંકટમાં સપડાવા સ્વેચ્છાથી જાય એ શું વ્યાજબી છે કે ? શું તું જાણતો નથી કે, આગ્રા—નગરીના શાસનકર્તા મિરબલ અને મુખ્ય કોટવાલ જહાન્દારખાન ખૂનીને પકડવાને માટે રાત્રિ દિવસ ફર્યા કરે છે. તું ઉન્મત્ત બની ગયો છે— મૂર્ખ બની ગયો છે—હમણાં હું ત્હારો તિરસ્કાર કરૂં તેનું કાંઇ

ફળ પળનાર નથી ! ચાલ, આપણે યમુનાના કિનારા ઉપર નિર્જન માર્ગે થઇને ચાલ્યા જઇએ. આ સરકારી કબ્રસ્થાન છે. આટલામાં પહેરગીરો જરૂર પહેરા ભરતા હશે. તેઓ કદાચ આપણી જ શોધ કરતા હશે."

આ સઘળાં તિરસ્કારપૂર્ણ વચનોએ ઇસ્કાન્દારના કાનમા પ્રવેશ કર્યો કે કેમ એ અમે કહી શકતા નથી. ઇસ્કાન્દાર તો જે કાર્ય કરી આવ્યો હતો તેના જ વિચારોમાં મશગુલ હતો. તે કબ્રમાં સૂતેલા—સેલિમના નિર્જીવ પરંતુ જ્યોતિપૂર્ણ રૂપની જ્યોતિમાં બળી જતો હતો. શબદેહ સહજ પણ વિકૃત થયો નહોતો. જીવનના પ્રભાત સમયે એ સુંદર દેહ રૂપના તેજથી જે પ્રમાણે તેજસ્વી હતો તેજ પ્રમાણે મરણની ભયંકર સંધ્યામાં પણ એ દેહ રૂપના તેજથી પ્રકાશી રહ્યો હતો; વિશેષમાં એ મૃતદેહ પર કોઇ અસંખ્ય ગુલાબ પુષ્પો વેરી ગયું હતું. સેલિમાનો કાળા નાગના જેવો ચોટલો કબ્રમાં પણ છુટો પડયો હતો. બન્ને વિશાળ તેજસ્વી નેત્રો જાણે કે હમેશાંને માટે મીંચાઇ ગયાં હતાં.

ઇસ્કાન્દારે પોતાના મનમાંને મનમાં કહ્યું:—"સેલિમા ! પ્રાણાધિકે ! એક પ્રકારના સામાન્ય ભ્રમને લીધે, જીવની એક પ્રકારની ક્ષણિક ઉત્તેજનાને લીધે મ્હેં નિષ્ઠુર પિશાચની માફક એક મહાપાપ કર્યું છે. જે કર્યું છે તે હવે નહિ કર્યું થનાર નથી. મ્હારા આ પશ્ચાત્તાપમાં સળગી જતા જીગરને શાન્તિ મળનાર નથી. સેલિમા ! કહે કહે, કે આ મહાપાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત શું છે ? હું શું કરૂં તો તને ફરીથી મેળવી શકું ? કહે કહે કે, હું મ્હારો જીવ આપું તો તને ફરીથી મેળવી શકું કે નહિ ? તું નવજીવન મેળવીને જો એક વખત મ્હને કહે કે:—" મ્હેં તમારો ગુન્હો માફ કર્યો છે. " તોજ હું

નિશ્ચિંત જીવે મરી શકું તેમ છું. "

ચિન્તા લાંબા માર્ગનો જલદીથી પાર લાવે છે. પછી એ ચિંતા સારી હોય કે ખોટી હોય. પ્રેમાધિની પત્નીના બિમારીના સમાચાર સાંભળી જે સ્વામિ તેને જોવા જવાને માટે જલદીથી રસ્તો કાપે છે તેનો લાંબો માર્ગ જાણે કે, ટુંકો થઇ જાય છે. ત્યારે જે પતિ પત્નીનું પ્રેમપૂર્ણ મુખદર્શન કરવાને માટે રસ્તો કાપે છે તેનો લાંબો રસ્તો પણ ટુંકો થઇ જાય છે.

ઇસ્કાન્દાર ચિંતાતુર ચિત્તે ચાલતો હતો. તે પોતાની ચિંતામાંજ નિમગ્ન હતો ત્યારે બીજી તરફ અલ્લિ મિરજા પણ સાવધાનતાથી કોણે પોતાની પૂંઠ પકડી છે–એ ચિંતામાં ચાલતો હતો. આથી બન્ને જણાને લાંબો માર્ગ ઘણો ટુંકો જણાતો હતો.

પ્રથમ અમે જે સરાઇખાનું જણાવી ગયા છીએ તેજ સરાઈખાના પાસે બન્ને બંધુઓ જઇ પહોંચ્યા.

ઇસ્કાન્દારે કહ્યું:—" ભાઇ ! આજે સઘળી મહેનત નકામી થઇ પડી. એક પ્રકારના કલ્પિત ભયને વશ થઇ આજે હું સેલિમાનું બરાબર દર્શન કરી શકયો નહિ. અરેરે ! ભયંકર જ્વાળાથી મ્હારૂં તનબદન બળીને ખાક થઇ જાય છે—હૃદય ફાટી જાય છે. મિરજા ! ભાઇ ! હવે તો બસ મૃત્યુ જ મ્હારે માટે ઉત્તમ છે."

આમ કહીને ઇસ્કાન્દારે પોતાના કમરપટ્ટા માં છુપાવી રાખેલું સોનેરી ખંજર બ્હાર કાઢી પોતાની છાતીમાં મારવાનો યત્ન કર્યો. મિરજાએ ક્ષણ માત્રમાં ઇસ્કાન્દરનો હાથ ઘણાજ બળપૂર્વક પકડયો. રાજમાર્ગ પાસેજ તે રાત્રે એક ભયંકર ખૂન થતું આ પ્રમાણે અટકયું.

ઇસ્કાન્દારે કહ્યું:—" ભાઇ ! હું મરી જાઉં તોજ આ ભયં-

કર દુઃખનું અને પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત થાય તેમ છે—સેલિમાનું ખૂન કરવાને માટે આ હાથમાં જે લોહીની કલંકની રેખા છે તે સાફ થાય તેમ છે. તું શા માટે મ્હને મરતો અટકાવે છે ? તું શા માટે આવી નિષ્ઠુરતા કરે છે ?"

બરાબર આ સમયેજ પાંચ સાત હથિયારબંધ માણસોએ આવીને એ બન્ને મિત્રોને ઘેરી લીધા. એ પાંચ સાત માણસો પૈકીના એક જણે કહ્યું:—"ત્હારૂં મોત ઘણી ભયંકર રીતે થશે. મોતને માટે તું આટલી બધી ઉતાવળ શા માટે કરે છે ? તું મરતી વખતે પણ થોડું ઘણું સુખ ભોગવે એવી ખુદાની ઇચ્છા નથી. તું મહાપાપી છે ! ત્હારે માટે જ અમારે અસાધારણ દુઃખ તેમજ તિરસ્કાર વેઠવો પડે છે. દિલ્લીશ્વર અકબરશાહના ફરમાનથી તમે બન્ને અમારા કેદી છો."

કહેવાની જરૂર રહેતી નથી કે એ હથિયારબંધ માણસોએ તરતજ બન્ને દોસ્તદારોને હાથકડી નાખી કેદી બનાવ્યા.

જે માણસે એમ કહ્યું કે, "દિલ્લીશ્વર અકબરશાહના ફરમાનથી તમે બન્ને અમારા કેદી છો." તે બીજો કોઇ નહિ; પરંતુ આગ્રા નગરીનો મુખ્ય કોટવાલ જહાન્દારખાન હતો.

જહાન્દારખાને મનમાં ને મનમાં વિચાર્યું:—"ખુદા કેવા દયાળુ છે ! કર્ત્તવ્યપરાયણ માણસને કદાપિ તિરસ્કાર કે દુઃખ વેઠવું પડતું નથી. હું મહામહેનતે પણ ખૂનીને તેમજ તેના સાથીદાર સુદ્ધાંને પકડી શકયો છું. ઘણા સમયથી ઘણીજ સાવધાનતાથી પિશાચની માફક તેમનું અનુસરણ કર્યું ત્યારેજ આજે મ્હારૂં કાર્ય સિદ્ધ થયું—હું મરતાં મરતાં બચ્યો."

જહાન્દારખાને પોતાની સાથેના સૈનિકોમાંના એક મુખ્ય

સૈનિકને ઉદ્દેશીને કહ્યું:—" સેરાજુલ ! આ બન્ને કેદીઓનો ભાર હું ત્હારી પર મુકું છું. તુંજ એમને માટે હવે જવાબદાર છે. રાત્રિનો ત્રિજો પ્રહર ચાલે છે ! અત્યાર સુધી હું રખડી રઝળીને ઘણો થાકી ગયો છું. એમને બન્નેને થાણાના કેદખાનામાંની એક ઓરડીમાં પૂરી રાખજે. કાલે પ્રભાતકાળે હું તેમને દરબારમાં હાજર કરીશ. એટલું ચોક્કસ યાદ રાખજે કે જો તેઓ પલાયન કરી જશે તો તુંજ જવાબદાર ઠરીશ એવે પ્રસંગે ત્હારે વગર મોતે મરવું પડશે."

સેરાજુલે જહાન્દારખાનને કુરનિશ બજાવીને કહ્યું:—" જનાબનું ફરમાન અક્ષરે અક્ષર તામિલ થશે. જાન કબુલ છે ! કાલે પ્રભાતકાળેજ હું ગુન્હેગારોને આપની આગળ હાજર કરીશ."–

જહાન્દારખાન બીજે રસ્તે થઇને પોતાના બંગલા તરફ ચાલ્યો ગયો. સૈનિકો બન્ને કેદીઓને કઠોર પહેરામાં પોતાની સાથે લઇને થાણા પર જઇ પહોંચ્યા ! હજી પણ પ્રભાતકાળને થોડા સમયનો વિલંબ હતો.

સિકંદરે ધીમેથી ઇરકાન્દારને કહ્યું:—" ભાઈ હવે માલુમ પડ્યું કે મ્હને ભ્રમ થયો હતો કે તને ?"

ઇરકાન્દારે સ્થિર ભાવે કહ્યુ:—" જેવું આપણું ભાગ્ય ! પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત આ દુનિઆમાંજ ભોગવવું પડે છે તેનું પ્રમાણ હું છું ! તું નિશ્ચિત રહે. ત્હારે ભય રાખવાનું કારણ નથી. "

કહેવાની જરૂર રહેતી નથી કે બન્ને કેદીઓને થાણાના કેદખાનામાની એક ભયંકર અંધકારમય ઓરડીમાં કેદ કરવામાં આવ્યા.

૧૫

ભયંકર ભવિષ્યવાણિ !

" કહીં તું જાય છે દોરી દગાબાજી કરી કીસ્મત !
ભરોસે તેં લઇ શાને ? આ હરરાજી કરી. કીસ્મત ! "

—મણિલાલ.

આગ્રા શહેરના એક એકાંત સ્થળે બાદશાહે બંધાવલી એક આરસપહાણુની મસ્જીદ હતી. આ મસ્જીદને આગ્રા–દુર્ગની મોતી–મસ્જીદ પ્રમાણે બંધાવવામાં આવી હતી. આ મસ્જીદમાં મીનાકારીનું કામ પુષ્કળ કરવામાં આવેલું હોવાથી તેનું નામ ' મીના મસ્જીદ ' પાડવામાં આવ્યું હતું.

મ્હોટા મ્હોટા આબરૂદાર અમીર–ઉમરાવોનો જનાનો, તાંજાનમાં અગર તો પાલખીમાં બેસીને જુમ્મેવારને દિવસે આ મસ્જીદમાં પ્રાર્થના કરવાને આવતો હતો. આ મસ્જીદનું હમણાં એક પણ ચિહ્‌ન કાયમ રહ્યું નથી; પરંતુ જે સમયની અમે આ નવલકથા લખીએ છીએ એ સમયે મીના મસ્જીદ ઘણી પ્રખ્યાત હતી.

એ મસ્જીદની ચારે તરફ ઉંચો કોટ આવેલો હતો. જુમ્મેવારને દિવસે આ મસ્જીદમાં એટલી બધી સુંદરીઓ આવતી હતી કે તે દિવસ મેળાના જેવો ઉત્સવમય જણાતો હતો.

આજે જુમ્મેવાર હતો, તો પણ મસ્જીદમાં સ્ત્રીઓની વિશેષ ભીડ નહોતી. કેમ–ભીડ નહોતી તેનું કારણ કંઇ કલ્પી શકાતું નથી. જે સ્ત્રીઓ આવી હતી તેમણે સમય થતાંજ પ્રાર્થના કરી. અનેક દરિદ્ર સ્ત્રીઓ મસ્જીદમાંના ઓટલા પર બેસીને વિવિધ પ્રકારનાં ભરત ગુંથણવાળાં વસ્ત્રો વેચતી હતી. વેચનાર સ્ત્રીઓ હતી તેમ

ખરીદનારી પણ સ્ત્રીઓ હતી. કોઈ પણ પુરુષને મસ્જીદમાં પ્રવેશ કરવાની મના હતી.

મસ્જીદની પશ્ચિમ તરફ યમુનાના કિનારા પર એક એકાંત સ્થળ હતું. થોડા દિવસથી એક દીવાની રમણી આ મસ્જીદમાં આવીને ઉતરી હતી એ દીવાની સ્ત્રી મક્કાથી હજ કરીને આવી હતી. કેટલીક સુંદરીઓ તેને પોતાનો હાથ બતાવવા ગઇ. સાધારણ માણસોની એ સમયે એવી ધારણા હતી કે દીવાનું માણસ ભવિષ્યવાદી હોય છે—તે હાથ જોઇને જે કાંઇ કહે છે તે બધું સાચું જ નિવડે છે.

દીવાનીની ઉંમર લગભગ ત્રિશ વર્ષ ઉપરાંતની હતી. તેનું મુખમંડળ ચિંતામગ્ન હતું. ઘણા દિવસની તેના મુખમંડળ પરથી હાસ્યની રેખા અદ્રશ્ય થઇ ગઇ હતી. આ દીવાની રમણીની મૂર્ત્તિ ચિંતાપૂર્ણ તેમજ મલિન જણાતી હતી. તેનું મ્હોં જોતાં એમ લાગતું હતું કે આ સંસાર પર તેને બિલકુલ માયા નથી. સંસારનાં માણસોની સાથે પણ હળવા મળવાનું તેને બિલકુલ ગમતું નથી.

બે ચાર રમણીઓએ એ દીવાનીને ઘેરી બેશીને એકે એકે પોતાનો હાથ દેખાડવા માંડ્યો. પોતાના મનને મળતો ઉત્તર મળવાથી તેઓ ઘણી રાજી થઇ. કોઇ કોઇ સુંદરીએ દીવાનીને એકેક રૂપિયો બક્ષિસ પણ આપવા માંડી; પરંતુ એ મલિનમુખી સંન્યાસિનીએ વિરક્તતાથી એ બક્ષિસ પાછી આપતાં કહ્યું:—" બ્હેન ! હું કોઇની પણ પાસેથી દ્રવ્ય લેતી નથી. તમે આવી રીતે મ્હને વિરક્ત શા માટે કરો છો ?"

જે સુંદરીઓ હાથ બતાવતી હતી તેઓ ઉઠીને ચાલી ગઇ, એવામાં ત્યાં આગળ બીજી બે સુંદરીઓ આવી ચઢી.

એ બે સુંદરીઓમાંની એક ઘણી રૂપવતી હતી. વિધાતાએ જાણે કે વિશેષ લક્ષ આપીને તેને અસાધારણ સૌંદર્યમયી બનાવી હતી. મુખ ગંભીર હોવા છતાં તેની પર અસાધારણ સરળતા જણાતી હતી. બન્ને ઓષ્ઠ રાતા કમળના જેવા પ્રફુલ્લ અને હસમુખા હતા. સૂર્ય કિરણોના પ્રકાશથી રમણીના મુખની ગુલાબી ઘણી વધી ગઇ હતી. એ ગુલાબી લાલીની તુલના કોની સાથે કરી બતાવવી તેની અમને સમજ પડતી નથી. કાળી નાગણના જેવો ચોટલો વેણિરૂપે સુંદરીની પીઠ પર લટકી રહ્યો હતો. તેનાં વિશાળ નેત્રો કામદેવનાં સુતીક્ષણ બાણ જેવાં હતાં—મહાયોગીના હૃદયને પણ વિંધી નાખે એવાં હતાં.

સુંદરીની ઉંમર કાંઇ વધારે નહોતી. તે નવયુવતી હતી. બાલ્યાવસ્થાનો હમણાંજ ત્યાગ કરી યુવાવસ્થાના તેજસ્વી પ્રભાતમાં તેણે પ્રવેશ કર્યો હતો. તેના શરીર પર લાવણ્ય વિકસી રહ્યું હતું. તેણે એક જરીથી ભરેલો ચોળણો પહેર્યો હતો. રત્નજડિત કાંચળીએ મોહક સ્તનોને છુપાવી રાખ્યા હતા. શરીર પર ઘણી બારીક પરંતુ કીંમતી ઓઢણી ઓઢી હતી. આ ઉપરથી તેમજ તેની ચાલચલણ ઉપરથી તે કોઈ આબરૂદાર અમીરની કન્યા હોય એમ લાગતું હતું.

આ સુંદરીની સાથે જે બીજી રમણી હતી તેના રૂપનું વર્ણન કરવાની કાંઇ જરુર નથી. કેમકે ઉપર અમે જે સુંદરીના સૌંદર્યનું વર્ણન કર્યું એ સૌંદર્ય આગળ આ બીજી રમણીનું સૌંદર્ય કાંઇજ હિસાબમાં નહોતું. આમ છતાં એ બીજી રમણી પણ તન્વંગી યુવતી હાસ્યમયી અને પ્રફુલમુખી હતી. તેનું રુપ પણ આકર્ષણીય તો હતુંજ, ગુલાબને પણ રુપ હોય છે, કમળને પણ રૂપ હોય છે, ગંધરાજને પણ રુપ હોય છે, સેફાલિકાને પણ રૂપ હોય છે. તો પણ

તુલના કરવા જતાં સહુ કોઇ શતદળ પુષ્પનીજ પ્રશંસા કરે છે— તેને મુખ્યત્વ આપે છે. પ્રથમ અમે જે સુંદરીનું વર્ણન કર્યું તે શતદળના જેવી હતી—ત્યારે તેની સંગિની સેફાલિકા મલ્લિકા, ગંધરાજ ગમે તે હોય તો પણ—તેનામાં સુદ્ધ રૂપની સુગંધ હતી.

પહેલી સુંદરીએ બીજીનો ખભો સહજ હલાવીને કહ્યું:—"ચાલ આપણે યમુનાના ઘાટ તરફ જઇએ, તું અહિં કેમ મરવા આવી ?"

સંગિનીએ હસીને કહ્યું:—" જ્યારથી ત્હારૂં આ રૂપ મ્હારા હૃદયમાં ભરાઇ બેઠેલું છું ત્યારથીજ હું મૃત્યુ પામી છું. જે રમણીનું રૂપ જોઇ મુગ્ધ બની જાય છે તેની સ્થિતિ મ્હારા જેવીજ થાય છે."

" હવે બધી ઠઠ્ઠા મશ્કરી જવા દે. ચાલ, એક વખત એની પાસે જઈએ. મ્હને લાગે છે કે હવે દીવાની એકલી છે—વળી પાછી બીજી સ્ત્રીઓ હમણાં આવી પહોંચશે."

આ અતિ સ્વરૂપવતી સુંદરીનું નામ મેહેર–ઉન્નિસા હતું. એ અકબરશાહના મુખ્ય વજીર ગ્યાસબેગની કન્યા હતી. અને જે રમણી મેહેરની સાથે હતી તેનું નામ સોફિયા હતું.

સોફિયા મેહેરને દીવાની પાસે ખેંચી ગઇ. દીવાની પાસે જઇ ને બન્ને સુંદરીઓ સ્થિર ઉભી રહી. આથી દીવાનીના ચિંતાતુર મુખમંડળ પર પણ હાસ્યની એક ક્ષીણ રેખાએ દેખા દીધી. એ હાસ્યરેખા વિદ્યુતની માફક ક્ષણ માત્રમાં અદ્રશ્ય થઇ ગઇ.

દીવાની એકી નજરે મેહેરની તરફ જોઇ રહી; પછીથી ધીમે સ્વરે તેણે કહ્યું:—" બ્હેન ! આમ ઉભી કેમ રહી ? અહિં બેસને."

સોફિયા અને મેહેર દીવાની પાસે બેઠી. સોફિયાએ દીવાનીને સંબોધીને કહ્યું:—"મા! મ્હેં સાંભળ્યું છે કે તમે ભૂત-ભવિષ્યમાં બનેલા અને બનવાના બનાવો કહી શકો છો—તો પછી એક વખત મ્હારી આ સખીનો હાથ જુઓને."

દીવાનીએ મલિન મુખે કહ્યું:—"બ્હેન! હું કાંઇ જાણતી નથી! સૌનું મુળ એકમાત્ર ખુદા છે, તથા મ્હારા ગુરૂ—કે જેમની પાસેથી મ્હેં આ વિદ્યા મેળવી છે તે છે. જોઉં બ્હેન! ત્હારો હાથ!"

આ પ્રમાણે કહીને દીવાનીએ મેહેરની તરફ પોતાનો હાથ લંબાવ્યો—મેહેરે પણ આશ્ચર્ય પામીને પોતાનો હાથ દીવાની તરફ લંબાવ્યો.

દીવાનીએ થોડા સમય સુધી હાથ લક્ષ્યપૂર્વક જોઇને કહ્યું:— "બ્હેન! તું રાજરાણી થઈશ. ત્હારૂં ભાગ્ય ઘણું સારૂં છે!!"

સોફિયા અને મેહેર દીવાનીને મુખે આ વાક્ય સાંભળી દીવાની તરફ જોઇ રહ્યાં. બન્નેએ જોયું કે, દીવાનીનું મુખ ઘણું ગંભીર હતું.

જો કે દીવાનીના વાક્ય પર સોફિયાને થોડોઘણો વિશ્વાસ બેઠો ખરો; પરંતુ મેહેરને એ વાત તદ્દન અસંભવિત લાગી, તેણે ધીમે ધીમે પોતાનો હાથ પાછો ખેંચી લીધો.

સોફિયાએ મનમાં ને મનમાં વિચાર્યું:—"મેહેર જે રૂપ લઇને આ દુનિયામાં આવી છે એ રૂપ બાદશાહના રંગમહેલનેજ યોગ્ય છે, કોણ જાણે છે કે ક્ષણ માત્ર પછી શું થશે! સોફિયાએ સંમાનસૂચક સ્વરે દીવાનીને પૂછ્યું:—"મા! બીજું શું શું જોયું?"

આ વખતે સોફિયાએ જાતેજ મેહેરનો હાથ ધીમે ધીમે આગળ કર્યો. દીવાનીએ વિશેષ લક્ષપૂર્વક હાથ જોઇને કહ્યું:—"મ્હેં

જે કાંઈ કહ્યું છે તે કદાપિ ખોટું ઠરનાર નથી. જો આપણો મહમદ ધર્મ સાચો હોય, ગણના—શાસ્ત્ર સાચાં હોય તો કદાપિ મ્હારી ભવિષ્યવાણી મીથ્યા થનાર નથી; પરંતુ તે પુર્વે હું જે પ્રકાર જોઉંછું તે ઘણો ભયંકર પ્રકાર છે !"

સોફિયા અને મેહેર બન્નેને આ છેવટના વાકયથી સંદેહ ઉપજ્યો. બન્ને જણીઓ કંપી ઉઠી. સોફિયાએ અતિ આતુરતાથી પૂછ્યું:—"મા ! શો ભયંકર પ્રકાર તમારા જોવામાં આવ્યો ?"

દીવાનીએ કહ્યું:—"એ કહેતાં પહેલાં હું આ બ્હેનને મ્હોડે એક બે વાત સાંભળવાની ઇચ્છા રાખું છું. બ્હેન ! હું ત્હારૂં કલ્યાણ થાય એવીજ ઇચ્છા રાખું છું. ત્હારૂં સુંદર રૂપ જોઇને હું ઘણી મુગ્ધ બની ગઇ છું. આ રૂપજ પ્રથમ ત્હારા સર્વસ્વનો નાશ કરશે મ્હારી આગળ કાંઈ છુપાવીશ નહિ સાચું કહે જોઇએ, તું કોઇને ચ્હાય છે કે નહિ ?"

આ પ્રશ્ન સાંભળી મેહેર મ્હોટા વિચારમાં પડી ગઇ તેનું લાલચોળ મ્હોં વિશેષ લાલચોળ બની ગયું. તેણે અસ્પષ્ટ સ્વરે શરમાતાં શરમાતાં કહ્યું:—"તમારી ધારણા સાચી છે."

આ ઉત્તર સાંભળી દીવાનીએ ઉત્તેજિત સ્વરે કહ્યું:—"તું જેને ચ્હાય છે તેને સદાને માટે મેળવી શકીશ નહિ. તમે બન્ને મળી શકશો ખરાં; પરંતુ તેનું ફળ બિલકુલ સારૂં નથી ! હું જોઇ શકી છું કે, ભયંકર વૈધવ્ય ત્હારા સર્વસુખનો નાશ કરશે."

આ પ્રમાણે કહી દીવાની ઉઠી ઉભી થઇ અને ધીમે ધીમે બીજી દિશા તરફ ચાલી ગઇ.

સોફિયાએ જોયું તો એ સમયે ગ્યાસબેગની પત્ની તેમની તરફ આવતી હતી. ઘણા સમયથી પુત્રી જોવામાં ના આવ્યાથી

તે પુત્રીને શોધતી શોધતી ત્યાં આવતી હતી. મેહેરે ઘણે ધીમે સ્વરે સોફિયાને કહ્યું:—" સહિયર ! શા માટે આ કામ કર્યું ? શા માટે મ્હારા જીવમાં એક પ્રકારની ભયંકર ચિંતાની ચિતા સળગાવી ? જો જે, આ વાત કદાપિ કોઇને કહીશ નહિ."

સોફિયા અને મેહેર ધીમે ધીમે ચાલતાં ચાલતાં ગ્યાસબેગની પત્ની પાસે ગયાં. ગ્યાસબેગની પત્નીએ કહ્યું:—" હું તમને બન્નેને ખોળી ખોળીને થાકી ગઇ. અહિં બેઠાં બેઠાં શું કરતાં હતાં ?"

સોફિયાએ નીચું જોઇને ઉત્તર આપ્યો:—" બન્ને જણાં ફરી ફરીને કંટાળી ગયાં હતાં તેથી અહિં એકલાં બેસીને વાતચિત કરતાં હતાં."

આ પ્રકાર જો કે આટલેથી અટક્યો; પરંતુ મેહેર તેમજ સોફિયાનો ભય ધીમે ધીમે વધી જવા લાગ્યો.

૧૬.

પાપીના પંજામાં સપડાયલી સુંદરી.

આગ્રાના કિલ્લાથી અડધે ગાઉ દૂર યમુના નદીના કિનારા પર એક સુંદર મકાન આવેલું હતું. મકાનની આસપાસ મનોહર બગીચો હતો, આ મકાનનું નામ "આરામ-મંજીલ" હતું. અકબરશાહનો એક પ્રિય ઉમરાવ આરામઅલીબેગ એનો માલિક હતો. કદાચ એના નામને અનુસરીને અગર તો શહેરના કોલાહલથી દૂર હોવાથી એ સ્થાને રહેતાં પુરતો આરામ મળે તેમ હોવાથી એ વિલાસ-ભુવનનું નામ " આરામ-મંજીલ " પડયું હતું.

આ આરામ-મંજીલ હમણાં બાદશાહની માલિકીમાં હતો.

આરામબેગેજ એ વિલાસ–ભવનને બાદશાહને પાછો અર્પણ કરી દીધો હતો. રાજપૂતોના મહાભયંકર યુદ્ધમાં આરામબેગે સેલિમની સાથે રહીને અનેક સંકટ સમયે સુલતાન સેલિમના જીવનનું સંરક્ષણ કર્યું હતું. શત્રુઓની સમશેરના સપાટામાં સપડાઇ જતા સુલતાન સેલિમને વારંવાર બચાવ્યો હતો. પછીથી યુદ્ધની પૂર્ણાહુતિ થતાં સેલિમ જ્યારે આગ્રા પાછો આવ્યો ત્યારે તેણે બાદશાહ નામવરની આગળ આરામબેગની બહાદુરીની તેમજ તેના આત્મત્યાગની ઘણી પ્રશંસા કરી. આથી બાદશાહે સંતુષ્ટ થઇને આરામબેગને, ખિલાત, શિરપાવ, એક રત્નજડિત સમશેર અને તે સાથે આ આરામ–મંઝીલ બક્ષિસ તરીકે આપ્યો હતો.

ઉપરોક્ત બનાવ બન્યા પછી રાજ્યની સરહદમાં એક વિદ્રોહ ઉપસ્થિત થવાથી સમ્રાટે પોતાના પ્રિય સેનાપતિ આરામબેગને એ વિદ્રોહ શાન્ત પાડવાને માટે મોકલ્યો હતો.

આરામબેગે ભવિષ્યમાં વિજય પ્રાપ્ત થશેજ એવી આશાથી પ્રફુલ્લ ચિત્તે જ્યાં આગળ વિદ્રોહ ઉપસ્થિત થયો હતો તે તરફ કૂચ કરી. વિદ્રોહ ડુંગરાળ પ્રદેશમાં ઉપસ્થિત થયો હતો. આરામબેગે એ પહાડી ઉંચાણ પ્રદેશ પર પોતાની તોપો ગોઠવાવી ફોડાવવા માંડી; પરંતુ વિદ્રોહીઓ ક્યાં હતા?

મોગલ સૈનિકોની તોપોના ભયંકર અવાજ સાંભળી, જાહિર યુદ્ધમાં ફતેહ મળશે નહિ એમ વિચારી પોતાનું સંરક્ષણ કરવાના હેતુથી વિદ્રોહીઓ પહાડી પ્રદેશમાં છુપાઇ ગયા હતા. તેઓ છુપાઈ રહીને શત્રુઓનો કેવી રીતે પરાજય કરવો તેના વિચારો કરવા લાગ્યા, તથા સહેલાઇથી તેઓ એક પ્રકારનો નિર્ણય કરી શક્યા.

એવામાં પુષ્કળ બરફ પડવાથી એ પહાડી પ્રદેશનો માત્ર એક

જ જે સાંકડો રસ્તો હતો તે બંધ થઈ ગયો. મોગલ સૈનિકોએ નિરૂપાયે યુદ્ધને શાન્ત પાડી દઈને એ પહાડોના ઉંચા પ્રદેશ પર પોતાના તંબુઓ ઠોક્યા. જ્યારે તેઓ ગંભિર રાત્રે, નિશ્ચિત ચિત્તે ઘોર નિંદ્રામાં પડયા હતા તે સમયે જંગલી વિદ્રોહીઓએ પોતે જ્યાં છુપાઇ રહ્યા હતા ત્યાંથી ઘણીજ સાવધાનતાથી બ્હાર નીકળી મ્હોટી મ્હોટી શીલાઓ ગોઠવી મોગલ સૈનિકોનો આગલો તેમજ પાછલો માર્ગ બંધ કરી દીધો, તથા તેમણે વિશેષ ઉંચા સ્થાને ચઢી જઈ મોગલ સૈનિકો ઉપર ગોળીઓ છોડવા માંડી.

આ યુદ્ધ પ્રભાતકાળ સુધી ચાલ્યું હતું. પ્રભાતની ઉજ્વળ જ્યોતિએ એ પહાડી પ્રદેશને વિશેષ ભયંકર દેખાવ આપ્યો. આરામબેગે પ્રભાતકાળે ગંભીર રણશિંગડાના અવાજથી જૂદે જૂદે ઠેકાણે છાવણી નાખીને પડેલા પોતાના સૈનિકોને એકત્ર કર્યા. પછી સંખ્યા ગણી જોતાં માલૂમ પડયું કે, માત્ર શત્રુઓના એકજ રાત્રિના હુમલાથી પાંચસો મોગલ સૈનિકો મરણ પામ્યા હતા. કેવો ભયંકર સર્વ નાશ ! કેવું ભયંકર અપમાન ! મોગલ સૈન્યનું કેવું શોચનીય પરિણામ ! કેવો ભયંકર મર્મભેદક દેખાવ ! એ પહાડી પ્રદેશે મોગલ અને રાજપુતોના એકત્ર લોહીથી હોળીક્ષેત્રનો દેખાવ ધારણ કર્યો.

આરામબેગ, તિરસ્કારથી, શરમથી તેમજ પશ્ચાતાપથી અડધો મરી ગયા જેવો બની ગયો. બાકી જીવતા રહેલા સૈનિકોને સંબોધીને તેણે કહ્યું:—" મ્હારા શૂરવીર તેમજ અતિપ્રિય સાથીઓ ! મ્હેં પ્રથમથીજ વિજયના ગર્વમાં અંધ બની જઇને બાદશાહ નામવારના પ્રાણાધિક સૈનિકોનો ઘણો નાશ કરાવ્યો છે. હવે મ્હને લાગે છે કે આ વિદ્રોહ આવા શીબાળામાં ક્દાપિ સમાવી શકાશે નહિ.

* બરફ પડવાથી આ પહાડી પ્રદેશના રસ્તાઓ તદ્દન બંધ થઇ ગયા

છે. હવે હું વિના કારણ સૈન્યનો વિનાશ કરવા ઇચ્છતો નથી. તમે આગ્રા પાછા ચાલ્યા જાઓ. મ્હારો આ પત્ર તમે બાદશાહ નામવરને આપજો. તમારામાંથી માત્ર એકસો સૈનિકો મારી પાસે રહો. પચાસ રાજપૂતો અને પચાસ મોગલોથી હું મ્હારૂં કાર્ય નભાવી લઇશ. હું વિદ્રોહીઓએ આપણા સૈનિકોનો જે ભયંકર વિનાશ કર્યો છે તેનો બદલો લીધા સિવાય આગ્રા પાછો ફરનાર નથી—મોતથી ડરનાર નથી."

આ વચનો સાંભળી સૈનિકોએ પોતાના સેનાધિપતિના કહેવા પ્રમાણે વર્ત્તવાનું કબુલ કર્યું. આરામબેગે જાતે પસંદ કરીને એકસો સૈનિકોને પોતાની પાસે રાખ્યા. બાકીના સૈનિકો એક વિશ્વાસુ સરદારની આજ્ઞામાં એ પહાડી પ્રદેશનો ત્યાગ કરી આગ્રા તરફ ચાલ્યા ગયા.

આરામબેગે પોતાની પસંદગીના એકસો સૈનિકોની સાથે એકત્ર બળથી શત્રુઓ પર હુમલો કર્યો. તેણે પોતે સૌની આગળ થઇને શત્રુઓ પર હુમલો કરવા માંડયો. અનેક જંગલી પઠાણોએ આરામબેગના સુશિક્ષિત રાજપૂત તેમજ મોગલ સૈનિકોના અસ્ત્રાઘાતથી પોતાનો પ્રાણ ગુમાવ્યો. શત્રુપક્ષે એક વિસ્તિર્ણ પહાડી પ્રદેશમાં પોતાના સૈન્યની વ્યુહ રચના કરી. એ વ્યુહને અનેક પ્રકાર યત્નો કર્યા છતાં આરામબેગના સૈનિકો ભેદી શકયા નહિ. ફરીથી આરામબેગના સૈનિકોનો વિનાશ થવા લાગ્યો. આરામબેગે બીજો કાંઇ ઉપાય નહિ જણાયાથી એકલાએ શત્રુઓના વ્યુહમાં પ્રવેશ કર્યો, અને તે શત્રુઓના વ્યુહમાંજ માર્યો ગયો.

આરામબેગના તાબામાંના સૈનિકોએ પોતાના સેનાધિપતિની હત્યાનો બદલો લેવાને માટે વિદ્રોહીઓની પૂંઠ પકડી. એ પહાડી

પ્રદેશના માર્ગોથી વિદ્રોહીઓ ઘણા પરિચિત હતા. તેઓ એકાએક એક છુપે માર્ગે થઇને અદ્રશ્ય થઇ ગયા. રાજપૂત અને મોગલ સૈનિકો તેમની પુંઠ પકડીને કાંઇ કરી શકયા નહિ. નિરૂપાયે તેઓ આરામબેગના મૃતદેહને એ પહાડી પ્રદેશમાં સમાધિસ્થ કરીને, પરાજયનું કલંક શિરે લઇને ચિંતાતુર ચિત્તે આગ્રા પાછા ચાલ્યા ગયા.

મૃત્યુ પૂર્વે એક વિશ્વાસુ સરદાર સાથે આરામબેગે બાદશાહ પર જે પત્ર લખી મોકલ્યો હતો તેમાં તેણે સઘળી સત્ય હકીકત બાદશાહને જણાવી હતી. સરદારે યથા સમયે આગ્રા જઇ પહોંચીને આરામબેગનો પત્ર બાદશાહને આપ્યો.

એ પત્રમાં આરામબેગે લખ્યું હતું કેઃ—" શહેનશાહ ! દુનિયાના બાદશાહ ! ગરીબ પરવર ! હું આપનો બંદો, વિજયના ગર્વમાં અંધ બની જઈ, આગળ પાછળનો વિચાર કર્યા સિવાય, મૂર્ખાઇને લીધે જે કઠિન જવાબદારી ભરેલું કાર્ય કરવા અગ્રેસર થયો હતો તેનું ફળ મ્હને મળ્યું છે. મ્હારી મુર્ખાઇને લીધે મ્હેં આપ નામવરના સંતાન સમાન ઘણા સૈનિકોનો વિનાશ શત્રુઓને હાથે કરાવ્યો છે. મ્હારા આ પાપનું પ્રાયશ્ચિત મ્હેં મ્હારી જાતેજ નક્કી કરી રાખ્યું છે. મ્હેં આપના ન્યાયની રાહ જોઈ નથી. દયામય શહેનશાહ ! આપે દયા દર્શાવી મ્હને જે કાંઈ બક્ષિસો આપી હતી તે સઘળી મ્હારા રહેઠાણુ—આરામ—મંઝીલમાં છે. મ્હારે પુત્ર નથી—માત્ર બે કન્યાઓ છે. તે બે કન્યાઓ પૈકી મ્હોટી સેલિમાની સાથે એક આબરૂદાર ઇરાની યુવકનો નિકાહ થઇ ગયો છે. એ યુવક એક રીતે મ્હારો પાસેનો સગો પણ થાય છે. મ્હારી પત્ની ઘણા સમયથી સ્વર્ગસ્થ થઇ છે. અત્યારે સંસારમાં મ્હારૂં પોતાનું બીજું કોઇ નથી. છે માત્ર બે કન્યાઓ—સેલિમા અને સેરિના. આપે મ્હને બક્ષિસમાં

આપેલો આરામ–મંઝીલ હું પુનઃ આપનેજ સોંપું છું. હું આ ડુંગરાળ પ્રદેશમાં આત્મત્યાગ કરી મ્હારા પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરીશ. હું આ અજાણ્યા શીતળ પ્રદેશમાં હમેશાંને માટે સુઇ રહીશ માત્ર મ્હારી છેલ્લી વિનંતી એટલીજ છે કે, મ્હારી બન્ને પુત્રીઓ પ્રત્યે પ્રેમભરી દૃષ્ટિથી જોજો. તેમને આપના ચરણોમાં આશ્રય આપજો. પિતાના ગુન્હાઓને માટે એ નિર્દોષ અભાગિનીઓને શિક્ષા કરશો નહિ.”

આરામબેગે પસંદ કરેલા સો સૈનિકોમાંથી જેઓ આગ્રા આવ્યા તેમણે બાદશાહને સઘળા સમાચાર કહ્યા. બાદશાહ પોતાના બહાદુર તેમજ અતિપ્રિય સેનાપતિના શોચનીય મૃત્યુના સમાચાર સાંભળી ઘણા દુઃખી થયા.

આરામબેગનો પત્ર વાંચી રહ્યા પછી તરતજ તેમણે બે મ્યાના આરામ–મંઝીલ તરફ મોકલ્યા. એ બન્ને મ્યાનાઓની સાથે એક બાંદી પણ મોકલી, તથા બાંદીને આજ્ઞા કરી કેઃ—“ આરામબેગની બન્ને નિરાધાર કન્યાઓને રંગમહેલમાં લઇ આવો, તથા બાદશાહી જનાનામાં રાખો.”

પરંતુ બાદશાહે મોકલાવેલી બાંદીએ માત્ર અડધાજ કલાકમાં પાછી આવી પહોંચીને કહ્યું:—“ જનાબ ત્યાં કોઇ નથી. ખાનસાહેબની બન્ને કન્યાઓ ક્યાં જતી રહી છે તેની કાંઇ ખબર પડતી નથી. ઘર ખાલી છે. ”

બાદશાહે વિચાર્યું–“ કદાચ અત્યાર પહેલાંજ પિતાના મૃત્યુ સમાચાર સાંભળીને બન્ને કન્યાઓ કોઇ દૂર દેશમાં રહેતા પોતાના સગા વ્હાલાને ત્યાં જતી રહી હશે. અગર તો તેમનું કોઇ સગું વ્હાલું આવીને તેમને લઇ ગયું હશે. ”

અકબરશાહે ઘણી શોધ કરી; પરંતુ કાંઇ પત્તો લાગ્યો નહિ;

તેથી તેમણે આરામબેગની કન્યાઓ સંબંધી સઘળી આશા છોડી દીધી !

આ શોચનીય પ્રકાર બન્યા પછી બીજાં ચાર પાંચ વર્ષ પસાર થઇ ગયાં છે. આરામ-મંજીલ હવે બાદશાહની માલિકીમાં છે. શાહજાદા સેલિમની વિનંતિથી બાદશાહે આરામ—મંજીલ તેને દાન કર્યો છે.

આરામ-મંજીલનો પાઠકોનો પરિચય આપતાં અમારે ઘણી હકીકત જણાવવી પડી છે; પરંતુ શું કરવું, ઉપાય જ નથી. જે સેલિમનું ખૂન થવાથી આખી આગ્રા નગરીમાં હાહાકાર થઇ રહ્યો છે—જે ખૂની મામલાને લીધે મહારાજ બિરબલ અને મુખ્ય કોટવાલ જહાન્દરખાન પ્રાણદંડના ભયથી ગભરાઇ ગયા છે, એ સેલિમાજ આ આરામબેગની મ્હોટી પુત્રી હતી. શા માટે સેલિમાનું અતિ નિષ્ઠુરતાથી ખૂન થયું, તથા સેરિના હમણાં કયાં છે, વળી સેલિમાની સાથે પરણેલો પેલો આબરૂદાર યુવક ક્યાં છે. સઘળી હકીકત આગળ ઉપર વાંચકોના જાણવામાં આવશે. રૂપની જ્યોતિથી સેલિમા અસાધારણ જ્યોતિર્મયી હતી. સેલિમા જાણે કે શરતની લાવણ્યમયી નલિની હતી. સેરિના પણ જો કે સ્વરૂપવતી હતી; તોપણ સેલિમા આગળ તેનું રૂપ ઝાંખું પડી જતું હતું.

પાઠક ! ચાલો આપણે એક વખત આરામ-મંજીલના એક ઓરડામાં પ્રવેશ કરીએ. ત્યાં આગળ જે ભયંકર પ્રકાર બને છે, તે જોવા જોઇએ.

આરામ—મંજીલ આરામબેગની હયાતિમાં જેવો સુસજ્જિત હતો તેવોજ હમણાં પણ છે. તો પણ તે શાહજાદા સેલિમની સત્તામાં આવ્યાથી તેમાં અનેક વિલાસપ્રિય વસ્તુઓ એકત્ર થઇ છે. શાહજાદા સેલિમે તેને શણગારવામાં બીલકુલ કચાસમાં રાખી નથી. બાગમાં

અનેક લતાકુંજો, ફુવારાઓ વગેરે જોવામાં આવે છે. બાદશાહનો પુત્ર—સમસ્ત હિંદુસ્થાનનો ભવિષ્યનો શહેનશાહ જે પ્રમાણે રહેવાથી સુખી થાય, સંતુષ્ટ થાય તે પ્રમાણે વ્યવસ્થા થયેલી છે !

યમુના તીર પર આવેલા આ આરામ—મંજીલમાં એક ગંભીર રાત્રે, ભયંકર અંધકારમયી રાત્રે એક રહસ્યમય પ્રકાર બનતો હતો. આરામ–મંજીલના ટુંક ઇતિહાસની સાથે આ રહસ્યમય પ્રકારમાં શામિલ થયેલી વ્યક્તિઓ મુખ્યત્વે કરીને જડાયલી છે.

આરામ–મંજીલના એક ભયંકર અંધકારપૂર્ણ ભોંયરામાં એક ન્હાની ઓરડીમાં એક લાવણ્યમયી યુવતી જમીનપર બેઠી બેઠી રૂદન કર્યા કરે છે. એ ઠેકાણે દીપક નથી–શય્યા નથી–સુખ મેળવવાનું એક પણ સાધન નથી. છે માત્ર ઘોર અંધકાર ! અને ભયંકર નિસ્તબ્ધતા. એ અંધકારની તુલના કરી શકાય તેમ નથી. યુવતીના હાથ પગ બાંધેલા છે કે નહિ તે સુદ્ધાં માલુમ પડી શકતું નથી; પરંતુ એ યુવતીને ઘણું દુઃખ થાય છે, એ માટે સહજ પણ સંશય રહેતો નથી. તેનો કંઠસ્વર ઘણો ચિંતાપૂર્ણ તેમજ દયાજનક છે.

ભોંયરામાં આવેલી એ ઓરડીમાં રાત્રિ દિવસનો કાંઇ ફેર માલુમ પડતો નથી, કેમકે રાત્રે તેમજ દિવસે ત્યાં ભયંકર અંધકાર રહે છે.

એ રમણી રૂપવતી છે કે કદરૂપી તે કાંઇ જોઇ શકાતું નથી. પ્રકાશજ મનુષ્યની આંખોને જોઇ શકવાની શક્તિ અર્પણ કરે છે. જે ઠેકાણે ભયંકર અંધકાર છે એ ઠેકાણે રૂપનો વિચાર કેવી રીતે કરવો ? એ રમણી સ્વરૂપવતી હોય કે કદરૂપી હોય તોપણ એ યુવતી છે–કેમકે તેનો કંઠસ્વર ઘણો કોમળ છે.

એ રમણીએ અસ્પષ્ટ સ્વરે કહ્યું:—" જોતજોતાંમાં ત્રણ દિવસ પસાર થઇ ગયા. મ્હને લાગે છે કે—આવા ભીષણ અંધકાર-માં—આવી ભયંકર નિસ્તબ્ધતામાં મ્હારૂં મૃત્યુ થશે. એમ છતાં હું મ્હારા ધર્મનો ત્યાગ કરીશ નહિ. ખુદા ! ખુદા ! આ શું કર્યું ! હું કોણ હતી અને અત્યારે કોણ છું ! હજી પણ શું થશે તે પણ કોણ જાણે છે ? હવે તો આવા ભયંકર ઠેકાણે હું રહી શકતી નથી. ત્રણ દિવસથી મ્હેં કાંઇ ખાધું પણ નથી. આમ છતાં પણ ભૂખનું દુઃખ નથી; પરંતુ ભવિષ્યમાં શું થશે તેની ફિકરથી મ્હારો જીવ ફાટી જાય છે. હમણાં રાત્રિ છે કે દિવસ તે પણ હું વિચારી શકતી નથી. અરેરે ! કોઇ મ્હને એક ક્ષણને માટે છોડી દ્યો. મ્હારો શ્વાસ બંધ થઇ જવા આવ્યો છે. રોકાઇ રહેલા વાયુમાં નિઃશ્વાસ મુકતાં મ્હને ઘણું દુઃખ થાય છે. કોણ છે આટલામાં ? જે હોય તે આવો આ નિરાધાર નારી પર દયા દર્શાવો—એક વખત ખુલ્લા વાયુમાં મ્હારા પ્રાણનો ભાર ઓછો કરવા દ્યો—ખુદા તમારૂં કલ્યાણ કરશે.

" મૃત્યુ પછીની નિર્જનતા આવી મર્મભેદક હશે કે કેમ તે હું જાણતી નથી ! જે પહેરગીર મ્હને અહિં આવીને ખોરાક પહોં-ચાડી જાય છે તેને કેટલો બધો લોભ બતાવ્યો—કેટલી બધી લાલ-ચો દર્શાવી તો પણ કાંઈ વળ્યું નહિ. અરે ! તેણે મ્હારા પ્રશ્નો પૈકી એક પણ પ્રશ્નનો ઉત્તર સુદ્ધાં આપ્યો નહિ. હું કયાં છું તે પણ સમજી શકતી નથી. હાથ મ્હોં બાંધી જ્યારે બળાત્કારથી મ્હને ગાડીમાં બેસાડી હતી ત્યારથી હું બેભાન બની ગઇ છું ! ખુદા ! ખુદા ! મ્હારા જીવમાં શક્તિ આપો, હૃદયમાં સાહસ આપો. જે રમણીની મોહનીય શક્તિથી દુનિયાનાં મનુષ્યો અંધ બની જઇને રમ-ણીનો પાલવ પકડી તેની પાછળ પાછળ દોરાય છે, એ શક્તિ

મ્હારામાં બિલકુલ નથી કે શું ? ! જો શક્તિ એ મ્હારામાં ન હોય તો ખુદા ! દયા કરીને તે મ્હને આપો. મ્હને નારીની એ પૈશાચિક શક્તિ આપો, કે જે શક્તિથી દેવતાના જેવું મનુષ્ય પણ પિશાચ થાય છે.

" અરેરે ! પ્રાણાધિક પ્રિયતમ ! તમે મ્હને નહિ જોવાથી કેવા અધીરા બની ગયા હશો ? તમે મ્હને એક ક્ષણને માટે જોઈ શકતા નથી તો ચંચળ બની જાઓ છો, તો પછી આ ત્રણ દિવસ તમે કેવી રીતે પસાર કર્યા હશે ? કદાચ તમે ઉન્માદ બની જઇને વ્યાકુળતાથી ચારે તરફ મ્હારી શોધ કરતા હશો; પરંતુ પ્રિયતમ ! શું હું ફરીથી તમારૂં દર્શન કરીશ ? ફરીથી શું તમારા સ્નેહમય આલિંગન બંધનમાં બંધાઇ દુનિયાનું સઘળું દુઃખ ભૂલી જઇશ ? ફરીથી શું તમારા પ્રેમમય મધુર વચનો સાંભળી શકીશ ? ના ના, એમ બનવું હવે સર્વથા અસંભવિત છે ! આ પિશાચના નિષ્ઠુર જુલ્મમાંથી—આ ભયંકર નરક રાજ્યમાંથી મ્હારો ઉદ્ધાર થાય એવી મ્હને બિલકુલ આશા નથી.

" અરેરે ! મ્હારી ચારે તરફ મ્હને ઘનઘોર અંધકાર જણાય છે ! હું નિઃશ્વાસ મૂકું છું તેનો સ્પષ્ટ અવાજ સુદ્ધાં સાંભળી શકું છું—ભયંકર નિસ્તબ્ધતાનું દુઃખ હું સહન કરી શકતી નથી. ખુદા ! ખુદા ! મ્હને એક સંગી મેળવી આપો. "

યુવતીના મુખમાંથી છેવટનું વાક્ય નીકળ્યું ન નીકળ્યું એટલામાં તો એ અંધકારમય સ્થાને ઉજ્વળ દીપકની ક્ષીણ જ્યોતિએ દેખા દીધી. વિના વિલંબે એક કાળા ઝભ્ભામાં પોતાનું સઘળું શરીર છુપાવી રાખેલો એક માણસ યુવતીના ઓરડામાં આવ્યો.

આવનારના હાથમાં એક ફાનસ હતું. ફાનસનો પ્રકાશ કેદમાં

પડેલી યુવતીપર પડયો. પાઠક ! આપણું અનુમાન ખોટું કર્યું નથી. ખરેખર એ રમણી ઘણી સુંદર છે. સુંદરીએ એક વખત ઓરડીમાં પ્રવેશ કરનાર માણસની તરફ નજર કરી, પછી આવનાર માણસની કઠોર દ્રષ્ટી પોતાનાથી જોઇ નહિ શકાયાથી તેણે માથાપર સહજ ઘુમટો તાણ્યો.

આવનાર માણસે કહ્યું:–' રમણી ! તું ખુદાની પાસે એક માણસ માગતી હતી કેમ ? ખુદાએ મ્હને ત્હારી પાસે મોકલ્યો છે. કહે—ત્હારે શું જોઇએ છીએ ?"

સુંદરીએ આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ્યો નહિ. તેણે માત્ર એક વખત આવનાર પુરુષના મુખ તરફ ભયચકિત નેત્રે દૃષ્ટિ ફેંકી; પરંતુ એ પુરુષને તે બરાબર ઓળખી શકી નહિ. આવનાર યુવક હતો —બળવાન્ હતો તેમજ દેખાવડો પણ હતો. તેણે ઓરડીમાં પ્રવેશ કરી ફાનસ પોતાના પગ પાછળ મુકી દીધેલું હોવાથી સુંદરી તેનું મ્હોં બરાબર જોઈ શકતી નહોતી. યુવકે કઠોર સ્વરે કહ્યું:— "સેરિના ! શું વિચારે છે ? "

એક અજાણ્યા યુવકને મ્હોડે પોતાનું નામ સાંભળી સુંદરીને ઘણું આશ્ચર્ય લાગ્યું. તેણે ભય પામીને ધીમે સ્વરે પૂછ્યું:–" આપે મ્હારૂં નામ કેવી રીતે જાણ્યું ?"

યુવકે કહ્યું:–" હું એક સુયોગને લીધે ત્હારૂં નામ જાણી શકયો છું. સેરિના ! કહે ત્હારે શું જોઇએ છીએ ?

સેરિનાએ આશાતુર ચિત્તે કહ્યું:—" આપ કોણ છો તે હું જાણી શકીશ કે ? "

યુવક:—એ જાણવાની ત્હારે કાંઇ જરુર નથી, ત્હારે શું જોઇએ છીએ, તે મ્હને કહે ?

સેરિનાઃ—જનાબ ! આવી સ્થિતિમાં મ્હારે મુક્તિ સિવાય બીજું શું જોઇએ ? મ્હને મુક્ત આપો. આ ભયંકર અંધકારમાં હું રહી શકતી નથી.

યુવકઃ—હું તને મુક્તિ આપી શકું તેમ છું; પરંતુ માત્ર બે શરતોથી.

સેરિનાઃ—એ બે શરતો શી છે ?

યુવકઃ—પ્રથમ શરત એ કે, ત્હારે મ્હારી પ્રાણેશ્વરી થવું પડશે. બીજી શરત એ કે, તે દિવસે નિશારતખાનના મકાનમાં ભોજનની મિજલસની રાત્રે ત્હેં જે લાલરંગનો કાગળ ઉચકી લીધો હતો તે ત્હારે મ્હને પાછો આપવો પડશે.

સેરિનાઃ—તમારી બે શરતોમાંની એક પણ શરત હું કબુલ રાખી શકું તેમ નથી. એવી શરતો કબુલ રાખી હું મુક્તિ મેળવવાને ઇચ્છતી નથી. મૃત્યુજ મ્હારે માટે ઉત્તમ છે. મરવાને માટે હું ડરતી નથી.

યુવકઃ—ના, ના—હું તને મારી નાખવાને ઇચ્છતો નથી ત્હારા જેવી અતિ રૂપવતી રમણીને મારી નાખવા જેટલો કઠિન મ્હારો જીવ થાય તેમ નથી. હું તને મરવા દઇશ પણ નહિ.

સેરિનાઃ—તમારી બે શરતોમાંની એક પણ શરત હું કબુલ કરી શકું તેમ નથી—તેથી હું હવે મૃત્યુજ ચ્હાઉં છું. મ્હારા મૃત્યુથી કોઇને નુકસાન થનાર નથી. નિર્જન જંગલમાં કેટલાં પુષ્પો અકાળે સુકાઇ જઈ ખરી પડે છે, નદીમાં કેટલા બધા તરંગો ઉપસ્થિત થઇ ક્ષણ માત્રમાં સમી જાય છે ? એ બધા પ્રકારો તરફ કોઇ દૃષ્ટિ સુદ્ધાં કરે છે કે, જનાબ ?

આવનાર યુવકે થોડા સમય સુધી કાંઇ વિચાર કર્યા પછી કા-

ળ સ્વરે કહ્યું; " સુંદરી ! હજી તને સાંસારિક જ્ઞાન મળ્યું નથી. ત્યુનો ઉચ્ચાર કરવો એ ઘણું સહેલું છે પરંતુ મૃત્યુ મેળવતાં લું બધું દુઃખ સહન કરવું પડે છે તેની તને કલ્પના સુદ્ધાં નથી!! ળી અત્યારે તું તેના પંઝામાં પડી છું તેની શક્તિ તું સાધારણ મજીશ નહિ. તું જો તેની ઇચ્છાને આધીન નહિ થાય તો ઘણીજ યંકરતાથી ત્હારૂં મૃત્યુ થશે. ત્હારી ભગિની–"

આટલું બોલીને એકાએક યુવક અટકી ગયો. સેરિના પણ । સમયે ઘણી ચિંતાતુર હતી તેથી યુવકના છેવટના શબ્દો તે રાબર સાંભળી શકી નહોતી.

યુવકે કહ્યું: " સેરિના મ્હેં જે કહ્યું તેનો અર્થ બરાબર મજી શકી છું કે ? આમ બેઠી બેઠી શું વિચાર્યા કરે છે ? મ્હારા ચનોનો પ્રથમ ઉત્તર આપ. વિના કારણ વખત ગુમાવવાને હું રાજ છું."

સેરિનાએ કહ્યું: " ઉત્તર તો હું આપી ચુકી છું, જનાબ ! હારો ઉત્તર ફરનાર નથી હું મોતથી ડરનાર નથી."

યુવક: મ્હેં હમણાં તને મ્હારી પ્રાણેશ્વરી થવાની જે શરત ણાવી છે તે હું પાછી ખેંચી લઉં છું; પરંતુ પેલા લાલ રંગના ગળની મ્હને ઘણી જરૂર છે. એ કાગળ ત્હારે મ્હને પાછો આપવો ડશે. જો તું સીધી રીતે નહિ માને તો ત્હારા હૃદયનું લોહી રેડીને ણ એ કાગળ હું મેળવીશ.

સેરિના આ વચનો સાંભળી ચમકી ઉઠી. તેનું હૃદય જોરથી બકવા લાગ્યું. કોઇએ જાણે કે તેનું ગળું દબાબી દીધું. તો પણ ણે સાહસ એકઠું કરીને કહ્યું: " એ કાગળની સહાયતાથી હું

એક મહાન્ કાર્ય પાર ઉતારનાર છું, તેથી એ કાગળ હું તમને આપી શકીશ નહિ."

યુવકે ઉત્તેજિત સ્વરે કહ્યું: " વું તને પાંચ હજાર સોનામહોરો આપું છું. જો એટલાથી તું કાગળ આપવાને કબુલ ન થતી હોય તો દશ હજાર સોના મહોરો આપું છું. હું તને કરગરીને કહું છું કે. એ કાગળ તું મ્હને આપ. "

સેરિના: દશ હજાર સોનામહોરો એ કાગળ આગળ કાંઇજ હિસાબમાં નથી. તમે મ્હને આખી પૃથ્વીનું ઐશ્વર્ય આપો તોપણ હું એ કાગળ તમને આપનાર નથી. મ્હને મારી નાખી–મ્હારૂં લોહી રેડશો તો પણ એ કાગળ તમે મેળવી શકનાર નથી.

યુવક: " સેરિના ! હું ધારૂં છું કે ત્હારી વિચારશક્તિનો લોપ થયો છે ! ત્હારે મહા ભયંકર દુઃખ સહન કરવું પડશે. તું એમ ન ધારતી કે, તું સ્ત્રી છે તેથી મ્હારા અંતરમાં દયા ઉપજાવી મુક્તિ મેળવી શકીશ. ત્હારા ભવિષ્યમાં મૃત્યુજ નિર્માણ થયેલું છે. આ ઓરડીમાં ક્ષુધિત નાગને છૂટો મુકી ત્હારો જીવ લઇશ અગર તો હમેશાં ત્હારા સર્વાંગનો એક એક અવયવ કાપી ત્યાં મીઠું છાંટી તને અપાર દુઃખ દઇ રીબાવી રીબાવીને ત્હારો જીવ લઇશ. તું જાણે છે કે,

શ્વાસથી આગ જે વરસાવે તે અજગર છું હું,
જીદમાં તુફાન તો ગુસ્સામાં સમન્દર છું હું,
હું બાળીશ, ઉડાવીશ, ડુબાવીશ તને,
ફરી ગયેલા ત્હારા ભાગ્યનું ચક્કર છું હું. "

સેરિના આ વચનો સાંભળી ભયની મારી ધ્રુજી ઉડી. તેનાં રૂવે રૂવાં ઉભાં થઇ ગયાં, કંઠમાં શોષ પડવા લાગ્યો, માથામાં ચકરીઓ

આવવા લાગી, હૃદય જોરથી ધબકવા લાગ્યું. તેણે આવેશમનિ આવેશમાં કહ્યું: "ઓ ભયંકર નરરાક્ષસ ! જાલિમ શત્રુ ! તું કોણ છે ? ત્હારૂં હૃદય ખુદાએ આટલું બધું કઠોર કેમ બનાવ્યું છે ? આવી નીચતાથી તું નારીહત્યા કરવા મ્હાય છે ? એક અબળાનું લોહી પીવાની તને ઇચ્છા થાય છે ! નહિ નહિ. હું એવી રીતે કદાપિ મરીશ નહિ. એક જણની સાથે મ્હેં મ્હારો સુખનો સંસાર ચલાવવા માંડયો હતો. તે મ્હારા સંસારનું સુખ, જીવનો આનંદ આશા, વિશ્વાસ સઘળું ધુળધાણી કરી નાખ્યું છે ઘણો કાળ દુઃખમાં પસાર કરી હું કાંઇક સુખ મેળવી શકી હતી એ સુખનું સ્વપ્ન ત્હે નિષ્ઠુરતાથી ઉડાવી દાધું છે. તું આટલો બધો ક્રૂર ન થા. એ અબળા પર આટલો બધો જુલ્મ ન કર, ખુદાનો કાંઇક ડર ત્હાર દિલમાં ધર."

સેરિનાનાં આ આવેગમય વચનોથી યુવકના અંતઃકરણમાં થોડ઼ ઘણી દયાનો સંચાર થયો. સેરિનાનાં આંસુઓએ જાણે કે તેના હૃદયને વિંધી નાંખ્યું. એ યુવકે કહ્યું:—"સેરિના ! મ્હને તું એટલે બધો નિષ્ઠુર ધારીશ નહિ. આત્મરક્ષણ કરવાને માટેજ મ્હારે આટલી બધી નિષ્ઠુરતા કરવી પડી છે. એ બાલ કામળની સાથે મ્હારૂં ભવિષ્યનું ભાગ્ય સંબંધ ધરાવે છે, મ્હેં મ્હારી નજરે જોયુ છે કે, તું તે દિવસે મજલિસમાં થોડે દુર રહીને કોઇની સાથે વાતચિત કરતી હતી. એ બીજું કોઇ નહિ પણ સિકન્દર હતો. સિકન્દરને જોઈ હું કોઇ કારણથી સંકુચિત થઇને પાસેના ઓરડામાં ગયો હતો. એ ઓરડામાં ઉભે ઉભે મ્હેં તને ટેબલ ઉપરથી કોઇ વસ્તુ ઉપાડી લેતાં જોઇ, તે વખતે મ્હને ચોક્કસ સંદેહ ઉપજ્યો નહોતો. મ્હેં મ્હારા જામાના ખિસ્સામાં હાથ નાંખી જોયો તો એમાં ક

કાગળ હતો તે મ્હને મળી આવ્યો નહિ. ઘણા સમય પછી મ્હારો ભ્રમ મ્હારા જાણવામાં આવ્યો. એ કાગળમાં શું છે તે તું જાણે છે એ માટે મ્હને સહજ પણ શક નથી. નહિ તો તું તે કાગળ ત્હારી પાસે રાખવાના બદલામાં જીવનની આહુતિ આપવા તૈયાર થાય નહિ. તું એ કાગળ મ્હને પાછો આપ એટલે હું તરત તને છોડી દઇશ એટલુંજ નહિ પરંતુ હમેશાં હું ત્હારી તરફ સ્નેહમયી દૃષ્ટિથી જોઇશ–ત્હારો ઉપકાર કદાપિ ભૂલી જઈશ નહિ."

સેરિના આ વચનો સાંભળી આશ્ચર્યમાં પડી જઇ કહેવા લાગી "ત્યારે શું આપ શાહજાદા સેલિમ છો? આપે વેષ બદલ્યો હોવાથી મ્હેં વગર ઓળખ્યે આપનું અપમાન કર્યું છે તે માટે ક્ષમા કરજો, સેલિમ! શાહજાદા સેલિમ! એક નિરાધાર રમણી—કે જે આપના પિતાના વિશાળ સામ્રાજ્યમાં એક એકાંત સ્થળે એક ઝુંપડીમાં રહેતી હતી તેની પર આપના જેવા અપાર શક્તિવાળા રાજ્યપુરૂષે આટલો બધો જુલ્મ ગુજારવો જોઇએ કે? આપ જાણો છો કે, આપને લીધેજ અમારામાંનું એક માણસ હમેશાંને માટે આ લોકમાંથી અદ્રશ્ય થઇ ગયું છે?! વળી આજે પાછા આપ મ્હારી પર કઠોર જુલ્મ ગુજારવા આવ્યા છો? મ્હને ભયંકર મૃત્યુની સજા કરવા આવ્યા છો?"

વાંચક આ યુવક કોણ છે તે હવે તમે સેરિનાનાં વચનો પરથી સમજી શક્યા હશો તથા ભોંયરામાં અંધકારમયી ઓરડીમાં કેદ પડેલી રમણી પણ કોણ છે તે સુદ્ધાં તમે જાણી શકયા હશો.

શાહજાદાએ સેરિનાનાં વચનો સાંભળી થોડા સમય સુધી કાંઈ વિચાર કર્યા કર્યો. પછીથી તેણે કહ્યું: "સેરિના! ખુદાજ મહેરબાન છે! તેઓજ સઘળું કાર્ય કરે છે, આપણે કાંઇ કરતાં નથી. તે જે

કાંઇ કરે છે તે આપણી મારફત કરાવે છે; પરંતુ જીવ કર્મક્ષેત્રમાં ભ્રમણ કરવા જતાં કર્મપ્રવાહમાં તણાઇ કર્મફળનો જવાબદાર થાય છે તેથી કોઇ ઠેકાણે પ્રશંસાની પ્રાપ્તિ થાય છે, તો કોઇ ઠેકાણે કલંક લાગે છે. કોઈ ઠેકાણે રક્ષણ થાય છે તો કોઇ ઠેકાણે વિનાશ થાય સેરિના ! હું પ્રતિજ્ઞા કરૂં છું કે, હું તને હમણાંને હમણાં ત્હારે ત્યાં પહોંચાડી દઇશ–માત્ર એ લાલ કાગળની મ્હને ઘણી જરૂર છે. તું મ્હારા વેરની વસુલાત લઇશ નહિ–મ્હને ઉપકારના બંધનમાં બાંધી રાખજે. ”

સેરિનાએ નમ્ર સ્વરે કહ્યું:-“ સુલતાન સેલિમ ! હું ખુદાના કસમ ખાઇને કહું છું કે, એ કાગળ મ્હારી પાસે નથી. ”

સેલિમે ઉત્તેજિત બની જઇને કહ્યું:-“ ત્યારે તો મ્હારા સર્વસ્વનો નાશ થશે ! સેરિના ! ત્હેં આ શું કર્યું ? ! ત્હેં બીજાના હાથમાં એ પત્ર આપી મ્હારા સર્વસ્વનો નાશ કર્યો હોય એમ લાગે છે. ”

સેરિના:—ના ના–તમારે ભય પામવાનું કારણ નથી. એ પત્ર જેની પાસે છે તે અને હું એકજ છીએ. હવે આ આખી પૃથ્વી પર તેના સિવાય મ્હારૂ બીજું કોઇ સગું વ્હાલું નથી. એ કાંઇ મૂર્ખ નથી. આપનો પત્ર કેટલો બધો કીંમતી છે તે એ પણ જાણે છે, શાહજાદા ! મ્હારાં વચનો પર વિશ્વાસ રાખો.

સેલિમ:–કોણ છે તે ? મિરજાઅલિ સિકન્દર ! ત્હારો ભવિષ્યમાં થનાર પતિ ?

સેરિના:–હા–મ્હેં એ કાગળ તેમનેજ મુકવા આપ્યો છે.

સેલિમ:–અલિ સિકન્દર હમણાં કયાં છે તે તું કહી શકીશ ? હું ખુદાના કસમ ખાઇને કહું છું કે, તેના એક વાળને પણ ઇજા થશે નહિ.

સીરના:-હું તેમના સંબંધી કાંઈ જાણુતી નથી, હું તો ત્રણ દિવસથી અહિં કેદ પડેલી છું. બ્હાર શું બને છે તેની મ્હને બિલકુલ પણ ખબર નથી.

સેલિમ: ત્હારૂં કહેવું ખોટું નથી ઠીક છે, હું હમણાંજ તેની શોધ કરાવું છું. તું મ્હારી સાથે ઉપર ચાલ. મ્હેં વગર સમજ્યે તને જે દુઃખ દીધું છે તે ભૂલી જા તે માટે મ્હને ક્ષમા આપ.

સેરિના: શાહજાદા ! મ્હને આપની સાથે ઉપર શા માટે લઇ જાઓ છો ?

સેલિમ: એક કામ છે !

સેરિના: આ બાંદીની ગુસ્તાખી માફ કરજો, શું કામ છે તે મ્હને હમણાં જણાવશો ?

સેલિમ: ત્હારે મ્હારી સાથે ઉપર આવીને એક પત્ર લખી આપવો પડશે. એ પત્રમાં ત્હારે માત્ર એટલુંજ લખવાનું છે કે "હું મહા ભયંકર સંકટમાં સપડાઇ છું પત્ર લઇ આવનાર સાથે મ્હેં તમને મુકવા આપેલો લાલ પત્ર વિના વિલંબે મોકલી આપજો."

સેરિના: એવો પત્ર લખી આપવાને મ્હને કોઇ જાતની હરકત નથી, ચાલો હું તમારી સાથે આવું છું.

સેલિમે હાથ ફાનસને ઉંચકી લઇને કહ્યું: "સાવધાનતાથી આ ઓરડીની બ્હાર નીકળજે, આ બારણું ઘણું સાંકડું છે તેથી તને વાગી ન બેસે !

સેરિનાએ ચકિત દૃષ્ટિથી એક વખત ઓરડીને બરાબર જોઇ લીધી. એ ઓરડીમાં એક પણ બારી કે જાળીયું નહોતું, તેમજ તેનું પ્રવેશ દ્વાર ઘણું સાંકડું હતું.

સેલિમે જ્યારે ફાનસ ઉંચુ કર્યું ત્યારે તેણે જોયું કે, સેરિનાને

: જે ખોરાક મોકલવામાં આવ્યો હતો તેને તેણે સ્પર્શ સુદ્ધાં
ાં નહોતો; બન્ને દિવસનો ખોરાક એમનો એમ પડયો હતો.

આથી સેલિમે અતિશય દુઃખિત થઇને કહ્યું: "સેરિના ! તું
ગી પલાયન કરી જાય એટલા માટેજ તને આવે સ્થાને કેદ કર-
ાં આવી છે. આ આરામ મંજીલ ત્હારા પિતાની માલિકીનો છે;
શું આ મકાનને ઓળખી પણ નથી શકતી ?"

સેરિનાઃ ના જનાબ ! હું જ્યારે દશ બાર વર્ષની બાળિકા
ત્યારે મ્હને અહિંથી બીજે સ્થાને લઇ જવામાં આવી હતી.

સેલિમઃ સેરિના ! મ્હેં ત્હારે માટે ઉત્તમ ખોરાક મોકલાવેલો
ં ત્હેં તેને સ્પર્શ સુદ્ધાં કેમ નથી કર્યો ?

સેરિનાઃ જો સુખ હોય તોજ આહાર નિદ્રામાં રૂચી રહે છે !
રા પોતાના ઉદ્ધાર માટે મ્હારૂં ચિત્ત ચિંતાતુર રહે છે તેથીજ
ભૂખ તૃષા ભુલી ગઇ હતી.

પછીથી સેલિમ સેરિનાને પોતાની સાથે ઉપરના એક સુસ-
ર્ત ઓરડામાં લઇ ગયો. એ સુસજ્જિત ઓરડાની દિવાલ પર
ક કલંકશુન્ય આયનાઓ ટાંગવામાં આવ્યા હતા, એ આયના-
માં સેરિનાનું ઉજવળ પ્રતિબિંબ પડયું. સેલિમા પોતાનું પ્રતિબિંબ
પોતાની સ્થિતિ સમજી ગઇ. ભય તેમજ ભાવનાથી તે અડધી
ગઇ હતી.

સેલિમે સ્નેહમય કંઠે કહ્યું: "સેરિના ! બે દીવસથી તું ભૂખે
પડી રહેલી છે. મ્હારી તને એવી સલાહ છે કે, તું હમણાંજ
નાલયમાં જઇને સ્નાન કરી આવ. પછીથી મ્હારા ગરીબખાનાનું
તિથ્ય સ્વીકારી મ્હને કૃતાર્થ કર. થોડા સમય સુધી તું અહિં
. હું હમણાંજ મ્હારી મુખ્ય બાંદીને ત્હારી સાથે મોકલું છું.'

શાહજાદો સેલિમ સેરિનાને એ ઉજ્વળ પ્રકાશિત ઓરડામાં રાખી ચાલ્યો ગયો, અને તેણે એક બાંદીને યોગ્ય ઉપદેશ આપીને સેરિનાની પરિચર્યા માટે તેની પાસે મોકલી દીધી. બાંદીના ચાલ્યા ગયા પછી એક ખોજાને બોલાવી સેલિમે આજ્ઞા કરી કે; "હમણાંને હમણાં યાર લતીફને મ્હારી પાસે બોલાવી લાવ."

બાંદી ચાલી ગઇ. સેલિમે મનમાં ને મનમાં વિચાર્યું: "સેરિનાનું કહેવું તદ્દન ખરૂં છે. ખરેખર મ્હેં એક સત્યવતી નિર્દોષ સુંદરીને મહા ભયંકર જગ્યાએ કેદમાં રાખી [illegible] અન્યાય કર્યો છે, તેને ઘણું દુઃખ દીધું છે; પરંતુ ના ના એક રીતે તો મ્હેં જે કર્યું [illegible]તે વ્યાજબીજ કર્યું છે, આવા પ્રકારનું કઠોર વર્તન ન [illegible] હોત તો સેરિના એ જરૂરી કાગળ મને પાછો આપવાને [illegible] [illegible]ત નહિ; પરંતુ જે કાગળ માટે મ્હેં આટલો બધો જુલ્મ [illegible]ર્યો તે પત્ર તો બીજા પાસે હોય એમ લાગે છે. હમણાંને હમણાં યાર લતીફને અલીની શોધમાં મોકલીશ. ગમે તે ઉપાયથી એ સાં[illegible]ક પત્ર આજે, રાત્રેજ મેળવ્યા સિવાય છુટકો નથી, જો મ્હારો શત્રુપક્ષ એ પત્ર મહારાજ માનસિંહને આપે. અગર તો કોઇ પણ રીતે એ પત્ર મ્હારા પિતાના હાથમાં જઈ પડે તો મ્હારા સર્વસ્વનો નાશ થયા સિવાય રહે નહિ!"

શાહજાદો જ્યારે આવા પ્રકારની ચિંતાથી ચિંતાતુર હતો ત્યારે એકાએક યાર લતીફ આવી પહોંચ્યો. શાહજાદા સેલિમ પાસે આવી કુરનસ બજાવી તેણે કહ્યું: "બંદગી શાહજાદા! અત્યારે રાત્રે આ બંદાને કેમ તલબ કર્યો છે. હજુરેઆલી?"

સુલતાન સેલિમે, યાર લતીફને આગળીની ઇશારતથી એક આસન દેખાડીને કહ્યું: "લતીફ! એક મ્હોટું કાર્ય કરવાનું છે! તું

સ્થિર ચિત્તે મ્હારી હકીકત સાંભળ; પરંતુ તે પુર્વે તું ત્હારૂં ચિત્ત સ્થિર કરવાને માટે ઉત્તમ શિરાજી પી. "

યાર લતીફ સેલિમનો બાલ્યાવસ્થાથી દોસ્ત હતો. યાર લતીફનો પિતા એક મન્સબદાર હતો. તેનો પરલોકવાસ થયા પછી સેલિમે તેના પુત્રને આશ્રય આપ્યો હતો, લતીફને માટે માસિક પગાર પણ ઠરાવવામાં આવ્યો હતો. એક રીતે યાર લતીફ શાહજાદા સેલિમનો વિશ્વાસપાત્ર અનુચર, દોસ્ત, છુપી સલાહ આપનાર અને સંકટમાં રસ્તો સૂઝાડનાર હતો !

યાર લતીફે શાહજાદાના સંકેતથી પાસેના સુવર્ણપાત્રમાંથી એક ન્હાના સોનાના પ્યાલામાં થોડો શિરાજી રેડયો, અને પછી તેણે પ્યાલો શાહજાદા આગળ ધરીને કહ્યું: " બંદગી શાહજાદા ! મહેરબાન હુજુરેઆલી ! પ્રથમ આ શિરાજીપાત્રને આપ ન્યાય આપો તે સિવાય આ બંદાના બંદાને સંતોષ થશે નહિ. "

સેલિમે સ્મિત હાસ્ય કરી, સુવર્ણના પ્યાલાને ક્ષણ માત્રમાં ખાલી કરી નાખ્યો. યારલતીફ ફરીથી એ સોનાનો પ્યાલો સુગંધિત શિરાજીથી ભરીને પોતાના તૃષાતુર કંઠમાં ગટગટાવી દીધો. પછીથી સેલિમે ગંભીરતાથી કહ્યું:-" લતીફખાન ! હવે હું તને એક મ્હોટું કામ સોંપું છું. સ્હવાર થતાં પહેલાં એ કામ પુરૂં થવું જોઇએ, એ કામ કરતાં ત્હારે ત્હારા જીવની પણ ચિંતા રાખવાની નથી એમજ સમજજે. "

યારલતીફે સલામ કરી કહ્યું: " આપના કોઇ પણ કામમાં અત્યાર સુધીમાં મ્હેં ભૂલથાપ ખાધી છે ? હુકમ ફરમાવો. આપનો હુકમ તરતજ હું શિર પર ચઢાવીશ. "

" મ્હેં તને તૈયાર થઇને આવવાનું કહ્યું હતું, યાદ છે ? "

" હા, જનાબની આજ્ઞા પ્રમાણે હું તૈયાર થઇનેજ આવ્યો છું."

" ત્હારી પાસે સંકટ સમયે વાપરવાનું જે હથિયાર છે, તે તને ત્હારો જીવ બચાવવા માટે જો વિશેષ ઉપયોગી ન થઇ પડે તો હું તને એક પિસ્તોલ આપું છે."

" બહુત અચ્છા. મ્હારે શું કામ કરવાનું છે તે ફરમાવો."

" પરમ દિવસે રાત્રે જે સુંદરીને આપણે પકડી લાવ્યા છીએ તેના સંબંધીની ખટપટ તો તું જાણે છે ને?"

" પેલી સેરિનાબીબી ને?"

" હા—આજે પાછું ત્હારે તેના ગફાનમાંજ જવાનું છે. હું ત્હારી સાથે બીજા બે માણસો મોકલું છું, હજી સુધી મધ્યરાત્રિ થઇ નથી. સેરિનાને ત્યાં જઇને તુ પ્રથમ તેના થોડા સમયમાં થનાર પતિ અલ્લી મિરજાસિકન્દરને મળજે."

" બહુત ખુબ! અલ્લી સિકન્દરનું ખૂન કરવાનું છે કે તેને જીવતો કેદ કરી લાવવાનો છે?"

" ના ના લતીફ! તેનું ખૂન કરવાની મ્હારી ઇચ્છા નથી. હું તને સેરિનાના હાથનો લખેલો એક પત્ર આપું છું, તે પત્ર તું અલ્લી સિકન્દરના હાથમાં આપજે, જે કારણને લીધે આપણે સેરિના સંબંધીની ખટપટ કરવી પડે છે તે કારણ તું સારી રીતે જાણે છે. આ પત્ર વાંચીને સિકન્દર તને પેલો લાલ કાગળ પાછો આપશે. એ લાલ કાગળ લઈ તું બારોબાર એકદમ મ્હારી પાસે આવજે. લતીફ! યાદ રાખજે કે. આખી રાત્રિ હું ત્હારી રાહ જોઇને જાગતો બેસી રહીશ; પરંતુ જો કદાચ શિરાજીના નીશાથી હું ઉંઘી જાઉં તો મ્હને જગાડવાને માટે તું સહજ પણ સંકોચ રાખીશ નહિ."

યાર લતીફે આ વાક્યો પર સહજ પણ આશ્ચર્ય દર્શાવ્યું નહિ; કેમ શાહજાદા સેલિમની આજ્ઞાથી અત્યાર સુધીમાં તેને અનેક ભયં કાર્યો કરવાં પડયાં હતાં—શાહજાદાની આજ્ઞાથી અનેક મનુષ્યો મસ્તકો ભૂમિ પર આળોટતાં થઇ ગયાં હતાં. અનેકની કોમળ છાત ઓ તેણે પોતાની ભયંકર કટારથી ચીરી નાખી હતી. આવાં ખૂ કાર્યોથી તેનું હૃદય બિલકુલ કંપતું નહોતું.

યાર લતીફ શરીરે પણ ઘણો બળવાન્ હતો, તેની છાતી ઘણ પહોળી હતી, અનેક યુદ્ધક્ષેત્રામાં તેણે શાહજાદાની પાસે રહી પોતાનું અસાધારણ જોર જણાવ્યું હતું, એ સાહસિક, બળવા તેમજ શક્તિવાન હતો. પાપકાર્ય કરવામાં સંકોચ ધરાવે એવો ન હોતો. પુણ્ય કાર્યો તેનાથી અજાણ્યાં હતાં.

યાર લતીફે પોતાનું કાર્ય અતિ ઉત્સાહથી કરવાને માટે ફરીથ એક પ્યાલો ભરીને શિરાજી પીધો, અને એક પ્યાલો ભરી શાહજાદાને પાયો. પછીથી યાર લતીફે કહ્યું: નામવર શાહજાદા યાદ રાખજો કે. હું મ્હારા જીવની પણ પરવા રાખ્યા સિવાય આ કામ બજાવીશ. ”

સેલિમે કહ્યું; “ જો જબરદસ્તી કર્યા સિવાય તું આ કામ પાર ઉતારી શકીશ તો હું ત્હારી ઘણી બહાદુરી સમજીશ ! ત્હ ઘણું મ્હોટું ઇનામ આપીશ.”

“ જો હુકમ. આ બંદો આપનો હુકમ આપની આજ્ઞાનુસા શિરે ચઢાવશે. ”

“ હા—બીજી એક વાત છે ! અલિ સિકન્દરને હું સારી રીતે જાણું છું. એ પઠાણ છે. પઠાણને વશ કરવામાં ઘણી હરકત પડે છે તેને તું પ્રથમ કહે જે કે—મેહરિનાનો છુટકારો તેની ઇચ્છા ઉપર છે

જો તે એ કાગળ પાછો નહિ આપે તો પ્રભાતકાળે સેરિનાને જીવતી મારી નાખવામાં આવશે. હું જાણું છું કે એ સેરિનાને પોતાના જીવ કરતાં પણ વધારે ચ્હાય છે. સેરિનાનો જીવ બચાવવાને માટે તેને આપણું કહ્યું કબુલ કરવુંજ પડશે. ”

“ જેવો હુકમ—ગરીબ પરવર ! આ બંદાને બીજી એક વાત પૂછવાની છે—અલિ જો કદાચ સેરિનાનો પત્ર વાંચી પેલો લાલ કાગળ પાછો ન આપે તો શું કરવું ? ”

“ તો તું મ્હને તરતજ ખબર આપજે. તે સમયે હું યોગ્ય વ્યવસ્થા તરતજ કરીશ. જો અલિ મ્હારૂં આ સામાન્ય કાર્ય નહી કરે તો તેનો જીવ જશે. ”

બન્નેની આવા પ્રકારની વાતચિતમાં એક કલાક પસાર થઇ ગયો. સેરિના સ્નાન, ભોજન કરી શાન્ત થઇ હશે એમ વિચારી સેલિમ પોતાના ઓરડા તરફ ગયો, બારણા પાસે જઇને તેણે કહ્યું:—“ સેરિના ! હું એક વખત તને મળવા માટે આવ્યો છું,”

સેરિના બારણાં ઉઘાડી નાખીને ઓરડામાં પત્થરની પ્રતિમા પ્રમાણે ઉભી રહી. સેલિમે શાન્ત હાસ્ય કરીને કહ્યું:—“ સેરિના ! હું ખુદાના કસમ ખાઇને ખરૂંજ કહું છું કે, અત્યારે હું તને ઘણી સુંદર જોઉં છું ! આવું અપૂર્વ રૂપ જોઇ સિકન્દર તને ચ્હાય એમાં શું આશ્ચર્ય ? વળી હું એ પણ કબુલ કરૂં છું કે, અલી સિકન્દર સુદ્ધાં સ્વરૂપવાન્ યુવક છે.

સેરિનાએ શાહજાદાને મુખે રૂપનાં વખાણ સાંભળી, શરમાઇ જઇને પોતાનું માથું નીચું નમાવ્યું. તેના ગાલ લાલચોળ બની ગયા. સેરિનાએ નમ્ર સ્વરે કહ્યું:—“જનાબે આલી ! હવે આ બાંદીને શી આજ્ઞા છે ? ”

સેલિમે હસીને કહ્યું:—"ત્હારી પાસેજ લખવાનાં સાધનો પડેલાં છે. અલિ સિકન્દર પર તું એક પત્ર લખી આપ."

સેરિનાઃ—શું લખું, જનાબે આલી ?

સેલિમઃ—હું જે બોલું તે તું લખ. લખ કે—"મ્હારૂં જીવન મહા ભયંકર સંકટમાં સપડાયું છે. મ્હારૂં રમણી તરીકેનું માન તેમજ ધર્મ પણ જવા બેઠાં છે. હમણાં જો કે એ સંબંધી બિલકુલ ભય નથી; પરંતુ તમારા કાર્ય પર સઘળો આધાર છે, તમે કોઈ પણ પ્રકારની આપત્તિ, પ્રશ્ન, તેમજ સંદેહ સિવાય પેલો લાલ કાગળ આ મ્હારો પત્ર લઇ આવનારને આપજો, તમને વિશ્વાસ બેસે કે આ પત્ર મ્હેંજ લખ્યો છે એટલા માટે હું મ્હારી સોનાની વીંટી આ સાથે મોકલું છું, વીંટી પાછી મોકલવાની જરૂર નથી—તમારી પાસેજ રાખજો ! પરંતુ સાવધાન ! સંદેહ પામીને આ પત્ર લઇ આવનારની પૂંઠ લેશો નહિ—આ પ્રકારનું રહસ્ય જાણવાને ઇન્તેજાર થશો નહિ. એટલી ખાત્રી રાખજો કે, લાલ કાગળ આવી પહોંચતાંની સાથેજ મ્હારો છુટકારો થશે—આપણે બન્ને પાછાં મળી શકીશું."

સેરિનાએ શાહજાદાનાં વચનોને અનુસરીને ઉપર પ્રમાણે પત્ર લખી આપ્યો અને તે સાથે આંગળી પરની વીંટી પણ કાઢી શાહજાદાના હાથમાં મૂકી. સેલિમે હસીને કહ્યું:—"સેરિના ! આ ઓરડાને તું ત્હારો પોતાનોજ સમજજે. બે દિવસ ત્હેં ઘણું દુ:ખ ભોગવ્યું છે. હવે તું નિરાંતે સૂઇ રહે. કાલે સ્હવારે હું તને પાછો મળીશ."

આ પ્રમાણે કહીને શાહજાદો સેલિમ પોતાના સૂવાના ઓરડામાં ચાલ્યો ગયો. સેરિનાએ પોતાના ઓરડાનાં બારણાં બંધ કરી દીધાં. એ ઓરડામાં ઘણા તેજસ્વી દીવાઓ સળગી રહ્યા હતા, ઉત્તમ

પ્રકારનું ભોજન કર્યાથી સેરિનાનો આત્મા ઘણો સંતોષ પામ્યો હતો. શય્યામાં સુઇ રહીને અસ્પષ્ટ સ્વરે તે બોલવા લાગી:—" સેલિમ ! શાહજાદા ! તમારા એ લાલ કાગળની મ્હારે જરૂર નથી; પરંતુ તમે એમ ન સમજશો કે, હું તમને એ કાગળ પાછો સોંપીશ એટલે પછી મ્હારી વ્હાલી બ્હેન સેલિમાના શોચનીય મૃત્યુને ભુલી જઇશ.—અગર તો હું મ્હારા એ પ્રચંડ વેરની વસુલાત લઇશ નહિ. હું જાણું છું કે—એ ભયંકર ખૂન તમારી આજ્ઞાથી થયું નથી—અગર તો જાહિરમાં તમે તેને માટે જવાબદાર નથી; પરંતુ તમારા જુલ્મને કારણેજ મ્હેં મ્હારી વ્હાલી બ્હેનને ગુમાવી છે ! મ્હારી ભયંકર મર્મવેદનાને તમે કેવી રીતે સમજી શકો ? સેલિમ ! તમે હિન્દુસ્થાનના શહેનશાહ અકબરશાહના પુત્ર છો—ભવિષ્યના શહેનશાહ છો. રાજકુળમાં તમે પયદા થયા છો પરંતુ તમારો જીવ પત્થર જેવો કઠિન છે ! હૃદય સ્નેહશૂન્ય છે ! જો તેમ ન હોય તો તમે મ્હારી બિનગુન્હેગાર બ્હેનને એવા ભાવથી શા માટે લોભાવો ? ! શાહજાદા ! યાદ રાખજો કે હું પઠાણકન્યા છું ! મ્હારી ભગિનીના ખૂનનું કારણ તમેજ છો ! તેથી મ્હારા ભયંકર વેરની વસુલાત લીધા સિવાય હું કદાપિ શાન્ત થનાર નથી ? "

" સુલતાન ! ભારતસમ્રાટના પાટવી રાજકુમાર ! આ સમસ્ત હિંદુસ્થાન પર એક દિવસે તમારી સત્તા ચાલશે. રમણીનું રૂપ કયાં સુધી કાયમ રહી શકે છે ? કાયમ રહી શકે છે માત્ર મનુષ્યનું માન, યશ, સુકીર્તિ. તમે રાજવંશમાં પયદા થયા છો—માટે તમારા પિતાની સર્વત્ર ફેલાઇ રહેલી સુકીર્તિનું સંરક્ષણ કરવું એ તમારો મુખ્ય ધર્મ છે ! "

આ પ્રમાણે સેરિનાએ પોતાનું અંતર ખાલી કરીને શય્યાનો આશ્રય સ્વીકાર્યો. પુનર્મિલનના સુખસ્વપ્ને તેની નિદ્રાને ઘણી સુખમય બનાવી.

૧૭

મેહેરઉન્નિસાનું નિમંત્રણ.

ઇશ્ક કયા ચીજ હય કોઈ કામિલસે પૂછના ચાહિયે,
દિલ કયસા દોડ જાતા હય કોઇ બેદિલસે પૂછના ચાહિયે.
—:એક ઉર્દુશાયર.

" તું શું કહે છે ? "

" જનાબ ! મ્હેં મહેનત કરવામાં બાકી રાખી નથી; પરંતુ આપણું નશીબ આપણી પર નારાજ થયું હોય એમ લાગે છે. ખુદાની પણ આપણી પર કફા મરજી થયેલી હોય એમ જણાય છે."

" ત્યારે શું ઇસ્કાન્દર અને સિકન્દર બન્ને જણા ગુમ થઇ ગયા છે ? "

" મ્હને એમ ખબર મળી છે કે તેમને બન્નેને જહાન્દારખાને થાણામાં કેદ કરી રાખ્યા છે. "

" જહાન્દારખાને કોની પરવાનગીથી તેમને કેદ કર્યા છે ? "

" આપના ગૌરવાન્વિત પિતાની પરવાનગીથી."

" તેમનો અપરાધ શો છે—"

" એકનો અપરાધ નારીહત્યા છે ! અને બીજાનો અપરાધ ખૂનીને સહાયતા કરવાનો છે ! વળી ખૂનીને સહાયતા કરનાર અપરાધી કાંઇ પણ હકીકત જાહિર કરતો નથી. "

" તેમને કયાં પ્રમાણોથી પકડયા છે ? "

" પ્રમાણો જહાન્દારખાનના હાથમાં છે ! તેઓ કોઇને કોઇ કહેતા નથી. મ્હેં પણ એ સંબંધી તેમને બે ચાર પ્રશ્નો કર્યા હતા; પરંતુ મ્હારા એક પણ પ્રશ્નનો ઉત્તર તેમણે આપ્યો નથી."

" જહાન્દારખાન આગળ ત્હેં મ્હારૂં નામ લીધું હતું ? "

" ના— "

" ઘણું સારૂં કર્યું છે. હમણાં રાત્રિ કેટલી હશે ? "

" બે વાગ્યાની નહબત હમણાંજ બંધ થઇ છે. "

" હું અત્યારેજ જહાન્દારખાનને મળવા જ્હાઉં છું. એ શય-તાન હમણાં કયાં છે ? "

" એ થાણામાં નથી. "

" ગુન્હેગારો કયારે પકડાયા છે ? "

" પરમ દિવસે રાત્રે. "

" તેમને આ ત્રણ દિવસ સુધી કેદ રાખવાનું શું કારણ ?

" શહેનશાહ નામવરની તબિયત ઠીક નથી એ આપ ભૂલી ગયા હો એમ લાગે છે. "

" હા—હા—બરોબર મ્હને લાગે છે કે, હજી શાહેનશાહ બે ત્રણ દિવસ સુધી દરબારમાં આવી શકશે નહિ. ખુદા જે કરે છે તે કલ્યાણને માટેજ કરે છે. જો લતીફ ! હું એ ગુલામના ગુલામ જહા-ન્દારખાનની ખુશામદ કરવા ઇચ્છતો નથી. તું એક કામ કર. "

" ફરમાવો. "

" હમણાંજ તું મહારાજ બિરબલ પાસે જા. "

" ઘણું સારૂં. "

" તેમને મ્હારો લખેલો આ પત્ર આપીને કહે જે કે-જરૂરી કામ છે. "

" ઠીક. "

" ઢીલ કરવાનું કારણ નથી. દોસ્ત ! તું હમણાં ચાલ્યો જા. ગમે તે ઉપાયથી આજે સ્હવાર સુધીમાં એ પત્ર મેળવવાનો છે. "

" જનાબની આજ્ઞા હમણાંજ શિરે ચઢાવું છું. "

ઉપર પ્રમાણે વાતચિત શાહજાદા સેલિમ અને તેના વિશ્વાસપાત્ર અનુચર યાર લતીફ વચ્ચે થતી હતી.

યાર લતીફ ચાલ્યો જવા લાગ્યો એટલે સેલિમે તેને અટકાવીને કહ્યું:—" દોસ્ત ! ઉભો રહે. આજે ત્હેં મ્હારે માટે ઘણી મહેનત ઉઠાવી છે. જો મ્હારૂં કાર્ય સિદ્ધ થશે તો હું તને મોતીની માળા ઇનામ તરીકે આપીશ. હમણાં ત્હને સંમાન આપવાને માટે હું મ્હારે હાથેજ તને શિરાજીપાત્ર ભરી આપું છું. "

સેલિમે ત્વરિત ગતિથી એક સુવર્ણપાત્રમાં શિરાજી ભરીને દઇને પાત્ર યાર લતીફની આગળ ધર્યું. યાર લતીફે બન્ને હાથજોડી કહ્યું:—" જનાબ ! જહાંપન્નાહ ! ગરીબપરવર ! હજી સુધી આ બંદો એટલો બધો ધૃષ્ટ થયો નથી કે તે આપના પીધા સિવાય આ પાત્રને ન્યાય આપે. "

સેલિમે સ્મિત હાસ્ય કરી શિરાજીપાત્ર પોતાના કંઠમાં ખાલી કરી નાખ્યું. પછીથી કહ્યું:—" હવે બીજું પાત્ર હું ભરી આપું છું તે તું પી. "

આ પ્રમાણે કહીને સેલિમે ફરીથી પાત્ર ભરી લતીફના હાથમાં આપ્યું. શિરાજીપાત્રને ન્યાય આપી, સુલતાન સેલિમ આગળ કુરનસ બનાવી, સેલિમનો આપેલો પત્ર સાવચેતીથી ખિસ્સામાં મુકી લતીફ તરતજ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

આખી રાત્રિ સુધી સેલિમ નિદ્રા લઇ શકયો નહિ. ઉજાગરાથી તે કંટાળી જતો જણાતો હતો. તેના હૃદયને ભયંકર દુઃખ થતું હતું, કોઇ એક પ્રકારનો હાહાકાર તેના હૃદયને ઘણું દુઃખી કરતો હતો.

સેલિમે ફરીથી શિરાજીનું એક પાત્ર પીધું. એક પાત્ર પીવાથી તેની આશા મટી નહિ, ફરીથી તેણે બીજું પાત્ર ભરીને પીધું.

સુરાની મોહીની શકિતએ—શિરાજીની ઉગ્ર શકિતએ—સેલિમના ચિંતાતુર પ્રાણને ચિન્તાશુન્ય બનાવી દીધો. તે એ લાલ કાગળની વાત ભુલી ગયો. જે માટે આખી રાત્રિ ઉજાગરો કરવો પડયો હતો, આટલું માનસિક દુઃખ ભોગવવું પડયું હતું એ સઘળું તે શિરાજીના ઉન્મત નીશાથી ભુલી ગયો. દુઃખની ચિંતાને બદલે તેના મનમાં સુખના વિચારો ઉપજવા લાગ્યા. એ સુખના વિચારો કયા હતા તે વાંચકોના જાણવામાં પછીથી આવશે.

સેલિમ એક સોફાની ઉપર સુઇ રહ્યો હતો. તેનાં નેત્રો અડધાં મીંચાયલાં હતાં. નિદ્રાદેવી તેને સંપૂર્ણ રીતે બંધ કરી શકતી ન હોતી. સેલિમ માત્ર નેત્રો મીંચી એક પ્રકારના સુખસ્વપ્નની ચિંતામાં મગ્ન બની ગયો હતો.

મંત્રમુગ્ધની માફક તે એકદમ આસન ઉપરથી ઉઠી ઉભો થયો. તે ઓરડો અત્યારે પણ ઉજ્વળ દીપકોના પ્રકાશથી પ્રકાશી રહ્યો હતો. તે ઉઠયો એટલે દિવાલ સાથે જડી લેવામાં આવેલા મ્હોટા આયનામાં તેનું પ્રતિબિંબ પડયું. આયનામાં પોતાનું પ્રતિબિંબ જોઇને સેલિમે સ્મિતહાસ્ય કર્યું. તેના આ હાસ્યનું કારણ એ હતું કે '- ભાગ્યની વિડંબના સહુ કોઇને ભોગવવી પડે છે. ખુદાનો ન્યાય સહુ કોઇને માટે સરખોજ હોય છે. તેમ ન હોય તો હું સમસ્ત હિંદુ-

સ્થાનના શહેનશાહ અકબરશાહનો પુત્ર છું છતાં મ્હારે એક દુઃખી, દીન દરિદ્રી માણુસની માફક મ્હારી રાત્રિ શા માટે પસાર કરવી પડે ? ”

એક હાથીદાંતની શિલ્પકળાના ઉત્તમ નમુનારૂપ હાથબોક્ષમાંથી સેલિમે વ્યાકુળતાથી એક પત્ર બ્હાર કાઢયો. એ પત્ર તેણે બે ત્રણ વખત વાંચી જોયો. એટલાથી પણ જાણે કે તેની આશાની તૃપ્તિ થઇ નહિ. તેણે પત્ર પુનઃ વાંચ્યો—પત્રને ચુંબન કર્યું.

જે પત્રને લીધે સેલિમ આટલો બધો વ્યાકુળ બની ગયો હતો—તેને સુખમય વિચારો ઉપજતા હતા તે પત્ર શી બાબતનો હતો એ વાંચકોને જણાવવાની જરૂર છે. એ પત્ર આમાત–ઉદ્દૌલા અમીર ગ્યાસબેગની તરફથી આવ્યો હતો. ગ્યાસબેગે લખ્યું હતું કેઃ—“ જો આપ નામવર શાહજાદા આવતી કાલે રાત્રે આ ગુલામના ગરીબખાનામાં પધારીને મ્હારી ગરીબ કન્યા મેહેર–ઉન્નિસાનું સંગીતાદિ સાંભળી મ્હને આભારી કરશો તો આ ગરીબ ગુલામ પોતાને મ્હોટો સૌભાગ્યવાન્ સમજશે. ” આ પત્રની નીચે બીજી બે લીટી એક રમણીએ લખેલી હતી. રમણીએ લખ્યું હતું કે, “ મેઘ સઘળાં સ્થાનોએ સમાન ભાવથી વરસે છે. રસાળ પ્રદેશ અને કંટકિત પ્રદેશ સમાન ભાવે તેની દયા મેળવી શકે છે. મ્હારા પિતાએ આપને જે વિનંતિ કરી છે તે સ્વીકારશો તો આ બાંદીને અસાધારણ આનંદ ઉપજશે—મેહેર ઉન્નિસા. ”

આ મેહેર–ઉન્નિસાના અક્ષરો વાંચીનેજ શાહજાદો સેલિમ વ્યાકુળ બની ગયો હતો. તેણે એક બે વખત મેહેર–ઉન્નિસાને આગ્રાના રંગમેહેલમાં જોઇ હતી. મેહેરની અસાધારણ રૂપજ્યોતિએ તેના અંધકારમય પ્રાણમાં એક સમુજ્જવળ જ્યોતિ કિરણ પ્રકટાવ્યું હતું.

એ રૂપના પ્રકાશથી તે મુગ્ધ બની ગયો હતો.

સેલિમે સાંભળ્યું હતું કે, શેર અફ્ઘાન નામના એક પઠાણની સાથે મેહેર-ઉન્નિસાના વિવાહની ખટપટ ચાલી રહી હતી. મેહેરને શાહજાદાએ માત્ર એ દિવસને માટે રંગમહેલમાં જોઇ હતી. એ પ્રકાર પણ ઘણી ગુપ્ત રીતે તેમજ અનેક અડચણો વચ્ચે બન્યો હતો ! મેહેરને જ્યારે પત્ની તરીકે મેળવી શકાય તેમ નથી ત્યારે પછી તેને માટે વ્યાકુળ થવાથી—નિરાશાના અગ્નિમાં જીવતાં સુધી સળગવું પડશે. આ પ્રમાણે વિચારી સેલિમ પોતાની દુર્બળ શક્તિનો ઉપયોગ મેહેરના રૂપની છટાને ભૂલી જવા માટે કરતો હતો; પરંતુ તેની દુર્બળ શક્તિ મેહેરના રૂપ સૌન્દર્યને બિલકુલ ભૂલી શકતી નહિ.

મેહેરની સહી સાથેનો કાગળ મળતાં સેલિમના મનમાં પુનઃ એક નવીન આશાનું કિરણ પ્રકાશ્યું. તેણે મનમાંને મનમાં વિચાર્યું:— "મોગલ જનાનામાં એક પટરાણી હોય છે; પરંતુ બીજી રાણીઓની પણ ખોટ હોતી નથી. મ્હારા પિતાશ્રીનાં પટરાણી તેમજ મ્હારાં માતુશ્રી જોધબાઇ સિવાય પણ મ્હારા પિતાશ્રીએ બીજી ઘણી વિવિધ દેશોની બેગમો રાખી છે, હું જ્યારે બાદશાહ થઉં ત્યારે એવીજ રીતે જો મેહેરને મ્હારા રંગમહેલ—જનાનામાં રાખું તો કોઈ પણ આપત્તિ નડશે નહિ. મ્હારે એક પટરાણી તો છે. શાહજાદી જોધબાઇ મ્હારા આ મરૂમય જીવનનો શીતળ મલય—પ્રવાહ છે. જ્યારે અસંખ્ય સ્ત્રીઓ કરવાની મોગલોની વંશપરંપરાથી ચાલતી આવેલી રૂઢી છે ત્યારે પછી શા માટે એ રૂઢીનું ઉલ્લંઘન કરવું ?— શા માટે એ રૂઢીનો લાભ ન લેવો ? જોધબાઇ હોવા છતાં મેહેરને રંગમહેલમાં લાવવામાં કોઇ પણ પ્રકારની હરકત તો જણાતી નથી.

મેહેરનાં આવા માન ભરેલા આમંત્રણનો હું અસ્વીકાર કરી

શકીશ નહિ-જેની મોહિની પ્રતિમા મ્હારા હૃદય–મંદિરમાં વસી રહી છે તેને હું કોઇ પણ દિવસે ભૂલી શકીશ નહિ. હું તેનું પ્રેમ ભરેલું આમંત્રણ નહિ સ્વીકારૂં તો હું નિષ્ઠુર હૃદયનો ગણાઇશ. મ્હારે તેના આમંત્રણને માન આપવા જવુંજ પડશે.

કેવું સુંદર સ્વરૂપ લઇને મેહેર આ દુનિયામાં આવી છે ! ખુદાએ ! પોતાના સૃષ્ટિસૌંદર્યનો પૂર્ણ પરિચય આપવાને માટે મેહેરને આ દુનિયામાં મોકલી છે કે શું ? ! ઉદ્યાનમાં કેટલા ગુલાબો ખિલે છે; પરંતુ આ સંસાર—ઉધાનમાં મેહેર નામનીજ એક સુંદરી વિકસિત થઈ છે. રૂપ, રસ, ગંધ સ્પર્શમય આવો અપૂર્વ સૌંદર્ય-સંભાર આ દુઃખમય દુનિયામાં બીજે કોઇ ઠેકાણે જોવામાં આવતો નથી. ઇંદ્રલોકના જેટલું ઐશ્વર્ય મેળવી ચુકયો છું, કુબેરના જેટલી દોલત મેળવી ચુકયો છું—હિંદુસ્તાનના વિશ્વવિખ્યાત શહેનશાહ અકબરશાહનો માનીતો પુત્ર થયો છું—આ સમસ્ત હિંદુસ્તાનનો ભવિષ્યમાં શહેનશાહ થનાર છું. મ્હારી ઇચ્છા થતાં હું ધારૂં તે કરી શકું તેમ છું. અશકયને શકય બનાવી શકું તેમ છું—મ્હારી શકિતનો પાર નથી ! અને માત્ર એક ગ્યાસબેગની કન્યા મહેર-ઉન્નિસાને માટે આટલો બધો વ્યાકુળ બની ગયો છું ! ના—ના ! આ મ્હારો ભ્રમ છે ! જો જરૂર જણાશે તો અપૂર્વ રૂપવતી, બિહિસ્તની પરી, ઇંદ્રની અપ્સરા જેવી મહેર-ઉન્નિસાને હું એક બાંદી તદીકે મ્હારા રંગમહેલમાં—જનાનામાં—રાખીશ, જો જરૂર પડશે તો હું મેહેરના ભવિષ્યમાં થનાર પતિના લોહીથી મ્હારો હાથ કલંકિત કરીશ—તેને મ્હારી સત્તાને આધીન કરીશ. હું દિલરૂબા મેહેરને મ્હારી વિલાસ–વાટિકાની માલણ બનાવીશ તેની સાથે ઇશ્કબાજી ઉડાવીશ–તો હુ મ્હારો દેહ, પ્રાણ, ગર્વમંડિત મસ્તક

તેના પગોમાં ઝુકાવીશ—અને તે મ્હારી મરજીને તાબે નહિ થાય તો તેને મ્હારી ગુલામડીની પણ ગુલામડી બનાવી તેના જીવનને ધુળ-ધાણી કરીશ—પાયમાલ કરીશ."

આવા પ્રકારના વિચારોમાં ને વિચારોમાં શાહજાદો સેલિમ વ્યાકુળ બની ગયો. તેણે વ્યાકુળતાને દૂર કરવા માટે પુનઃ શિરાજી પીધો.

રાત્રિનો છેલ્લો પ્રહર પસાર થતો હતો. સેલિમના શયનાલયની બારીઓ ખુલ્લી હોવા છતાં સેલિમે મનમાં ને મનમાં વિચાર્યું:—"આખુ શયનાલય ઘણુંજ ગરમ થઇ ગયું છે—લાહ્ય લાહ્ય વરસી રહી છે!"

સેલિમ વ્યાકુળતાને દૂર કરવાને માટે—અંતરની અશાન્તિ દૂર કરવાને માટે એક બારી પાસે જઇને ઉભો રહ્યો.

પ્રકૃતિએ ઘણી ગંભીરતા ધારણ કરી હતી. ચંદ્ર અસ્ત થઇ ગયો હતો. આકાશમાં અસંખ્ય તારાઓ પ્રકાશી રહ્યા હતા. ચંદ્ર દેવના વિયોગથી વિરહિણી બનેલી પ્રકૃતિ સુંદરીએ જાણે કે મર્મભેદક પતિ-વિરહથી, ગંભીર કાળાં વસ્ત્રોથી શરીર ઢાંકી દીધું હતું.

ચારે દિશાએ શૂન્યતા હતી. ચારે દિશાએ ઘોર અંધકાર હતો. પ્રકૃતિની સ્થિતિની સાથે જાણે કે સેલિમના હૃદયની સ્થિતિ સંપૂર્ણ રીતે મળી ગઇ હતી.

બારી પાસે ઉભો રહીને સેલિમ જ્યારે ભયંકર ચિંતામાં મગ્ન હતો ત્યારે યાર લતીફ તેની પાસે આવી પહોંચી, અતિ માનથી કુરનશ બજાવી કહ્યું:—

"હજુરેઆલી! રાજા સાહેબ આવ્યા છે. તેઓ આપની આજ્ઞા સાંભળવા આતુરતાથી બેસી રહ્યા છે."

સેલિમે બારી પાસે ફરી એક આસન પર બેસીને યાર લતી-

અને કહ્યું:–" રાજા સાહેબને મ્હારી પાસે લઇ આવ. "

સેલિમે મનમાં ને મનમાં વિચાર્યું કે, મહારાજ બિરબલની રજા મેળવ્યા સિવાય જહાન્દારખાનની પેલા બન્ને કેદીઓને કેદમાં રાખી શકવાની તાકાત નથી. મહારાજ બિરબલ એક તરફથી જેવી રીતે તેના પિતાનો અંતરંગ બંધુ તેમજ વિશ્વાસુ નોકર હતો તેજ પ્રમાણે તેઓ સિંહાસનના ભવિષ્યના માલિક શાહજાદા સેલિમને પણ પુત્ર પ્રમાણે ચ્હાતા હતા. જે છુપો લાલ કાગળ સેલિમની પાસેથી પડી જવાથી તેને વ્યાકુળ બની જવું પડયું હતું તે પત્ર ચતુરાઇથી સિકન્દર પાસેથી મેળવવામાં યોગ્ય સાધનરૂપ મહારાજ બિરબલ હતો. તેથી નિરૂપાયે સેલિમે મહારાજ બિબરબલનીજ સહાયતા મેળવી કાર્યોદ્ધાર કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો.

૧૮

રંગમાં ભંગ.

મ્હડે નાંઇહમકે પોથે, અલિફ બે પે ન હમ સીખે !
ફકત યે ઈશ્કકી મકતબમે હમનામે સનમ સીખે]

જહાન્દારખાન મનમાંને મનમાં ઘણોજ આનંદ પામ્યો–કેમકે તે બન્ને કેદીઓને અનેક પ્રકારની મુશ્કેલી વેઠીને પણ કેદ પકડી શકયો. હવે અકબરશાહના ભયંકર કોપનો ભોગ પોતાને નહિ થવું પડે એ માટેજ તેનું મન આનંદાવેશથી મલકાઇ જતું હતું. શરતના સુનીલ આકાશમાં, જેવી રીતે વાદળાંઓ એકઠાં થઇ જઇને થોડા જ સમયમાં અદ્રશ્ય થઇ જાય તેવીજ સ્થિતિ જહાન્દારખાનના મનની હતી. તેણે મનમાં ને મનમાં વિચાર્યું:—" મહારાજ બિરબલથી જે કાર્ય ન થઇ શકયું તેજ કાર્ય હું કરી શકયો છું.

બિરબલ આગ્રા શહેરનો કર્તા હર્તા તેમજ વિધાતા હોવા છતાં તે જે બુદ્ધિબળ નથી દર્શાવી શક્યો તે હું દર્શાવી શક્યો છું. પ્રાણ જવાને બદલે આ સમયે હવે જરૂર મ્હારી પ્રતિષ્ઠા વધશે—મ્હને મ્હોટો હોદ્દો મળશે." આવા પ્રકારની સુખમય ચિંતાએ જહાન્દારખાનના ચિત્તને પ્રફુલ્લ બનાવી દીધું હતું.

તેના જીવનના આ સુખમય સમયે—તેની પાસે બેસીને અતુલનીય સુંદરી નશીબન બીબી સ્વામીના સુખની ભાગીદાર થઇ હતી. અત્યાર પૂર્વે તેણે પોતાના પતિને મૂર્ખ ધાર્યો હતો; પરંતુ હવે તેને એમ માલૂમ પડી આવ્યું કે, તેનો પતિ બેવકુફ નથી. નશીબનના સ્વામી થવાને જેટલી બુદ્ધિ જોઇએ તેટલી બુદ્ધિ જહાન્દારખાનમાં છે, આથી નશીબન બીબી ઘણી હર્ષઘેલી બની ગઇ !

નશીબને તે દિવસે ભુવનમોહિનીનો વેષ ધારણ કર્યો હતો. જે ઠેકાણે જે અલંકાર પહેરવાથી સુંદર દેખાય તે ઠેકાણે તે અલંકાર તેણે પહેર્યો હતો ! કાળા નાગના જેવો ચોટલો પીઠ પર છુટો ઝુલી રહ્યો હતો અને વાયુ સાથે ક્રીડા કરી રહ્યો હતો. તેણે વસ્ત્રો પણ ઘણાં કીંમતી પહેર્યાં હતાં.

હાથમાં બે સોનાનાં કંકણ હતાં. કપાળમાં ન્હાની સુંદર ટિપકી કરી હતી. ઓષ્ઠ પર તાંબુલરસ જણાતો હતો. મ્હોંપ્રેમ, સ્નેહ તેમજ સરળતા ભરેલું ભાસતું હતું.

પાસેજ એક કીંમતી પાત્રમાં શિરાજી ભરેલો હતો. પતિ પત્ની એક પછી એક શિરાજીપાત્રને પોતાના કંઠમાં ગટગટાવી દેતાં હતાં. નશીબનબીબી શિરાજીપાનથી અપૂર્વ આનંદિત થઇ પતિના મુખ તરફ જોઇ રહી ગણગણ કરતી ગાન ગાતી હતી.

જહાન્દારખાને નશીબનબીબીએ આપેલું ત્રિજું પાત્ર પોતા
કંઠમાં ગટગટાવી દઇ નશીબન તરફ ટગર ટગર જોઇને કહ્યું:-
" નશીબન ! તું કેવી સ્વરૂપવતી છે ! ત્હારા સ્વરૂપની તુલના થ
શકે તેમ નથી."

નશીબને કહ્યું:—" સ્વામિન્ ! જો તેમજ હોય તો એક વખ
મનમાં વિચારી જુઓ કે-જે ખુદાએ સુંદરી બનાવી છે-તે ખુ
જાતે કેવો સુંદર હશે ! "

જહાન્દારખાને કહ્યું—" નશીબનબીબી ! જ્યારે માણ
સંસારમાં મસ્ત બને છે ત્યારે તે ખુદાને ભૂલી જાય છે. એક સા
બે જાતની ગુલામી તે કરી શકતો નથી. સંસારની સુખપૂર્ણ સ્થિ
તિમાં ખુદાની કલ્પના ભાગ્યેજ કોઇના અંતરમાં આવે છે ! કે
મનુષ્ય શયતાન હોય તો કોઇ મનુષ્ય દેવતા જેવો હોય છે. શ
તાન લુચ્ચાઈ કરવામાં આનંદ માને છે ત્યારે દેવતુલ્ય મનુષ્ય ખુદા
બંદગી કરવામાંજ આનંદ માને છે. વળી કેટલાક મનુષ્યો સુંદરી
સ્મરણ-દર્શન આગળ સઘળું ભૂલી જાય છે. તેઓ સનમમાં
ખુદાનું દર્શન કરે છે તે પ્રમાણે નશીબન ! હું તને મ્હારી ખુ
સમજું છું-ખુદાની માફક રાત્રિ દિવસ ત્હારૂં સ્મરણ કર્યા કરૂં છું. વ
નશીબન ! તું કયાં નથી જાણતી કે દઃખ પડયા સિવાય ખુદા ય
આવતો નથી. જયારે દુઃખ પડશે ત્યારે હું ખુદાનું સ્મરણ કરીશ
તથા ખુદાની ઇચ્છા પણ જાણે કે એવી જ છે. કેમકે આપણા સ
શ્રેષ્ટ પ્રેમિક કવિવર હાફેજે કહ્યું છે કે, " સુખ ખુદાની કૃપા
પરિણામ છે. જ્યારે અનાવિલ સંસાર સુખમાં નિમગ્ન રહે ત્ય
તેને કદાપિ ઉત્તેજિત સ્વરે બોલાવીને વ્યાકુળ કરશો નહિ. "

નશીબને હસીને કહ્યું:—" સ્વામિન્ ! તમે સંકટમાંથી બચ

ગયા છો—મોતના ભયંકર પંજામાંથી મુક્ત થયા છો તેથી હું શું કાંઇ અસુખી છું ? ખુદાએ આ હતભાગિનીની બંદગીથીજ તમારી તરફ ઉંચુ મ્હોં કરીને જોયું છે. હમણાં તમારૂં ચિત્ત અસ્થિર બની ગયું છે. તમે વિલાસ–વાસનાથી વિવેકને ગુમાવી બેઠા છો. ખરેખર, આ સમયે મ્હેં આ પ્રસંગ ઉંચકીને અન્યાય કર્યો છે !"

જહાન્દારખાને નશીબનને પોતાની છાતી સરસી ચાંપી, તથા તેના લાલચોળ ઓષ્ઠાધર પર ચુંબન કર્યું.

નશીબન સ્વામીના આવા અનન્ય અત્યાચારમાંથી આત્મરક્ષણ કરવાને માટે પતિના કોમળ આલિંગનમાંથી મુક્ત થઇ ઉઠી ઉભી થઈ. બનાવટી ક્રોધ દર્શાવતાં તેણે કહ્યું:–" આ શું કરો છો ? તમારી બુદ્ધિ હવામાં ઉડી ગઇ છે કે શું ?"

જહાન્દારખાનઃ—હા, કાંઇક એમજ છે. ત્હારૂં આવું રૂપ જોતાં આવી પકવ વયે બુદ્ધિશાળી શહેનશાહની બુદ્ધિ પણ હવામાં ઉડી જાય તો હું શા હિસાબમાં ? નશીબન ! તું કેટલી બધી સુંદર છે ! હું કેટલો બધો ભાગ્યશાળી છું કે તને મ્હારી પત્ની તરીકે મેળવી શક્યો છું ! ત્હારા જેવી સુંદરીના સહવાસમાં મ્હારા દિવસો પસાર થાય છે તેથી હું કેટલો બધો સુખી છું ! હું હજારો નિરાશામાં–દારૂણ દુઃખમાં હોઉં છું તો પણ ત્હારૂં પ્રફુલ્લ વદન જોતાં હું કેવો આનંદઘેલો બની જાઉં છું ! નશીબન ! ખુદાની આ સૌંદર્યમયી દુનિયામાં તું સુંદરતાના અતુલનીય નમુના સ્વરૂપ છે !"

અમને લાગે છે કે, પ્રિયકર અને પ્રિયાના પ્રેમથી ઉત્પન્ન થતા સુવિમલ પ્રેમતરંગો—ઇશ્વરનો અભિશાપ છે. કારણ કે આ સંસારક્ષેત્રમાં આપણે વારંવાર જોઇએ છીએ કે, જ્યાં પ્રેમિક પ્રેમિકાના અગર તો પ્રેમલુબ્ધ દંપતીના પ્રાણમાં, પ્રબળ આનંદ–તરંગો,

પલકમાં આત્મભાન ભૂલી જવાનો ભાવ, તથા મિલનમાં સ્વર્ગ-સુખ હોય છે ત્યાં ગમે તે એક પ્રકારની અડચણુ નડે છે ને નડે છેજ.

આનંદમાં, પ્રમોદોત્સવમાં, પ્રેમની ઉત્તેજનાથી—નીશો કેટલો આગળ વધી ગયો છે તે જહાન્દારખાન કે નશીબન સમજી શક્યાં નહિ. એકાએક ત્રીજા પ્રહરની નહબત વાગી ઉઠી. જડ જગત્ અને શાન્ત પ્રકૃતિ એ સમયે નિદ્રાના મોહમાં સમાચ્છન્ન હતાં; તો પણુ જે સઘળા નાગરિકો નિદ્રાને આધીન થયા નહોતા તેઓ આવી ગંભીર રાત્રે બિહાગનો ગુરૂ ગંભીર કરૂણાપૂર્ણ—ઝંકાર સાંભળીને અપાર્થિવ આનંદનો ઉપભોગ કરવા લાગ્યા.

બરાબર આ સમયે એક પહેરગીરે આવી પહોંચ્યો.

ખાનસાહેબના શયનાલયની બ્હાર એક ખોજો રાત્રિને સમયે સૂઇ રહેતો હતો. આ ખોજો ઘણાં વર્ષથી જહાન્દારખાનને ત્યાં નોકર તરીકે રહેતો હતો—તેથી તે ઘણો વિશ્વાસુ હતો. તેનું નામ જબરદસ્તખાન હતું.

જે કદાપિ બનતું નથી - જે બની શકે એવી બિલકુલ સંભાવના હોતી નથી, એવા પ્રકારમાં આંખો ચોળતાં ચોળતાં બારણુા ઉઘાડયાં—જબરદસ્તખાન જયાં સૂઇ રહેતો હતો ત્યાં આખી રાત્રિ સુધી દીવો બળ્યા કરતો તેથી તેને તે દિવસે દીવો સળગાવવાની કડાકુટ કરવી પડી નહિ.

જબરદસ્તખાને જોયું કે, બંગલાની બ્હાર પહેરો ભરનારા પહેરગીરે તેને જગાડયો હતો, જબરદસ્ત તેના નામ પ્રમાણેજ બળવાન્ હતો તેથી તેણે ઉઠી ક્રોધે ભરાઇને કહ્યું:—" શયતાન ! તું જહન્નમમાં જા ! જીન પરી તને આખોને આખો ખાઇ જાઓ ! ત્હેં અત્યારે મ્હને શા માટે ઉઠાડયો ? "

પહેરગીરે કહ્યું:—" ભાઇ ! મ્હારો તિરસ્કાર કરવો હોય તો પછી કરજે, મ્હારે પણ નિરૂપાયે કાચી ઉંઘમાંથી જાગ્રત થવુ પડયું છે. મ્હને લાગે છે કે, કોઇ નવું સંકટ આવ્યું છે!"

જબરદસ્તખાને કહ્યું:—" સંકટ! શું સંકટ છે ?"

પહેરગીરઃ—જુઓ, શાન્તિથી સાંભળો—મ્હને લાગે છે કે, આપણા માલિકના શિરપર મહા ભયંકર સકટ આવ્યું છે.

જબરદસ્તખાનઃ—નહિ—નહિ—એ માની શકાય નહિ. આપણા માલિક ખાનસાહેબ આ આગ્રા નગરીના મુખ્ય કોટવાલ છે. તેમને શિરે ભયંકર સંકટ આવેજ નહિ !

પહેરગીરઃ—ભાઇ ! ન્હાના મ્હોટા સર્વે મનુષ્યોની ઉપર આ ભાગ્યાનુંસાર સંકટ આવ્યા સિવાય રહેતું નથી.

જબરદસ્તઃ—હવે એ બધું ડહાપણ જવા દઇને શું બન્યું છે તે જલદીથી કહે.

પહેરગીરઃ—અત્યારે બે બાદશાહી સ્વારો બહાર આવીને રાહ જોતા ઉભા રહ્યા છે.

જબરદસ્તખાનઃ—તું શું કહે છે! આટલી રાત્રે!! અત્યારે રાત્રિના બે વાગે તેઓ શા માટે આવ્યા છે!

પહેરગીરઃ—શા માટે આવ્યા છે તે હું જાણુતો નથી. તેમણે આ પત્ર મ્હારા હાથમાં આપીને કહ્યું—" ઘણો જરૂરી કાગળ છે— હમણાં ને હમણાં ખાનસાહેબને જઇને આપ."

આ પ્રમાણે કહીને પહેરગીરે પોતાના ફેંટામાંથી એક લાલ રંગનો પત્ર બહાર કાઢી જબરદસ્તખાનના હાથમાં આપ્યો. જબરદસ્તખાને કાગળને ચારે તરફથી જોયો. તેણે જોયું કે, તેના પર

બાદશાહી મહોર હતી! તેથી તે તરતજ પત્ર લઇને જહાનદારખાન પાસે ગયો.

નશીબનબીબી અને ખાનસાહેબ એ સમયે સુઇ રહેવાની તૈયારીમાં હતાં. નશીબન શિરાજીની સ્ફુર્તિથી અધીર થઇ જઇને ગાતી હતી કે,

"ક્યાં ગયે મેરે પ્યારે!
મન ચોરા રસિયા અમારા રે?"

આ સમયે ખોજા જબરદસ્તખાને બહારથી દોરી ખેંચી. તરતજ શયનાલયમાં એક ઘંટ વાગ્યો. ઘંટનો અવાજ સાંભળી નશીબનબીબીએ પૂછ્યું:—"ખાનસાહેબ! શું બન્યું હશે? અત્યારે એકાએક ઘંટ કેમ વાગ્યો? ઘંટ વગાડવાનો અધિકાર જબરદસ્તખાન સિવાય બીજા કોઇને નથી. આ પ્રકાર હું બરાબર સમજી શકતી નથી. આપણા આવા અપાર આનંદના રંગરાગનો ભંગ થયો જાઓ જોઇએ—શું બન્યું તે જુઓ."

જહાન્દારખાને કહ્યું:—"નશીબન! આજકાલ શાન્તિ આપણાથી દુર નાસતી ફરે છે. તું હમણાં પાસેની ઓરડીમાં ચાલી જા. હું તને થોડા સમયમાંજ સઘળી હકીકત જણાવું છું."

નશીબન ચંચળ વીજળીની માફક બીજી ઓરડીમાં ચાલી ગઇ. ખાનસાહેબે શયનાલયનાં બારણા ઉઘાડયાં. શયનાલયમાં પણ દીવો સળગતો હતો. જહાન્દારખાને બારણાં ઉઘાડીને જોયું તો તેમનો વિશ્વાસુ ગુલામ જબરદસ્તખાન પોતાના હાથમાં એક લાલ કાગળ ઝાલીને બારણાં પાસે ઉભો રહ્યો હતો.

જબરદસ્તખાને માલિકને જોતાંજ એક લાંબી સલામ ભરી કહ્યું—"ખુદા આપને સલામત રાખે."

જહાન્દારખાને ઉત્કંઠિત સ્વરે કહ્યું—" જબરદસ્ત ! શું બન્યું છે ! "

જબરદસ્તખાનઃ—ઘણો ગંભીર પ્રકાર જણાય છે. એમ ન હોત તો આ ગુલામનો પણ ગુલામ અત્યારે આપની સુખનિદ્રામાં ખલેલ પહોંચાડત નહિ. બાદશાહના બે સ્વાર આવ્યા છે. તેમણે બંગલાની બહાર પહેરો ભરનાર પહેરેગીર માર્ફત આ પત્ર આપને પહોંચાડયો છે, તથા કહ્યું—"પત્ર ઘણો જરૂરી છે. "

જહાન્દારખાને કંપતા હાથે, ચિંતાતુર હૃદયે એ લાલ રંગનો પત્ર ઉઘાડીને વાંચ્યો. પત્ર વાંચતાંની સાથેજ જાણે કે એક પ્રકારની ઉત્તેજનાએ તેના મુખ પર દેખાવ દીધો. તેણે જબરદસ્તખાનને કહ્યું—"તું ઘોડેસ્વારોને હમણાં થોડા સમય સુધી આપણા બંગલામાં વિશ્રામ લેવાનું કહે, તથા મ્હારા ઘોડાના રક્ષકને ઘોડો તૈયાર કરવાનું કહે, સિપાહીઓને કહેજે કે, તમે થોડો સમય વિશ્રામ લ્યો એટલામાં હું આવું છું."

જબરદસ્તખાન ચાલ્યો ગયો કે, તરતજ નશીબનબીબી પતિ પાસે આવી પહોંચી. તેણે આવતાંની સાથેજ પૂછ્યું:—" શું છે ખાનસાહેબ ? "

જહાન્દારખાને ગંભીર મુખે કહ્યું—"શું બન્યું છે તે હું પણ બરાબર સમજી શકતો નથી. અત્યાર ને અત્યાને મ્હને મહારાજ બીરબલે શાહજાદા સેલિમના આરામમંજીલમાં હાજર થવાનું જણાવ્યું છે—એ ઉપરથી કાંઇ સાધારણ પ્રકાર બન્યો હોય એમ ધારી શકાતું નથી. "

નશીબને કહ્યું—" ત્યારે શું કરશો ? હમણાંજ તમારે જવું પડશે કેમ ? "

જહાન્દારખાને કંઈક ઉત્તેજિત સ્વરે કહ્યું—" જરૂર જવુંજ જોઈએ, બાદશાહ તેમજ શાહજાદામાં કાંઇ વિશેષ તફાવત નથી; વળી શાહજાદા સેલિમજ હિંદુસ્થાનના ભાવી શહેનશાહ છે. "

જહાન્દારખાને થોડા સમય સુધી કાંઇ વિચાર કર્યા કર્યો. પછીથી સહાસ્ય મુખે કહ્યું—"બાદશાહ પાસે જતાં મ્હને જેટલો ભય લાગે છે તેટલો શાહજાદા પાસે જતાં લાગતો નથી. નશીબન ! તું નિશ્ચિંત જીવે સુઇ જા. શાહજાદા તરફથી આવું રાત્રિનું આમંત્રણ આ પહેલવહેલું નથી. તું ત્હારે બેફિકરથી સૂઇ જા. હું બનશે તો હમણાંજ પાછો આવી પહોંચીશ. "

આ પ્રમાણે કહીને જહાન્દારખાન વસ્ત્ર પહેરી બહાર નીકળ્યો એ પહેરેગીરોએ તેને સલામ કરી. પછી ત્રણે જણા ઘોડેસ્વાર થઇ ઉપડી ગયા.

જહાન્દારખાનના મનમાં વિવિધ પ્રકારના સંદેહ થવા લાગ્યા. તે વિચારતો હતો કે—"સુલતાન સેલિમે આટલા દિવસ પછી એકાએક મ્હને આવી ભીષણ રાત્રિને સમયે કેમ બોલાવ્યો છે ? ત્યારે આ ખુની મામલાનું રહસ્ય હજી સુધી અમે જાહિર કરી શક્યા નથી તેથી બાદશાહે પોતાની દંડાજ્ઞા સંબંધી બીજો કોઇ નવો હુકમ કાઢ્યો છે કે શું ! પરંતુ એમ બનવું અશક્ય છે. હું તો મહારાજ બિરબલથી ઉતરતા દરજ્જાનો નોકર છું. જો અમારી દંડાજ્ઞામાં બાદશાહ નામવરે કાંઇ ફેરફાર કર્યો હોય તો તરતજ તે મહારાજ બિરબલના જાણવામાં આવે. વળી જો દંડાજ્ઞા થઇ ચુકી હોત તો આ ઘોડેસ્વારો પોતાની સાથે હાથ કડી પણ લેતાજ આવ્યા હોત.

"ના ના—હું બધા ઉંધાજ વિચારો કર્યા કરૂં છું. કાલે રાત્રે મહારાજ બિરબલે બાદશાહની આજ્ઞાથી છુપી રીતે આગ્રા નગરીનો ત્યાગ કર્યો છે—આ હકીકત એક વિશ્વાસુ માણસ માર્ફત મ્હારા સાંભળવામાં આવી છે. તેમણે શા માટે છુપી રીતે આગ્રા નગરીનો ત્યાગ કર્યો હશે? ત્યારે શું તેમણે આ ખુની મામલાનું કાંઇ રહસ્ય જાણી તે સંબંધી મ્હારી સલ્લાહ લેવા માટે મ્હને બોલાવ્યો હશે?

"બાદશાહ બીમાર છે. તે દિવસે વૈદ્યરાજ—હકીમની—સાથે મુલાકાત થઇ હતી. તેમણે કહ્યું હતું કે, બાદશાહ એટલા બધા દુર્બળ છે કે હજી પણ પંદર દિવસ સુધી તેઓ "ઝરૂખા" માં દર્શન આપી શકશે નહિ. અને જો એમજ છે તો પછી આમખાસમાં તો તેમનાં દર્શન થવાને ઘણોજ વખત લાગશે. આમ હોવાથી સઘળાં રાજકાર્યો તેમણે શાહજાદા સેલિમને સોંપ્યા હોય એ પણ બનવા જેવુંજ છે. તેથીજ કદાચ શાહજાદાએ મ્હને બોલાવ્યો હશે."

ચિંતાતુર ચિત્તે આ સઘળી હકીકત વિચારતાં વિચારતાં જહાન્દારખાન પોતાના થાણા આગળ જઇ પહોંચ્યો, તથા એક પહેરેગીરને બોલાવી ધીમેથી તેને કહ્યું:—"જે બે કેદીઓ તમારી હાજતમાં છે તેમની પર પુરતી દેખરેખ રાખજો."

પહેરેગીરે એક લાંબી સલામ ભરી કહ્યું:—જનાબ! એ માટે આપ બિલકુલ બેફિકર રહો."

"બહુત ખુબ." કહીને જહાન્દારખાન પોતાની સાથેના બે ઘોડેસ્વારો સાથે આરામ-મંઝીલ તરફ ઉપડી ગયો.

૧૯.

કેદખાનામાંથી છુટકારો,

વાંચકવર્ગ ! ચાલો આપણે એક વખત જહાન્દારખાનનો ત્યાગ કરીને આ વિશાળ રહસ્યમય આગ્રા શહેરના મુખ્ય થાણા નીચે આવેલા કારાગ્રહમાં એક વખત પ્રવેશ કરીએ. ત્યાં વળી એક નવીન અદ્દભુત પ્રકાર બને છે તે જોઇ આવીએ.

પૂર્વે અમે જે કારાગારની વાત કહી ગયા છીએ તે કારાગ્રહ કારાગ્રહ નહોતું. જો કે ત્યાં પહેરાનો પુરતો બંદોબસ્ત હતો તો પણ મોગલોના બંગલાઓ નીચે આવેલાં ભયંકર કારાગ્રહ જેવું એ નહોતું. વળી આ થાણામાં આવેલા કેદખાનામાંથી કેદી સહલાઇથી નહાસી છુટે તેમ નહતું.

જોતજોતામાં ત્રણ દિવસો પસાર થઇ ગયા. લોકોમાં એવી અફવા ચાલતી હતી કે, સમ્રાટની આજ્ઞાથી મહારાજ બિરબલ કોઇ જરૂરી કામને માટે ફતેહપુરસિક્રી ગયા છે. તેઓ રાજધાનીમાં ક્યારે પાછા આવશે એ કાંઇ નક્કી નહતું. બીજી તરફ શહેનશાહની તબિયત પણ સારી નહતી. વળી જહાન્દારખાનમાં એટલું બધું સાહસ નહોતું કે, તે બારોબાર શહેનશાહ પાસે જઇને પોતે પકડેલા બન્ને કેદીઓ સંબંધીના સમાચાર કહી શકે. તેથી કરીને જહાન્દારખાને મહારાજ બિરબલ પાછા આવે ત્યાં સુધી બંને કેદીઓને સખ્ત પહેરા નીચે કેદ રાખવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો.

જહાન્દારખાન બંને વખત જઇને કેદીઓને જોઇ આવતો હતો તેણે બંને કેદીઓને બરાબર ઓળખી લીધા હતા. જહાનદારખાને કેદીઓ સાથેની વાતચીતમાં ઘણી ભદ્રતા તેમજ નમ્રતા બતાવી હતી

તો પણ તે કેદીઓને મુખે ખુની મામલા સંબંધનું કાંઇ પણ રહસ્ય જાણી શકયો નહોતો. તેમને બંનેને ઘણો ભય દર્શાવવામાં આવતાં પણ તેમણે કશી હકીકત જણાવી નહોતી. તેમને જ્યારે આઠ દશ પ્રશ્ન પુછવામાં આવતા ત્યારે એક ઉત્તર મળતો હતો, જે ઉત્તર મળતો તે ઉત્તર સંતોષજનક તો નહિ જ. અકબરશાહની રાજ્યવ્યવસ્થાનો સનાતમ નિયમ એવો હતો કે, ગુન્હેગારે સંપુર્ણ રીતે ગુન્હો કર્યો છે એમ માલુમ પડે નહિ ત્યાં સુધી કોઇ પણ સરકારી નોકરે તેને બિલકુલ સતાવવો નહિ, વળી તે સાથે એવો પણ નિયમ હતો કે, ખરો ગુન્હેગાર પ્રથમ પોતાનો ગુન્હો છુંપાવે—અગર તો જાણી જોઇને તપાસના કામમાં અડચણ ઉભી કરે તો તેને ભયંકર શિક્ષા થશે. સઘળા ગુન્હેગારો આ હકીકત જાણતા હતા—આથી ઘણા ગુન્હેગારો પ્રથમથીજ સત્ય હકીકત જાહિર કરી દેતા હતા. પ્રાણ જવાના ભયથી તેઓ ખરી હકીકત છુંપાવવાનું સાહસ કરી શકતા નહિ. સાધારણ ગુન્હાઓનો ન્યાય શહેનશાહ જાહેર દરબારમાંજ કરતા હતા.

મહારાજ બિરબલની ગેરહાજરી હતી. શહેનશાહ બિમાર હતા. તેથી જહાનદારખાન બંને કેદીઓને કેદ કરીનેજ નિશ્ચિંત થયો. હમેશાં પ્રભાતકાળે અને રાત્રિના પ્રથમ પ્રહરમાં જહાનદારખાન જાતે કેદીઓ પાસે જઇ આવતો હતો તથા કેદીઓને શાંતિમાં દિવસો ગુજારતા જોઇને તે ઘણો નિશ્ચિંત થયો હતો.

રાત્રિનો ત્રીજો પ્રહર હમણાંજ ચાલુ થયો હતો. થાણામાંથી પહેરેગીરોની એક ટુંકડી હમણાંજ પહેરા ઉપર ચાલી ગઇ હતી. જેઓ પહેરા પરથી પાછા ફર્યા હતા તેઓ થાકી ગયા હતા, તેથી તેઓ આંખો મીંચી પથારીમાં પડયા હતા. તેમનું રહેવાનું ઠેકાણું

થાણા આગળથી ઘણે દુર હતું. માત્ર બે પહેરેગીરો થાણા પાસે પહેરો ભરતા હતા. નીચે ઉતરવાના દ્વાર પાસે એક પહેરેગીર પહેરો ભરતો હતો. આટલો બંદોબસ્તજ પુરતો હતો, કેમ કે પહેરેગીરો સમજતા હતા કે, વાઘની ગુફામાંથી પલાયન કરી જવાની શક્તિ અને સાહસ ઘણા થોડા લોકોમાંજ હોય છે.

પાઠક ! આપણે એક વખત થાણામાંના કેદખાનામાં—કારાગ્રહમાં પ્રવેશ કરીએ. એ બંને કેદીઓ આ ભયંકર રાતે શી વાતચીત કરે છે તે આપણે સાંભળીએ. એ મોગલોનું કેદખાનુ છે તેથી આપણે ભયભીત થવાનું કાંઇ કારણ નથી. અંધકારની ગતિ હમેશાં વાયુના જેવી હોય છે—એ ગતિને કોઇ અટકાવી શકતું નથી- તમે સ્વચ્છંદે અમારી સાથે આવી શકશો.

એક ન્હાની પત્થરની ઓરડીમાં ઇસ્કાન્દાર ચિંતાતુર ચિત્તે એક પલંગમાં બેઠો હતો. થોડે દુર બીજા એક ખાટલામાં સિકન્દરખાન સુતો સુતો આંખો મીંચી દઇને કંઇ વિચાર્યા કરતો હતો.

ઇસ્કાન્દારે કહ્યું—" ભાઇ ! હજી કેટલા દિવસ સુધી આ ભયંકર કેદખાનામાં રહેવું પડશે ? ઉપર જવાના ખુલ્લા માર્ગ તરફથી જે નજીવું અજવાળું આવે છે તે ઉપરથીજ સુર્યોદય થયો છે યા તો દિવસ છે એટલું જાણી શકાય છે. જ્યારે એ નજીવું અજવાળું બંધ થઇ જાય છે એટલે રાત્રિ થઇ છે એમ જાણી શકાય છે. અંધકારમયી રાત્રે તો કંઇ સમજી શકાતું નથી. આપણને આવી રીતે કેદ કરી રાખવાથી તેમનો શો ઉદેશ સિદ્ધ થશે તે હું સમજી શકતો નથી. આપણા છુટકારાનો એકે ઉપાય નથી કે શું ! "

ઇસ્કાન્દાર:—ભવિષ્યમાં જે ભયંકર દુર્દશા થવાની છે તેનું દર્શન હું અત્યારથીજ કરી શકું છું ! પરંતુ વિના અપરાધે—

સિકન્દરઃ—વિના અપરાધે! તું એમ ન બોલ. બાદશાહ કદાચ સાક્ષીઓના અભાવને લીધે ત્હારો ગુન્હો માફ કરી શકે, પરંતુ હું ત્હારો જીવજાન દોસ્ત છું છતાં તહારા ગુન્હાને માફ કરી શકતો નથી.

ઇસ્કાન્દારઃ—દોસ્ત! હું કબુલ કરૂં છું કે મ્હેં મહા ભયંકર ગુન્હો કર્યો છે, પરંતુ સેલિમાના ખુન માટે હું એકલોજ ગુનેહગાર છું કે શું? જેને લીધે આ ગુન્હો થયો છે તે પોતાના મ્હોટા અખિકાદને લીધે ન્યાયના પંઝામાંથી બચી જશે કે શું? ખુદાના ન્યાય આગળ અમીર અને ફકીર બને સમાન છે.

સિકન્દરઃ—મ્હારી પણ એવીજ માન્યતા છે; પરંતુ ખુદાનો ન્યાય મ્રત્યુલોકમાં ભાગ્યેજ ચાલી શકે છે, જે દુનિયાનો બાદશાહ હોય છે તેજ દુનિયાનો ન્યાયકર્તા ગણાય છે. તું જેની વાત કરે છે તેના ઉપર ગુન્હો સાબિત કરવાની ત્હારામાં શી તાકાત છે? એમ ધાર કે કદાચ તું તેના પર ગુન્હો મુકવાનો યત્ન કરે તો પણ ખરૂં કોણ માનશે? વળી તેનો ગુન્હો સાબિત કરવા જેવું એક પણ પ્રમાણ તારી પાસે છે કે? અરેરે! ઓ હતભાગ્ય! હજી પણ તું તહારી સ્થિતિ સમજી શકતો નથી? એક લાવણ્યમયી લલનાનું ખુન કરવાનો ગુનો ત્હારા શિર પર છે. તે ઉપરાંત એક મુસલમાન જે કરી શકે નહિ—એક મનુષ્ય જે કરી શકે નહિ—જેનામાં થોડું ગણું પણ મનુષ્યત્વ છે તે જે કરી શકે નહિ—તે ત્હેં કર્યું છે.

આ તિરસ્કાર ભરેલાં વચનો સાંભળી ઇસ્કાન્દારે શાંત ભાવ ધારણ કર્યો. ત્યાર પછી થોડા સમય સુધી કાંઇ વિચાર કરીને તેણે કહ્યું:—"ભાઇ! તું મ્હારા મનની વાત સાંભળીશ કે? અંતરની ઇચ્છા જાણીશ કે? મ્હને મ્હારી પોતાની બિલકુલ ચિંતા નથી.

મ્હને માત્ર ત્હારીજ ચીંતા થયા કરે છે. સેલિમા ! મારી જીવન મોહિની હેલિમા તો હવે આ દુનિયામાંથી હમેશાને માટે અદ્રશ્ય થઈ ગઇ છે—આ જીવનમાં હું હવે તેનું દર્શન કરી શકનાર નથી. પશ્ચાતાપના ભયંકર અગ્નિમાં મારા પાપનું પ્રાયશ્ચિત થશે, પરંતુ ભાઈ! મ્હને માત્ર ત્હારીજ ચીંતા થયા કરે છે. મ્હને તારા જેવા જીગજાન દોસ્તનીજ ફીકર થયા કરે છે. ભાઇ! આ ખુની મામલામાં તારો બીલકુલ દોષ નથી. ત્હેં કોઈ પણ પ્રકારનું પાપ કર્યું નથી તો પછી ત્હારે આવું દુઃખ શા માટે ભોગવવું જોઇએ ? ખુદા ! તમે મારો જીવ લ્યો. મને ગમે તો તમે મહા દુઃખના સાગરમાં ડુબાવી દ્યો—પરંતુ તમે મારા નિરપરાધી દોસ્તનું રક્ષણ કરો. ખુદા! તમે જો સત્ય હો, જો કદાચ આ આસમાનની ઉપર તમારૂં રાજ્ય હોય, જો પાપી અને પુણ્યવાન—સૌ કોઇ તમારા બાળકો હોય તો તમે મારો નાશ કરો અને મારા બંધુનું રક્ષણ કરો. ”

આ પ્રમાણે બોલીને ઇસ્કાન્દાર પોતાના બંને હાથથી પોતાનું મ્હોં ઢાંકી દઇને એક બાળકની માફક રડવા લાગ્યો.

સિકન્દર આ દયાજનક દેખાવ જોઇ શક્યો નહિ. તેણે પલંગ પરથી ઉઠીને મિત્ર પાસે જઇ મિત્રની આંખોમાંનાં આંસુ સાફ કરી નાખ્યાં. પ્રેમિક પુરૂષ જે પ્રમાણે પોતાની પ્રણયિનીને પોતાની પાસે ખેંચી લઇ તેને આલિંગનમાં બાંધી લે, તેવી રીતે સિકન્દરે પણ ઇસ્કાન્દાને સ્નેહાલિંગનમાં બાંધી લીધો અને કહ્યું:—“ભાઇ! ત્હેં જે કહ્યું છે તે બરાબર છે! હું મુર્ખ છું. ત્હારા અંતરની વાત અત્યાર સુધી હું બરાબર જાણી શકતો નહોતો. ખરેખર, આ દુનિયામાં માત્ર એક ખુદાજ શ્રેષ્ઠ છે ! તેમના મહિમાનો પાર નથી—”

આ સમયે એકાએક એ કેદખાનાની ઓરડી પાસે એક છાયા મૂર્તિ આવીને ઉભી રહી! એ ન્હાની પત્થરની ઓરડીમાં એક દીવો સળગતો હતો ખરો, પરંતુ કેદખાનામાં જેવો દીવો હોય તેવોજ તે દીવો હતો. દીવાનો પ્રકાશ ઝાંખો હતો.

. એ છાયામૂર્તિએ ઓરડીનાં બારણાં પાસે આવીને અસ્પષ્ટ સ્વરે કહ્યું;—"ખરેખર, આ દુનિયામાં ખુદાજ મોટા છે. તેઓ જે ધારે તે જરૂર કરી શકે છે."

બન્ને કેદીઓએ આ વચનો સાંભળી અતિ આશ્ચર્ય પામીને ઓરડીનાં બારણાં તરફ નજર કરી. આવનારે કાંઇક આગ્રહ તેમજ ઉત્તેજનામય અવાજે કહ્યું—"ચુપ! ચુપ! ધીમેથી બોલો, તમારે મુક્તિ જોઇએ છીએ?"

ઇસ્કાન્દારે આવેશ ભર્યા અવાજે કહ્યું—"જોઇએ છીએ—જોઈએ છીએ. મારે પોતાને માટે નહિ પરંતુ મારા જીગરજાન દોસ્તને માટે મુક્તિ જોઇએ છીએ, મ્હને છુટો નહિ કરો તો કાંઈ ફીકર નથી, પરંતુ દયા કરીને આ મારા મિત્રને છુટો કરો,"

જે છાયામુર્તિ એ ઓરડામાં આવી હતી તેને એક કાળા ઝભ્ભામાં પોતાનું સઘળું શરીર છુપાવી દીધું હતું. જો કે તેનો કંઠ સ્વર ઘણો કોમળ હતો, પરંતું એ અવાજ પુરૂષનો હતો કે સ્ત્રી જાતિનો હતો તે સમજી શકાતું નહોતું. એ અવાજને જાણે કે તે ઓળખતો હતો—પરંતુ એ અવાજ આ ઠેકાણા સુધી આવી શકે એમ નહોતું. મોગલ શહેનશાહના થાણામાં આવેલા ગુપ્ત કેદખાના સુધી એ અવાજ આવી પહોંચવો સર્વથા અસંભવિત હતો.

. ઈસ્કાન્દારે ફરીથી આવેગપૂર્ણ સ્વરે કહ્યું—"કોણ છો તમે? તમે મારા દોસ્તને બચાવો. ખુદા તમારૂં કલ્યાણ કરશે.

છાયામુર્તિએ કહ્યું—"હું ગમે તે હાઉં તેની પંચાત કરવા કરતાં અત્યારે તમારો છુટકારો કરવાનું કામ ઘણુંજ જરૂરનું નથી કે ?"

ઇસ્કાન્દારે કહ્યું—"તમારૂં કહેવું ખરૂં છે. અમે અમારો છુટકારો ઇચ્છીએ છીએ. હવે અમે આ ભયંકર કેદખાનાનું અસાધારણ દુઃખ સહન કરી શકતા નથી."

એ છાયામુર્તિએ કહ્યું—"મ્હેં તમારો છુટકારો કરવા માટે ઘણી સાહસિકતા કરી છે—તમે નિશ્ચિંત રહો. હું હમણાં ને હમણાંજ તમને બંનેને છુટા કરીશ. પરંતું તમારે મ્હારો એક કરાર માનવો પડશે."

ઇસ્કાન્દારે કહ્યું—"તમારો એ કરાર શો છે તે કહો."

છાયામુર્તિએ ઉત્તર આપ્યો—"મારો કરાર એ જ છે કે, તમારે કાંઈ પણ બોલ્યા ચાલ્યા સિવાય હું જ્યાં લઇ જાઉં ત્યાં આવવું."

ઇસ્કાનદારઃ—તેમ કરવાને અમને કોઇ પણ જાતની હરકત નથી."

છાયામુર્તિએ આ ઉત્તર સાંભળી પ્રસન્ન થઇને કહ્યું—"તમે એ માટે ખુદાના કસમ ખાઓ."

ઇસ્કાનદાર બોલી ઉઠયો;—હું ખુદાના કસમ ખાઇને કહું છું કે તમે પિશાચ હશો, શયતાન હશો, રાક્ષસ હશો અગર તો ગમે તે હશો તો પણ અમે કંઇ પણ બોલ્યા કે પુછ્યા સિવાય તમારી સાથે આવીશું. મ્હારા જીવજાન દોસ્તના રક્ષણને માટે—બચાવને માટે તમે કહો તે પ્રમાણે વર્તવાને હું તૈયાર છું. તમે અમને નરકમાં લઈ જશો તો ત્યાં આવવાને પણ અમે તૈયાર છીએ.

એ અજાણી છાયામુર્તિએ કહ્યું—"ત્યારે હું આ ઓરડીનાં બારણાં ખુલ્લાં રાખું છું—તમે મ્હારી સાથે આવો. જ્યાં સુધી આપણે અહિંથી નાસી છુટીને કોઇ નિર્ભય સ્થાને જઇ નહિ પહોંચીએ ત્યાં સુધી તમે શાન્તિથી મારી પાછળ આવજો."

ઇસ્કાન્દાર અને સિકન્દર સાથેજ બોલી ઉઠયા—"ભલે ચાલો —અમને હમણાં ને હમણાંજ તમારી સાથે બહાર લઇ ચાલો."

પછીથી છાયામુર્તિની પાછળ પાછળ ઇસ્કાન્દાર અને સિકન્દર ઓરડીની બહાર નીકળી પડયા. બહાર જઇને તેઓ અસ્પષ્ટ સ્વરે બોલી ઉઠયા—"ખુદા! ખુદા! તમારી લીલા ન્યારી છે! તમારા મહિમાનો પાર નથી."

ત્રણે જણાં ધીમેથી ઓરડીની બહાર નીકળી અતિ સાવધાનતાથી એક ચોકમાંથી પસાર થઇને થાણાની હદ બહાર જવા માટે પગથિયાં ઉતરવા લાગ્યાં.

પગથીયાં ઉતરી તેઓ આગળ ચાલતાં ચાલતાં મુખ્ય રાજ્યમાર્ગ પર જઇ પહોંચ્યાં. રાત્રિનો ત્રિજો પ્રહર હતો. આકાશમાં અસંખ્ય તારાઓ પ્રકાશી રહ્યા હતા. એ દિવસે શુક્લપક્ષની તૃતીયા હતી. પરંતુ અંધકાર વિશેષ પ્રમાણમાં નહોતો. પ્રકૃતિ સુંદરીએ ચંદ્રદેવના વિરહથી કાળાં વસ્ત્રો પહેરેલાં હતાં, તોપણ તારાઓના પ્રકાશથી એ કાળાં વસ્ત્રો વિશેષ ભયંકર ભાસતાં નહોતાં.

જે ત્રણ જણાં આ સમયે શાંત તેમજ એકાંત રાજમાર્ગ પર થઇને ચુપકીદીથી આગળ ચાલ્યાં જતાં હતાં તેઓ સર્વે ચિંતાતુર જણાતાં હતાં. અડધા કલાક સુધી માર્ગ કાપ્યા પછી —આગ્રા શહેરની બહાર પણે દૂર એક બે મજલાના મકાન આગળ જઇ પહોંચ્યા પછી—એ અજાણી વ્યક્તિ ઉભી રહી તથા તેણે

એ મકાનના પ્રવેશદ્વાર પાસે જઇને સંકેતસુચક અવાજ કર્યો. વિના વિલંબે દ્વાર ઉઘડયાં, એ અજાણી વ્યકિતએ ઇસ્કાન્દાર અને સિકન્દર સાથે એ મકાનમાં પ્રવેશ કર્યો કે તરતજ પાછાં બારણાં બંધ થઈ ગયાં.

૨૦.

પાપનો પશ્ચાતાપ.

તેઓ જે મકાનમાં ગયાં તે મકાન આગ્રાં શહેરથી ઘણે દુર એક એકાંત જગાએ આવેલું હતું. આસપાસ. થોડાં ઘણાં મકાનો હતાં અને તે ઉપરથી એ ઠેકાણાનો દેખાવ એક ન્હાના ગામડાના જેવો હતો. રસ્તે ઝાંઝાં માણુસોનો અવર જવર નહોતો. ઇસ્કાન્દાર અને તેના દોસ્ત સિકન્દરે જ્યારે પેલી અપરિચિત વ્યકિત સાથે મકાનમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે તેમણે એક બીજાનો હાથ દબાવ્યો—તેનો અર્થ એવો હતો કે બંને જણા આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા હતા. તેઓ ક્યાં આવ્યા છે તે કાંઈ સમજી શકતા નહોતા.

જે અપરિચિત વ્યકિત તેમને બંનેને સાથે લઇ આવી હતી તેનું મ્હોં, હાથ પગ સૌ કાળા વસ્ત્રમાં ઢંકાયલું હતું. મ્હોં પરનો બુરખો એવો હતો કે અંધકાર થોડો હોવા છતાં એ વ્યકિતને ઓળખી શકાતી નહોતી. તેનો કંઠસ્વર ઘણો કોમળ હતો. અત્યાર સુધી તેઓ કાંઇ પણ બોલ્યા ચાલ્યા સિવાય એ અજાણી વ્યકિત સાથે આવ્યા હતા તેથી એ અજાણી વ્યકિત પુરૂષ હતી કે કોઇ સુંદરી હતી તેનો નિર્ણય તેઓ કરી શકયા નહોતા. છતાં બંને દોસ્તોએ એવી કલ્પના કરી હતી કે તેમને બંનેને કેદખાનામાંથી છોડાવનાર એક સુંદરીજ હોવી જોઈએ.

જે માણુસે આવીને મકાનનો દરવાજો ઉઘાડયો તેના કાનમાં રમણીએ ઘણાજ અસ્પષ્ટ સ્વરે કાંઇ કહ્યુ, પરંતુ તેણે શું કહ્યું તે ઇસ્કાન્દાર કે સિકન્દરના જાણવામાં આવ્યું નહિ, તેઓ જ્યાં હતા ત્યાંજ સ્થિરતાથી ઉભા રહ્યા. એવામાં એકાએક મકાનમાં સળગતા દીપકનો પ્રકાશ ફેલાયો, ઇસ્કાન્દાર અને સિકંદર સમજ્યા કે મેડા પરથી કોઇ માણુસ દીવો લઇને તેમની તરફ આવે છે.

અજાણી છાયામુર્તિએ ઇશ્કાનદાર તેમજ સિકંદરને સંબોધીને અસ્પષ્ટ સ્વરે કહ્યું—"તમે બિલકુલ ભય પામશો નહિ, જે માણુસ દીવો લઇને આવે તેની સાથે તમે કોઇ પણ પ્રકારનો સંદેહ રાખ્યા સિવાય ગુપચુપ જાઓ, હમણાં મ્હને ઘણો થાક લાગ્યો છે, કાલે હું તમારી મુલાકાત લઇશ."

આ પ્રમાણે કહી પ્રત્યુત્તર સાંભળવાને થોભ્યા વિના એ છાયામુર્ત્તિ ક્ષણ માત્રમાં અદ્રશ્ય થઇ ગઈ, તેની આવી વર્તણુંકથી ઇસ્કાનદારે વિચાર્યું કે—"એ છાયામુર્તિ એ મકાનની આસપાસના રસ્તાઓથી સંપુર્ણ પરિચિત હોવી જોઇએ, નહિ તો તે અંધકારમાં આ પ્રમાણે એકદમ અદ્રશ્ય થઇ જાય નહિ."

જે માણુસ મેડા પરથી દીવો લઇને નીચે આવ્યો તે માણુસ દેખાવમાં ઘણો કાળો હતો તેમજ એક આંખે આંધળો હતો. તેના મ્હોંનો દેખાવ હબસી ખોજાના જેવો હતો, દાઢી મુછ જણાતાં નહોતાં. તેનું મ્હોં ઘણું નિષ્ઠુર જણાતું હતું. તેની દ્રષ્ટિ ઘણી ચાલાક હતી, કોઇ પણ પ્રકારનો નિશો કરતાં આંખો જેવી લાલચોળ બની જાય છે તેવીજ તેની આંખો લાલચોળ જણાતી હતી.

આ બળવાન પુરૂષની કમ્મરમાં એક મેલા ચામડાના મ્યાનમાં એક તીક્ષણ કટાર હતી, ડાબા હાથમાં એક નહાનું ફાનસ હતું

તેના જમણા હાથમાં એક ચાવીઓનું ઝુમખું હતું ઉમરે તે જો કે ઘરડો જણાતો હતો, પરંતુ ભલભલાને મ્હાત કરી નાખે એવો તેનો બાંધો હતો.

ઇસ્કાનદારે કલ્પનાથી એમ વિચાર્યું કે ઘણું કરીને એ હબસીએજ અંધકારમાં આવીને પ્રથમ મકાનનું બારણું ઉઘાડયું હશે. એ હબસીએ આવીને પ્રથમ તો મકાનમાં પ્રવેશ કરવાનાં બંધ બારણાને એક મજબુત તાળું વાસી દીધું, પછીથી ઇસ્કાનદાર તેમજ સિકંદરને પોતાની પાછળ આવવાનો હસ્તસંકેત કરીને તેણે એક નાની ઓરડીમાં પ્રવેશ કર્યો. એ ઓરડીમાંથી એ હબસી એક દાદર પર ચઢવા લગ્યો એ દાદરનાં પગથિયાં પત્થરનાં બનેલાં હતાં દાદરચઢી ગયા પછી એ ત્રણે જણાએ એક સુસજ્જિત તેમજ સુંદર ઓરડામાં પ્રવેશકર્યો. એ ઓરડામાં એક મ્હોટો પ્રકાશિત દીપક સળગી રહ્યો હતો. કોઇ ગ્રહસ્થનો બેઠકનો ઓરડો જે પ્રમાણે સર્વ સાધનોથી સુસજ્જિત હોય તેવોજ સુસજ્જિત એ ઓરડો હતો.

એ કાળા, એક આંખે આંધળા હબસી ખોજાએ બન્ને યુવકોને સંકેતથી એમ કહ્યું કેઃ—" આ ઓરડો આપને માટેજ છે; ખાવા પીવાની સઘળી વ્યવસ્થા પણ અહિંજ થશે.

ખરી રીતે જોવા જતાં થાક તેમજ ચિંતાને દૂર કરવાનાં સઘળાં સાધનો એ ઓરડામાં હતાં. ખોજાએ એ બધાં સાધનો હસ્ત સંકેતથી બતાવી દીધાં. પછીથી તે ફાનસ સાથે લઇને ધીમે ધીમે ચાલ્યો ગયો. આ ખોજો પોતે જાણી જોઇને કાંઇ બોલતો નથી કે ઇશ્વરે તેને બોબડોજ બનાવ્યો છે ? પ્રભુ જાણે કે આ વળી શું રહસ્ય છે ? તે એટલી બધી ઉતાવળથી ચાલ્યો ગયો કે ઇસ્કાન્દાર તેમજ સિકન્દર બેમાંથી એકે તેને કાંઇ પૂછી શક્યા નહિ.

ઇસ્કાન્દરે જોયું કે, એ એકાંત ઓરડાના એક ભાંગમાં સફેદ ફીણના જેવી ઉજળી તેમજ સુંદર બે શય્યાઓ હતી. તેનાથી થોડી દૂર એક મ્હોટી ગાદી નાંખેલી હતી. એ ગાદીની ઉપર બે ચાર તકિયાઓ પણ ગોઠવેલાં હતાં. એક હુક્કો ભરેલો પણ તૈયાર પડયો હતો. હુક્કામાંની તમાકું એટલી બધી સુગંધિત હતી કે તેની સુવાસ આખાટઓરડામાં ફેલાઇ રહી હતી.

ઓરડાની બ્હાર એક ન્હાનો ચોક હતો એ ચોકમાં એક પિતળનું વાસણ સ્વચ્છ જળથી ભરીને રાખી મુકયું હતું. હાથ મ્હોં ધોવાને માટે ત્યાં આગળ એક રૂમાલ પણ મુકેલો હતો.

એ ઓરડામાં પોતાના દોસ્ત સિવાય બીજું કોઇ નહિ હોવાથી ઇસ્કાન્દારે તેના બંધુને કહ્યું—" દોસ્ત ! આ શો પ્રકાર છે તે તું સમજી શકે છે કે ? મ્હને લાગે છે કે આપણે કોઇ ભયંકર સંકટજનક સ્થાને આવીને ફસાઇ પડયા છીએ. "

સિકન્દરખાને કહ્યું—" હું તો કાંઇ સમજી શકતો નથી, આપણે કદાચ ચુલાથાંથી નીકળીને હોલામાં પડયા હોઇએ તો તે બનવા જેવું છે. આ બધો પ્રકાર ઘણો રહસ્યમય જણાય છે ! એ માણસ પોતાની ઇચ્છાથીજ બોબડો બન્યો છે કે કેમ તે સમજી શકાતું નથી. તેનું ભયંકર મ્હોં તેમજ સિંહના જેવો લાલગોળ આંખો જોઇને હું તેને કાંઇ પણ પુછવાનું સાહસ કરો શકયો નથી."

ઇસ્કા.દર—ત્યારે હવે ઉપાય ?

સિકન્દર—ઉપાય તો કાંઇ જણાતો નથી. ઘટનાપ્રવાહે આપણને કેદખાનામાંથી બચાવી બીજે એક ભયંકર સ્થાને ફસાવો દીધા હોય એમ લાગે છે, હવે તો માત્ર ખુદાનો આધાર છે.

ઇસ્કાન્દાર—દોસ્ત ! ત્હારૂં કહેવું ખરૂં છે, આ બધો રહસ્યમય

અકાર જોઇ હું ભુતકાળની ચિંતા ભુલી જઇ આવું સ્થિતિની ચિંતામાં પડયો છું.

સિકન્દર—ચિંતા કરવાથી શું થનાર છે !

ઇસ્કાન્દાર—એ વાત ખરી છે, પરંતુ મ્હને આપણી સ્થિતિ ભયમુકત જણાતી નથી. મ્હને લાગે છે કે આપણે ફરીથી સંકટમાં સપડાઇશું.

સિકન્દર—આપણે જે મ્હોટા સંકટમાંથી બચી ગયા છીએ એ મ્હોટા સંકટ આગળ આ સંકટ તુચ્છ છે !

ઇસ્કાન્દાર—ત્યારે ચાલ, આપણે ગુપચુપ અહિંથી નાશી છુટીશું ?

સિકંદર—દોસ્ત ! તું તદન મુર્ખ છે—પાગલ છે—ચક્રમ છે ! ત્હારા ચિત્તનું તેમજ ત્હારી વિચારશકિતનું કાંઇ ઠેકાણું નથી ! આપણને કાળના કરાળ પંઝામાંથી કોણે બચાવ્યા છે તેને જાણ્યા સિવાય—આપણા રક્ષણકર્તાને ઓળખ્યા સિવાય—આ ભયંકર રહસ્યમય મામલાનો ભેદ જાણ્યા સિવાય—શું તું અહિંથી ગુપચુપ નાશી જવાની ઇચ્છા રાખે છે ?

બન્ને મિત્રોની વાતચિત આટલેથીજ અટકી. ઉપર ઓળખાવેલો હબસી ખોજો પાછો તેમની પાસે એ સુસજ્જિત ઓરડામાં આવી પહોંચ્યો. તેની સાથે એક બાંદી હતી, એ બાંદી પણ ખોજાના જેવા બેડોળ અને કદરૂપી હતી ! તેના મ્હોંપરથી તે ઘણી શયતાન હોવી જોઇએ એવી કલ્પના ઉપજતી હતી.

એ બાંદી એ ખોજાની બ્હેન હોય એમ લાગતું હતું. બન્નેના આકાર પ્રકાર સરખાજ જણાતા હતા. એ બાંદીનાં મ્હોં પર વળી શીળીના ડાઘ હોવાથી તે વિશેષ કદરૂપી લાગતી હતી !

એ કાળા ખોજાએ હસ્તસંકેતથી હાથ પગ ધોવાનું પાણી બતાવ્યું.

ઇસ્કાન્દારે હવે ધૈર્યનો ત્યાગ કરી પુછ્યું—" તું કોણ છે ? અમને કયાં લાવીને રાખવામાં આવ્યા છે ? હું તને ખુદાના કસમ આપીને કહું છું કે તું મ્હારા પ્રશ્નોનો ખરો ખુલાસો આપ."

આ પ્રશ્નોનો કશો ઉતર મળ્યો નહિ. ખોજો તો પ્રથમ પ્રમાણે નિરૂત્તર—શાન્ત રહયો.

સિકંદરે કહ્યું—" અમે હમણાંજ હાથ મ્હોં ધોઇએ છીએ પરંતુ તું અમારા પ્રશ્નોના ખરા ઉત્તરો આપી અમારી ઉત્સુકતા દુર કર."

ખોજાએ સિકંદરના વાકયનો કાંઇ પણ ઉત્તર નહિ આપતાં તેની સાથેની બાંદીને ઈસારતથી કહ્યું:—" તું સઘળી વસ્તુઓ અહિંઆ મુકી દે."

બાંદીએ તરતજ ખોજાની સુચના પ્રમાણે કામ કર્યું તેણે એક ઢાંકેલું ચાંદીનું પાત્ર નીચે મુકી દીધું. એ પાત્રમાં બંને યુવકોનો ખોરાક હતો.

બાંદી ખાદ્યસામગ્રીના પાત્રને યથાવસ્થાને મુકી વિજળીની ઝડપે એ ઓરડામાંથી ચાલી ગઇ.

આ વખતે ખોજો પોતાના શરીર પર એક કાળો ઝબ્બો ઓઢીને આવ્યો હતો. માત્ર તેની બે આંખોજ ખુલ્લી હતી. એ આંખોમાંથી જાણે કે અગ્નિકણ્ણા ઝરી પડતા હતા. ખોજો થોડા સમય શુધી ઇસ્કાન્દાર અને સિકંદરના મ્હો તરફ ટગર ટગર જોઇ રહયો. પછીથી તેણે કહ્યું—" કોઇ પણ પ્રકારનો ભય રાખશો નહિ. તમે નિરાંતે ખાનપાન કરો. આ પાસે જે શય્યા જુઓ છો તે તમારે

ોજ તઇયાર રાખવામાં આવી છે.

ઘણા સમય પછી આ બોબડા પુતળાના મ્હોડે આટલા ખુ-
લો સાંભળી બંને મિત્રો આશ્ચર્યમાં પડી ગયાં. ઇસ્કાન્દારે ખોજા-
કહ્યું:—" ભાઇ! તને હું એક વાત પૂછવાની ઇચ્છા રાખું છું. હું
ખુદાના કસમ આપીને કહું છું કે હું તને જે પૂછું તેનો ખરો
ર આપજે. તું અમારી આવી ઉત્તમ આગતા સ્વાગતા કરે
એ માટે અમે બંને અંતઃકરણપૂર્વક તને ધન્યવાદ આપીએ
મે, પરંતુ ભાઇ! તું કહીશ કે અમને કયાં આગળ લાવીને રા-
ામાં આવ્યા છે?

ખોજાએ ઉત્તર આપ્યો—" કાલે રાત્રે તમે સઘળી હકીકત
ી શકશો. હમણા એ માટે વ્યાકુળ બની જશો નહિ."

સિકંદરે કહ્યું—" આજે કહેવાને શી હરકત છે?"

ખોજો—હું માત્ર હુકમનોજ નોકર છું તમારી સાથે કોઈ
બોલવા ચાલવાની મ્હારી શેઠાણીએ મને મના કરી છે.

સિકંદર—ત્હારી શેઠાણી? કોણ છે તે? શું અમે તેમનું એક
ત દર્શન નહિ કરી શકીએ.

ખોજો—શા માટે નહિ દર્શન કરી શકો! તેમને તો તમે
છે! જેઓ તમને અહિં લઇ આવ્યા છે, જેમના સંકેતસુચક
જથી મ્હેં આ વિશાળ મકાનના બારણાં ઉઘાડયાં હતાં—જેમના
ી હું તમને અહિ લાવ્યો છું—તેઓજ મ્હારા શેઠાણી છે.

સિકંદર—આજી એક વાત જાણવાની હું ઇચ્છા રાખું છું.

ખોજો—શી, કહો?

સિકંદર—અમે અહિં સ્વતંત્ર છીએ કે પરતંત્ર કેદી છીએ?

ખોજો—તમે કેદી તો નથીજ, પરંતુ તમારી પર દેખરેખ રા-

ખવાનું મ્હારી શેઠાણીએ મને ફરમાવ્યું છે.

સિકંદર—ત્યારે જો કદાચ અમે તમારી અતિથિ—સેવા ન સ્વીકારતાં અત્રેથી નાશી છુટીએ તો ? !

ખોજો—તમે અહિંથી નાશીને જઇ શકો તેમ નથી. આ મકાનનાં સઘળા બારણાં મજબુતાઇથી બંધ કરી દીધેલાં છે. તે સિવાય ચાર હબસી ખોજાઓ આ ઓરડાની આસપાસ પહેરો ભર્યા કરનાર છે. જો નાશી જવાની ખટપટ કરશો તો ઉલટા મ્હોટા સંકટમાં સપડાશો, જેમણે મહા દુઃખ વેઠીને કોઇ પણ પ્રકારનો ભય રાખ્યા સિવાય ઘણી સાહસિકતાથી કેદખાનામાંથી તમને છુટા કરી આણ્યા છે તેમના તરફ તમારે કેવી વર્તણુંક ચલાવવી એ વિચારવા જેવું છે. વળી અહિં તમે આજની રાત્રિ કોઇ પણ પ્રકારના શંકા રાખ્યા સિવાય પસાર કરો.

આ પ્રમાણે કહીને એ ખોજો બીજું કાંઇ બોલ્યા સિવાય તરતજ એ સુસજ્જિત ઓરડામાંથી ચાલ્યો ગયો, જતી વખતે તેણે જેવાં એ ઓરડાનાં બારણાં બંધ કરવાને પોતાના હાથ લંબાવ્યા કે તરત જ ઇસ્કાન્દારખાને ઘણાજ વેગથી તેને એક ધક્કો માર્યો.

એ ખોજો ઇસ્કાન્દાર જેવા એક બળવાન યુવકનો ધક્કો ખાધા છતાં સહજ પણ હાલ્યો ચાલ્યો નહિ—ચચળ પણ થયો નહિ, તે સાથેજ તેણે પ્રેતની માફક ભયંકર હાસ્ય કરીને પોતાની કમરમાંની કટાર બ્હાર ખેંચી કાઢી. તેના જમણા હાથમાં કટાર હતી. ડાબા હાથથી તેણે ઇસ્કાન્દારના બન્ને હાથ મજબુતાઇથી પકડી રાખ્યા. પછીથી પોતાના હાથમાંની કટાર જેવો તે ઇસ્કાન્દારને મારવા જતો હતો એવામાં સિકન્દરે તેની પાસે આવીને કહ્યું:—" દોસ્ત ! તને ખુદાના કસમ છે ! તું મ્હારા આ દોસ્તને માફ કર. તેને બચાવ."

આ વાક્ય સાંભળી ખોજાએ તરતજ પોતાના હાથમાંની તરવાર કમર પરના મ્યાનમાં ખોસી દીધી. પછીથી તેણે ઇસ્કાન્દારનો હાથ છોડી દઇને કહ્યું:—" તમારો આ મિત્ર ઘણો મૂર્ખ જણાય છે! એ જાણતો નથી કે હું વૃદ્ધ થયો છું તો પણ તેના જેવા દશ યુવકોને ક્ષણ માત્રમાં હરાવી દઉં તેમ છું: પરંતુ જ્યારે તમે મ્હને ખુદાના કસણ દીધા છે ત્યારે હું તમારા મિત્રને માફી આપું છું, પરંતુ સાવધાન! જાઓ હવે તમે બન્ને જણા સૂઇ રહો, અમે ધારીશું તો પાછા તમને બન્ને જણાને કેદખાનામાં મોકલી શકીશું, તમે ઘણા નિમકહરામ છો—શયતાન છો,

ઇસ્કાન્દાર આ ભયંકર પ્રકારથી એટલો બધો આશ્ચર્યમાં પડી ગયો કે તે કાંઇ પણ બોલ્યા સિવાય ચુપકીદીથી પથારી પાસે ગયો, ખોજો પણ તરતજ ઓરડાનાં બારણાં બંધ કરી ચાલ્યો ગયો.

બન્ને બંધુઓના આશ્ચર્યનો પાર નહોતો, આવા ઘરડા ખોજામાં આટલું બધું બળ! ઇસ્કાન્દારે એ ઘરડા ખોજાના બળનો વિશેષ પરિચય મેળવ્યો હતો! સિકન્દરનો સ્વભાવ ઇસ્કાન્દારના સ્વભાવ કરતાં ઘણો નમ્ર હતો, તેણે એવો નિશ્ચય કર્યો કે, તેઓ મ્હોટા સંકટમાં સપડાયા છે.

પ્રથમથીજ જે પ્રકાર બનતો હતો તે રહસ્યમય જણાતો હતો, કેદખાનામાં તેઓ મૃત્યુને મળવાને માટેજ તૈયાર થઇ રહ્યા હતા, અંતે કોઇ પણ પ્રકારની વિનંતિ કે પ્રાર્થના કરવામાં આવેલી નહોતી તો પણ ખુદાએ એક સુંદરીને મોકલી તેમને છોડાવ્યા. એ સુંદરીનું સમસ્ત અંગ એ સમયે કાળા જબ્બામાં ઢંકાઇ રહેલું હતું, વળી તેણે પોતાનો કંઠસ્વર સુદ્ધાં એટલો બધો બદલી નાખ્યો હતો કે તે ઉપરથી પ્રથમ એ સુંદરી હશે કે પુરૂષ તેનો નિર્ણય થઇ

શક્યો નહોતો. છેવટે આ હબસી ખોજાના કહેવાથીજ ઈસ્કાન્દાર તેમજ સિકન્દરને માલુમ પડયું કે તેની શેઠાણીએજ તેમનો બન્નેનો ભયંકર કેદખાનામાંથી છુટકારો કર્યો છે.

આટલો ખુલાસો થયા પછી બન્ને મિત્રોને એવી ચિંતા થવા લાગી કે એ સ્ત્રી કોણ હશે ? તેઓ બન્નેમાંથી એકકેની સાથે એ સ્ત્રીનો પૂર્વે પરિચય હોય એમ લાગતું નહોતું. વળી મનુષ્ય કોઇ પણ કાર્ય ઉદ્દેશ વિના કરતું નથી. સ્વાર્થને દૂર કરી કોઇ પરોપકાર કરવા આગળ પડતું નથી. જેઓ સ્વાર્થશૂન્ય દૃષ્ટિથી માત્ર પરોપકાર કરે છે તેઓ તો મહાત્મા ગણાય છે; પરંતુ આ સ્વાર્થી દુનિયામાં એવા મહાત્માઓ ભાગ્યેજ જોવામાં આવે છે. વિશ્વમાં એવા મહાત્માઓ વિરલજ હોય છે—ત્યારે એ બન્ને દોસ્તને કેદખાનામાંથી છોડાવવામાં એ સ્ત્રીનો શો સ્વાર્થ હશે ?

બન્ને મિત્રોની ચિન્તા એકજ પ્રકારની હતી. ઘણો સમય તેમણે વિચારો કરવામાં પસાર કર્યો. પછીથી સિકન્દરે મૌનનો ભંગ કરીને કહ્યું:—" ઇસ્કાન્દાર ! ભાઇ ! શો પ્રકાર છે, તે તું કાંઈ સમજી શકે છે ? "

ઇસ્કાન્દારે એક મર્મભેદક ગાઢ નિઃશ્વાસ મુકીને કહ્યું:—" ના ભાઇ ! હું તો કાંઈ સમજી શકતો નથી. "

સિકન્દરઃ—આ સઘળો પ્રકાર ધીમે ધીમે વિશેષ રહસ્યમ બનતો જાય છે !

ઇસ્કાન્દારઃ—હું પણ એમજ વિચારૂં છું !

સિકન્દર—એ અદ્ભુત સ્ત્રી કોણ હશે ! આપણને ભયંકર કેદખાનામાંથી છોડાવી લાવી અહિં રાખવામાં તેનો શો ઉદ્દેશ હશે ?

ઇસ્કાન્દારઃ—એ સ્ત્રી આપણને જીવતા નહિ મારી નાખે, છતાં

તેનું વર્ત્તન ઘણું રહસ્યમય જણાય છે.

સિકન્દરઃ—ત્યારે હવે છુટકારોનો કોઇ ઉપાય ?

ઇસ્કાન્દારઃ—જે સ્રીએ આપણુને અહિં લાવીને નજરકેદમાં રાખ્યા છે તેની કૃપા સિવાય છુટકારો થવો તદ્દન અસંભવિત છે.

સિકન્દરઃ—ચાલ ત્યારે હમણાં તો આપણે થોડું ઘણું ખાઇ લઇએ. આપણે ઘણા થાકી ગયા છીએ. નિદ્રાની આપણુને ઘણી જરુર છે.

ઈસ્કાન્દારઃ—અજાણ્યે ઠેકાણે અજાણ્યા માણુસ તરફથી મળતા ખોરાકમાં જહેર હોવાનો સંભવ છે.

સિકન્દરઃ—ના ના—ઇસ્કાન્દાર! એવો સંદેહ રાખવાનું કાંઇ કારણુ નથી.

આ પ્રમાણે કહીને સિકન્દરે ઉઠીને એ ભોજન પાત્રનું ઢાંકણું ઉઘાડયું. અંદર બન્ને જણુને બસ થઇ પડે એટલો ખોરાક હતો. પુલાવ, કબાબ, રોટી તેમજ તરકારીથી એ પાત્ર ભરેલું હતું. બન્ને બંધુઓ ઘણા ભૂખ્યા થયેલા હોવાથી તેમણે એ બધા ખોરાકને પેટમાં પધરાવી દીધો. પછીથી સુવાસિત જળ પીધું, અંતે તેમનો થાકેલા જીવ, કંટાળી ગયેલું શરીર તેમજ ચિંતાતુર ચિત્ત કાંઇક શાન્ત થયું.

ત્યાર પછી બન્ને મિત્રો શય્યામાં સૂતા થોડાજ સમયમાં તેઓ નિદ્રાધીન થઇ ગયા; પરંતુ એ નિદ્રા સુખની નિદ્રા હોવા છતાં ચિંતાશૂન્ય નહોતી, ઇસ્કાન્દારે નિદ્રાધીન સ્થિતિમાં એક સુંદર સ્વપ્ન જોયું. તેણે જોયું કે, તે જાણે કે એક નિર્જન તેમજ ભયંકર જંગલમાં જઇ ચઢયો છે. એ જંગલમાં કોઇ પણ

પશુ પ્રાણીનો અવાજ સંભળાતો નથી. જ્યાં જુએ છે ત્યાં કાળાં રાક્ષસ જેવાં વૃક્ષો આકાશ સાથે વાતો કરી રહ્યાં છે. જંગલમાં જ્યાં જુએ છે ત્યાં ઘનઘોર અંધકાર જણાય છે. પૃથ્વીદેવીએ ચંદ્ર-વિયોગનો શોક પ્રદર્શિત કરવા કાળાં વસ્ત્રોથી પોતાના સમસ્ત અંગને ઢાંકી દીધું છે.

એ મહા ભયંકર અંધકારપૂર્ણ જંગલમાં માત્ર ઇસ્કન્દાર સિવાય બીજું કોઈ નથી ! એ વનમાં હિંસક પશુઓ નથી, પક્ષીઓ નથી, કીટ નથી, પતંગ નથી——છે માત્ર ભયંકર અંધકાર. એ અંધકારથી જાણે કે શ્વાસ બંધ થઈ જાય છે. ઇસ્કાન્દારને ઘણો ભય ઉપજ્યો. તે ભયથી વ્યાકુળ બની જઇને ધડકતે હૃદયે એ જંગલમાં માર્ગ કાપવા લાગ્યો; પરંતુ જેમ જેમ તે માર્ગ કાપવા લાગ્યો તેમ તેમ માર્ગ આગળ વધવા લાગ્યો. અંતે ઇસ્કાન્દારે ધૈર્ય ગુમાવ્યું. તેણે આકાશને ગજાવી મુકે એવા કઠોર સ્વરે કહ્યું:—"આટલામાં કોઇ છે કે નહિ ? જો હોય તો મ્હને માર્ગ બતાવી દ્યો. મ્હારો જીવ જાય છે." પરંતુ આ વાક્યોનો કશો ઉત્તર મળ્યો નહિ. ઉલટું આ વાક્યોનો પડઘો સાંભળીને ઇસ્કન્દાર વિશેષ કંપવા લાગ્યો. તેને લાગ્યું કે, તેણે જે પડઘો સાંભળ્યો તે ખરો પડઘો નહિ; પરંતુ તે કોઇ ઉપદેવતા તેની મશ્કરી કરે છે તેનો અવાજ છે. એ નિશ્ચય ભુતપ્રેતનું રહેવાનું ઠેકાણું છે ! ઇસ્કાન્દાર તદ્દન ઉન્મત્ત બની ગયો. તે વિશેષ ઝડપથી આગળ વધવા લાગ્યો. અનેક કાંટાઓ ભોંકાવાથી તેના પગોમાંથી લોહી નીકળવા લાગ્યું, પગો ધીમે ધીમે જાણે કે માર્ગ કાપવાને માટે દુર્બળ બની જવા લાગ્યા.

અંતે ઇસ્કાન્દાર આગળ ચાલી શક્યો નહિ. તે એક ઠેકાણે બેસી ગયો. તેણે મનમાં ને મનમાં કહ્યું:—" અરેરે ! હું ક્યારનો

ચાલ્યા કરૂં છું—તો પણ રસ્તો ખૂટતો નથી ! મ્હારૂં નશીબ ચાર ડગલાં આગળનું આગળ નાસતું ફરે છે ! હે ખુદા ! શું આ ભયંકર રાત્રિનો અંત પણ નહિ આવે કે ? અંધકારમાં મ્હને કાંઇ સૂઝતું નથી. ”

ઇસ્કાન્દારના અંગમાંથી પસીનાનાં બિંદુઓ ઉપસી આવ્યાં. તેના મસ્તકમાં ઘણી વેદના થવા લાગી. તેનું હૃદય ઘણી ઝડપથી ધબકવા લાગ્યું. એ સમયનું દુઃખકર જીવન ઘણું શોચનીય બની ગયું ! ઇસ્કાન્દાર અંતરના આવેગથી ફરી બોલી ઉઠયો:—"ખુદાના કસમ છે ! જો આ ઠેકાણે કોઇ પણ મનુષ્ય હાજર હોય તો દયા કરીને મ્હને માર્ગ બતાવો અને જો પ્રેત હોય તો મ્હારો નાશ કરી નાખો. ”

એવામાં એકાએક એ ભયંકર જંગલની એક બાજુએ પ્રકાશ જણાયો—પ્રકાશ ઘણો ઉજ્વળ હતો !

ઇસ્કાન્દાર ઘણા સમય સુધી એ ઉજળ પ્રકાશ તરફ જોઇ રહ્યો એ પ્રકાશમાં એક સુંદરીની મૂર્ત્તિ જણાતી હતી. એ સુંદરીના અંગ ની જ્યોતિમાંથીજ એ પ્રકાશ ઉત્પન્ન થયો હતો. ઘણા સમય સુધી એ સુંદરીને જોઇ રહીને અંતે ઇસ્કાન્દાર તેને ઓળખી શકયો. એ જ્યોતિર્મયી મૂર્ત્તિ સેલિમાની હતી.

“ આ શું ? એ સેલિમા છે ? ના ના—હોઇ શકેજ નહિ. સેલિમા તો સ્વર્ગમાં ચાલી ગઇ છે. એ આવા ભયંકર જંગલમાં શા માટે આવે ? આ ભયંકર નરક જેવું જંગલ કદાપિ સ્વર્ગ હોઇ શકે ખરૂં કે ? મ્હેં સાંભળ્યું છે કે, બિહિસ્ત તો રાત્રિ દિવસ અસાધારણ પ્રકાશથી પ્રકાશિત રહે છે.

સેલિમા મરી જઇને આટલી બધી સુંદર બની ગઇ છે! એના મુખનો પ્રકાશ કેટલો બધો તેજસ્વી છે! તેનાં બન્ને નેત્રો કેવા સ્નિગ્ધ મધુર ભાવથી ભરેલાં જણાય છે! એ પ્રેમથી ભરેલાં નેત્રો તદ્દન ભાષાહીન તેમજ ચંચળતાહીન છે. તેના શરીરની કાંતિ જાણે કે ઘણી વધી ગઇ છે. ચંદ્રદેવથી હાસ્ય કરી રહેલી રાત્રિએ વેલા. માલતી, તથા મલ્લિકાનું શુભ સૌંદર્ય જેવી રીતે ઘણું વધી જાય તેવી રીતે શેલિમાના મુખની તેમજ અંગની જ્યોતિ વધી ગઇ હતી.

ઇસ્કાન્દાર વિસ્મય પામીને મનમાં ને મનમાં વિચારવા લાગ્યો: " આ હાથે મ્હેં તેના કોમળ કાળજામાં સોનેરી ખંજર માર્યું છે. એક સાધારણ પત્ર ઉપર અંધવિશ્વાસ મુકીને—તેના સુવિમળ ચરિત્ર અંતે નિષ્કપટ સ્નેહની ઉપર સંદેહ પામીને તેને આ લોકમાંથી દૂર કરી છે, તેનો નિર્જીવ દેહ—એક લાકડાની પેટીમાં મુકીને, આગ્રાના રાજમાર્ગમાં નિરૂપાયે મુકી દીધો હતો—છુંપી રીતે છુપા વેશમાં બીજે દિવસે કબ્રસ્થાનમાં જઇને તેના મડદાનું દર્શન કરી આવ્યો હતો. મ્હેં તેની કબર ખોદી હતી—તે સેલિમા શું જીવતી છે! ના ના—જીવતી હોઇ શકેજ નહિ."

વળી થોડા સમય સુધી તેણે શાન્ત રહી જીવની ભયંકર ઉત્તેજનાથી પીડા પામી હાથ જોડીને કહ્યું:—" સેલિમા! પ્રાણાધિકે! મ્હને માફ કર. હું હવે ત્હારી આશા રાખતો નથી, પરંતુ તને બન્ને હાથ જોડીને હું વિનંતિ કરૂં છું—તું એક વખત બોલ—ત્હેં મ્હને માફી આપી છે?"

એકાએક એ પ્રકાશ ઉડી ગયો! જંગલ પાછું પ્રથમના જેવું ભયંકર અંધકારમય બની ગયું! ઈસ્કાન્દાર ભયનો માર્યો બુમ પાડીને બોલી ઉઠયો:—" સેલિમા! જ્યારે ત્હેં દયા લાવી આ દુષ્ટ-

ત્માને દર્શન દીધું ત્યારે પછી તું મ્હને માફી આપ્યા વિના કેમ અદ્રશ્ય થઇ ગઇ ?"

આ શબ્દોથી ભયંકર જંગલ જાણે કે કંપી ઉઠયું, ધરકાન્દાર વળી પાછો બોલ્યોઃ—"સેલિમા! હવે મ્હને ભયમાં નાખીશ નહિ —મ્હારી પર કૃપા કરીને કહે કે ત્હારી એ ઉજ્વળ મૂર્તિ સ્વર્ગમાં છે કે નહિ ?"

એ જંગલમાંથી કોઇ જાણે કે બોલી ઉઠયું—"નિષ્ઠુર! તું જાણતો નથી કે ત્હેં ત્હારે પોતાને હાથેજ મ્હારૂં ખૂન કર્યું છે ?"

"હા હા—હું મ્હારૂં પાપ કબુલ કરૂં છું—મ્હારા પાપનું પ્રાયશ્ચિત શું છે તે મ્હને કહે સેલિમા ?"

"પ્રાયશ્ચિત—આત્મબળિદાન."

"ત્યારે તું મ્હને અસ્ત્ર આપ—હું હમણાંજ આત્મહત્યા કરૂં છું."

"ના ના—તેથી તો ત્હારા સઘળા દુઃખનો અંત થાય તેમ છે."

"ત્યારે તુંજ કહે કે. મ્હારૂં મૃત્યુ કેવી રીતે થશે ?"

"જીવન સુધી પશ્ચાત્તાપ કરવાથીજ ત્હારા પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત થશે.

"તું ફરીથી એક વખત મ્હને દર્શન આપ. તું મ્હને જે પ્રમાણે મ્હારા પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાનું કહીશ તેજ પ્રમાણે હું કરીશ.

"તું હવે ફરીથી મ્હારૂં દર્શન કરી શકીશ નહિ."

"કારણ ?"

"હમણાં હું પ્રેતલોકમાં છું."

"ના ના—તું બિહિસ્તમાં છું. પ્રેતનું રૂપ કદાપિ ત્હારા જેવું ઉજ્વળ હોઇ શકે નહિ. સેલિમા! ફરીથી એક વખત ત્હારૂં દર્શન

કરાવ—દુષ્ટ પર દયા દર્શાવ."

ઇસ્કાન્દારે આશ્ચર્ય પામીને જોયું તો ફરીથી એ જંગલમાં એક ઉજ્વળ મૂર્તિ તેના જોવામાં આવી, પરંતુ એ મૂર્તિ પ્રથમની મૂર્તિના જેવી અતિ ઉજ્વળ નહોતી. જ્યોતિર્મય ચંદ્રને જે પ્રમાણે વાદળાંઓ ઢાંકી નાંખે અને તેથી તે જેવો મલિન જણાય તેવીજ એ મૂર્તિ જણાતી હતી. એ મૂર્તિએ પોતાની છાતી આગળ આંગળી કરી પૂછયું:—"આ શું છે, કહે જોઇએ?"

ઇસ્કાન્દારે આશ્ચર્યથી સેલિમાની છાતી તરફ જોયું. જોઇને કહ્યું:—"અરેરે આ શું? આતો ઉજ્વળ લોહીની રેખા છે! સેલિમા! સેલિમા! તું ત્હારી છાતીમાંથી આ ઉજ્વળ લોહીનુ કલંક સાફ કરી નાંખ. એ કલંક જોતાં મ્હારી આંખો બળીને ખાક થઈ જાય છે!"

"ભલે ત્હારી આંખો બળીને ખાક થઈ જવા દે! પરંતુ જ્યાં સુધી ત્હારી આંખો બળીને ખાક ન થઇ જાય ત્યાં સુધી તું આ તરફ જોઇ રહે."

"ના ના—હવે હું ત્હારી તરફ જોઇ શકતો નથી. સેલિમા! મૃત્યુ કરતાં પણ આ પ્રાયશ્ચિત ઘણુ કઠોર છે! મ્હારી પર તું આટલી બધી નિષ્ઠુર ન થા."

"ત્હેં મ્હારી તરફ નિષ્ઠુરતા નહોતી કરી કે?"

"હા."

"મ્હારો ગુન્હો તું માફ નહિજ કરે?"

"ના."

"ત્યારે કહી દે કે મ્હારી આ જ્વાળાની શાન્તિ કેવી રીતે થશે?"

"આવા પ્રકારના શોચનીય મૃત્યુથી."

આટલો ઉત્તર આપી એ છાયામૂર્તિ ધીમે ધીમે અંધકારમાં મળી ગઇ. તે સાથેજ પ્રચંડ વાયુ વહેવા લાગ્યો એ વાયુથી આખું જંગલ કંપી ઉઠયું ! ઈસ્કાન્દારનો શ્વાસ બંધ થઇ જવા લાગ્યો. તે બુમ મારીને દયાજનક સ્વરે બોલી ઉઠયોઃ—"સેલિમા ? સેલિમા !"

વિશેષ કાંઇ તેનાથી બોલાયું નહિ તેના મ્હોની વાત મ્હોંમાંજ રહી ગઇ. ઇસ્કાન્દાર તદન બેભાન બની ગયો.

બરાબર આ સમયે ઇસ્કાન્દાર તેમજ સિકન્દર જે ઓરડામાં સુઇ રહ્યા હતા તે ઓરડાનું એક ગુપ્ત દ્વાર ઉઘડયું, એ દ્વારમાંથી બુરખો નાખેલી એક રમણીમૂર્ત્તિ ધીમે ધીમે બ્હાર નીકળીને ઓરડામાં આવીને ઉભી રહી. તેની પાછળ ચાર બળવાન્ ખોજાઓ હતા.

રમણીએ ઓરડાના મધ્યભાગમાં ઉભા રહીને અસ્પષ્ટ સ્વરે ખોજાઓને સંબોધીને કહ્યુંઃ—"આ હતભાગ્યના પાપના પ્રાયશ્ચિતની શુરૂઆત થઇ ગઇ છે. હું સમજી શકતી નથી કે, મ્હારી આવી સ્થિતિ કયારે થશે ? મ્હેં પણ મ્હારા જીવનમાં અનેક પાપ કર્યાં છે, મ્હને લાગે છે કે, ઇસ્કાન્દાર ભયંકર સ્વપ્ન જોઇને મુર્ચ્છિત બની ગયો છે. તેનો બંધુ સિકન્દર નિશ્ચિંતે ઉંઘતો જણાય છે. પાણીની અંદર તેમને જે માદક પદાર્થ આપ્યો છે તે ઠીકજ કર્યું છે. જો તેમ ન કર્યું હોત તો કદાચ સિકન્દર જાગી ઉઠત અને મ્હારો ઉદેશ વિફળ થાત."

આ પ્રમાણે કહીને રમણીએ પોતાના મ્હોં પરથી બુરખો ખસેડી નાખ્યો. એ રમણી બીજી કોઇ નહિ, પરંતુ જુલિયા હતી.

જુલિયાએ સિકન્દર તથા ઇસ્કાન્દારને શા માટે કેદખાનામાંથી છુટા કર્યા હતા, શા હેતુ પાર ઉતારવાને માટે તેણે તેમને પાણીની અંદર માદક પદાર્થ પાઇ દીધો હતો તે હકીકત પછીથી જાણુવામાં આવશે.

જુલિયાની સાથે જે ચાર ખોજાઓ હતા તેઓ પૈકી એક ખોજો તો પેલો એક આંખે આંધળો હતો તેજ હતો, જુલિયાએ તેને સંબોધીને કહ્યું:—"શેખજી! આ મુર્છિત દેહને ઉચકી લઇ તેને તું મ્હારા વિશ્રામના ઓરડામાં મુકી આવ. એના જીવનની મ્હારે ઘણી જરૂર છે. એટલા માટેજ હું મહાભયંકર સંકટનો ભય રાખ્યા સિવાય કેદખાનામાંથી તેને છોડાવી લાવી છું. વળી બીજી એક વાત સાંભળ. આ સિકન્દર પ્રભાતના અરસામાં જાગી ઉઠશે એટલે તેને મનસુરગંજના અડ્ડામાં લઇ જઇને છુપાવી રાખવો જોઇએ. બન્ને ગુન્હેગારોને એક ઠેકાણે રાખવામાં સાર નથી. કાલે પ્રભાતકાળે આખા નગરીમાં ખળભળાટ થયા સિવાય રહેશે નહિ. મ્હેં એક બળદગાડી નક્કી કરી રાખી છે. થોડા સમયમાંજ ગાડી આવી પહોંચશે. તું સિકન્દરને આ પત્ર આપજે એટલે તે કાંઇ પણ બોલ્યા સિવાય ત્હારી સાથે આવશે."

જુલિયાએ સિકન્દરને આપવાને માટે જે પત્ર આપ્યો હતો તેમાં લખ્યું હતું કે:—"સાહેબ! જો તમે તથા તમારો જીગરજાન દોસ્ત ભયંકર રાજ્ય સજામાંથી બચી જવાની ઇચ્છા રાખતા હો તો કાંઇ પણ બોલ્યા ચાલ્યા સિવાય આ ખોજા સાથે ચાલ્યા જજો. ખુદાના કસમ છે! આપને કોઇપણ પ્રકારનું નુકસાન વેઠવું પડશે નહિ. આપના જીવનનું રક્ષણ કરવામાં મ્હારો પણ એક પ્રકારનો સ્વાર્થ સમાયલો છે."

જુલિયાની આજ્ઞા સાંભળી રહેતાંની સાથેજ એ ચાર ખોજાઓ ઇસ્કાન્દારનો મુર્ચ્છિત દેહ ઉંચકી લઇને ઉપર દર્શાવેલા ગુપ્તદ્વારમાંથી અદ્રશ્ય થઇ ગયા.

રમણી તરતજ એ ઓરડાનો ત્યાગ કરી ચાલી ગઇ, તથા તેણે જે ઠેકાણે ઇસ્કાન્દારને લઇ જવામાં આવ્યો હતો ત્યાં જઇને એક લાલરંગના કાગળમાં કેટલીક લીટીઓ લખીને તે કાગળ ઇસ્કાન્દારના ઉસિકા નીચે મુકી રાખ્યો. ઇસ્કાન્દાર ઉઠે કે તરતજ એ કાગળ તેના જોવામાં આવે એવી રીતે એ પત્ર મુકી રાખવામાં આવ્યો હતો.

ઇસ્કાન્દારની સ્થિતિ જોઇ તે સમજી કે કોઇ પણ પ્રકારના ભયનું કારણ નથી, તથાપિ તેણે મહા મહેનત કરીને તેને એક ઉત્તેજક ઔષધ આપ્યું, તેણે વિચાર્યું કે એ ઔષધાથીજ ઇસ્કાન્દારની મુર્ચ્છાનો ભંગ થશે.

ત્યાર પછી દીપક બુઝાવી નાખી એ રમણી પ્રેતિનીની માફક એકાએક અંધકારમાં મળી ગઇ.

૨૧.

<u>સંકટપર સંકટ.</u>

" જહાન્દારખાન ?"

" આજ્ઞા ફરમાવો, જનાબેઆલિ."

" વળી પાછું નવું સંકટ આવી પડયું છે!"

" શું છે?"

" સુલતાન સેલિમ આપણા પર ઘણા ક્રોધે ભરાયા છે."

" આપણી શી ગુસ્તાખી થઈ છે, રાજાસાહેબ?"

" સુલતાન સેલિમ કહે છે કે કોઇ પણ પ્રકારના પ્રમાણુ સિવાય એ યુવકોને કેદ કરી તમે ઘણો અન્યાય કર્યો છે ! "

" મ્હેં સુલતાનના પિતાના ફરમાનથી—આપના ફરમાનથી—તેમજ મ્હારૂં કર્ત્તવ્ય બજાવવાની ખાતર આ કામ કર્યું છે. "

" એ ખરૂં છે; પરંતુ તેમની વિરૂદ્ધ આપણને શાં પ્રમાણુ મળી આવ્યાં છે ? "

" મ્હેં મ્હારે કાને અપરાધીઓના અંતરની વાત તેમને મુખે સાંભળી છે. "

" તેની સાબિતી શી ? "

" સાબિતીમાં માત્ર મ્હારા બન્ને કાન ! "

" અપરાધીઓના મુખની વાત તમારા સિવાય બીજા કોઇએ સાંભળી નથી ? "

" ના. "

" તે સમયે તમારા સિપાહીઓ કયાં હતા ? "

" તેમને સાથે લેવાથી કદાચ ગરબડ થાય અને અપરાધીઓ ચેતી જાય એટલા માટેજ મ્હેં એકલાએજ અપરાધીઓની પૂંઠ લીધી હતી. "

ત્યારે તો અપરાધીઓ પોતે દોષિત છે એ વાત તમારા સિવાય બીજા કોઇએ સાંભળી નથી કેમ ? "

" ના, મ્હારા સાથીદારોએ સાંભળી નથી; પરંતુ મ્હેં તેમજ સર્વશક્તિમાન ખુદાએ સાંભળી છે. "

" પરંતુ ખુદા તમારાં વચનો ખરાં ઠરાવવા માટે સાક્ષી તરીકે દરબારમાં હાજર થઇ શકાશે નહિ ! "

" પરંતુ હું એક હોદ્દાવાળો રાજ્યનો નોકર છું—મ્હારાં વચનો

પર સહુ કોઇએ વિશ્વાસ રાખવોજ જોઇએ. ''

" પરંતુ યાદ રાખજો કે ગુન્હેગાર નહિ પકડાય તો તમારો જીવ જશે. જ્યાં સુધી તમે આ બન્ને કેદીઓની ઉપર ગુન્હો પ્રમાણ સાથે સાબિત નહિ કરી શકો ત્યાં સુધી બાદશાહ નામવાર એમજ વિચારશે કે તમે તમારો જીવ બચાવવાને માટેજ જે કોઇ હાથમાં આવ્યા તેમને કેદ કર્યા છે. અપરાધીઓ જો પોતાનો ગુન્હો કબુલ નહિ કરે તો તમારા દુઃખનો પાર રહેશે નહિ. '

" ત્યારે કાંઇ ઉપાય ? "

" ઉપાય તો કાંઇ જણાતો નથી. "

" સુલતાન સેલિમ ક્યાં છે ? "

" તેઓ પાસેના ઓરડામાં સૂઇ રહ્યા છે. "

" શાહજાદાનો શો અભિપ્રાય છે. "

" શાહજાદાનું કહેવું એવું છે કે તમે ગુન્હેગારોને આજે રાત્રેજ અહિં હાજર કરો. તેઓ તેમને કેટલાક પ્રશ્નો પૂછવાની ઇચ્છા રાખે છે ! શહેનશાહ હમણાં બીમાર છે. મ્હને લાગે છે કે હજી પણ એક અઠવાડીઆ સુધી તેઓ ઝરૂખામાં દર્શન દઇ શકશે નહિ. આ ખૂની મામલાની તપાસ શહેનશાહને બદલે શાહજાદાજ કરનાર છે. "

" હું ગુન્હેગારોને હમણાંને હમણાં હાજર કરૂં છું. "

" જહાન્દારખાન ! તેમજ કરો. હું પણ આ મામલાથી મ્હોટા સંકટમાં પડયો છું. "

ઉપર પ્રમાણે વાતચિત આગ્રા શહેરના કોટવાલ જહાન્દારખાન અને મહારાજ બિરબલ વચ્ચે ચાલતી હતી. પાઠક પાઠિકાઓના જાણવામાં એ હકીકત આવીજ હશે.

સુલતાન સેલિમ—સમસ્ત રાત્રિ ઉત્કંઠાપૂર્ણ ચિત્તે પસાર કરીને ઘણો થાકી ગયો હતો. તેથીજ રાત્રિના ત્રિજા પ્રહરને સમયે તે સુકોમળ શયામાં સુઇ ગયો હતો. તેના સુવાના ઓરડામાં એકલા ચાર લતીફ સિવાય બીજા કોઇને જવાની રજા નહોતી. મહારાજ બિરબલની સાથે વાતચિત કરીને તેણે તેની માર્ફત જહાન્દારખાનને બોલાવડાવ્યો હતો.

જહાન્દારખાન વિદાય થયો એટલે મહારાજ બિરબલ એક સોફામાં આડા પડયા. એ ઠેકાણે બીજું કોઈ મનુષ્ય હાજર નહોતું. એક ખોજો ત્યાં હુકમ ઉઠાવવા હાજર હતો. ઓરડામાં ઉજ્વળ દીપક સળગી રહ્યો હતો.

આ તરફ રાત્રિ પણ પૂરી થવા આવી હતી. પૂર્વાકાશમાં સાધારણ પ્રકાશ ફેલાવા લાગ્યો હતો. આકાશમાંના સઘળા તારાઓ અસ્ત પામી ગયા જેવા જણાતા હતા—ભગવાન સૂર્યનારાયણની પધરામણીના ભયથી છુપાઇ જવા લાગ્યા હતા. માત્ર એકલો શુક્રનો તારો ઘણો પ્રકાશી રહ્યો હતો. પંખીઓ મધુર કલરવ કરતા આમ તેમ ઉડી જતાં જણાતાં હતાં. તેમનો મધુર સ્વર અતિ કર્ણપ્રિય લાગતો હતો. મલય વાયુ સુગંધિત પુષ્પોદ્યાનોમાંની સુગંધિ હરી લઇને વહેતો હતો. આગ્રા દુર્ગના મુખ્ય દરવાજા ઉપર પ્રભાતકાળની નહબત વાગતી હતી, તથા એ નહબતનો અવાજ વાયુને જાણે કે ધ્રૂજાવી દેઇ ચારે તરફ ફેલાઇ જતો હતો. આખી આગ્રા નગરીએ આખી રાત્રિ વિશ્રાંતી ભોગવ્યા પછી જાણે કે ફરીથી નવજીવન મેળવ્યું હતું.

આ પ્રભાતકાળના વાયુના કોમળ સ્પર્શથી મહારાજ બિરબલ નિંદ્રામાં પડી ગયા. તે રાત્રિના પ્રથમ પ્રહરે ફતેહપુર સિક્રીથી આગ્રા

પાછો આવ્યો હતો. બાદશાહે શા માટે તેને ફિરી મોકલ્યો હતો તે માત્ર એ પોતેજ જાણતો—શાહજાદા સેલિમે એ કારણ જાણવા માટે ઘણી ચતુરાઇ ચલાવી હતી; પરંતુ તેની ચતુરાઇ નિષ્ફળ થઇ ગઇ હતી. તેણે મહારાજના આગમનના સમાચાર અત્યાર પુર્વે સાંભળ્યા હતા. યાર લતીફના નિરાશ થઇ પાછા આવ્યા પછી તેણે મહારાજ બિરબલને આરામ-મંજીલમાં બોલાવી મંગાવ્યો હતો. તે સમયે રાત્રિનો બીજો પ્રહર પસાર થઇ ગયો હતો.

સેલિમ અને બિરબલ ઘણા સમય સુધી ગુપ્ત ઓરડામાં બેસી વાતચિત કર્યા કરતા હતા. તેમણે શા વિષયની વાતચિત કરી હતી તે અમે બરાબર જાણતા નથી. તો પણ એટલું કહી શકીએ છીએ સુલતાન સેલિમ ચિંતાતુર ચિત્તે શય્યામાં સુતો કે તરતજ મહારાજ બિરબલે બાદશાહી ઘોડેસ્વારોને જહાન્દારખાનની પાસે મોકલ્યા હતા.

ત્યાર પછી જે કાંઇ બન્યું હતું તે પાઠકો જાણે છે, આ ઠેકાણે એ સઘળી ઘટનાનો પુનરૂલ્લેખ કરવો નિષ્પ્રયોજન છે.

મહારાજ બિરબલ નિદ્રાધીન થઇને સંપુર્ણ વિશ્રામ સુખ ભોગવતા હતા કે કેમ તે અમે નિશ્ચયપૂર્વક જણાવી શકતા નથી. માત્ર તેનું મ્હો ઘણું ચિંતાતુર જણાતું હતું!

એકાએક આગ્રા નગરીના રક્ષકે સમસ્ત સૈન્યને યથાસ્થાને એકઠું કરવાને માટે ગંભીર રણસિંગડું ફુંકયું. એ રણસિંગડાના અવાજથી મહારાજ બિરબલની નિદ્રાનો ભંગ થયો. તેણે જાગ્રત થઇને બન્ને હાથ જોડી પ્રભાતસૂર્યને પ્રણામ કર્યા. એમ કરવાથી તેનું ચિંતાતુર ચિત્ત જાણે કે અતિ પ્રફુલ થયું.

એવે સમયે જહાન્દારખાને હાંફતાં હાંફતાં આવી પહોંચીને

મલિન મુખે કહ્યું:—"રાજાજી ! ભાગ મળ્યા છે! બંદીઓ પલાયન કરી ગયા છે—શિકાર હાથમાંથી છટકી ગયો છે !"

રસ્તામાં જતો મનુષ્ય એકાએક પોતાના પગ પાસે ભયંકર સર્પને જોઇને જેવી રીતે ચમકી ઉઠે તેજ પ્રમાણે જહાન્દારખાનને મ્હોડે કેદીઓના પલાયન કરી ગયાના સમાચાર સાંભળી મહારાજે આશ્ચર્ય પામી, આવેગથી સોફાપરથી ઉઠી ઉભા થઇ જઇને મલિન મુખે કહ્યું:—" જહાન્દારખાન ! તમે શું કહો છો ? શું કેદીઓ પલાયન કરી ગયા છે ? ના ના—મ્હને લાગે છે કે તમને ભ્રમ થયો છે. "

જહાન્દારખાને શુષ્ક કંઠે કહ્યું:—" જનાબેઆલિ ! હું ખુદાના કસમ ખાઇને સાચુંજ કહું છું—જહાન્દારખાન પોતાના જીવનમાં કદાપિ જૂઠું બોલ્યો નથી. "

બિરમલ:—હું એમ ક્યાં કહું છું કે તમે જૂઠું બોલો છો—મ્હારૂં કહેવું એવું છે કે તમને કદાચ ભ્રમ થયો હશે.

જહાન્દાર:—ના ના—મ્હેં ચોક્કસ તપાસ કરી છે.

બિરમલ:—ગુન્હેગારો ક્યારે પલાયન કરી ગયા છે તે કાંઈ માલુમ પડયું કે ?

જહાન્દાર:—મ્હારા અહિં આવ્યા પછી—અર્થાત્ રાત્રિનો ત્રીજો પ્રહર ચાલતો હતો તે દરમ્યાન તેઓ પલાયન કરી ગયા છે."

બિરમલ:—તમે અહીં આવ્યા ત્યારે થાણામાં જઇને ગુન્હેગારોને જોઇને નહોતા આવ્યા ?

જહાન્દાર:—જોઇનેજ આવ્યો હતો.

બિરમલ:—તમે તમારી નજરે કેદીઓને જોયા હતા ?

જહાન્દાર:—ના—મ્હારી નજરે તો નહોતા જોયા; છતાં થા-

ાના મુખ્ય પહેરગીરે મને જણાવ્યું હતું કે બન્ને કેદીઓ ઉંઘે છે.

બિરબલે એક ગાઢ નિશ્વાસ મુકીને કહ્યુંઃ—"જહાન્દારખાન ! ખરે-ખરે આપણે ચુલ્લામાંથી નીકળી હોલામાં ફસાઇ પડયા છીએ."

જહાન્દારઃ—ખરૂં છે મહારાજ ! આપણી દુર્દશાનો હવે પાર રહેશે નહિ.

બિરબલઃ—જો તમારા કહેવા પ્રમાણે કેદીઓ ત્રિજા પ્રહર દરમ્યાન પલાયન કરી ગયા હોય તો તો હજી પણ આપણે તેમને પકડી શકીએ તેમ છીએ. તેઓ પગે ચાલતા ગયા છે માટે બિલકુલ સંદેહ નથી.

જહાન્દારઃ—પરંતુ કદાચ એકકામાં બેસીને પણ નાસી છુટયા હોય.

બિરબલઃ—ના—ના—એમ બનવું અશકય છે. તેમને કેદીના જેવો પોષાક જોવામા આવે એટલે કોઇ પણ એક્કાવાળો તેમને ગાડીમાં બેસાડે નહિ.

જહાન્દારઃ—ના—ના—મહેં તેમને કેદીનો પોષાક પહેરાવ્યો નહોતો. તેઓ તો તેમના પોતાનાજ પોષાકમાં પલ્લાયન કરી ગયા છે.

બિરબલઃ—જહાન્દારખાન ! શા માટે તમે તેમને કેદીનો પો-ષાક પહેરાવ્યો નહોતો ? તમે ઘણી ભયંકર ભુલ્લ કરી છે.

જહાન્દારઃ—આપ આગ્રા નગરીમાં હાજર નહોતા—બાદશાહ નામવર બીમાર છે. કોના ફરમાનથી હું તેમને કેદીનો પોષાક પહે-રાવું ? મોગલ સામ્રાજ્યનો મુખ્ય નિયમ એવો છે કે, ગુન્હાનો ન્યાય તેમજ દંડાજ્ઞા થયા સિવાય કોઇ પણ કેદીને અપરાધીની માફક

બેડીઓ નાખવી નહિ તેમજ તેને કેદીનો પોષાક પહેરાવવો નહિ.

આ ઉત્તર સાંભળી મહારાજ બિરબલે વિચાર્યું કે, જહાન્દારખાને બરાબર નિયમને અનુસરીનેજ કામ કર્યું છે ખઇ; પરંતુ ઘટનાચક્રને લીધે આ મામલામાં તે એક મ્હોટા ગુન્હામાં ફસાઇ પડયો છે.

મહારાજને ચિંતાતુર મુખે બેસી રહેલા જોઇને જહાન્દારખાને કહ્યું—" રાજાસાહેબ ! ત્યારે હવે આપણે કયો ઉપાય અજમાવીએ ? ! "

" ઉપાયમાં માત્ર ખુદા સિવાય હવે કોઇ તમારો મદદગાર નથી. આ ખૂની મામલામાંથી હું તો જો કે બચી ગયો છું; પરંતુ તમારા દુર્દૈવનો પાર રહ્યો નથી. "

જહાન્દારખાને કરુણાજનક સ્વરે કહ્યું:—" મહારાજ ! કૃપા કરી મ્હારો બચાવ થાય એવો કોઇ ઉપાય કરો—અરેરે ! મ્હારી કેવી દુદશા થશે ? ! "

મહારાજ બિરબલ:—બચાવનાર માત્ર ખુદા તેમજ બાદશાહ છે. ખાનસાહેબ ! ફિકર કરશો નહિ. હમણાંજ હું શહેનશાહને મળવા જઇશ. હું તેમને આ પ્રકાર સમજાવવા મ્હારાથી બનતો પ્રયત્ન કરીશ. હું માત્ર શાહજાદા સેલિમને માટે અહિં બેસી રહ્યો છું. તમે જલદીથી પાછા થાણામાં જાઓ. પહેરેગીરોને પૂછપરછ કરી ગુન્હેગારોને પકડવાની મહેનત કરો. "

જહાન્દારખાને " ખુદા આપનું કલ્યાણ કરો. " કહીને એક લાંબી સલામ કરીને મહારાજ બિરબલ પાસેથી વિદાય લીધી.

આરામ—મંજીલમાંથી બ્હાર નીકળતાં નીકળતાં જહાન્દારખાને

પોતાના મન સાથે કહ્યું:—" ખુદા ! દીન દુનિયાના દયાળુ માલિક ! મ્હને આ ભયંકર સંકટમાંથી બચાવો. ખુદા ! મ્હારા જેવા હત-ભાગ્યની તરફ દયા દૃષ્ટિ કરો. ગઇ રાત્રે હું મ્હારી પ્રાણપ્રિયા ન-શીનબીબી આગળ બોલ્યો હતો કે:—" દુ:ખના દિવસો આવ્યા સિવાય મનુષ્ય ખુદાને યાદ કરતું નથી. " હે ખુદા ! હે દયામય ! ત્યારે શું તમે મ્હારા એ અભિમાનને ઉતારી નાખવા માટેજ મ્હને પાછો આવા મહાદુ:ખમાં નાખ્યો છે? નાથ! મ્હને ક્ષમા કરો."

ઉત્તેજનાથી તેમજ વિશેષ માનસિક ચિંતાથી જહાન્દારખાનના લલાટપર પસીનાનાં બિંદુઓ ઉપસી આવ્યાં. પ્રભાત વાયુ પોતાના સુખમય સ્પર્શથી એ બિંદુઓને સાફ કરી શકતો નહોતો. જહાંદાર-ખાનનું મુખમંડળ દારૂણ ઉત્તેજનાથી નવોદિત સૂર્યનારાયણની માફક ઉજ્વળ—લાલચોળ બની ગયું હતું.

આરામ મંજીલના પ્રવેશદ્વાર પાસે તેનો પ્રિય ઘોડો કંઠ ઉંચો કરીને ઉભો રહ્યો હતો. પોતાના માલીકને પોતાની પાસે આવેલો જોઇને તે ખોંખારો કરી ઉઠયો—પરંતુ તેના બદલામાં તેની પીઠપર નિષ્ઠુર ચાબુક પડી !

જહાન્દારખાન જલદીથી ઘોડો દોડાવતો દોડાવતો વિના વી-લંબે થાણામાં જઇ પહોંચ્યો. એ સમયે થાણામાં ઘણી ગરબડ સરબડ થઇ રતી હતી. પોતાના માલીકને એકાએક પોતાની પાસે આવેલો જોઇને સઘળા પહેરગીરોનાં મ્હોડાં સુકાઇ ગયાં. ક્રોધે ભરા-યલા કોટવાલ પોતાને કેવી કઠોર શિક્ષા કરશે તેના ભયાજનક વિ-ચારથી પહેરેગીરો ઘણા વ્યાકુળ બની ગયા હતા;

એકાએક એક પહેરગીરે જહાન્દારખાનને જોઇ તેની પાસે આવી તેના હાથમાં એક લાલ રંગનો કાગળ મુકયો. પછી તેણે

કહ્યું:—" જનાબ ! આ કાગળ બન્ને કેદીઓને જે ઓરડીમાં કેદ કરી રાખવામાં આવ્યા હતા ત્યાંથી મળી આવ્યો છે. "

જહાન્દારખાને તરતજ એ પત્ર વાંચી જોયો. તેનું ઉત્તેજનામય મુખમંડળ વિશેષ ઉત્તેજીત બની ગયું. તેનાં બન્ને નેત્રોમાં જાણે કે ભયંકર અગ્નિ સળગી ઉઠ્યો, તેણે કઠોર સ્વરે પહેરગીરને સંબોધીને કહ્યું:—" શયતાન ! આ પત્ર તને જડ્યો છે કે ? "

પહેરગીરઃ—હા જનાબ !

જહાન્દાર—ત્હેં આ પત્ર વાંચ્યો છે ?

પહેરગીરઃ—ના. હુજુરેઆલિ !

જહાન્દારઃ—બીજી કોઇ વસ્તુ ત્યાંથી મળી આવી છે કે ?

પહેરગીરઃ—ના, જનાબ !

જહાન્દારઃ—કાલે રાત્રે કોણ કોણ પહેરા પર હતા ?

પહેરગીરઃ—ગુલામખાન અને શેરખાન.

જહાન્દારઃ—તેઓ બન્ને હમણાં કયાં છે ?

પહેરગીરઃ—તેમણે ભાંગ પીધી હોય એમ લાગેછે. તેઓ અચેતન સ્થિતિમાં સૂઇ રહ્યા છે.

જહાન્દારઃ—ત્યારે તો તેમણે નીશો કરીનેજ મ્હારા સર્વસ્વનો નાશ કર્યો છે. હું તને આજ્ઞા કરૂં છું કે, કેદખાનાની જે ઓરડીમાંથી કેદીઓ પલાયન કરી ગયા છે તેજ ભયંકર ઓરડીમાં એ બન્ને શયતાનના બચ્ચાઓને કેદ કરી રાખ.

પહેરગીરઃ—જેવો હુકમ.

પછીથી પહેરગીર સલામ કરી ચાલ્યો ગયો. જહાન્દારખાને ઉપરોક્ત લાલ રંગના પત્રને જોઇ વિચાર્યું:—" અક્ષર તો કોઇ સ્ત્રીના હોય એમ લાગે છે. મ્હને લાગે છે કે, આ ખૂની મામલામાં

ઇ આ પણ શામિલ થયેલી છે. ગમે તે પ્રકારે એ શયતાન સ્ત્રીનો પત્તો મેળવવો પડશે."

આવો વિચાર કરી જહાન્દારખાને પોતાની ગુપ્ત ઓરડીમાં પ્રવેશ કરી ઓરડીનાં બારણાં બંધ કરી દીધાં.

૨૨.

પ્રેમઘેલી જુલિયા.

"ક્યા તડપનેમેં મઝા હૈ,
કાલ હોં પ્યારેકે હાથ;
ઉસકી લજ્જતકા ફીક્ર,
બિસ્મિલસે પુંછા ચાહિયે."

વાંચકબંધુ! આપણે હવે ઇસ્કાન્દાર અને સિકન્દરની તપાસ કરી આવીએ અને જોઇએ કે તેમનું ભાગ્યચક્ર તેમને ક્યાં ખેંચી ગયું છે!

ઇસ્કાન્દાર બેહોશ બની ગયો એટલે ચાર પાંચ ખોજાઓ તેને કેવી રીતે ક્યાં લઇ ગયા એ સુજ્ઞ પાઠકો જાણે છેજ.

ખોજાઓએ રમણીની સૂચના પ્રમાણે ઇસ્કાન્દારના મુર્ચ્છિત દેહને એક દૂધના જેવી સફેદ શય્યા પર સુવાડ્યો. જુલિયા સુંદરી ફરીથી પાછી આવીને તેની સેવા કરવા લાગી, તેથી ઇસ્કાન્દારના મુખનો ઉત્તેજનામય ભાવ ઘણી સ્વાભાવિક સ્થિતિ પર આવવા લાગ્યો. નિદ્રાથી ઉપજતો ગંભીર શ્વાસ જોઇ એ અજાણી રમણીએ એક ગાઢ નિઃશ્વાસ મૂકી કહ્યું:–"મ્હને લાગે છે કે, હવે શુદ્ધિ આવે છે–હમણાં સ્વાભાવિક નિદ્રામાં હોય એમ જણાય છે."

જે ઓરડામાં ઇસ્કાન્દાર સુંદર કીમતી તેમજ સ્વચ્છ શય્યામાં સુઇ રહ્યો હતો એ ઓરડાની સાજ સજ્જા કોઇ અમીર ઉમરાવને છાજે એવી હતી. એ ઉપરથી એ સુંદરીની આર્થિક સ્થિતિ ઘણી સારી હોવી જોઇએ એ માટે કાંઇ શક રહેતો નથી. જો આર્થિક સ્થિતિ સારી ન હોય તો આટલા બધા ચાકર બાકર તે રાખી શકે નહિ.

આ સુંદરીનો વિશાળ તેમજ ઉંચો બંગલો આગ્રા શહેરના એક એકાંત સ્થાને આવ્યો હતો. એ ઠેકાણે ગૃહસ્થ લોકો ઘણી થોડી સંખ્યામાં રહેતા હતા. ઘણા બદમાશ તેમજ લુચ્ચા માણસોજ ત્યાં રહેતા હતા.

રમણીએ એક બારી ઉઘાડી. પછીથી તેણે એક વખત આસ્માની આકાશ તરફ નજર કરી. તેણે જોયું કે પ્રભાતકાળનો શીતળ વાયુ ધીમે ધીમે વહેતો હતોઃ પરંતુ પ્રભાત થવાને હજી બે કલાકની વાર હતીઃ આકાશમાંના તારકો આખી રાત્રિપર્યંત પોતાનો પ્રકાશ ફેલાવી જાણે કે ઘણા થાકી જઇને ઝાંખા પડી ગયા હતા. રમણીએ એક હૃદયભેદક નિઃશ્વાસ મુકીને બારી પાછી બંધ કરી દીધી.

ત્યાર પછી ધીમે સ્વરે તેણે ઇસ્કાન્દારને કહ્યુંઃ—"મુસાફિર! તું હજી મ્હને ઓળખી શકયો નથી; પરંતુ હું તને સારી રીતે ઓળખું છું. મ્હેં કાંઇ સ્વાર્થ સિવાય આવા મહાભયંકર સંકટમાં પડીને ત્હારો તેમજ તારા દોસ્તનો છુટકારો કર્યો નથી—હું ત્હારૂં રૂપ જોઇને દીવાની બની ગઇ છું—અત્યાર સુધીમાં મ્હેં તને મેળવવાને માટે અનેક યત્નો કર્યા છે—પરંતુ તને મેળવી શકી નથી. આ વખતે મહા મહેનતે જીવનની પરવાહ રાખ્યા સિવાય હું તને મ્હારી પાસે લાવી શકી છું—મ્હેં તને મ્હારા હાથનું પુતળું બનાવી દીધો છે—હવે હું જોઉં છું કે, તું મ્હારો થાય છે કે નહિ.

"મ્હારા સ્વાર્થના માર્ગમાં ત્હારી સેલિમા આડી આવીને ઉભી રહી હતી, તેથીજ ત્હારા મનમાં સંદેહ ઉપજાવીને મ્હેં ત્હારે હાથેજ તેનું ખૂન કરાવ્યું છે. ત્યાર પછી જેને માટે હું કલંકિની થઇ છું, જેને માટે સમાજમાં પ્રવેશ કરવાનો અધિકાર સુદ્ધાં મ્હને નથી તે યુવરાજ સેલિમ ત્હારી સેલિમાનું રૂપ જોઇ ઉન્મત્ત બન્યો છે—ત્યારે મ્હેં સુયોગનો ઉપયોગ કરીને એક કાંકરે બે પંખીને માર્યા છે—એક ગોળીથી બે શિકાર જમીનદોસ્ત કર્યા છે."

"એ મ્હારૂં મ્હોટું દુર્ભાગ્ય છે કે. અમીરઉદ્દૌલા નિશારત· ખાનના જન્મ દિવસે થયેલી મજલિસમાં મ્હેં તને પ્રથમ જોયો છે, ત્હારૂં રૂપ જોઇને હું સઘળું ભૂલી ગઇ છું—ત્હારા રૂપયૌવનના સાગરમાં ડુબી છું—અરે મરીજ ગઇ છું! સેલિમા અને સેરિના આરામબેગની કન્યાઓ હોવાથી એ મજલિસમાં નિમંત્રણનું રક્ષણ કરવાને આવી હતી. હતભાગ્ય નિશારતખાને સેલિમાની સાથે ત્હારો વિવાહ સંબંધ થાય છે એમ જોઇને બંધુકન્યા સેલિમાની સાથે તને પણ એ મજલીસમા નિમંત્રણ કર્યું હતું. હાય! એ મજલી- સમાં તને જોતાંની સાથેજ મ્હેં મ્હારી બુદ્ધિ શુદ્ધિ ગુમાવી છે— મ્હારો તેજ દિવસથી વિનાશ થયો છે—ત્હારા વિયોગે હું સમસ્ત સંસારમાં આંધળી બનો ગઇ છું!

"નિશારતખાનને ઘેર મ્હને શા માટે આમંત્રણ કરવામાં આવ્યું હતું તે જો જરૂર જેવું જણાશે તો હું તને કહી સંભળા- વીશ. ત્યાર પછી તું એ ગંભીર રાત્રે નિશારતખાનના કહેવાથી સેલિમા અને સેરિનાને તેમના મુકામ પર પહોંચાડવા ચાલ્યો ગયો. અરેરે! તે દિવસથીજ મ્હારા સર્વનાશની સુચના થઇ.

"મનુષ્ય હમેશાં મુગ્ધ જીવ છે—તે દુનિયામાં છેતરાવ પણ

છે વિશેષતઃ મનુષ્ય જ્યારે કલંકિની નારીના પ્રપંચમય મોહને આધીન થાય છે ત્યારે તે એ કલંકિની પ્રપંચજાળમાં બંધાઇ જઇને પશુત્વને પ્રાપ્ત થાય છે. આરામબેગનું તેમજ થયું હતું તેટલા માટેજ તેણે તેના ભયંકર શત્રુ નિશારતખાનને પોતાનો પ્રિય મિત્ર સમજીને તેની ઉન્નતિનો માર્ગ સરળ કર્યો હતો.

"અરેરે! શા માટે આજે મ્હારા હૃદયમાં અટકી રહેલો પ્રવાહ ઉછળી ગયો? ત્હારૂં દર્શન થયું છે માટે? તને મ્હેં મ્હારી સત્તાને આધીને કર્યો છે માટે? બસ બસ હવે આ સઘળી ભૂતકાળના બનાવોની ચિંતા કરવી પડતી મૂકીને વર્તમાન બનાવોનીજ ચિંતા કરીશ." ઘણા સમય સુધી ચિંતાસાગરમાં ઝોકાં ખાધા પછી જુલિયા વિજળીના જેવી ગતિથી બીજા ઓરડામાં ચાલી ગઇ અને લગભગ પંદર મિનિટમાં પોતાનો વેષ બદલી નાંખીને પાછી ઇરકાનન્દાર પાસે આવી પહોંચી.

ઇરકાન્દાર એ સમયે પણ ગંભીર ચિંતામાં નિમગ્ન હતો. તેનો બિચારાનો ગુન્હો પણ શો હતો? કેદખાનામાંથી પલાયન કરી આવતાં રસ્તે પડેલું સંકટ, દુશ્ચિંતા, દુઃસ્વપ્ન વગેરેથી તે ઘણો થાકી ગયો હતો. રાત્રિના છેલ્લા પ્રહરની સ્નિગ્ધતામાં તે ઘોર નિદ્રામાં પડયો હતો.

મોહિની વેષમાં સજ્જિત થઇને જુલિયાબીબી ધીમે ધીમે ઇરકાન્દારની શય્યા પાસે આવી પહોંચી, પછીથી તેણે મૃદુસ્વરે કહ્યું:—"ઇરકાન્દાર! શા માટે તું આવું દેવદુર્લભ રૂપ લઇને આ દુનિયામાં આવ્યો છે? આવ્યો તો પછી મ્હારી નજરે શા માટે પડયો? મ્હને ત્હેં ત્હારા રૂપમોહના નીશામાં ઉન્માદિની બનાવી દઇ નિરાશ શા માટે કરી?"

"તને મેળવવાને માટેજ મ્હેં સેલિમાનો કાંટો દુર કર્યો છે. આટલા બધા દુઃખ તેમજ સંકટને સહન કરીને તને મૃત્યુના ભયંકર મુખમાંથી જીવનની સીમામાં આણી રાખ્યો છે. મ્હારા જેવી વાધિણીના નિવાસસ્થાનેથી તને લઈ જવાની તાકાત કોનામાં છે? ઇસ્કાન્દાર! જીવનાધિક! પ્રિયતમ! તું મ્હારો થા! હું ત્હારી દાસીની દાસી થઇ રહીને ત્હારી સેવા કરવામાં મ્હારા જીવનની સફળતા સમજીશ.

"ત્હારે દ્રવ્ય જોઇએ છીએ? ત્હારે જેટલું દ્રવ્ય જોઇતું હશે તેટલું તને મળશે. આ ત્હારી દાસીની દાસીનો જીવ એટલો બધો કઠીન છે કે, તે ભારતના ભવિષ્યના શહેનશાહ સુલતાન સેલિમના અગાધ સ્નેહને જોઇને પણ બિલકુલ વિચળિત થયો નથી—માત્ર આ કઠિન જીવ તને જોઇને મુગ્ધ બની ગયો છે. મ્હારા આ કઠિન જીવમાં મ્હેં ત્હારે માટે અપૂર્વ પ્રેમ રાખી મુકયો છે. જો ત્હારે પ્રેમ જોઇતો હશે, માયા જોઈતી હશે. માન જોઇતું હશે, સેવા ચાકરી જોઈતી હશે તો એ સઘળું તને મળશે. હે દયીત! હે કાન્ત! હે પ્રિય! તમે મ્હારા થાઓ. જે જુલિયાએ સુલતાન સેલિમના સ્નેહને સ્વીકાર્યો નથી—અસંખ્ય ધનાઢય અમીર ઉમરાવોની પ્રેમપ્રાર્થનાઓ સાંભળી નથી—જુલિયાએ જો ઇચ્છા કરી હોત તો તે બાદશાહી રંગમહેલમાં પૂર્ણ અયશઆરામમાં રહી શકત તેજ જુલિયા આજે ત્હારે માટે ઉન્મત્ત બની ગઇ છે. તેના પર કૃપા કર—રક્ષા કર—તેના સ્નેહને સ્વીકારી લે."

પાઠક આ જુલિયાને અત્યાર સુધીમાં કદાચ તમે ઓળખી ગયા હશો. અંતરના આવેગથી પોતાના મનનો ભાવ જાહિર કરવા જતાં તેણે પોતાનો પરિચય પણ કરાવી દીધો છે. આ અજાણી અદભૂત

શક્તિમયી રમણીનાં ભયંકર કાર્યો આગળ ઉપર જાણવામાં આવશે.

જુલિયા દીપકના ઉજ્વળ પ્રકાશમાં ઇસ્કાન્દારનું સૌન્દર્યથી ઝળહળી રહેલું મુખમંડળ જોવા લાગી તથા મનમાં ને મનમાં બોલવા લાગી,—"અરેરે ! આ રુપને હજારો વખત જોવામાં આવે તો પણ તૃપ્તિ થાય તેમ નથી. આંખોની પલક મુકયા સિવાય આ રૂપનું રાત્રિ દિવસ દર્શન કરવામાં આવે તો પણ આકાંક્ષા પૂરી થાય તેમ નથી કેવાં સુંદર નેત્ર છે! કેવું સુંદર મુખમંડળ છે! કેવો સુંદર શરીરનો બાંધો છે! નેત્રોમાં કેવી સરળતા ભરેલી આકર્ષક દ્રષ્ટિ છે? હાય ખુદા! ત્હેં શા માટે આ નરરત્નને મ્હારી આગળ મોકલી મ્હારા સર્વસ્વનો નાશ કર્યો?"

હૃદયભેદક ઉતેજના સહન નહિ થવાથી જુલિયા સુંદરીએ પાસેના એક કબાટને ફેંદાળી તેમાંથી ઉત્તમ શિરાજીની બાટલ બ્હાર કાઢી. પછીથી તેણે એક ચાંદીના પ્યાલામાં શિરાજી નાંખી પોતાના કંઠમાં રેડી દીધો. શિરાજીની અસરથી જુલિયાના જીવમાં એક પ્રકારની સ્ફુર્ત્તિ આવી, ચિંતાનું વાદળ દૂર થઇ ગયું—અને અંતરાકાશમાં જાણે કે ઉલ્લાસમયી ઉજ્વળ ચાંદની પ્રકાશી નીકળી.

બરાબર આ સમયેજ ઇસ્કાન્દારે પાસું ફેરવ્યું. જુલિયા તરતજ એ શય્યા પરથી ઉઠી જઇને આતુર નયને ઇસ્કાન્દારના મ્હોં તરફ જોઇ રહી. ઇસ્કાન્દારનો નિદ્રાનો ભંગ થયો હતો. શરીર સુસ્થ થયેલું હોવા છતાં જે ભયંકર સ્વપ્ન તેને આવ્યું હતું તેને તે ભૂલી શક્યો નહોતો. ઇસ્કાન્દારે થોડા સમય સુધી પોતાના બન્ને હાથથી આંખો ચોળી અને પછીથી તે શય્યામાં ઉઠી બેઠો થયો. તે ઉઠીને બેઠો થયો તે પહેલાંજ જુલિયા બીબી સાવધાનતાથી એ ઓરડાની બ્હાર નીકળી જઇ બારણાં પાછળ છુપાઇ ગઇ હતી.

ઇસ્કાન્દારે જોયું કે, પોતે જે ઓરડામાં સૂઇ ગયો હતો તે ઓરડામાં અત્યારે પોતે નહોતો. આ પ્રકારથી તેને ઘણું આશ્ચર્ય ઉપજ્યું. તે આશ્ચર્ય પામીને એ ઓરડાને લક્ષ્યપૂર્વક જોવા લાગ્યો.

આશ્ચર્યની પર આશ્ચર્ય ! તેનો જીગજાન દોસ્ત સિકન્દરખાન તો તેની પાસે હાજર નહોતો. ઘણા સમય સુધી વિચાર કરીને ઇસ્કાન્દાર એવા નિશ્ચય ઉપર આવ્યો કે, એક અજાણીઓએ તેમને બન્નેને કેદખાનામાંથી છોડાવ્યા છે—ત્યાર પછી તેણે તેમને બન્નેને પોતાના મકાનમાં લાવીને આશ્રય આપ્યો છે. હવે ઇસ્કાન્દારે પોતાના જીગજાન દોસ્ત સિકન્દરને જોયો નહિ ત્યારે તેના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ.

વળી સિકન્દર ઇસ્કાન્દારને સૂતો રહેવા દઇને એકલોજ પલાયન કરી જાય એ પણ નહિ બને એવું હ . ઇસ્કાન્દાર પથારીમાંથી ઉઠી ઉભો થઇ એક સુંદર સોફા ઉપર બેઠો. હજી પણ તેના ચીત્તમાંથી ભયંકર સ્વપ્નની સ્મૃત્તિ દુર થઇ નહોતી, હજી સુધી તે સ્વપ્નમાં જોયેલી સેલિમાને ભૂલી શકયો નહોતો.

ઇસ્કાન્દાર માથા પર હાથ મુકીને આકાશ પાતાળના વિચારો કરવા લાગ્યો. તેઓ થાણા નીચે આવેલી એક મહા ભયંકર ઓરડીમાં કેદ થઇ પડેલા હતા તેમને કોણ કેદખાનામાંથી છોડાવી લાવ્યું ? ત્યાર પછી બન્ને બંધુઓ જે ઓરડામાં સુઇ રહ્યા હતા એ ઓરડો કયાં ગયો ? પોતાનો જીગરજાન દોસ્ત કયાં જતો રહ્યો ? આ ઓરડાનો ઠાઠમાઠ તદન જૂદી જાતનોજ હતો.

હજી પણ આ ઓરડામાં દીપક સળગતો હતો. ઓરડાની એક તરફની દિવાલના ઉંચા ભાગમાં એક ન્હાની સળીઆની જાળી હતી. એ જાળીમાંથી ઉષાદેવીનો પ્રકાશ ઓરડામાં થોડેઘણે અંશે

પ્રવેશ કરી શકયો હતો ઇસ્કાન્દાર સોફા પરથી ઉઠીને ઉભો થયો. સ્હામેજ બ્હાર નીકળવાનાં બારણાં હતાં.

ઈસ્કાન્દાર બારણાં પાસે જવા લાગ્યો એવામાં એક અતિ સ્વરૂપવતી સુંદરી એ બારણાં પાસે આવીને ઉભી રહી, તથા તેણે ઓરડામાં પ્રવેશ કરી ઘણી ઝડપથી બારણાં બંધ કરી દીધાં. ઇસ્કાન્દારે એ સુંદરીને જોતાંજ ભયથી સિત્કાર કરીને કહ્યું—" આ શું ! આ શું ! સેલિમા ! ત્યારે શું મ્હારૂં સ્વપ્ન સાચું ઠર્યું છે ? તું કહે કે ત્હેંજ મ્હને ભયંકર જંગલમાં દર્શન દીધું હતું કે નહિ ? "

સુંદરીએ ધીમે સ્વારે કહ્યું:—"ઇસ્કાન્દાર ! સ્થિર ચિત્તે વિચાર કરી જો. જે સેલિમા મરી ગઇ છે તે કદાપિ જીવતી થઇ શકે ખરી કે ? શીતળ કબરમાં જેનો જીવ વગરનો દેહ દાટવામાં આવ્યો છે તેનો જીવ ફરીથી આવી શકે ખરો કે ? "

" ના ના અસંભવ નથી—ખરી વાત છે ! હું ભ્રમિત થઇ ગયો નથી; પરંતુ તું કોણ છે ? ત્હારામાં અને સેલિમામાં ઘણો થોડો ફેરફાર છે. "

" હું સેલિમા નથી—જુલિયા છું ! "

" જુલિયા ? જુલિયા ! આટલી ઓળખાણ સંપૂર્ણ ગણી શકાય નહિ. "

" હું આરામબેગની—"

જુલિયા જે બોલવા જતી હતી તે બોલી શકી નહિ. તેનું વાકય વચ્ચેથીજ અટકી ગયું.

ઇસ્કાન્દારે જુલિયાને લક્ષ્યપુર્વક જોઇ. તેની ખાત્રી થઇ કે, સેલિમાના અંગ સાથે તેનું અંગ તેમજ મુખમંડળ ઘણે ભાગે મળતું આવતું હતું—પરંતુ તે સેલિમા નહોતી. ઇસ્કાન્દારે

નમ્ર સ્વરે કહ્યું:—" જુલિયા ! ખરેખર મ્હને ભ્રમ થયો છે. એકજ મનુષ્યની આકૃતિ બીજા મનુષ્ય સાથે આટલી બધી મળતી આવે છે એ જોઇ હું ઘણા આશ્ચર્યમાં પડી ગયો છું."

"હવે ત્હારો ભ્રમ દૂર થયો છે?"

"હા, પરંતુ હું ક્યાં છું?"

"મ્હારા મકાનમાં."

"આ ઘરની માલિક તુંજ છે કે?":

"હા,"

"અહિં એક પણ પુરુષ નથી?"

"ના—જે કોઇ પુરૂષો છે તે તો મ્હારા ગુલામો—નોકરો છે."

"તું યુવતી છે છતાં ત્હારા ઘરમાં પુરૂષ નથી!!"

"હા હું યુવતી છું પરંતુ કલંકિની છું–તમે પૂછો તે પહેલાં જ હું આ વાત કબુલ કરૂં છું."

"ત્હેંજ અમને કેદખાનામાંથી છોડાવી આણ્યા છે કે!"

"છોડાવનાર તો ખુદા છે—હું તો માત્ર કારણરૂપ છું."

"અમને છોડાવી લાવવામાં ત્હારો શો સ્વાર્થ છે?"

"સ્વાર્થ ન હોય તો દુઃખના દરિયામાં પડતું નાખીને તમને શા માટે છોડાવી લાવું?"

"ત્હારો શો સ્વાર્થ છે તે હું જાણી શકીશ કે?"

"ના–હમણાં નહિ વખત આવ્યે જાણી શકીશું."

"એ વખત ક્યારે આવશે?"

"તે સંબંધી હમણાં હું કાંઇ કહી શકતી નથી"

"મ્હારો દોસ્ત સિકન્દર ક્યાં છે?"

" તે બીજે ઠેકાણે ચાલ્યો ગયો છે ?"

" તેની પોતાની ઇચ્છાથી ગયો છે."

"ના—મ્હેં મ્હારી ઇચ્છાથી તેને બીજે ઠેકાણે મોકલી દીધો છે."

" તેમ કરવાનું કાંઇ કારણ ?"

" કારણ—તમે જાણો છો કે મ્હેં એક મ્હોટું ભયંકર તેમજ સાહસિક કામ કર્યું છે. હમણાં મ્હને એવા સમાચાર મળ્યા છે કે, આઆ શહેરનો કોટવાલ તમને પાછા પકડવાની ધમાલ કરી રહ્યો છે."

" પરંતુ સિકન્દરને અહિંથી વિદાય કરી દેવામાં ત્હારો શો ઉદ્દેશ છે ?"

" મ્હને લાગે છે કે. તમારી બન્નેની તપાસ કરવાને માટે જહાન્દારખાન અહિં પણ કદાચ આવી ચઢે. જહાન્દારખાન તેમજ મહારાજા બિરબલ ઘણા કાળથી મ્હને ઓળખે છે. તેઓ જો કદાચ અહિં આવી ચઢે તો પાછું તમારી બન્નેની સાથે મ્હારે પણ મ્હોટા ભયંકર સંકટમાં સપડાવું પડે.'

સિકન્દરની સ્થિતિ પણ મ્હારા જેવી છે—ત્હેં તેને અહિંથી વિદાય કરી દીધો એ ઠીક કર્યું નથી."

" જો કે, મ્હેં તેને અહિંથી વિદાય કરી દીધો છે ખરો; પરંતુ તેને જે ઠેકાણે મોકલી દીધો છે, એ ઠેકાણું આ ઠેકાણા કરતાં વધારે નિર્ભય છે. બે પલાયન કરી ગયેલા કેદીઓને એકજ ઠેકાણે છુપાવી રાખવા એ ડહાપણ ભરેલું ગણી શકાય નહિ."

" ત્યાં મ્હારા મિત્રને શિરે સંકટ તો નહિ આવી પડે ને ?"

" ના—એ માટે બિલકુલ બેફિકર રહો. વળી અહીં માત્ર એકજ ગુપ્ત ઠેકાણું હોવાથી મ્હેં તેને બીજે ઠેકાણે નિરૂપાયે

વિદાય કરી દીધો છે. તમારે પણ થોડા દિવસ સુધી આ મકાનમાંના ગુપ્તસ્થાને છુપાઇ રહેવું પડશે; કેમકે આખી આગ્રા નગરીમાં ગરબડાટ થઇ રહ્યો છે."

"મ્હારે મ્હારા મિત્ર પર એક પત્ર લખી મોકલવો છે."

"બેલાશક લખી આપો—એ પત્ર હું તમારા મિત્રને પહોંચાડાવીશ, તેમજ તેનો ઉત્તર પણ મંગાવી આપીશ."

વિશેષ વાતચિત થઈ નહિ. આ સમયે એક ખોજાએ આવીને કહ્યું:—"બીબીસાહેબા ! કોટવાલ સાહેબ જહાન્દારખાન તમને મળવા માટે આવ્યા છે."

આ વાકય સાંભળવામાં આવતાં જુલિયાનું મુખ શબના જેવું મલિન બની ગયું. ઇસ્કાન્દારના ભયનો પણ પાર રહ્યો નહિ; પરંતુ જુલિયાએ તરતજ સમયને વિચારી જઇને કહ્યું:—"ઇસ્કાન્દાર ! ભય પામીશ નહિ. સ્થિર થઇ જા." આ પ્રમાણે કહીને જુલિયાએ પેલા ખોજાના કાનમાં કાંઇ કહ્યું. ખોજાએ એ હકીકત સાંભળી ઇસ્કાન્દારની તરફ નજર કરી. ઇસ્કાન્દારે જોયું કે, જે ખોજાને તેણે ગઇ રાત્રે આઘાતઃ કર્યો હતો તેજ આ ખોજો હતો.

જુલિયાએ ઇસ્કાન્દારને કહ્યું:—"યુવક ! કોઇ પણ પ્રકારનો સદેંહ રાખ્યા સિવાય આ ખોજાની સાથે જા. એ તને જે કરવાનું કહે તે કરજે. જો તેના કહેવા પ્રમાણે નહિ વર્તે તો ત્હારો જીવ જશે."

ઇસ્કાન્દાર નિરૂપાયે એ ખોજાની સાથે ચાલ્યો ગયો, જુલિયાએ એક બીજા ખોજાને કહ્યું:—"ખાનસાહેબને માન આપીને અહિં બોલાવી લાવ."

૨૩.

જુલિયા અને જહાન્દારખાન.

જહાન્દારખાને ધીમે ધીમે ખોજાની સાથે જુલિયાના ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો. જુલિયા કોટવાલને જોતાંની સાથેજ આસન પરથી ઉઠી ઉભી થઇ ગઇ, પછીથી એક સોફા તરફ આંગળી કરી તેણે જહાન્દારખાનને તેની પર બેસવાનું કહ્યું.

જહાન્દારખાન આસન પર બેઠો એટલે જુલિયાએ હાસ્યમુખે કહ્યું:—"આજે હું મ્હારૂં મહાભાગ્ય સમજું છું કે, આ આગ્રા શહેરના મુખ્ય કોટવાલ સાહેબ મ્હારા ગરીબખાનામાં પધાર્યા છે. આજે હું કોનું મ્હોં જોઇને ઉઠીશ હોઇશ તે વિચારી શકતી નથી!"

જહાન્દારખાને આ વચનો સાંભળી પ્રસન્ન થઇ કહ્યું—"મહાભાગ્ય તો મ્હારૂં ગણાય તેમ છે. અનેક અમીર ઉમરાવો જેનું દર્શન કરવાને વ્યાકુળ રહે છે એ જુલિયાબીબીનો હું મ્હારા પ્રત્યે અપૂર્વ પ્રેમ જોઉં છું!"

જુલિયાએ ફરીથી હસીને કહ્યું:—"ના ના ખાનસાહેબ! એમ ન બોલો, હું જાણું છું કે આપની મ્હારી પર ઘણી મહેરબાની છે, તમે જાણો છોજ કે, હું કેવી સુંદર કોફી બનાવી શકું છું, આજે હું મ્હારે હાથેજ કોફી બનાવીને આપને પાઇશ, તમારા જેવા માનવંતા અતિથિ મ્હારે ત્યાં ભાગ્યેજ પધારે છે."

આમ કહીને જુલિયા પાસેના ઓરડામાં એકાએક ચાલી ગઇ દશ મિનિટમાં તો તે બે ચાંદીના પ્યાલા ગરમ તેમજ સુવાસિત કોફીથી ભરી લાવી, તે સાથે થોડો મેવો પણ એક તાસકમાં લઇ આવી.

જહાન્દારખાન જુલિયાબીબીના આતિથ્યથી ઘણો પ્રસન્ન

થયો—તૃપ્ત થયો. પરંતુ તેના અંતરમાં ભયંકર ચિંતાગ્નિ સળગી રહ્યો હતો. તેણે યત્નપૂર્વક પોતાના અંતરનો ભાવ છુપાવી રાખીને મ્હોં પર પ્રફુલ્લતા આણી હતી. એ પ્રફુલ્લતા ઘણા સમય સુધી કાયમ રહી શકી નહિ, શરતનું સુપ્રસન્ન આકાશ એકાએક વાદળા-ઓથી ઢંકાઈ જતાં જે પ્રમાણે અંધકારમય બની જાય તેજ પ્રમાણે જહાન્દારખાનના મુખમંડળપર પણ પાછી ચિંતાની છાયા છવાઇ ગઈ.

જહાન્દારખાનને ચિંતાતુર જોઇને જુલિયા પોતાના મનમાં જહાન્દારખાનની ચિંતાનું કારણ સમજી ગઇ; પરંતુ તેણે પણ પોતાના અંતરનો ભાવ છુપાવી રાખીને પૂછ્યું:—સાહેબ ! આપ આટલા બધા ચિંતાતુર કેમ જણાઓ છો ? નશીબનબીબીની તબીયત તો સારી છે ને ?"

જહાન્દારખાને ઉત્તર આપ્યો:—ખુદાની મહેરબાનીથી બીબીની તબિયત તો સારી છે, પરંતુ જુલિયાબીબી ! હું એક મ્હોટા ભયંકર સંકટમાં સપડાયો છું !"

" એવું તે શું સંકટ છે ! "

" થાણાની નીચેના કેદખાનામાંથી બે કેદીઓ નાશી ગયા છે, તેથી જો તેમનો પત્તો નહિ લાગે તો મ્હારો જીવ જશે,

" આપ આ શું કહો છો ! એ કેદીઓએ શો ગુન્હો કર્યો હતો ! "

" તેમણે એક લાવણ્યમયી લલનાનું ખૂન કર્યું હતું. "

" પેલી સેલીમાનું કે ! "

" હા "

" ગુન્હેગારો કેવી રીતે પકડાયા હતા ? "

" એ બધી હકીકત કહેવાની અત્યારે મ્હને ફુરસદ નથી, માત્ર એટલુંજ કહું છુ કે, ખૂનીઓ પૈકીનો એક—એક દિવસે

સેલિમાની અકબર ખોદાવા ભયંકર રાત્રે કબરસ્થાનમાં ગયો હતો.'

"આશ્ચર્ય !"

"વળી જો ગુન્હેગારો ફરીથી નહિ પકડાય તો મ્હારે તેમજ મહારાજ બિરબલને બાદશાહ નામવરની ભયંકર સજા ભોગવવી પડશે. આ ખૂની મામલાની તપાસ બાદશાહ પોતેજ કરે છે."

"એ હકીકત તો મ્હારા સાંભળવામાં આવી છે, વારૂ એ બન્ને કેદીઓનાં નામ શાં છે!"

"તેમણે પોતાનાં નામ કહ્યાં નથી, વળી બાદશાહ નામવરનો એવો હુકમ છે કે, ન્યાય થયા પહેલાં કેદીઓને સતાવવા નહિ. જો મ્હેં તેમને બરાબર દુઃખી કર્યા હોત તો તેઓ કદાચ તેમનાં નામ કહેત."

"તેમનીપર પહેરાનો બરાબર બંદોબસ્ત રાખ્યો નહોતો કે શું?"

"પહેરો તો બરાબર રાખેલો હતો, પરંતુ એક શયતાન સુંદરી લુચ્ચાઇથી કેદીઓને છોડાવી ગઇ છે."

"આશ્ચર્ય પર આશ્ચર્ય! એક સુંદરીએ આવું ભયંકર સાહસિક કામ કર્યું! એ સુંદરી ઘણી સાહસિક હોવી જોઇએ.

"અરે સાહસ તો શું પરંતુ તેની શક્તિ પણ ઘણી છે."

"એવો વિચાર તમે શા ઉપરથી કર્યો?"

"તેણે બે પહેરગીરોને અફિણ મેળવેલી ભાંગ પાઇ બેભાન બનાવી દઇને થાણામાં પ્રવેશ કરી આ ભયંકર કાર્ય કર્યું છે."

"પરંતુ આપના પહેરગીરોએ એ અજાણી સુંદરીના હાથની ભાંગ શા માટે પીધી?"

"તેઓ ઘણા બેવકુફ હતા. વળી તપાસ કરતાં મ્હને એમ

માલૂમ પડી આવ્યું છે કે, એ બન્ને પહેરેગીરોને ભાંગ પીવાની ઘણી આદત પડી ગઇ છે." તે સિવાય મ્હારા એક પહેરગીરને જે ઓરડીમાં બન્ને ગુન્હેગારોને કેદ કરી રાખ્યા હતા તે ઓરડીમાંથી એક લાલ કાગળ મળી આવ્યો છે. એ કાગળ કોઇ સ્ત્રીનો લખેલો છે, તથા એ પત્રની ભાષા ઉપરથી હું એવો નિશ્ચય કરી શકયો છું કે, એ સ્ત્રી ઘણું સારૂ ઉર્દૂ જાણતી હોવી જોઇએ."

"એ પત્ર કયાં છે ? મ્હને એક વખત બતાવી શકશો ?"

"હા, બતાવવામાં મ્હને શી હરકત છે ?"

આ પ્રમાણે કહીને જહાન્દારખાને પોતાના જામાના ખિસ્સામાંથી એક લાલ રંગનો કાગળ બ્હાર કાઢી કહ્યું:—"આ રહ્યો એ પત્ર. ઘણા દિવસ સુધી આગ્રા શહેરીની કોટવાલી કરીને મ્હને જે અનુભવ તેમજ જ્ઞાન મળ્યું છે, તે ઉપરથી મ્હને લાગે છે કે, આ આગ્રા શહેરમાં એક રાજ્યદ્રોહી મંડળ રહે છે. એ મંડળના માણસોએજ પોતાના મંડળની પુષ્ટિ કરવાને માટે બન્ને કેદીઓને છોડાવ્યા હોય એમ મ્હને લાગે છે."

આમ કહીને જહાન્દરખાને હાથમાંનો પત્ર જુલિયાને આપ્યો. જુલિયાએ વિશેષ લક્ષ્યપૂર્વક એ પત્ર વાંચ્યો કે નહિ તે અમે જાણતા નથી તોપણ તેણે એ પત્ર વાંચવામાં પોતાનું એટલુ બધું લક્ષ્ય બતાવ્યું કે જાણે કે તે એ પત્ર વાંચીને ઘણા આશ્ચર્યમાં પડી ગઇ. પછીથી તેણે કહ્યું:—"ખાનસાહેબ ! આપના હાજતખાનાના કઠોર પહેરામાં પ્રવેશ કરે એવી સાહસિક સ્ત્રી આ આખી આગ્રા નગરીમાં હશે કે કેમ એ માટે મ્હને સંદેહ હતો; પરંતુ હવે મ્હને માલૂમ પડયું છે કે, જ્યારે આવા સખ્ત પહેરાની આંખોમાં ધૂળ નાખીને, તમે જે રાજ્યદ્રોહી મંડળની વાત કરો છો એ મંડળની

એક સ્ત્રી કેદીઓને છોડાવી ગઇ છે ત્યારે એ રાજ્યદ્રોહી મંડળની શક્તિ કાંઇ જેવી તેવી નહિ હોય. જે મંડળ આવું મહા ભયંકર તેમજ સાહસિક કાર્ય કરી શકયું છે, તે બીજું કયું કાર્ય ન કરી શકે ?"

જહાન્દરખાને પોતાના મતને અનુસરતી વાત સાંભળીને કાંઇક ઉત્તેજિત સ્વરે કહ્યું:—"જુલિયાબીબી ! તમારૂં કહેવું ખરૂં છે. હું તમારી પાસે શા માટે આવ્યો છું તે તમે જાણો છો ?"

જુલિયા:—ના, તો પણ હું એટલું તો જાણું છું કે, મ્હારા સૌભાગ્યનો ઉદય થયા સિવાય આપ મ્હારી ગરીબ ઝુંપડીમાં પધારો નહિ બાદશાહની રાજધાનીના મુખ્ય રક્ષક મ્હારા જેવી એક અનાથ અભાગિની નારીની મુલાકાતે આવે એ શું ઓછા આનંદની વાત છે ?

આ વાકયોથી જહાન્દારખાનનું મન ઘણું પ્રસન્ન થયું. જે જુલિયા ભલભલા અમીર ઉમરાવોની તરફ નજર સુદ્ધાં કરતી નહોતી, જે જુલિયાએ શાહજાદા સેલિમની કૃપા પ્રાપ્ત કરી હતી, તેજ જુલિયા આજે પોતાને આટલું બધું માન આપતી જોવામાં આવ્યાથી. જહાન્દારખાને વિચાર્યું કે, પ્રકાર કાંઇ સાધારણ જણાતો નથી. તેણે જુલિયાને બોલતી અટકાવીને કહ્યું:—"જુલિયાબીબી ! હું જાણું છું કે, તમે શાહજાદા સેલિમની કૃપા મેળવી છે. હું શાહજાદા સેલિમના ગુલામનો પણ ગુલામ છું ! હું તમારી પાસે શા માટે આવ્યો છું તે હવે મ્હારે તમને જણાવવું જોઇએ. હમણાં મ્હારો વખત ઘણો અમૂલ્ય છે. સુલતાન સેલિમ હમણાં નિશ્ચિંત્તે ઉંઘે છે; પરંતુ તેઓ જાગી ઉઠશે એટલે મ્હારી દુર્દશાનો પાર રહેશે નહિ."

જુલિયાએ પોતાના મ્હોંપર આશ્ચર્ય દર્શાવીને કહ્યું:—"આપને જે કાંઇ કહેવું હોય તે બેલાશક કહો. હું તમારા બ્યાનપર કાન દઇને ધ્યાનથી સાંભળીશ."

જહાન્દરખાને કહ્યું:—"આ તમારા મહોલ્લામાં પહેરો ભરનાર પહેરગીરે મ્હને એવી ખબર આપી છે કે, ગઈ રાત્રે છેલ્લા પ્રહરે ત્રણ માણુસોએ તમારા મકાનમાં પ્રવેશ કર્યો છે! કેમ ખરી વાત છે ને?"

જુલિયાએ કહ્યું:—"હા ખરી વાત છે. હું એ વાત કબૂલ કરૂં છું; પરંતુ એ ત્રણ પુરૂષો બાદશાહના નામજાદા અમીર હતા. તેઓ શિરાજી પીને વિહવળ બની ગયા હતા, તથા મ્હારા એક વિશ્વાસઘાતક પહેરગીરને કબજે કરીને તેમણે મ્હારા મકાનમાં પ્રવેશ કર્યો હતો; પરંતુ ખુદાની કૃપાથી હું એ સમયે જાગતી હતી તેથી તે સમયે મ્હેં મ્હારા બીજા ખોજાઓની સહાયતાથી મ્હેં તેમને મ્હારા મકાનમાંથી હાંકી કાઢયા હતા. વળી આપ યાદ રાખજો કે, એ ત્રણ અમીરોમાંનો એક તો આપનો કર્તા હર્તા તેમજ વિધાતા જેવો હતો. આ સંબંધી મ્હારી સાથે વિશેષ રકઝક કરશો તો હું શાહજાદાને તેમનાં નામ કહી દઇશ. હું એમ કરૂં અને આપ એ તમારા ઉપરી અમીરની ચક્ષુશૂળ થઇ પડો તો તમારી કેવી શોચનીય સ્થિતિ થઇ પડે તે વિચારી જુઓ."

જહાન્દારખાન આ વચનો સાંભળી વિચારમાં પડી ગયો. જુલિયાએ કહ્યું કે એ ત્રણ અમીરોમાંનો એક અમીર તેનો કર્ત્તા હર્ત્તા તેમજ વિધાતા હતો. ત્યારે શું તે મહારાજ બિરબલ હશે? પરંતુ મહારાજ તો હિંદુ છે—તેનુ ચરિત્ર પણ ઉત્તમ છે! તેના જેવો પુન્યશાલી પુરૂષ જુલિયાના જેવી એક વિલાસમયી રમણીને ત્યાં પોતાના મિત્રો સાથે ગંભીર રાત્રે આવે તે તદ્દન અસંભવિત છે. વળી ગઇ કાલે સંધ્યા પછીજ મહારાજ બિરબલ સિક્રીથી આવ્યા હતા તથા મધ્યરાત્રે શાહજાદા સેલિમે તેને આરામ મંઝીલમાં બોલાવ્યા હતા તેથી ગઇ કાલે રાત્રે મહારાજ બિરબલ જુલિયાને

ત્યાં ક્યાંથી આવી શકે ? ત્યારે જુલિયાને ત્યાં અમીર-ઉદ્દૌલા, નિશા-રતખાન આવ્યો હશે કે શું ?

જહાન્દરખાન જે કારણને લીધે જુલિયા પાસે આવ્યો હતો તે કારણ અદ્ધરજ રહ્યું; ઉલટું તેને વિશેષ નિરાશ થવું પડ્યું. જુલિયાએ જહાન્દરખાનને ચિંતાતુર બની ગયેલો જોઇને વિચાર્યું કે, તેના ઔષધની બરાબર અસર થઇ હતી. તેનો ઉદ્દેશ સિદ્ધ થયો હતો.

હાય નારી ! હાય ! ત્હારી પ્રપંચી શક્તિ ! હાય ત્હારૂં રૂપ ! હાય ! ત્હારાં નેત્રોના કુટીલ કટાક્ષ ! આજે ત્હારા જેવી એક રમણીના પ્રપંચથી આગ્રા શહેરનો મુખ્ય કોટવાલ જહાન્દારખાન પત્થરના પૂતળા જેવો બની ગયો છે.

જુલિયાએ જહાન્દારખાનને કહ્યું:—" સાહેબ ! આપને મ્હારાં વચનોપર વિશ્વાસ બેસતો નથી કે શું ? જો તેમ હોય તો હું આ ઠેકાણેજ બેસી રહું છું. આપને મ્હારા મકાનમાંના સઘળા ઓરડાઓ તેમજ ઓરડીઓની કુંચીઓ આપું છું. આપ મ્હારા મકાનનો ખુણે ખુણો તપાસો અને આપના સંદેહને દૂર કરો. મ્હને તેથી કોઇ પણ પ્રકારનું નુકસાન નથી. "

જુલિયાનાં આવાં વચનો સાંભળી જહાન્દારખાન જે કામ કરવા માટે આવ્યો હતો તે કામ તદ્દન ભૂલી ગયો. જુલિયા ઉપર હવે તેને સહજ પણ સંદેહ રહ્યો નહિ. તે ચિંતાતુર મુખે જુલિયા પાસેથી વિદાય લઇને ચાલ્યો ગયો.

૨૪.

જુલિયાનું ચારિત્ર.

જહાન્દારખાન ચાલ્યો ગયો એટલે જુલિયાએ બારીમાંથી નજર કરી તે કયી તરફ જાય છે તે જોયું. જહાન્દારખાન ઘોડેસ્વાર થઇને ચાલ્યો ગયો.

જહાન્દારખાનને આટલી બધી ત્વરાથી છેતરી શકાશે એવી આશા જુલિયા સુંદરીએ રાખી નહોતી. ઘણી સહેલાઇથી પોતાનો હેતુ સિદ્ધ થયાથી તેને અપાર આનંદ થયો. જો કદાચ તેના કમનશીબે જહાન્દારખાને તેના મકાનનો એકેએક ઓરડો બારીકાઇથી તપાસ્યો હોત તો ઇસ્કાન્દારખાન પકડાયા સિવાય રહેત નહિ. એકાએક જહાન્દારખાનને ચાવીઓનું ઝુમખું આપવાનું ભોલાઇ જવાથી જુલિયાએ એક નવીન સંકટમાં સપડાવાનો ઉપાય પોતાની મેળે કર્યો હતો—પરંતુ ખુદાએજ તેને એ સંકટમાંથી બચાવી હતી.

જુલિયા યુવતી સુંદરી હતી. વિધાતાએ તેને અતુલનીય રૂપશાલિની બનાવી નહોતી તો પણ તેનું રૂપ જોવા જેવું હતું. સુંદર તારાની માફક બે નેત્રો રાત્રિ દિવસ પ્રકાશી રહેતાં જણાતાં હતાં. એ નેત્રો સરળતાના વિનિયમયથી, ભયંકર કુટિલતા પ્રકાશિત હતાં. બન્ને ભ્રમરો જાણે કે કામદેવના અખંડ શરાસન જેવી હતી. કંઠની સુંદરતાનો પાર નહોતો. મુખ ચંપકના જેવું હતું. ઓષ્ઠાધર ગુલાબના ખિલતા પુષ્પના જેવા હતા. તેની પર તાંબુલનો રસ હોવાથી તે ઘણા સુંદર જણાતા હતા. જુલિયાના રૂપનું વિશેષત્વ એ હતું કે, એ લાલચોળ ઓષ્ઠાધાર સર્વદા જાણે કે હસમુખા દેખાતા હતા. એ હાસ્ય જોવામાં આવતાં ભલભલાઓનાં માથાં ફરી જતાં હતાં.

જુલિયાનું ચરિત્ર પણ અદ્ભુત રહસ્યમય હતું. તેના ચરિત્ર સંબંધી આગ્રાના અમીર-ઉમરાવો વચ્ચે ઘણો વાદવિવાદ ચાલતો હતો. એક પક્ષનો મત એવો હતો કે, સુલતાન સેલિમને જુલિયાની મોહિની લાગેલી છે. સેલિમ શહેનશાહ થશે, અને તેને સુયોગ મળશે એટલે જુલિયા બાદશાહના રંગમહેલ—જનાનામાં પ્રવેશ કરી શકશે, બીજા પક્ષનો મત એવો હતો કે, જુલિયા ચરિત્રથી ભ્રષ્ટ થયેલી અને કલંકિની નથીજ. કારણ કે, અનેક અમીર ઉમરાવોએ છુપી રીતે તેના ચરિત્રબળની પરીક્ષા કરવાને માટે અનેક ઉપાયોથી તેને મેળવવાનો યત્ન કર્યો હતો; પરંતુ જુલિયાએ એ સઘળા અમીર ઉમરાવોને પોતાના ખોજાઓની સહાયતાથી પોતાના મકાનમાંથી હાંકી કાઢયા હતા. એક દેખાવડા અમીરે સૌંદર્ય અને દ્રવ્ય-બન્નેની લાલચ બતાવી હતી, પરંતુ જુલિયાએ તેને શાહજાદા સેલિમ પાસે ઉભો કરવાને માટે કેદ કરી રાખ્યો હતો. પછીથી જ્યારે એ દેખાવડા અમીરે જુલિયાની પાસે ઘણીજ નમ્રતાથી માફી માગી ત્યારે જુલિયાએ તેની પ્રત્યે દયા દર્શાવી તેનો ગુન્હો માફ કરી તેને છોડી દીધો હતો.

પાઠક બંધુઓ ! હવે વિચારી જુઓ કે, જુલિયા જ્યારે રૂપ તેમજ રૂપિયાથી લલચાતી નથી, શાહજાદા સેલિમને પણ હૃદય પૂર્વક ચ્હાતી નથી ત્યારે પછી તેનું ચરિત્ર ઘણું રહસ્યમય હોવું જોઇએ કે નહિ ? જ્યારે જુલિયાના રહસ્યમય ચરીત્રને આપણે જાણી શકીશું ત્યારેજ આપણે સેલિમાના ખૂની મામલાના અદ્ભુત ભેદને સંપૂર્ણ રીતે જાણી શકીશું.

વાંચકોને યાદજ છે કે, પ્રભાતકાળના અરસામાં એકાએક જુલિયાને પોતાની પાસે આવેલી જોઇને ધરકાન્દારે ભ્રમથી તેને

સેલિમા તરીકે સંબોધી હતી. એ કાંઇ વિશેષ આશ્ચર્ય પામવા જેવો પ્રકાર નહોતો. આ જગતમાં વિધાતાએ બનાવેલાં મનુષ્યોમાં કેટલાક માણસોના સમાન અવયવ તેમજ સમાન મુખમંડળ જોવામાં આવે છે. ખસ્કાન્દારે પછીથી ઓરડામાં સળગતા દીપકની સહાયતાથી જુલિયા તરફ જોયું તો તેને પોતાનો ભ્રમ સમજાયો, છતાં જો સૂર્ય દેવનાં પ્રકાશમાં તેણે જુલિયાને જોઈ હોત તો તેને ખાત્રી થાત કે, જુલિયાના શરીરના અવયવો તેમજ મુખમંડળ સેલિમાના અવયવો તેમજ મુખમંડળની બરાબર હોવા છતાં સેલિમાના શરીરનો રંગ જુલિયાના કરતાં ઘણો ઉજ્વળ હતો.

જુલિયા સ્વાધીનભર્તૃકા નથી તેમજ નારીજાતિમાં કલંકિની પણ નથી—સેલિમના સ્નેહની પુતળી પણ નથી—ત્યારે કોણ છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર હમણાં અમે પણ આપી શકતા નથી. વાંચક ! આ નવલકથાની સાથે જેમ જેમ આગળ વધતા જશો તેમ તેમ જુલિયાનું ચરિત્ર જાણવા સંબંધી તેમના મનમાં જે જીજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થઈ છે તે જીજ્ઞાસા પૂરી થશે.

સેલિમાનું ખૂન, તે સંબંધી અકબરશાહની આજ્ઞા, રાજમાર્ગમાં પડેલો સેલિમાનો મૃતદેહ, તેની કબર ખોદી તેમાં ખિલેલા તાજાં ગુલાબ પુષ્પો મુકી આવવાં, જે પુષ્પો જોઇને ખસ્કાન્દારે તેના દોસ્ત સિકન્દરને કહ્યું હતું કે "સર્વસ્વનો નાશ થયો છે." એ સઘળી હકીકત તથા સેલિમાના ખૂની તરીકે કોને પકડવામાં આવ્યા હતા એ હકીકત પણ રહસ્યમયી જુલિયા જાણતી હતી. જો એ હકીકત તે ન જાણતી હોત તો કેદખાનામાં જવાનું સાહસ તે શા માટે કરે ? ઘણી સહેલાઇથી તે પહેરેગીરોની આંખોમાં ધૂળ નાખી કેદીઓને છોડાવી પણ કેવી રીતે શકે ? ઉપરની સઘળી હકીકત જુલિ-

ચાના જાણવામાં કેવી રીતે આવી હતી તે માત્ર તે પોતેજ જાણતી હતી; તેથીજ અમે કહીએ છીએ કે, જુલિયા એક ગંભીર રહસ્યમયી નારી હતી; અને આ નવલકથામાં હવે ઘણો ખરો ભાગ એ જાલિમ જુલિયાજ ભજવે છે.

જહાન્દારખાનને વિદાય કરી દઈને જુલિયાએ પોતાના ચંચળ મનને શાન્ત કરવાને માટે નોકરને આજ્ઞા કરી કે:—"જલદીથી એક પ્યાલો કૅાફી અને થોડો મેવો લઈ આવ. આખા રાતનો ઉજાગરો થવાથી મ્હારૂં શરીર ઘણું ખરાબ થઇ ગયું છે."

નોકર ચાલ્યો ગયો. જુલિયા પાછી ભયંકર ચિન્તામાં પડી. તે આકાશ પાતાળના વિચારો કરવા લાગી. તેની ચિન્તાનો વિષય શો હતો તે અમે બરાબર જાણતા નથી. તેના મુખની ઉત્તેજના, પળે પળે બદલાતા ભાવ એમ જાહિર કરી દેતા હતા કે એક પ્રકારની ભયંકર ચિન્તા તેના હૃદયપ્રદેશની ચારે તરફ ફેલાઇ રહીને દાવાનળની માફક સળગે છે.

નોકર એક ગરમ પ્યાલો ભરીને કૅાફી લાવ્યો તથા એક ચાંદીની રકાબીમાં કેટલોક સ્વાદિષ્ટ મેવો પણ લઇ આવ્યો. નોકર પોતાની શેઠાણીને હાથેજ ઉત્તમ કૅાફી બનાવતાં શીખ્યો હતો તથા જુલિયા કૅાફી બનાવવામાં એટલી બધી ચતુર હતી કે, શાહજાદા સેલિમને પણ જુલિયાને હાથે બનેલી કૅાફી ઘણી પ્રિય થઈ પડતી હતી.

કૅાફી પીધા પછી જુલિયાનું શરીર કાંઇક સુસ્થ થયું, તેનું મુખ પ્રફુલ્લ થયું. તેને જાણે કે નવજીવન મળ્યું.

આ સમયે નોકરે આવીને સમાચાર જણાવ્યા કે:—"બીબીસાહેબ! બ્હાર એક પાલખી આવી છે. તેમાં એક આબરૂદાર,

રમણી આવી છે, એ રમણી તમારી મુલાકાત કરવાની ઇચ્છા રાખે છે. તે પાલખીમાંથી ઉતરી ઉપર આવે છે."

ક્ષણુ માત્રમાં તો જુલિયાએ પોતાના મુખપરનો ભાવ બદલી નાખ્યો. એ રહસ્યમયી માયાવિની સુંદરીએ પોતાના મ્હોં ઉપર એવો ભાવ આણ્યો કે, તેને કોઇ પણુ પ્રકારની ચિન્તા નથી, તેના હુકમથી નોકર કૅાફીનો પ્યાલો અને મેવાની રકાબી લઇને ચાલ્યો ગયો.

જુલિયાએ આ સમયે આશ્ચર્ય પામીને જોયું તો એક બુરખાવાળી રમણી તેના ઓરડાના પ્રવેશદ્વારમાં આવીને ઉભી રહી હતી! બુદ્ધિમતી જુલિયા એ બુરખાનું કારણુ સમજી શકી અને તરતજ તેણે નોકરને ત્યાંથી જતા રહેવાની આજ્ઞા કરી. નોકર આજ્ઞા સાંભળતાંની સાથેજ ત્યાં ચાલ્યો ગયો.

જુલિયાએ આશ્ચર્યમાંપડી જઇને પૂછ્યું:—" બ્હેન! તું કોણુછે?"

બુરખાવાળી રમણીએ પોતાનો બુરખો ઉંચો કરી નાંખ્યો જાણે કે વાદળું ખસી ગયું—ચંદ્ર ચમકી ઉઠયો.

નવી આવનાર રમણીને જુલિયા બિલકુલ ઓળખતી નહોતી. તેનું રૂપ ખરેખર જોવા જેવું હતું! તેની સુવિમલ કાન્તિ—તેમજ પલક વગરનાં નેત્રો ઉપભોગ કરવા જેવાં હતાં.

ચતુર જુલિયા એક મ્હોટા સંકટમાં પડી ગઇ. એ અજાણી રમણી કોણુ હશે! તેના દેખાવ તેમજ વસ્ત્રો પરથી તે આબરૂદાર હોય એવી કલ્પના ઉપજતી હતી. એવી આબરૂદાર રમણી જુલિયાને ત્યાં શામાટે આવી હશે? આખું જગત્ તો જુલિયાની તરફ તિરસ્કારથી ભરેલી દ્રષ્ટિથી જુએ છે. તેને ત્યાં આ રમણીનો મુખચંદ્ર શામાટે પ્રકાશી નીકળ્યો હશે?

જુલિયા આવેલી રમણી તરફ ટગર ટગર જોઇ રહી. થોડા સમય પછી તેણે પુછ્યું:—" બ્હેન ! તમે કોણ છો ? જ્યારે આ અભાગિનીના કલંકિત મકાનમાં પધાર્યાં છો તો ત્યારે હવે આસનપર બિરાજી મ્હને કૃતાર્થ કરો."

એ રમણી જુલિયાએ દર્શાવેલા આસન પર બેઠી. તેણે એક વખત ઓરડાની ચારે તરફ દૃષ્ટિ ફેંકી જોઇ. પછીથી તેણે ચિંતાતુર મુખે કહ્યું:—" તમારૂંજ નામ જુલિયા સુંદરી છે કે ?"

આ પ્રશ્નથી જુલિયાએ કાંઇક શરમાઈ જઇને કહ્યું:—" બ્હેન ! તમારા આવા ભુવનમોહન રૂપ આગળ મ્હારૂ રૂપ તુચ્છ છે. માટે મ્હને સુંદરી કહીને સમાન આપશો નહિ. બ્હેન ! તમે આવી રીતે મ્હારી મશ્કરી કરવાનેજ આવ્યાં છો કે શું ?"

આવનાર રમણી જુલિયાના માત્ર આ એકજ વાક્ય ઉપરથી સમજી ગઇ કે, જુલિયા ઘણી ચતુર તેમજ બુદ્ધિમતી છે. રમણીએ પોતાના અંતરનો ભાવ છુપાવી રાખી ચિન્તાશૂન્ય મુખે કહ્યું:— " ખરેખર ! તમે સુંદરી છો, તમે ભુવનમોહિની છો. રમણી છું છતાં મુક્તકંઠે તમારા રૂપની પ્રશંસા કરૂં છું. ખુદાએ તમને ઘણુંજ રૂપ આપ્યું છે. તમારાં સુંદર નેત્રોમાં સરળતા ભરેલી છે— તમારા બન્ને ઓષ્ટ હાસ્યમય જણાય છે. હું ખાત્રી પૂર્વક કહી શકું- છું કે—આવું સ્વર્ગીય રૂપ બાદશાહના રંગમહેલની અનેક રૂપવતી રમણીઓના રૂપને પણ ઝાંખુ કરી નાખે તેમ છે."

આટલી બધી પ્રશંસા સાંભળી જુલિયાએ પોતાના મનમાં ને મનમાં વિચાર્યું:—" આ મળવા આવનાર રમણી પણ કાંઈ ઓછી ચતુર નથી. ગમે તેવી રમણી તેના રૂપની પ્રશંસાથી નમ્ર થઇ ગયા સિવાય રહેતી નથી. પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓ પોતાના રૂપની પ્રશંસા

સાંભળી ઘણી પ્રસન્ન થાય છે. આ રમણી કોઇ ખાસ કારણને લીધેજ મ્હને મળવા આવી હોય એમ લાગે છે, તથા મ્હારા રૂપની પ્રશંસાથી મ્હને પ્રસન્ન કરી તે પોતાનો હેતુ સિદ્ધ કરવાની ઈચ્છા રાખે છે. જ્યાં સુધી તેનો હેતુ જાણવામાં ન આવે ત્યાં સુધી દૃઢતા રાખવાની ઘણી જરૂર છે."

જુલિયાને વિચારમાં પડી ગયેલી જોઇને આવનાર રમણીએ પ્રફુલ્લમુખે કહ્યું:—"મ્હારી પર તમને સંદેહ ઉપજે છે ?! મ્હેં તમારી પાસે આવતાંની સાથેજ તમારા રૂપની પ્રશંસા કરવા માંડી છે તેથી તમે એમ વિચારો છો કે, હું કોઇ મુખ્ય કારણને લીધે તમારી પાસ આવી છું ? તમારી આ ધારણા ભૂલ ભરેલી તો નથી-જ પરંતુ તેથી એમ ન વિચારશો કે, હું તમારા સુંદર રૂપ સંબંધી જે કાંઇ બોલી છું તે તમારી ખુશામદ કરવાના હેતુથી બોલી છું. હું એક વાર નહિ; પરંતુ અનેકવાર કહીશ કે, તમે આ દુનિયામાં સર્વશ્રેષ્ટ સુંદરી છો.

જુલિયાએ ધીરે સ્વરે કહ્યું:—"તમને જોતાંજ તમે કોઈ આબરૂદાર રમણી હો એમ ધારૂં છું. તમારા જેવી ચતુર તેમજ રૂપ-વતી રમણીઓ મ્હેં પણ ઘણી થોડી જોઈ છે. માત્ર તમારા જેવી સ્વરૂપવતી રમણી એકજ મ્હારા જોવામાં આવી હતી કે જેના રૂપ સાથે તમારા રૂપની તુલના થઇ શકે તેમ હતું; પરંતુ હમણાં એ રમણી આલોકમાં નથી. બીજી એક સર્વશ્રેષ્ટા સુંદરી આગ્રા નગરીમાં છે; પરંતુ તે મોગલ નથી—ઇરાની છે. તે આસબેગની કન્યા છે—તેનું નામ મેહરૂન્નીસા છે."

આ સમયે જુલિયાએ એ રમણીની તરફ એક આકર્ષક કટાક્ષ ફેંકયો. આ વચનો ઉપર આવેલી રમણી બીજું કાંઇ બોલી શકી નહિ.

તેણે સ્થિરતાથી કાંઇ વિચાર કરી નમ્ર સ્વરે કહ્યું:—" બ્હેન ! હું એક મ્હોટા સંકટમાં સપડાઇ ગઇ છું. તમે દયા લાવી મ્હારૂં રક્ષણ કરો."

જુલિયાએ સ્મિત હાસ્ય કરી પૂછયું:—" તમે કોણ છો ? તમે એવા તે કયા ભયંકર સંકટમાં સપડાયાં છો ? તથા હું તમને સહાયતા કરી શકું તેમ છું કે નહિ તે સઘળી હકીકત જાણ્યા સિવાય હું તમને શો ઉત્તર આપી શકું ?"

એ રમણીએ એક ગાઢ નિઃશ્વાસ મૂકીને કહ્યું:—" હું નશીબન બીબી–"

રમણી વિશેષ બોલી શકી નહી. જુલિયા તરતજ આસન પરથી ઉઠી ઉભી થઇ ગઇ. ત્યાર પછી એક માનસૂચક સલામ કરી નસીબનના બન્ને હાથને કોમળ ભાવથી દાબી તેણે કહ્યું—'આજે મ્હારૂં મહા સૌભાગ્ય સમજું છું કે, તમારા પગના સ્પર્શથી મ્હારી ઝુંપડી પાવન થઇ છે. મ્હેં તમારૂં નામ સાંભળ્યું છે—પરંતુ મ્હેં તમને કદાપિ નજરે જોયાં નથી. આજેજ હું સમજી શકી કે તમારા જેવાં પત્ની મળવાથી ખાનસાહેબનું જીવન સ્વર્ગમય બની રહેલું છે."

નશીબને કહ્યું:—" જુલિયા ! બ્હેન ! મ્હને લાગે છે કે મ્હારા પતિના સ્વર્ગીય સુખના દિવસો પૂરા થવા આવ્યા છે. તેમને શિરે મહા ભયંકર સંકટ આવ્યું છે. આ નિરાધાર નારીનો એક માત્ર આધાર દિલ્લીશ્વર અકબરશાહની કઠોર સજાનો ભોગ થઇ પડશે. તેથી પતિનું રક્ષણ કરવાને માટે હું તમારે આશ્રે આવી છું. જુલિયાબીબી તમે મ્હને બચાવો."

જુલિયાએ કહ્યું:—" બ્હેન ! વ્યાકુળ બની જાઓ નહિ ! પ્રથમ મ્હને સઘળી હકીકત સાંભળી લેવા દો. મ્હારાથી બનતું હું

જરૂર કરીશ. થોડા સમય પહેલાં ખાનસાહેબ જાતેજ અહિં આ૦ ૧ હતા. તેમને મુખે મ્હેં સઘળી હકીકત સાંભળી છે. કેદીઓના નાશી જવાથી વળી પાછા તેઓ સંકટમાં સપડાયા છે, એ પણ હું જાણું છું."

નશીબને કહ્યું:—"મ્હને લાગે છે કે, તમે માત્ર થોડી દયા દર્શાવશો તો મ્હારા પતિનું જીવન બચશે."

જુલિયાએ આશ્ચર્ય દર્શાવીને કહ્યું:—"તમે શું કહો છો! હું તમારૂં કહેવું બિલકુલ સમજી શકતી નથી. હું એક સાધારણ સ્ત્રી છું—હતભાગિની છું સંસારના એક એકાંત ખુણામાં પડી રહી છું. હું આવા ભયંકર પ્રકારમાં શું કરી શકું તેમ છું?"

નશીબનને આ વાકયોથી જાણે કે કાંઇક ખોટું લાગ્યું. તીવ્ર સ્વરે તેણે કહ્યું:—"જુલિયાબીબી! યાદ રાખજે કે ખાનસાહેબની ધર્મપત્ની નશીબનનામાં પણ થોડી ઘણી બુદ્ધિ છે. મ્હેં મરીગયેલી સેલિમાનું ચિત્ર જોયું છે, તેમજ તમારી જીવતી પ્રતિમા પણ જોઇ છે. ખુદાએ જો તમને સહજ વિશેષ ઉજવળ બનાવ્યાં હોત તો હું એમજ ધારત કે, સેલિમા મરી ગઇ નથી—જીવતી છે, તથા એ સેલિમાજ જાણે કે અત્યારે મ્હારી પાસે બેઠી છે, એ સેલિમાના ખૂની મામલામાં એક પ્રકારનો ભયંકર ભેદ સમાઇ રહેલો છે. જુલિયાબીબી! મ્હને એમ લાગે છે કે તમે એ સઘળો ભેદ જાણો છો!! તમે દયા કરો તો મ્હારા પતીનો જીવ બચી શકે તેમ છે. તમે ધારો તો ગુન્હેગારોને પાછા પકડાવી શકો તેમ છો."

જુલિયા ક્રોધે ભરાયલી નાગણની માફક ઉંચું મ્હોં કરી ક્રોધ દર્શક સ્વરે બોલી ઉઠીઃ—"નશીબનબીબી! તમે ભ્રમમાં પડી ગયાં છો; તથા મ્હને એમ લાગે છે કે, જહાન્દારખાને પોતાના મનની

ભૂલ ભરેલી ધારણા તમારા મનમાં ઉત્પન્ન કરી છે. કદાચ સેલિમાની આકૃતિ સાથે મ્હારી આકૃતિ મળતી આવતી હશે. પરંતુ હું પણ ધારૂં તો તમારા જેવી આકૃતિવાળો સ્ત્રી આગ્રા શહેરમાં શોધી કાઢી શકું તેમ છું. શરીરની આકૃતિ મળતી આવે એ તો આ દુનિયામાં બનવા યોગ્ય છે."

નશીબને મનમાંને મનમાં વિચાર્યું કે, જુલિમ જુલિયા આગળ તેનું કાંઇ ચાલવાનું નથી. આ નિષ્ઠુર નારીની દયા મેળવ્યા સિવાય કાંઇ કામ થવાનું નથી. આ પ્રમાણે વિચારી નશીબને આસન પરથી ઉઠી, જુલિયાના કોમળ હાથોને સ્નેહદર્શક ભાવથી દબાવીને કહ્યું:-
"જુલિયા! મ્હેં તમને મ્હારાં બેન તરીકે સંબોધ્યા છે આજે તમે બ્હેનને બચાવો, મ્હારા દુઃખનો અંત માત્ર તમેજ લાવી શકો તેમ છો. અકાળે મ્હને વિધવા બનાવી મ્હારા આ નારીજીવનને વિષમય ન બનાવો.

આ સમયે જુલિયા પણ એક મ્હોટા વિચારમાં પડી ગઇ, તેણે કાંઇક નમ્રતાથી પૂછયું:—" કહો બ્હેન! કે હું તમારે માટે શું કરૂં"

નશીબનઃ—પલાયન કરી ગયેલા ગુન્હેગારોને મ્હારા પતિની સત્તામાં પાછા સોંપી દો—એટલે તમે મ્હને જીવનદાન દીધું છે એમ હું સમજીશ અને તમારો ઉપકાર જીવતાં સુધી ભૂલી જઇશ નહિ.

જુલિયાઃ—ત્યારે શું તમે એમ ધારો છો કે, મ્હેં ગુન્હેગારોને છુપાવી રાખ્યા છે?

નશીબન મ્હારૂં મન તો તેમજ કહે છે. જે પહેરગીર તમારા મહોલ્લામાં પહેરો ભરતો હતો તેણે સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે, કાલે મધ્યરાત્રે બે પુરૂષોએ તમારા મકાનમાં પ્રવેશ કર્યો હતો.

જુલિયાઃ—એ શયતાન પહેરગીર જહન્નમમાં જાઓ. એ જૂઠું

બોલે છે. હું કબુલ કરૂં છું કે, કાલે ગંભીર રાત્રે બે પુરૂષોએ મ્હારા મકાનમાં પ્રવેશ કર્યો હતો. મ્હેં તમારા પતિ આગળ પણ આ વાત કબુલ કરી હતી તથા તેઓ કોણ હતા તેનો પણ તેમને કાંઇક આભાસ આપ્યો હતો.

નશીબનુઃ—તમે મ્હારા પતિ આગળ જૂઠું બોલ્યાં છો. તેઓ તમારાં વચનોથી છેતરાયા છે.

જુલિયા બીજુ કાંઈ નહિ કહેતાં રોષાવેષમાંજ એ ઓરડામાંથી ઉઠીને ચાલી ગઇ.

અભિમાનિની નશીબનને પોતાના જીવનમાં કદાપિ આવું અપમાન સહન કરવું પડયું નહોતું. આગ્રાના મુખ્ય શાન્તિરક્ષકની સહધર્મિણી રૂપે તેણે પ્રત્યેક ઠેકાણેથી પુષ્કળ માન મેળવ્યું હતું. તે પોતાની મર્યાદા તેમજ માનને ભૂલી જઇને એક સાધારણ રમણીની માફક જુલિયાને ત્યાં આવી તેનો બદલો આવોજ મળ્યો કે ?

નશીબનબીબીનાં નેત્રોમાંથી ગરમ આંસુઓ ઉભરાઇ જવા લાગ્યાં. તેણે મનમાંને મનમાં કહ્યું:—"જુલિયા ! યાદ રાખજે કે મ્હારા આ થયેલા અપમાનનો બદલો હું એક દિવસે જરૂર લઇશ."

મ્હોં પરનો બુરખો પાછો આગળ ખેંચી નશીબને ધીમે ધીમે એ ઓરડાનો ત્યાગ કર્યો. મકાનની બહાર નીકળવાના દરવાજા પાસે પેલો બળવાન્ ખોજો જબરદસ્તખાન રાહ જોતો ઉભો રહ્યો હતો. બીબીને પાછી ફરતાં વિલંબ થતો જોઇને તે ઘણો ઉત્કંઠિત બની ગયો હતો. આ સમયે નશીબનને પાછી આવેલી જોતાંજ તેણે હર્ષ પામીને કહ્યું:—"મા ! પાલખી લાવું કે ?"

નશીબને હકારમાં ઉત્તર આપ્યો. પાલખી બારણાં પાસે આવી પહોંચી એટલે નશીબન તેમાં ચઢી બેઠી. નશીબન જે કાર્ય કરવા

આવી હતી તે કાર્ય નહિ થવાથી તે ચિંતાતુર મુખે, નિરાશ હૃદયે પોતાના મકાન તરફ જવા લાગી

૨૫

શાહજાદા સેલિમની આજ્ઞા.

આખી રાત્રિનો ઉજાગરો થવાથી તેમજ અતિશય માનસિક ઉત્તેજનાથી રાજકુમાર સેલિમ રાત્રિના છેલ્લા પ્રહરે સુઇ રહ્યો હતો; પરંતુ તે ગંભીર નિદ્રાસુખ ભોગવી શકયો નહોતો. એક ઉત્કટ સ્વપ્ને તેની સુખમય નિદ્રાને વિવિધ પ્રકારના ભયથી ભરેલી બનાવી દીધી હતી.

જે લાલ રંગના પત્ર માટે આ પ્રલયકાણ્ડ ઉપસ્થિત કર્યું હતું, જેને માટે દરકાન્દાર અને તેનો જીવજાન દોસ્ત કેદખાનામાંથી પલાયન કરી ગયા હતા, જેને માટે એ ગંભીર રાત્રે મહારાજ બિરબલને રાજકુમાર સેલિમે પોતાની પાસે બોલાવી મંગાવ્યો હતો એ પત્રમાં કેવી ભયંકર હકીકત લખેલી હતી તે હજી સુધી આપણે જાણી શકયા નથી. તો પણ આ પ્રકાર કાંઇ સાધારણ નહોતે. એમ આ બધા બનતા પ્રકારો પરથી આપણે વિચારી શકીએ છીએ.

સેલિમે સ્વપ્નમાં જોયું કે, એ લાલરંગનો કાગળ દરકાન્દારખાને શહેનશાહ અકબરશાહને કીંમતી મૂલ્ય લઇને વેચાતો આપ્યો. એ પત્ર વાંચી શહેનશાહ ઘણા ક્રોધે ભરાયા. શાહજાદો સેલિમ કેદીના સ્વરૂપમાં તેના પિતા—શહેનશાહ અકબરશાહ આગળ હાજર થયો. સમ્રાટને ઘણા ક્રોધે ભરાયલા જોઇને શાહજાદાએ જાણે કે તેમના ચરણોમાં નમી પડીને કહ્યું કેઃ—"જહાંપનાહ! મ્હારી ગુસ્તાખી માફ કરો."

બરાબર એ સમયે જાણે કે કોઇ એક માણુસ તેની દૂધના જેવી સફેદ તેમજ સુંવાળી શય્યા પાસે ઉભું રહીને કહે છે કેઃ—" જહાંપન્નાહ! મ્હારી ગુસ્તાખી માફ કરો."

એકાએક સ્વપ્નના વાકયનો બ્હારથી પણ પડઘો સાંભળીને, સેલિમ ખુદાનું સ્મરણ કરી શય્યામાંથી ઉઠયો, ઉઠતાંની સાથેજ તેણે જોયું કે, તેની સહામે ઉભો રહીને યાર લતીફ કહે છે કેઃ—" જહાંપન્નાહ! મ્હારી ગુસ્તાખી માફ કરો."

" થોડા સમય સુધી અહિંજ ઉભો રહે." કહીને સેલિમ એક બીજા ઓરડામાં ચાલ્યો ગયો. સ્નાનાલયમાં પ્રવેશ કરી તેણે પ્રાતઃ—કૃત્ય પૂરૂં કરી નાખ્યું નિદ્રાથી પણ ગઇ રાત્રિની વ્યાકુળતા તેમજ ઉત્તેજના દૂર નહિ થવાથી તેણે ગુલાબજળમિશ્રિત સુગંધિ જળથી સ્નાન કર્યું. ત્યાર પછી વસ્ત્રો બદલી તે પાછો પોતાના શયનાલયમાં આવ્યો.

યાર લતીફ શાહજાદાની આજ્ઞા અનુસાર શાહજાદાના શયનાલયમાંજ ઉભો રહ્યો હતો, બીજા કોઇને શાહજાદાના શયનાલયમાં આવવાની રજા નહોતી; પરંતુ યાર લતીફને રંગમહેલ સિવાય સર્વ ઠેકાણે જવાની રજા હતી. તેમ ન હોય તો નિદ્રાધીન શાહજાદાને તે આવી રીતે જગાડવાનું સાહસ કરી શકે નહિ.

બાંદી સુવર્ણપાત્ર ભરીને સુવાસિત સેરી લઇ આવી, સેરીની સાથે બદામ તથા પિસ્તાંની બનેલી બે ત્રણ ન્હાની ન્હાની સ્વાદિષ્ટ પુરીઓ પણ એક સુવર્ણની રકાબીમાં આવી. શાહજાદાએ અડધી સેરી બીજા એક પ્યાલામાં રેડી યાર લતીફને સંબોધીને કહ્યુંઃ—' લતીફ! પ્રથમ ત્હારો મિજાજ ઠીક કરી લે ત્યાર પછી સઘળી વાતચિત થશે, આહ! કાલની રાત્રિ મ્હેં ઘણી ભયંકર સ્થિતિમાં પસાર કરી છે!"

કૅાફી પીતાં પીતાં શાહજાદાએ કહ્યું:—" બીજા કાંઈ નવીન સમાચાર છે કે લતીફ ? "

યાર લતીફે કહ્યું:—" નવીન સમાચાર તો કાંઇ નથી; છતાં મહારાજ બીરબલ હજી સુધી આપની રાહ જોઇને બેસી રહ્યા છે."

આ વાકય સાંભળી સેલિમે વ્યાકુળતાથી કહ્યું:—" હા, બેસી રહ્યા હશે, કાલે રાત્રે મ્હારો જીવ બેચેન હોવાથી હું એકદમ મ્હારા આ ગુપ્ત ઓરડામાં આવી ચઢયો હતો—અહિં આવીને ઉંઘી ગયો હતો તેથી મહારાજ બિરબલે આખી રાત્રિ ઉજાગરામાંજ પસાર કરી હશે! અરેરે ! મ્હારા મનની બેચેનીથી મ્હેં તેમને વિના કારણ જે કષ્ટ આપ્યું છે એ મ્હેં મ્હોટી ભૂલ કરી છે, યાર લતીફ ! જા, મહારાજને માનસહિત અહિં તેડી લાવ."

યાર લતીફ કૅાફી પી રહીને મહારાજ બીરબલને બોલાવા ચાલ્યો ગયો, શાહજાદાએ પ્રાતઃકાળના નાસ્તાને ન્યાય આપી દીધો !

મહારાજ બિરબલે શાહજાદા સેલિમના ગુપ્ત ઓરડામાં પ્રવેશ કરી કુરનશ બજાવીને કહ્યું:—" બાદશાહજાદા ! પરમકૃપાળુ પરમાત્મા તમારૂં કલ્યાણ કરો."

સેલિમે તેને એક આસન દેખાડીને લજ્જિત ભાવે કહ્યું:–" મહારાજ સાહેબ ! તમે મ્હારા પર પોતાના પુત્રના જેવો પ્રેમ રાખો છો; પરંતુ ગઇ રાત્રે મ્હેં આપને વિના કારણ દુઃખ દીધું છે, મ્હેં એમજ ધાર્યું હતું કે, તમે તમારે ત્યાં જઇને વિશ્રામ લેશો."

બિરબલે સ્થિરતાથી કહ્યું:—" બાદશાહજાદાની આજ્ઞા મળ્યા સિવાય હું અહિંથી વિશ્રામ લેવા ઘેર કેવી રીતે જઇ શકું ? વળી જે કાર્ય કરવાનું હતું તેમાંનું હું કાંઇ કરી શકયો નથી—"

સેલિમઃ—કેમ શું બન્યું છે? કામ કાંઇ કરી શકયા નથી! હાજતમાંના ગુન્હેગારો હજી પણ આવી પહોંચ્યા નથી?!

બિરબલે મલિન મુખે કહ્યું:—"ના જનાબ! તેઓ આવી પ હોંચે એવી આશા રાખવી વ્યર્થ છે."

સેલિમઃ—કેમ શું બન્યું છે? ત્યારે તેમણે બન્નેએ કેદખાના માંજ આત્મહત્યા કરી છે કે શું?

બિરબલઃ—ના તેઓ કેદખાનામાંથી પલાયન કરી ગયા છે

સેલિમઃ—બન્ને જણા?

બિરબલઃ—હા જનાબ! બન્ને જણા.

સેલિમઃ—પેલો શયતાન જહાન્દારખાન કયાં છે?

બિરબલઃ—તેમણેજ આ સમાચાર આવીને કહ્યા છે, હમણ તેઓ ગુન્હેગારોને પકડી કાઢવાને માટે તેમની શોધમાં ગયા છે,

સેલિમઃ—મહારાજ સાહેબ?

બીરબલઃ—ફરમાવો નામવર?

• સેલીમઃ—આટલા દીવસ પછીજ હું સમજી શકું છું કે, અ બર બાદશાહનું કેદખાનું વીલાસભવન થઇ પડયું છે. જે કદાપ બ શકે નહી તે બન્યું. પીતાજી આ વાત સાંભળીને શું કહેશે, શું કર તેની તમે કલ્પના પણ કરી શકો છો કે?

બીરબલઃ—હું પણ તેજ વિચાર્યા કરૂં છું.

સેલિમઃ—ગુન્હેગારો કયારે પલાયન કરી ગયા છે?

બિરબલઃ—ઘણું કરીને પ્રભાતકાળના અરસામાં,

સેલિમઃ—કોણ તેમને છોડાવી ગયું?

બિરબલ;—મ્હારો ગુસ્તાખી માફ કરો.

સેલિમઃ—શું બન્યું છે તે સ્પષ્ટ કહો શું છુપાવશો નહિ.

બિરબલઃ—મ્હેં એમ સાંભળ્યું છે કે, આપનો પંજો બતાવીને એક સ્ત્રી એ બન્ને કેદીઓને છોડાવી ગઇ છે.

સેલિમઃ—મ્હારો પંજો એક સ્ત્રીની પાસે ! અસંભવ-ખોટી વાત છે ! કોણે તમને આવી વાત કહી ? કોણે આવી જૂઠી હકીકત કહેવાની તાકાત કરી ?

બિરબલઃ—થાણામાંના કેદખાના પાસે પહેરો ભરનાર પહેરગીરે કહી છે-આપનો પંજો જોયા પછીજ તેણે એ સ્ત્રીને કેદખાનામાં જવા દીધી હતી,

સેલિમઃ—નહિ નહિ-મહારાજ ! એ લુચ્ચા પહેરગીરને લાંચ મળી હશે અગર તો તેણે ભાંગ પીધી હશે,

બિરબલઃ—આપનું કહેવું વ્યાજબી છે, માત્ર તેણે એકલાએ નહિ; પરંતુ જે બે પહેરગીરો હાજતખાનાથી માંડીને થાણા સુધી પહેરો ભરતા હતા તેઓ બન્ને ભાંગ પીને બેભાન બની ગયા હતા.

સેલિમઃ—એ બન્ને પહેરગીરોને હમણાંને હમણાં મુસ્કેટાટ બાંધી મ્હારી આગળ હાજર કરો.

બિરબલઃ—એ બન્ને પહેરગીરોમાંનો માત્ર એક જણ સાવધ થયો છે, અને બાજો હજી પણ બેભાન સ્થિતિમાં પડી રહ્યો છે.

સેલિમઃ—જહાન્દારખાન શું કહે છે ?

બિરબલઃ—જનાબ ! તેઓ શું બોલે ? આ પ્રકારમાં બોલવા જેવું કશું નથી, મ્હારી આજ્ઞા થતાંની સાથેજ તેઓ થાણામાં ગયા હતા. ત્યાં જતાંની સાથેજ આ પ્રકાર તેમના જાણવામાં આવ્યો, સઘળા પહેરગીરોને તેમણે કેદ કર્યા છે.

શાહજાદા સેલિમે થોડા સમય સુધી કાંઇ વિચાર કરીને કહ્યું:—

"ધીમે ધીમે જે જે પ્રકારો બનતા જાય છે તેથી રહસ્ય ઘણું ભેદક બનતું જાય છે. શહેનશાહ હમણાં બીમાર છે એ સૌનું એક પ્રકારનું સદ્ભાગ્ય છે. પરંતુ હકીમો મારફત હમેશાં જે સમાચાર સાંભળવામાં આવે છે તે ઉપરથી એમ લાગે છે કે, તેઓ જલદીથી આરોગ્ય મેળવીને આમ દરબારમાં હાજર થશે. આમ હોવાથી આપણે એ પલાયન કરી ગયેલા ગુન્હેગારોને જેમ બને તેમ જલદીથી પકડવા જોઇએ. જાઓ, મહારાજ! ગઇ કાલે આખી રાત્રિ તમે ઉજાગરો વેઠ્યો છે માટે હમણાં તો ઘેર જઇને વિશ્રામ લ્યો. આપ આ આગ્રા શહેરના શાસનકર્ત્તા છો અને જહાન્દારખાન કોટવાલ છે, હુ શહેનશાહ નામવરની તરફથી તમને બન્નેને આજ્ઞા કરૂં છું કે, શહેનશાહનો તબિયત સુધરે ત્યાં સુધીમાં તમારે બન્નેએ પલાયન કરી ગયેલા કેદીઓને પકડવા."

૨૬

ઇશ્વરની આરાધના.

બિરબલના મનની સ્થિતી બિલકુલ સારી નહોતી. તે દિવસે મધ્યાન્હકાળે તેને એક જરૂરી કારણને લીધે શહેનશાહની મુલાકાત લેવાની હતી. તે કયું મ્હોડું લઇને સમ્રાટની મુલાકાત લેશે? કેવી રીતે શહેનશાહને આ સઘળી હકીકત કહેશે? આ સંબંધીનાં વિચારો કરતાં કરતાં મહારાજ બિરબલ ઘણી ચિંતામાં પડી ગયો; પરંતુ એ ચિન્તા કરીને બેસી રહેવાનો સમય નહોતો. બિરબલ તરતજ આરામ મંઝીલનો ત્યાગ કરી પોતાના નિવાસ સ્થાને જઇ પહોંચ્યો. તેને એમ લાગ્યું કે, તેની દૃષ્ટિ આગળ સમસ્ત વિશ્વ-

બ્રહ્માંડ નાચી રહ્યું છે! સૂર્યની ગરમીનો જાણે કે સુમાર નથી. બિરબલના હૃદમાં ચિન્તાની ભયંકર ચિત્તા સળગી રહી છે, તેનું મસ્તક ભ્રમીત થઇ ગયું છે.

મહારાજ બિરબલ ભાવીક વૈષ્ણવ હતો, તે રાધાકૃષ્ણની મૂર્તિનો ઉપસાહક હતો. તેના મહાલયનો પાછળના ભાગમાં એક દેવાલય આવેલું હતું. એ દેવાલય મદનમોહનનું હતું.

મહારાજ બિરબલે સ્નાન કરીને મદનમોહનના મંદિરમાં પ્રવેશ કર્યો. પૂજારી અત્યાર પૂર્વેજ આવીને યથાવિધિ પૂજા કરી ગયો હતો. મદનમોહનના ગળામાં માલતીમાળા હતી. તેમના ચરણોમાં ચમેલીનાં અનેક સુગંધિત પુષ્પો પડયાં હતાં. સુગંધિ ધુપદીપથી તે દેવમંદિર સુગંધિત થઇ રહ્યું હતું.

મદનમોહનની પાસે, સોનાની બનેલી, રત્નાલંકારથી ઝળહળી રહેલી, મણિમય મુકુટથી મસ્તકને શોભાવતી, હસમુખી કિશોરી હતી.

મહારાજ ભક્તિપૂર્વક એ મદનમોહનની મોહનીય મૂર્તિનું દર્શન કરવા લાગ્યો. દર્શન કરતાં કરતાં પણ જાણે કે તેની આશા પૂરી થઇ નહિ—તૃપ્ત થઇ નહિ. મહારાજે જોયું કે, તે દિવસે જાણે કે મદનમોહનનાં નેત્રોમાંથી અસાધારણ દયા ઉછળી પડે છે. લાલ ઓષ્ઠાધર પર હાસ્ય પ્રકાશી રહ્યું છે. પિંછાનો બનેલો સુંદર પંખો ધીમેથી હાલી રહ્યો છે મદનમોહન જાણે કે ભક્તની સંકટજનક સ્થિતિ જોઇને કરૂણાપૂર્ણ દૃષ્ટિથી ભક્તના મુખ સ્હામે જોઇ રહ્યા છે.

મહારાજ બિરબલે મદનમોહનને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરી પછીથી બન્ને હાથ જોડીને કહ્યું:–"પ્રભુ!અત્યાર સુધી એકાગ્ર મનથી આપની પૂજા કરી તેનું ફળ આવું આપ્યું કે! દયામય–મ્હારે શિરે મહા ભયંકર સંકટ આવ્યું છે. અકબર બાદશાહના જમણા હાથ તરીકે

હું જે અભિમાન રાખતો હતો તે અભિમાનનો નાશ થવાનો ભયં-કર સમય આવી પહોંચ્યો છે. સુશાસક, ન્યાયપરાયણ રાજ્યાધિકારી તરીકે હું જે ગર્વ રાખતો હતો તે ગર્વ હમેશાંને માટે વિલુપ્ત થઇ જાય એવો સમય આવ્યો છે. હે નારાયણ ! આ માન, આબરૂ, ઉચ્ચ અધિકાર વગેરે સઘળું તમારી કૃપાથીજ હું મેળવી શકયો છું. હું પૂર્વે કેવો હતો અને અત્યારે કેવો છું ? જે અકબરશાહ અત્યારે સમસ્ત હિંદુસ્થાનના શહેનશાહ છે તેમના એક સ્નેહી થઇ પડવાનું માન હું આપની કૃપાથીજ મેળવી શકયો છું. મ્હારા એ માનનો નાશ થવા બેઠો છે ! રાજસભામાં મ્હારા શત્રુઓની ખોટ નથી ! મ્હારૂં અધ:પતન સૌને માટે આનંદનો વિષય થઈ પડશે. જ્યારે આ હતભાગ્ય ભકતના ભાગ્યમાં આટલું બધું દુઃખ લખ્યું હતું ત્યારે પછી તેને ઉન્નતિના પહેલે પગથિએ શા માટે પહોંચાડયો ? અત્યારે જે મેરૂપર્વતની ટોચ પર બેઠેલો છે તેને અગાધ સમુદ્રના જળમાં શા માટે ડુબાડી દો છો ? પ્રભુ ! દેવ ! દાસ પર દયા કરો—મ્હારા સ્હામું ઉંચું મ્હોં કરી જુઓ. કહો કહો, હે કૃષ્ણ ! હે નારાયણ ! હે મ-ધુસુદન ! મ્હારી વાસના પૂર્ણ થશે કે નહિ ?

એકાએક કોઇનો અવાજ સાંભળવામાં આવ્યો કે:—"વત્સ ! ત્હારી વાસના પૂર્ણ થશે-તું બેફિકર રહે."

મહારાજ બિરબલે ભય અને આશ્ચર્યપૂર્ણ દૃષ્ટિથી મંદિરની ચારે તરફ જોયું. તેણે જોયું કે, એટલામાં કોઇ પણ મનુષ્ય નથી.

મહારાજ બિરબલે વિચાર્યું:—ત્યારે કોણે આ અવાજ કર્યો?કોણે નિરાશામાં આશા આપી ? દેવતાએ ? ઇષ્ટ દેવતા મદનમોહને? ના—ના હું, મહાપાપી મનુષ્ય છું. મ્હેં એટલું પુણ્ય કર્યું નથી, એટલું ભાગ્ય મેળવ્યુ નથી કે સાક્ષાત દેવતા મ્હારી નમ્ર પ્રાર્થના સાંભળી પ્રત્યક્ષ દૈવવાણી કરે."

બિરબલ તરતજ આસનનો ત્યાગ કરી બહાર નીકળ્યો ! તેણે દેવમંદિરના વિશાળ ઓરડાઓ તપાસવા માંડયા. તે આશ્ચર્યથી વાક્યહીન—ભાષાહીન હતો, કોઇની સાથે વાત કરતો નહોતો. કાંઇ પ્રશ્ન પણ પૂછતો નહોતો—માત્ર ચારે તરફ આતુર દષ્ટિ ફેરવતો હતો!

નીરાશાથી દુઃખ પામતા ચિત્તે તેણે પુનઃ દેવમંદિરમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યાં આગળ જતાંની સાથેજ તેણે જે દેખાવ જોયો તેથી તે અતિ આશ્ચર્યમાં પડી ગયો તથા એક પણ પગલું આગળ વધવાનું સાહસ કરી શકયો નહિ !

૨૭

મોતના પંઝામાં.

સમસ્ત દિવસમાં અગ્નિ વર્ષાવી, સુર્યદેવ અસ્તાચળમાં ઉતરી પડયા. સધ્યાસુંદરીએ સ્વામિને ભેટવાને માટે હર્ષમાં આવી જઇને રંગબેરંગી વસ્ત્રો પહેર્યાં. યમુનાના કાળા જળમાં સૂર્યદેવનાં કિરણો નૃત્ય કરવા લાગ્યાં. જાણે કે કૃષ્ણવસના કાલિન્દી લલાટ પર વક્ષ પર, બાહુ પર લાલ ચંદન ચોપડીને પિતૃદેવને સંધ્યાનો અર્ધ્ય આપવાની તૈયારી કરી હતી

નદીમાં જેટલી નૈકાઓ હતી તે નૌકાઓમાં ધીમે ધીમે દીપકો સળગી ઉઠયા સૂર્યનાં કિરણો ધીમે ધીમે ક્ષીણ થઇ જવાથી સમસ્ત પૃથ્વિ અંધકારમયી બની જવા લાગી. પશુ પંખીઓ રાત્રિ પડશે એવા ભયથી પોત પોતાના સ્થાનકે જઇ પહોંચી મધુર સ્વરથી ચારે દિશામાં મધુરતા ફેલાવા લાગ્યાં.

આખું આગ્રા શહેર ધીમે ધીમે દીપકોની જ્યોતિથી પ્રકાશિત થતું હતું, અમીર ઉમરાવોના ગગને ચુમ્બન કરતા મહેલોએ ઉજ્વળ

દીપકોથી પ્રકાશિત થઇને જાણે કે માયાનગરીના મનોમોહન દ્રશ્યનો વિકાસ કર્યો. સઘળાં હિન્દુ દેવમંદિરોમાં સંધ્યા સમયની આરતીના શંખઘંટા વાગવા લાગ્યા. એ સમયે અકબરશાહની સામ્યનીતીના ગુણથી હિન્દુ મુસલમાનો વચ્ચે ધર્મ સંબંધી કોઇ પણ પ્રકારે કોઇ પણ પક્ષનુ મન ઉંચું થવા દેવામાં આવતું નહોતું.

પાઠક! આ સંધ્યા સમયની આગ્રા શહેરની અપૂર્વ શોભા જોવાની મૂકી દઇને આપણે થોડે દુર જવું પડશે. જ્યાં જવાનું છે એ ઠેકાણું આપનાથી અજાણ્યું નથી. આપણે આગ્રા શહેરથી થોડે દુર આવેલા એક વિશાળ મકાનમાં છુપી રીતે પ્રવેશ કરવાનો છે. આ મકાન આપનાથી કાંઇ તદન અજાણ્યું નથી. સુંદરી જુલિયા એ મકાનની માલિક છે. એ ઠેકાણેજ નાશી છુટેલો કેદી ધરકાન્દાર છુપાઇ રહેલો છે.

જુલિયાનો ઓરડો દીપકોના ઉજ્વળ પ્રકાશથી પ્રકાશી રહ્યો છે. જે ઓરડામાં પ્રથમ આપણે જુલિયા તથા નશીબનબીબીને જોયાં હતાં તે આ ઓરડો નથી. આ મકાનના પાછળના ભાગમાં એક એકાંત સ્થળે એક સંપૂર્ણ સુસજ્જિત ઓરડામાં જુલિયા પોતાની રાત્રિ પસાર કરતી હતી.

એ દીપકોથી પ્રકાશી રહેલા ઓરડામાં બેસીને જુલિયા પોતાના મનમાંને મનમાં 'ગણુગણુ' કરતી એક ગાયન ગાતી હતી. તેના મ્હોં પર એક પ્રકારનો આનંદ તેમજ પ્રસન્નતા ફેલાઇ રહ્યાં હતાં.

જુલિયાના મર્મપ્રદેશમાંથી ઉછળી રહેલા સંગીતની ભાષા અને ભાવ જો કે બીજું કોઇ સમજી શકે તેમ નહોતું; પરંતુ જુલિયા તો સારી રીતે સમજી શકતી હતી, કેમકે આ સંગીત ગાતાં ગાતાં તેના મ્હોં પર વિશેષ પ્રસન્નતા આવતી હતી.

જુલિયાએ આજે ઘણો આકર્ષક વેષ ધારણ કર્યો હતો, તેણે પોતાના કાળા નાગના જેવા ચોટલાને સુગંધિત તેલથી સુગંધિત કરી પોતાની પીઠપર છુટો પડયો રહેવા દીધો હતો.

આસ્માની રંગનું ઓઢણું તેના શરીરની સુંદરતામાં ઘણો વધારો કરતું હતું. જુલિયાએ પોતાના શરીરને પણ એવું સાફ કરી નાખ્યું હતું કે તેની કાન્તિ ઘણી વધી ગઈ હતી. તેના બન્ને હાથમાં સોનાનાં કંકણો ઝળહળી રહ્યાં હતાં. તેની પર દીપકોનો પ્રકાશ પડવાથી બન્ને કરકંકણો ઘણાં તેજસ્વી જણાતાં હતાં. જુલિયાના કંઠમાં એક કીંમતી કંઠહાર હતો. કપાળમાં ટિપકી કરેલી હતી.

ક્યા ઉદ્દેશથી આ પ્રપંચી, પાષાણી જુલિયાએ આવો ભુવનમોહિનીના જેવો વેષ ધારણ કર્યો હતો ? તે આશાપૂર્ણ હૃદયથી કોના આવવાની રાહ જોઇ રહી હતી તે આપણે સમજી શકીએ તેમ નથી.

જુલિયાએ થોડો સમયમ આવા ભાવમાં વીતાડીને પછી નોકરને બોલાવ્યો પછીથી એક કુંચી કાઢીને નોકરના હાથમાં આપીને કહ્યું– " આ ચાવી ઇસ્કાન્દારખાનના ઓરડાની છે. તેમને મ્હારી તરફથી સલામ કરી કહેજે કે, હું તેમની રાહ જોતી બેસી રહી છું.

નોકર તરતજ શેઠાણીની આજ્ઞા પાળવા ચાલ્યો ગયો. થોડા સમયમાંજ ઇસ્કાન્દાર જુલિયા પાસે આવી પહોંચ્યો. ઇસ્કાન્દારે મ્લાન હાસ્ય કરીને પૂછ્યું:– જુલિયા મ્હારે માટે આટલું બધું કષ્ટ શા માટે સહન કરે છે ?"

જુલિયાએ એક ગાઢ નિઃશ્વાસ મુકીને કહ્યું:–" ફરજને લીધેજ સહન કરૂં છું. સંકટમાં પડેલા જીવનું સંરક્ષણ કરવું એ મનુષ્ય માત્રનો ધર્મ છે. શિકાર અદ્રશ્ય થઈ જતાં, નિરાશાથી દુખી થતા વાઘોનું ટોળું જેની ઉન્મત્તતાથી શિકારને શોધી કાઢવાને માટે ચારે

દિશાઓમાં ફર્યાં કરે તેવીજ રીતે તમને શોધી કાઢવાને માટે સરકારી અધિકારીઓ ઉન્મત્તતાથી સર્વત્ર ફર્યાં કરે છે; પરંતુ ઇસ્કાન્દાર ! તમે યાદ રાખજો કે, જ્યારે હું તમને વાઘની ગુફામાંથી બચાવી લાવી છું ત્યારે પછી હું મ્હારો જીવ જતાં સુધી તમારો બચાવ કરીશ."

ઇસ્કાન્દાર જુલિયાનાં આ વચનોનું રહસ્ય સમજી શક્યો નહિ. જુલિયાએ કયા સ્વાર્થને લીધે તેને કેદખાનામાંથી બચાવી આણ્યો એ પણ હજી સુધી તે સમજી શક્યો નહોતો. જો કે આ સંબંધી તેણે જુલિયાને પ્રશ્ન કર્યો હતો; પરંતુ સંતોષજનક ઉત્તર મળ્યો નહોતો. મનમાંનો સંદેહ વધી પડતો હતો તો પણ ઇસ્કાન્દાર જુલિયાને વિ- શેષ કાંઇ પૂછી શક્યો નહોતો. ઇસ્કાન્દાર દુનિયાની રીતભાત જોઇને એટલુંજ વિચારી શક્યો હતો કે, કોઇ પણ પ્રકારના સ્વાર્થ સિવાય કોઇ કદાપિ જીવ જોખમમાં નાખીને પરોપકાર કરતું નથી !

ઇસ્કાન્દારે કહ્યું:—" જુલિયા ! જુલિયા ! ત્હારા હૃદયમાં અપાર દયા છે—નહિ તો તું આ દુર્ભાગ્ય જીવને દુ:ખે આટલી બધી દુ:ખી શા માટે થાય ? પરંતુ હવે હું આવી સ્થિતિમાં રહી શકતો નથી, જુલિયા ! કેટલા દિવસ સુધી મ્હારે અહિં આવી સ્થિતિમાં રહેવું પડશે ?"

જુલિયા:—જ્યાં સુધી તમે સંકટમુક્ત નહિ થાઓ ત્યાં સુધી.

ઇસ્કાન્દાર:—મ્હને લાગે છે કે, મ્હને આશ્રય આપીને તું પોતે સંકટમાં ફસાઇ પડી છે. મ્હને તું મ્હારા ભાગ્યના ભરોંસા પર અ- હિંથી જતો રહેવા દે. તું પણ નિશ્ચિંત થા. મહારે માટે ત્હારે આટલું બધું દુ:ખ શા માટે ભોગવવું જોઇએ ?

જુલિયા:—એ બધી વાતને હમણાં જવા દો. મ્હારો સ્વભાવજ એવો છે કે, સુયોગ અને સમયનો વિચાર કર્યા સિવાય હું કોઇ પણ

કાર્ય કરવાને અગ્રેસર થતી નથી. તમે ભોજન કરી લ્યો. આજે સુલતાન સેલિમ અહિં આવનાર છે. જ્યાં સુધી તે અહિંથી વિદાય ન થાય ત્યાં સુધી તમારે તયખાનામાંની એક ઓરડીમાં છુપાઇ રહેવું પડશે !

સુલતાન સેલિમનું નામ સાંભળવામાં આવતાંજ ઇસ્કાન્દરનું મ્હોં શબના જેવું મલિન થઇ ગયું. તેણે કહ્યું:—સેલિમ ! સુલતાન સેલિમ ! તેઓ અહિં શા માટે આવનાર છે ? જુલિયા ! હું જાણુતો નથી કે તું કોણ છે ? ત્હારા મનનો શો ઉદ્દેશ છે ? જો કદાચ અમને પાછા કેદ પકડવાનોજ ત્હારો ઉદ્દેશ હોય,"

ઇસ્કાન્દારને બોલતો અટકાવી જુલિયાએ રોષે ભરાઇને કહ્યું— " નહિ નહિ! ખુદાના કસમ ઉપર વિશ્વાસ રાખો—મ્હારી પર વિના કારણ વહેમે ભરાઇ નવીન દુઃખની ઉત્પત્તિ ન કરો. હું સમજી શકતી નથી કે, મ્હેં તમારે માટે આટલું બધું દુઃખ વેઠયું છે અને વેઠું છું છતાં હજી તમે મ્હારી પર અવિશ્વાસ કેમ રાખો છો ? જો વિશ્વાસઘાતકતાજ મ્હારા અંતરનો ઉદ્દેશ હોય—તમારૂં અનિષ્ટ કરવાનોજ મ્હારો સંકલ્પ હોય તો પછી તમારે માટે હું આટલી બધી સાવધાનતા શા માટે રાખું ? ઇસ્કાન્દાર ! જે જહાન્દારખાનના અસીમ પ્રતાપ અને સહાયતાના બળથી ઉચ્છૃંખલ અમીર ઉમરાવો સુદ્ધાં મ્હારી પર કોઈ પણ પ્રકારનો અત્યાચાર કરી શકતા નથી, જે માણસને લીધે હજી સુધી હું ખુદાની દૃષ્ટિથી મ્હારા સતીત્વ ધર્મનું રક્ષણ કરી શકી છું—પવિત્ર રહી શકી છું એવા ઉપકારી અને સ્નેહી જહાન્દાર-ખાનને પણ હું મિથ્યા પ્રપંચથી શા માટે છેતરૂં ? તેમની આજ્ઞાધિકા પત્ની નશીબનબીબીનું ભયંકર અપમાન શા માટે કરૂં ? મ્હારો ઉદ્દેશ શો છે તે જયારે તમારા જાણવામાં આવશે ત્યારે તમને માલુમ પડશે કે, આ અભાગિની જુલિયાના જેવો તમારી પર બીજું કોઇ

ઉપકાર કરે તેમ નથી. જાઓ, હવે વિલંબ ન કરો. આ ખોજો તમને તયખાનમાંની અંધકારમયી ઓરડીમાં લઇ જશે. ભોજન કરી લઇ ત્યાં નિશ્ચિંતે ઉંઘી જજો. "

વિશેષ કાંઇ બોલવાનો અવસર નહિ આપતાં જુલિયાએ ખોજાને બોલાવ્યો, ખોજો આવ્યો એટલે તેને કહ્યું:—" ખાન-સાહેબને તયખાનામાંની ગુપ્ત ઓરડીમાં લઇ જા. ત્યાં જેવી વ્યવસ્થા રાખવાનું તને ફરમાવ્યું હતું તેવી વ્યવસ્થા કરી રાખી છે ને ?"

ખોજા ઇસ્કાનખાને કહ્યું:—" હા–ખાનસાહેબને માટે મ્હેં ત્યાં સઘળી વ્યવસ્થા કરી રાખી છે."

જુલિયાએ ઇસ્કાન્દારને કહ્યું:—" અદબ સાહેબ ! તમે સહજ પણ સંદેહ રાખ્યા સિવાય આ ખોજાની સાથે જાઓ."

ખોજો હાથમાં દીપક લઇ અગ્રેસર થયો, ઇસ્કાન્દાર કાંઇ પણ બોલ્યા સિવાય તેની પાછળ પાછળ જવા લાગ્યો.

ઇસ્કન્દારખાન મનમાં ને મનમાં વિચારતો હતો કે–" આ ક-રતાં તો કેદખાનાનું દુખ સારૂં હતું, એક અદ્ભુત સુંદરી જુલિયા મ્હને લાકડાના પૂતળાની પેઠે નચાવે છે. તે મ્હને જે તરફ ફેરવે છે તે તરફ હું ફર્યાં કરૂં છું ! મ્હને બિલકુલ સ્વાધીનતા નથી. હાય દુર્ભાગ્ય ! હું જાણુતો નથી કે, હજી મ્હારે કેટલું બધું દુખ ભોગવવું પડશે. આ દુઃખમય દુનિયાના એક એકાંત ખુણામાં મ્હેં સુખનો ઉજ્વળ દીપક સળગાવ્યો હતો. મ્હારા પોતાના મૂર્ખાઇ ભરેલા કર્મ દોષથીજ એ દીપક એકજ ફુંકમાં હોલવાઇ ગયો છે ! ત્યાર પછી આ સઘળી રહસ્યમય ઘટના થઇ છે. હવે હું સ્પષ્ટ સમજી શકું છું કે મનુષ્યનાં પાપોનાં પ્રાયશ્ચિત આ દુનિયામાંજ થાય છે. એ માટે પર-

લોકની રાહ જોવી પડતી નથી ! ખુદા ! હે કરૂણામય ખુદા ! મ્હને આ માયાવિની, પ્રપંચમયી જુલિયાની માયાજાળમાંથી મુક્ત કરો."

ઇસ્કાન્દારે મનમાંને મનમાં કહ્યું—"જીવજાન દોસ્ત સિકન્દર ! ત્હારા સ્નેહનું રૂણ આ જીવનમાં હું અદા કરી શકીશ કે ? મ્હારે લીધે જ ત્હારે પણ મ્હારા જેટલું દુખ ભોગવવું પડે છે ! સેરિનાના સહવાસમાં તું ત્હારા દિવસો અપાર સુખમાં પસાર કરતો હતો મ્હેંજ ત્હારા એ સ્વર્ગીય સુખનો નાશ કર્યો છે. હું પોતે મર્યો અને તને પણ માર્યો. જો કે આ માયાવિની જુલિયાની સહાયતાથી ભયંકર કેદખાનામાંથી તો મુક્ત થયો; પરંતુ ત્હારા સહવાસનું સુખ દૂર થઇ ગયું. જુલિયાએ ત્હારા જીવનનું રક્ષણ કરવાને માટે તને બીજે ઠેકાણે મોકલી દીધો છે, એ તેના કહેવાથી હું જાણી શકયો છું, તેમજ મ્હને ત્હારો પત્ર મળ્યો છે, તેથીજ હું ત્હારે માટે કાંઇક નિશ્ચિંત છું. હું ધારૂં છું કે તું જે ઠેકાણે છે તે ઠેકાણું ઘણું નિર્ભય હોવું જોઇએ.

ચિંતાની ગતિ ઘણી તિવ્ર હોય છે—ચિંતાની ગતિ વિજળીના પ્રવાહની માફક ઘણી દ્રુત—ઘણી ચકિત હોય છે. તેથીજ ઘણા થોડા સમયમાં ઇસ્કાન્દારે મનમાં ને મનમાં આટલા બધા વિચારો કર્યા.

ખોજાએ તયખાનામાંની ઓરડી ઉઘાડી. ત્યારપછી તેણે ઇસ્કા-ન્દારને એ ઓરડીમાં પ્રવેશ કરવાનું કહ્યું. ઇસ્કાન્દારે એક પણ પ્રશ્ન પૂછ્યા સિવાય એ ઓરડીમાં પ્રવેશ કર્યો.

પાઠક ! આ ખોજો પેલો એક આંખે આંધળો હતો તે હતો. જુલિયાનાં સઘળાં કાર્યોમાં આ ખોજાને જોઇને ઇસ્કાન્દાર સમજ્યો કે, એ ખોજો જુલિયાનો જમણો હાથ છે—તેનો ઘણો વિશ્વાસપાત્ર ગુલામ છે.

ખોજાએ કહ્યું:—" સાહેબ ! આ ઓરડીમાં આ ફાનસમાં જે દીવો સળગે છે તેનો પ્રકાશ જો કે વિશેષ ઉજ્વળ નથી; પરંતુ એ દીપકના પ્રકાશથી તમે સહેલાઇથી તમારૂં ભોજન કરી શકશો ! પાસે જ એક પલંગ પડેલો છે. ઘણી સાવધાનતાથી અહિંઆ હરજો ફરજો—જો વિશેષ અવાજ થશે તો શાહજાદા સેલિમ તમને પકડી શકશે, માટે સાવધાન ! "

ઇસ્કાન્દારખાને ઘણે ધીમેથી ઓરડી બંધ કરી તાળું વાસી દીધું તથા તેણે એક વખત આશ્ચર્યચકિત દૃષ્ટિથી ચારે તરફ જોયું.

ઇસ્કાન્દારે ઓરડીની સ્થિતિ જોઇને વિચાર્યું કે, એ ઓરડીને એક પણ બારી અગર તો જાળી નહોતી. ખુલ્લો વાયુ એ ઓરડીમાં પ્રવેશ કરી શકે તેમ નહોતું. માત્ર ઓરડીના ઉપરના ભાગમાં મધ્ય સ્થળે એક ન્હાનું ધુમાડીઉં હતું, પરંતુ એ ધુમાડીઆની ઉપર લોઢાના સળીઆ જડી દેવામાં આવેલા હતા. કે જેથી એ ઓરડીમાં કેદ પડેલું માણસ કદાપિ એ ધુમાડીઆમાંથી પલાયન કરી જાય નહિ.

ઇસ્કાન્દારને ઘણી ભૂખ લાગી હતી તેથી તેણે વિના કારણ વખત નહિ ગુમાવતાં ભોજન કરી લીધું. તેનો ખોરાક ઘણોજ ઉત્તમ તેમજ સ્વાદિષ્ટ હતો. ભોજન કરી રહ્યા પછી તેને ઘણી તૃપ્તિ થયેલી માલૂમ પડી.

ઇસ્કાન્દારખાન ભોજન કરી હાથ મ્હો ધોઇ પલંગ પર આડો પડયો. ઇસ્કાન્દારની સાથે જુલિયાની માત્ર બે ત્રણ વખત મુલાકાત થઇ હતી; એ મુલાકાત વખતે જુલિયાએ તેની સાથે ઘણું માયાળુ વર્તન ચલાવ્યું હતું. જુલિયા અદ્વિતીય સુંદરી નહિ હોવા છતાં તે એક રૂપવતી સુંદરી હતી, એ રૂપ બે કલાક સુધી જોવાની ઇચ્છા થયા કરતી હતી. સ્રીચરિત્રની રહસ્યમય જાળને પિછાની

શકવાનું કાર્ય કાંઇ સહેલું નથી, તેથીજ ઇરફાનદાર જુલિયા સંબંધી એક પણ પ્રકારના ચોક્કસ નિશ્ચય પર આવી શક્યો નહોતો.

ઇરફાન્દાર મનમાં ને મનમાં વિચારતો હતો કેઃ—" ત્યારે શું આ માયાવિની જુલિયા કલંકિની છે! પરંતુ તેની વાતચિત પરથી તો કાંઇ સમજી શકાતું નથી. આજે શાહજાદા સેલિમ શા માટે જુલિયા પાસે આવનાર હશે? એનું કારણ કાંઇ સમજી શકાતું નથી. શાહજાદા સેલિમ કે જે દિલ્લીશ્વર અકબરશાહનો પુત્ર છે, આ સમસ્ત હિંદુસ્થાનનો ભવિષ્યનો શહેનશાહ છે, જેના બાદશાહી જનાનામાં નવયૌવના સુંદરીઓની ખોટ નથી તે આ એક સાધારણ સુંદરી જુલિયાને ત્યાં શા માટે આવતો હશે?"

ઇરફાન્દારખાન જ્યારે આવા પ્રકારના વિચારો કરતો હતો ત્યારે એક દેખાવડા યુવકે ઘણાજ ઠાઠમાઠથી સુરસુંદરી, ભુવનમોહિની જુલીયાના ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો. એ યુવકનો માર્ગ બતાવનાર ખોજો પેલો એકચક્ષુ ઇરફાનખાન હતો.

ઇરફાનખાન શાહજાદા સેલિમને જુલિયાના ઓરડામાં પહોંચાડી ઘણાજ માનથી કુરનસ બનાવી ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

શાહજાદા સેલિમનો જીવ ચિંતાતુર હતો. તે હજુ સુધી ગઇ કાલે રાત્રે બનેલા ભયંકર બનાવને ભૂલી શક્યો નહોતો; તેમાં પણ વળી જે બે કેદીઓ પલાયન કરી ગયા હતા તેઓ પૈકીના એક કેદીની તેને ઘણી જરૂર હતી કેમકે તેની પાસે પેલો ભયંકર લાલ કાગળ હતો. મહારાજ બિરબલે કહ્યું હતું કેઃ—"એક સુંદરીએ શાહજાદા સેલિમનો પંજો પહેરગીરને દેખાડીને કેદીઓને છોડાવ્યા છે. એ રમણી કોણ હશે? જુલીયા સિવાય શાહજાદા સેલિમનો પંજો બીજા કોઇના હાથમાં હોય એ સંભવિત નથી; પરંતુ એ બન્ને ગુ-

ન્હેગારોને છોડાવવાનું મહા ભયંકર સાહસ જુલિયા શા માટે કરે? ત્યારે શું બન્ને ગુન્હેગારો તેના સગા વ્હાલા હશે? ના ના—જુલિયા કદાપિ આવું ભયંકર સાહસિક કાર્ય કરે નહિ. તે મ્હને ચ્હાય છે તે મ્હારે આધારે જીવે છે. તે પોતાના ભવિષ્યના સુખ વૈભવને લાત મારીને આવું ભયંકર સાહસિક કામ કરે એ નહિ બનવા જેવું છે."

સેલિમ જ્યારે જીવને ચકડોળ ચઢાવે એવા પ્રકારની ચિંતાથી ચિંતાતુર હતો. ત્યારે હાસ્યમયી, કટાક્ષમયી, લાવણ્યમયી જુલિયાએ એ ઓરડામાં પ્રવેશ કરીને કહ્યું:—"બંદગી શાહજાદા! આ દાસીની દાસી જુલિયાનું ભાગ્ય આજે ઘણું પ્રસન્ન થયેલું જણાય છે; કેમકે હુજુરેઆલીના પગના સ્પર્શથી આ નિરાધાર નારીની ઝુંપડી પાવન થઇ છે."

શાહજાદા સેલીમે જુલિયાના ગુલેગુલાબી હાથને ધીમેથી પકડી તેને પોતાની પાસે બેસાડી, કોમળ કંઠે કહ્યું:—" જુલિયા! આજે ત્હેં આ સ્વર્ગિય સ્વરૂપ કોને ભોગવવાને માટે ધારણ કર્યું છે? ભોક્તા સિવાય આવી આકર્ષક સામગ્રી કયા ભાગ્યશાળી નરને માટે સુસજ્જિત કરી રાખી છે!

જુલિયાએ સ્મિત હાસ્ય કરીને કહ્યું:—"યાર લતીફ સાહેબની માર્ફત જહાંપનાહનો કૃપાપત્ર મળતાં તે વાંચી જોયાથી આ દાસી સમજી શકી છે કે, આજે ઘણા દિવસ પછી દીન દાસીનું ભાગ્ય ફરશે. શાહજાદા! કેટલા દિવસથી આ ગરીબ દાસીને ભૂલી ગયા છો?? મ્હને લાગે છે કે આજકાલ હું તમારી આંખોનો કાંટો થઇ પડી છું. જો આવી રીતે મ્હારો ત્યાગજ કરવો હોય તો પછી મ્હારા સર્વસ્વનો નાશ શા માટે કર્યો? આપને લીધેજ હું આખા આગ્રા શહેરમાં કલંકિની ગણાઈ છું!"

શાહજાદા સેલિમે એકદમ જુલિયાના ઓષ્ટાધર ધીમેથી દબાવી દઇને કહ્યું—"ચુપ! ચુપ! ભીંતને પણ કાન હોય છે, હું શાહજાદો છું તો પણ મ્હારા ઘણા દુશ્મનો છે, જુલિયા! હું સઘળું જાણું છું–કશું ભૂલી ગયો નથી. જો દીન દુનિયાનો માલિક ખુદા એક દીવસે દયા કરશે તો ત્હારી આ રૂપજ્યોતિ રંગમહેલમાં–બાદશાહી જનાનામાં પ્રકાશી રહેશે. ક્ષણ માત્રની ઉત્તેજનાથી મ્હેં અને ત્હેં જે કામ કર્યું છે તે ન થયું થનાર નથી. બીજા કારણરૂપજ છે પરંતુ મનુષ્યનું ભાગ્યજ તેનો નાશ કરે છે! જુલિયા એ ભયંકર વાતને ભૂલી જા અને સમજી રાખ કે, હવે જલદીથીજ ત્હારી આશા પૂરી થશે."

જુલિયાએ હસતા મુખે કહ્યું—"મનુષ્ય આશાથીજ બચે છે. હું પણ આશાના ભરોંસા પર બચી રહીશ, મ્હને સમજણ પડતી નથી કે, આજે હું કયા ભાગ્યશાળી મનુષ્યનું મ્હોં જોઇને ઉઠી છું. તમારા મુખમાંથી આવા આશાજનક શબ્દો સાંભળી હું ઘણી આનંદિત થઇ છું."

સેલિમે પણ સ્મિત હાસ્ય કરી કહ્યું–"જુલિયા! તું કોનું મુખ જોઇને ઉઠી છે તે કેમ ભૂલી જાય છે? આજે સ્હવારે તો ત્હેં મ્હારી આગ્રા નગરીના મુખ્ય કોટવાલ જહાન્દારખાનનું મ્હો જોયું છે; પરંતુ તું એવી કૃતઘ્ન છે કે, ત્હેં તેમની બીબીને અપમાન કરીને કાઢી મુકી છે."

જુલિયા સહજ વિચારમાં પડી ગઇ. મૃદુ હાસ્યની સાથે તેણે કહ્યું—"ખાનસાહેબે એ હકીકત આપના કાન સુધી પહોંચાડી હોય એમ લાગે છે! અય ખુદા કેવી શરમ ભરેલી વાત છે!

સેલિમે જુલિયાના મ્હોં પર હાથ ફેરવીને કહ્યું:—"એ બધી

શરમ બેશરમની વાતને હમણાં જવા દે—અને મ્હારી કાંઇ આગતા સ્વાગતા કર. ”

જુલિયા આ વાક્ય સાંભળી સેલિમના મનની વાત સમજી ગઇ. તરતજ તેણે ઓરડામાંના એક કબાટને ઉઘાડી તેમાંથી શિરાજીની બોટલ અને સોનાનાં બે પ્યાલા બ્હાર કાઢી શાહજાદાની આગળ મુક્યા. પછીથી તેણે કહ્યું:—“ જહાંપનાહ ! આ દાસીની દાસી પોતાને હાથેજ આપની આગતા સ્વાગતા કરે છે. ”

સેલિમે કહ્યું:—“ ભલે, જેવી ત્હારી મરજી. ”

જુલિયાએ એક સોનાનો પ્યાલો શિરાજીથી ભરી શાહજાદાના હાથમાં આપ્યો. સેલિમે તે પાછો આપતાં સ્મિત હાસ્ય કરીને કહ્યું:— “ના ના, જુલિયા ! એમ કદાપિ ન બને. દીવાન હાફેજે એક સ્થળે લખ્યું છે કે—“ સુરા અને સુંદરી બન્નેમાં નીશો છે. સુરા કરતાં સુંદરી શ્રેષ્ઠ છે. કારણ કે, સુરાનો નીશો એક બે દિવસમાં છુટી જાય છે; પરંતુ જીવનપર્યંત લોકો સુંદરીની મોહિનીથી મુગ્ધ રહે છે. ” આ રહસ્યમય વચનોના રહસ્યને સમજી તું તે પ્રમાણે વર્ત. ”

જુલિયાએ નિરૂપાયે શિરાજી ભરેલા પ્યાલાને પોતાના કંઠમાં રેડી દીધો. ત્યાર પછી એ સુગંધિત શિરાજીથી તેણે પાછું પાત્ર ફરીથી ભર્યું, તેણે નમ્રતાથી એ પાત્ર શાહજાદાની આગળ ધરી કહ્યું: “ હવે બાદશાહે આલમ ! આ પાત્રને ન્યાય આપો.”

સેલિમે હસીને કહ્યું:—“ હા હા—હવે હું બાદશાહે આલમ થયો ખરો ! ત્હારે થવાને હજી ઘણી વાર છે !”

જુલિયાએ ગંભીર મુખે કહ્યું:—“ જો ખુદાની મરજી હશે તો કાલેજ આપ સિંહાસન પર બિરાજશો. ”

સેલિમ આ ભયંકર વાક્ય સાંભળી કંપી ઉઠયો. બાદશાહ

બીમાર હતા એવે સમયે જુલિયાએ આ શબ્દો ઉચ્ચાર્યા એ ઠીક કર્યું કે? ત્યારે શું આ માયાવિની જુલિયા પોતાની જાતને સુખી કરવાને માટે શહેનશાહનું મૃત્યુ થાય એવી ઇચ્છા રાખે છે કે? ના ના—આ જુલિયા શયતાન છે! તેના એવા કુટિલ મનોભાવ છે કે, તે પિશાચિણી છે!

સેલિમે પોતાના અંતરના ભાવને છુપાવી રાખીને શિરાજી પાત્ર ખાલી કર્યું. પછીથી તેણે મનમાં ને મનમાં કહ્યું:—"શયતાન સ્ત્રી! તું દોજખમાં જા તું જાણે છે કે, ત્હારા આ શબ્દોને માટે એક દિવસે ત્હારે પશ્ચાત્તાપ કરવો પડશે, તું જાણે છે કે, શાહજાદો સેલિમ તેના પિતાના જીવનની કીંમતમાં સ્વર્ગનું ઐશ્વર્ય મેળવવાની પણ ઇચ્છા રાખતો નથી."

આ સંસારમાં સૌ એમજ ધારે છે કે, હું ચતુર છું; પરંતુ એવી એક કહેવત છે કે:—"વધારે ડાહ્યો વધારે ખરડાય અગર તો ભણ્યો ભૂલે અને તારો ડુબે." પોતાના સ્વાર્થને વશ થઇને બીજાના સર્વસ્વનો નાશ કર્યા સિવાય દુનિયામાં ચતુર થવાતું નથી એમ જુલિયા સમજતી હતી; પરંતુ આ પ્રસંગે તેની ચતુરાઇ ચુલ્હામાં જતી રહી.

કોઇ કદાપિ કોઇના મનની વાત સમજી શક્યું છે? તેથી જુલિયા પોતાને ઘણી ચતુર સમજતી હોવા છતાં સેલિમના અંતરની વાત સમજી શકી નહિ. જુલિયા સમજતી નહોતી કે, લુચ્ચાઇ અને ખરી ચતુરાઇમાં આસમાન જમીન જેટલું અંતર છે.

આ વખતે સેલિમે પોતાને હાથેજ શિરાજી પાત્ર ભર્યું અને એ પાત્ર જુલિયાની આગળ ધર્યું. જુલિયાએ શાહજાદાના હાથને માન આપ્યું. સેલિમે જુલિયાના છુટા ચોટલાની લટોને પોતાના કો-

મળ હાથમાં ઝુલાવતા ઝુલાવતાં પ્રેમદર્શક કંઠે કહ્યું:—" જુલિયા ! સાચું કહે, તું મ્હને ચ્હાય છે ? અગર તો ત્હારો સ્નેહ માત્ર રમણીઓની એક પ્રકારની ચતુરાઇ છે ? "

જુલિયા આ વચનો સાંભળીને જાણે કે ચમકી ઉઠી. સેલિમે આજ સુધીમાં તેને કદાપિ આવો પ્રશ્ન પૂછયો નહોતો. જુલિયા નાચતાનમાં કુશળ હોવાથી સેલિમ કોઇ કોઇ સમયે જુલિયાનો નાચ જોવા તથા તેના મધુર કંઠનું મધુર સંગીત સાંભળવાને માટે તેને ત્યાં આવતો હતો. વાદ્યયંત્રો સાથે ગાન ગાવામાં તથા નાચ કરવામાં જુલિયા અદ્વિતીય હતી. તેથી પોતાના આ સ્થિર જીવને શાન્ત કરવાને માટે વિશ્રામનો સમય સુખમાં પસાર કરવાને માટે શાહજાદો જુલિયાને કોઇ કોઇ સમયે આરામ–મંજીલમાં લઇ જતો હતો. આટલા દિવસનો આલાપ, બંધુત્વ તથા સ્નેહ હોવા છતાં આવા પ્રકારનો પ્રેમપ્રશ્ન નીકળ્યો નહોતો. જુલિયાના અંતરમાં સંદેહ ભરાયો; પરંતુ તેણે અંતરના ભાવને છુપાવી રાખીને કહ્યું:—" શાહજાદા ! આટલા બધા દિવસ પછી આવો પ્રશ્ન કેમ પૂછો છો ? જનસમાજમાં મ્હારા નામ પર કલંક લાગ્યું છે. સૌ કોઇ મ્હારી ઉપર સંદેહ કરે છે. શાહજાદા ! મ્હારા જેવી કલંકિનીના પ્રેમને માટે આપ આટલી બધી સ્પૃહા શા માટે રાખો છો ? આ હતભાગિનીના દુઃખપૂર્ણ હૃદયમાં નવું દુઃખ દેવાનો યત્ન શા માટે કરો છો ? જે માત્ર આ કથા સાંભળવાની આશા રાખે છે તેને આવો પ્રેમપ્રશ્ન શા માટે પૂછો છો ?

સેલિમે જુલિયાનો કોમળ હાથ દબાવીને કહ્યું " જુલિયા ! તું આવી સંદેહ ભરેલી વાત કહે છે તેથી હું ઘણો દુઃખિત થયો છું. શું તું જાણતી નથી કે, હું ત્હારી પર અપાર સ્નેહ રાખું છું.

ખુદાના આ સંસારરૂપી બગીચામાં અનેક રૂપવતી રમણીઓ પુષ્પરૂપે પ્રસ્ફુટિત થયેલી છે. પ્રસૂનવિહારી ભ્રમર, રૂપ, રસ, ગંધ તેમજ સ્પર્શમય વિકસિત કુસુમ જોતાંજ તેની તરફ દોડી જાય છે. પ્રત્યેક સ્પર્શમય પુષ્પોમાં તેની સરખી આસક્તિ હોય છે. જુલિયા ! તું શા માટે મ્હારા સ્નેહમાં સંદેહ કરે છે ?"

આ વચનોથી જુલિયાનો સંદેહ સહજ ઓછો થયો તેના મ્હોં પરની ચિંતા જતી રહી અને તેને બદલે પ્રફુલ્લતા આવી. તેની સ્વાભાવિક ક્રૂર પ્રવૃત્તિનું પ્રબળ બંધન જાણે કે થોડું ઢીલું થઇ ગયું. શિરાજીના નિશાથી તેનુ ચિત્ત અસ્થિર બની ગયું હતું—તે બરાબર સાવધાન નહોતી.

સેલિમે યોગ્ય સમય વિચારીને જુલિયાને આલિંગન કરીને કહ્યું:—" જુલિયા ! શું તું મ્હને ખરેખર ચ્હાય છે ?"

જુલિઆ:—જનાબેઅલિ ! આ પાપી મુખે કેવી રીતે એ વાત કહું ? જેઓ થોડાજ દિવસો પછી આ સમસ્ત હિંદુસ્થાનના શહેનશાહ થનાર છે, અસંખ્ય પ્રજાના જાનમાલના કર્ત્તાહર્ત્તા અને વિધાતા થનાર છે તેમને ચ્હાવાને કયી રમણી નારાજ હોઈ શકે ?

સેલિમઃ—જુલિયા ! ત્હારો ઉત્તર સાંભળી હું ઘણો આનંદિત થયો છું. તું જ્યારે મ્હને ચ્હાય છે, ભવિષ્યમાં ઘણું સુખ મેળવવાની ઇચ્છા રાખે છે ત્યારે પછી તું મ્હારૂં અનિષ્ટ કરવાનો યત્ન શા માટે કરે છે ?

જુલિયા:—ખુદા જાણે છે કે, આપનું અનિષ્ટ કરવાનો યત્ન આ બાંદીથી કદાપિ થાય નહિ.

સેલિમે ગંભીર મુખે જુલિયાની તરફ જોઇ રહીને કહ્યું:—

" જુલિયા ! કાલે ગંભીર રાત્રે તું આ આગ્રા નગરીના થાણામાં આવેલા કેદખાનામાં શા માટે ગઇ હતી ? રંગમહેલમાં જવાને માટે મ્હેં તને જે પંઝો આપ્યો છે, તે દેખાડીને તું બે કેદીઓને શામાટે છોડાવી લાવી છે ? જો એ બન્ને ગુન્હેગારો ત્હારા સગા વ્હાલા થતા હોય તો ત્હારે મ્હને જણાવવું જોઈતું હતું-હું તેમનો છુટકારો જરૂર કરી શકત."

આ વચનો સાંભળી જુલિયા ચમકી ઉઠી: છતાં તે ગભરાઇ ગઇ નહિ. તેણે પ્રસન્નતા દર્શાવીને કહ્યું:—" જનાબ ! આપ તેમનો છુટકારો કરી શકો તેમ નહિ હોવાથીજ મ્હેં તેમને છુટા કર્યા છે. જે સેલિમાના ખૂનને માટે તેઓ ગુન્હેગાર છે એ ગુન્હાના મૂળમાં આપ છો તેમજ હું પણ છું એ આપ કેમ ભૂલી જાઓ છો ? જો તેઓની બરાબર તપાસ કરવા દેવામાં આવી હોત તો સઘળી હકીકત જાહિર થઇ જાત. જનાબ ! મ્હેં મ્હારી જાતને માટે નહિ; પરંતુ આપની જાતને માટે—એક ભયંકર કલંકમાંથી આપના ગારવમય નામને વિમુક્ત કરવાના હેતુથીજ આ કાર્ય કર્યું છે."

શાહજાદા સેલિમે પોતે બાજી જીતશે એમ વિચાર્યું હતું; પરંતુ જુલિયાના આ ચતુરાઇ ભરેલા ઉત્તરથી તેનો પરાજય થયો. તેણે ઘણા સમય સુધી કાંઇ વિચારીને કહ્યું:—" ત્હેં ગુન્હેગારોને અહિંજ છુપાવી રાખેલા છે, તું તેમને બન્નેને મ્હારી સત્તામાં સોંપી દે. હું તેમને પુષ્કળ દ્રવ્ય આપીને કાશ્મીર પહોંચાડી દઇશ. કોઇ પણ તેમનો પત્તો લગાડી શકશે નહિ, આ ઉપાયથી આપણે બન્ને જણાં નિર્ભય તેમજ નિષ્કંટક થઇ શકીશું."

જુલિયાએ કાંઈ વિચારીને કહ્યું—"આ હકીકત તો પ્રથમ હું જાણીતી નહોતી, જનાબ ! મ્હેં હતભાગિનીએ કદાચ ભવિષ્યમાં

ભયંકર સંકટને આધીન થવું પડશે એવી શંકાથી તેમને બન્નેને ગઈ કાલે ગંભીર રાત્રે છુટા કરી દીધા છે."

સેલિમ આવેગમય કંઠે બોલી ઉઠયો:—" જુલિયા ! જુલિયા ! આ તું શું કહે છે ? શું તેં આવી ભયંકર મૂર્ખાઇ કરી છે ?

જુલિયા—જનાબ ! હું સાચુંજ કહુ છું; હવે થયું થનાર નથી. છુટેલુ તીર પાછું ફરનાર નથી.

સેલિમ—જુલિયા ! તું શયતાન છે ! પ્રપંચી છે ! રમણી નહિ પરંતુ રાક્ષસી છે. જાલિમ જુલિયા ! ત્હેં મ્હારા સર્વસ્વનો નાશ કર્યો છે !!

આ પ્રમાણે કહીને શાહજાદા સેલિમે જુલિયાને જોરથી એક ધક્કો માર્યો. જુલિયા બુમ મારીને બિછાના પર પડી ગઇ.

સેલિમે પોતાની કમરમાંથી એક તીક્ષ્ણ કટાર બ્હાર કાઢીને કહ્યું:—" પાષાણી ! દુષ્ટા ! મૃત્યુને ભેટવાને માટે તૈયાર થા. "

આ પ્રમાણે કહીને સેલિમે કટાર ઉંચકી. કટાર જેવી જાલિમ જુલિયાની છાતી ચીરી નાખવાને નીચી વળી કે તરતજ એક મનુષ્યે એ ઠેકાણે આવી પહોંચીને સેલિમે જે હાથમાં કટાર પકડી રાખી હતી તે હાથ પકડી લઇને કહ્યું:—" જહાંપનાહ ! આ આ શું કરો છો ? વળી પાછી નારીહત્યા કરો છો ! મ્હારી સાથે આવો. "

સેલિમ અપાર આશ્ચર્યમાં પડીને, પત્થરના પુતળાની માફક આવનાર મનુષ્યની સાથે ચાલ્યો ગયો. જુલિયા માત્ર ખુદાની મહેરબાનાથીજ મરતી મરતી બચી ગઇ તેથી તેણે અંતઃકરણપૂર્વક ખુદાને ધન્યવાદ આપ્યો.

૨૮.

ભૈરવીએ કરેલો ખુની રહસ્યનો ખુલાસો.

મહારાજ બિરબલ મંદિરમાં પુનઃ પ્રવેશ કરીને જે દેખાવ જોઇને વિસ્મિત અને સ્તંભિત બની ગયો હતો—એ પ્રકાર શો હતો ?

તેણે જોયું કે—મદનમોહનની આગળ એક ભગવાં વસ્ત્રોથી વિભુષિતા થયેલી સંન્યાસિની બેઠી હતી, આ જ પેલી ભૈરવી હતી કે જેનું વર્ણન અમે આગળ કરી ગયા છીએ. એ સંન્યાસિની નેત્રો મીંચી તન્મયતાથી ઇશ્વરાધના કરતી હતી.

નિરાશાના ભયંકર અંધકારમાં જાણે કે એક આશાનો દીપક જોયો. જે ભૈરવીએ નિશારતખાન જેવા પ્રતાપસાળી ઉમરાવને પણ ક્ષણ માત્રમાં સ્તંભિત કરી નાંખ્યો હતો, જેની ગુપ્તકથા જાહેર કરીને તેને ભયભીત બનાવી દીધો હતો—તે જયારે તેના ભયંકર સંકટ સમયે એકદમ દર્શન દેવા આવી હતી ત્યારે તેના મનમાં એક મુખ્ય ઉદ્દેશ જરૂર હોવોજ જોઇએ.

બિરબલ હિંદુધર્મી હતો. જેઓ અકબરશાહને હીન્દુ તરીકે ગણતા હતા તેઓ પણ કબુલ કરતા કે આ મહારાજ બિરબલ અને તેનો સંગી દેવીદાસજ અકબરશાહને હિંદુધર્માભિમાની બનાવવાને સમર્થ થયા હતા.

બિરબલે દેવીદાસ મહારાજને અકબરશાહની સાથે પરિચિત કરાવ્યો હતો. આ દેવીદાસની પાસેથી અકબરશાહ—રામાયણ, મહાભારત વગેરે ધર્મગ્રંથોની હકીકત સાંભળતા હતા. મહાભારતમાં ભીષ્મ તથા અર્જુનની યુદ્ધનીતિ, રામાયણમાં રામચંદ્રની અદ્દભુત પિતૃભક્તિ, પ્રજાનાં મન રંજન કરવા માટે પત્નીત્યાગ વગેરે હકીકત

સાંભળીને દીલ્લીશ્વર અકબરશાહ મુગ્ધ બની જતા હતા. કેટલોક સમયે તો આ વીરત્વ-કથાઓ તેમને એટલા બધા ઉત્તેજિત બનાવી દેતી હતી કે, તેઓ ઘણી વખતે સમશેરની મુઠને સ્પર્શ કરી દેતા હતા.

પાઠક! એમ ન ધારતા કે, આ નવલકથાની કલ્પિત વાર્ત્તા છે, અગર તો અમે નવલકથા લખીએ છીએ તેથી અમારા ભેજામાંજ ઉત્પન્ન થયેલી આ વાર્ત્તા છે. જો આપને અવકાશ હોય તો એક વખત "આઇને અકબરી" ગ્રંથ લક્ષ્યપૂર્વક વાંચી જોજો. હજી પણ અકબરના સભાસદ, મહાપંડિત ફૈજીએ તૈયાર કરેલા નળદમયંતી, મહાભારત, રામાયણ વગેરેના અનુવાદ વર્ત્તમાન છે, એટલે સુધી કે, શહેનશાહની આજ્ઞાથી અથર્વવેદ સુદ્ધાં ફારસીમાં અનુવાદિત થયો છે.

ઉપર અમે જણાવી ગયા છીએ કે, બિરબલ હિંદુધર્મી હતો જો તેમ ન હોત તો તે અકબરશાહને હિંદુઓની પ્રત્યે, હિંદુધર્મની પ્રત્યે, હિંદુ આચાર વ્યવહારની પ્રત્યે અનુરાગી કરી શકત નહિ. મહારાજ બિરબલની સલાહથી તેમજ તેના સદુપદેશથીજ અકબરશાહે પોતાના રાજ્યમાંથી ગૌવધ થતો અટકાવ્યો હતો તથા જજીઆવેરો કાઢી નાખ્યો હતો. ફૈજી વગેરે મહા પંડિતોદ્વારા રામાયણ, મહાભારત, નળદમયંતી, અથર્વવેદ વગેરે ધર્મગ્રંથોનો ફારસીમાં અનુવાદ કરાવ્યો હતો. આ સ્થળે બીજી હકીકત જણાવવાની જરૂર રહે છે કે, અકબરશાહને આવાં કાર્યો કરવાની અને તેમ કરી તેમને હિંદુ ધર્માભિમાની બનાવવાનો, જોધપુરની રાજકુમારી—તેમની પટરાણી તેમજ સેલિમની ગર્ભધારિણી સમ્રાજ્ઞી જોધબાઇ પણ યત્ન કરતી હતી. હવે આપણે વાર્તા-પ્રવાહમાં આગળ વધીશું.

સંકટના ભયથી ભયભીત બની ગયેલા—શું કરવું તેના મોટા વિચારમાં પડી ગયેલા મહારાજ બિરબલે આ ધ્યાનમગ્ના સંન્યા-

સિનીને પોતાના ઇષ્ટદેવતા મદનમોહનની આગળ બેસી રહેલી જોઇને પોતાના મનમાંને મનમાં વિચાર્યું:—"દેવતા હમેશાં દયાળુ હોય છે. શ્યામસુંદરે મ્હારા દુઃખે દુઃખી થઇનેજ મ્હારા કલ્યાણાર્થે આ સંન્યાસિનીને પોતાના મંદિરમાં ઉપસ્થિત કરી છે."

સંન્યાસિનીએ થોડા સમય સુધી મુગ્ધભાવથી બેસી રહીને કોમળ કંઠે ગાવા માંડયું:—

अधरं, मधुरं, वदनं, मधुरं, नयनं मधुरं, हसितं, मधुरम्।
हृदयं मधुरं, गमनं मधुरं, मधुराधिपतेरखिलं मधुरम् ॥१॥
वचनं, मधुरं, चरितं मधुरं, वसनं, मधुरं, बलितं मधुरम्।
चलितं मधुरं, भ्रमितं मधुरं मधुराधिपतेरखिलं मधुरम्॥२॥
वेणुर्मधुरः, रेणुर्मधुरः, पानिर्मधुरः, पादौ मधुरौ।
नृत्यं मधुरं, सख्यं, मधुरं, मधुराधिपते रखिलं मधुरम् ॥३॥
गुंजा मधुरा, माला मधुरा यमुना मधुरा, वीचि मधुरा।
सलिलं मधुरं, कमलं मधुरं, मधुराधिपतेरखिलं मधुरम्॥४॥
गोपा मधुरा, गावो मधुरा, वृष्टि मधुरा, सृष्टि मधुरा।
बलितं मधुरं, चलितं मधुरं, मधुराधिपतेरखिलं मधुरम् ॥५॥

મહામતિ વલ્લભાચાર્ય, આ સુમધુર કૃષ્ણશ્લોક, મધુરતામય વૃન્દાવનને માર્ગે ગાતા ફર્યા કરતા હતા.

આ કૃષ્ણશ્લોકની પ્રત્યેક લીટી, બંશીબટ તળે ગવાતી હતી, આચાર્યનું આ જીવનમય સંગીત ક્રમે ક્રમે આર્યાવર્તનાં સઘળાં સ્થાનોએ ફેલાઇ ગયું. વલ્લભાચાર્ય ભક્તશ્રેષ્ઠ યાતો ભક્તશિરોમણી હતા. તેમની દ્રષ્ટિમાં ભગવાનના લીલામય જીવનનું સહુ કાંઇ મધુર હતું. યમુના મધુર તરંગમયી હતી, ગોપિની મધુરતા ભરેલી હતી, એ મધુર અધરનું મધુર હાસ્ય ઘણું મધુર હતું. મદનમોહનનાં

નેત્રોના કટાક્ષ તથા ગોપિકાઓના ચિત્તને મુગ્ધ બનાવી દે એવા ભાવ પણ મધુર હતા, તેમનું ગમન પણ મધુર હતું, વાક્ય મધુર હતું, રૂપ, વચન, બંશીધ્વનિ, નૃત્ય, કંઠમાં શોભી રહેલી વનમાળા સઘળું મધુર હતું. તેઓ મધુરના માલિક એટલે મધુરાધિપતી હતા. જે કાંઇ સુંદર હતું, શ્રેષ્ઠ હતું, શીતળતામય હતું તે બધું તેમનામાં હતું. મહાપ્રાણ ભગવદ્દભકત પરમ વૈષ્ણવ આવી રીતે ભગવાનની મધુરતામાં જો આવા ભાવથી ડુબી ન શકત તો રાજપૂતાના વૈષ્ણવ-ધર્મથી દિક્ષીત થાત ખરૂં કે ?

સંન્યાસિની તન્મય ચિત્તે વલ્લભાચાર્યનું આ ભકિત મોહમય સંગીત ગુજરાતી રાગમાં ગાતી હતી. મુર્ચ્છના, કંપન, તથા સુરની પૂર્ણતાથી દેવાલય સંગીતમય બની ગયું હતું. પ્રાણમાં તથા હૃદયમાં મધુમય સંગીતનો પ્રત્યેક શબ્દ મધુ–સિંચન કરતો હતો ! અરેરે ! સંન્યાસિની ! ત્હેં શું કર્યું ?

મહારાજ તન્મયચિત્તે, એ કોમળ કંઠવાળી, સંન્યાસિનીનું મધુર સંગીત સાંભળતો હતો. સંન્યાસિની ગાન ગાતી હતી તથા તેનાં નેત્રોમાંથી પ્રબળ ભકિત દર્શાવતી અશ્રુધારા વહેતી હતી. એ અશ્રુપ્રવાહ તેના શરીરપરનાં ભગવાં વસ્ત્રોને ભીંજાવી નાખતો હતો. બીજા કોઇ પણ પ્રકાર તરફ તેની નજર નહોતી. તેનાં નેત્રો બંધ હતાં—શરીર સ્થિર હતું. તે ભાવ અને ભકિતમાં તલ્લીન બની ગઇ હતી–બાહ્યજ્ઞાન ભૂલી ગઇ હતી.

મહારાજ બિરબલની સ્થિતિ પણ તેવીજ હતી. તે પ્રથમ તો સંન્યાસિનીના મુખ તરફ ટગર ટગર જોઇ રહ્યો હતો; તેનાં કાર્યો જોતો હતો; પરંતુ સંન્યાસિણીના મધુર કંઠથી ગવાતું મધુર સંગીત સાંભળતાં સાંભળ તેની સઘળી ચિંતા—સઘળી વ્યથા દૂર થઇ ગઇ.

તેનું ચિંતાથી દુઃખી થતું ચંચળ હૃદય, આ ભાવ પ્રવાહના તરંગોથી ભગવત્ રૂપની મધુરતાથી તન્મય બની ગયું—તે પોતાનું અસ્તિત્વ ભૂલી ગયો. તેની ચારે તરફ ભયંકર સંકટ પોતાનું વિકાળ મ્હોં ફાડીને ફર્યા કરતું હતું. તેનું માન, આબરૂ, અધિકાર અર્થાત્ તેનું સર્વસ્વ ગૂમ થઇ જવા બેઠું હતું. તેથીજ તે શ્યમસુંદરની આગળ પોતાના અંતરની વેદના નિવેદન કરવાને આવ્યો હતો; પરંતુ હાય! કેવું વિચિત્ર પરિવર્તન ? ભૈરવીના મોહન-સંગીત—મંત્રથી વિમુગ્ધ બની જઇને મહારાજ બિરબલ સઘળું ભૂલી ગયો.

સંન્યાસિનીએ આ મધુર સંગીત બે વખત ગાયું: ત્યાર પછી શ્યામસુંદરને પ્રણામ કરીને આસનનો ત્યાગ કરી તે ઉઠી ઉભી થઇ. ઉભી થતાંની સાથેજ તેણે જોયું કે, મહારાજ બિરબલ તેના અમીમય સંગીતના તરંગોમાં તલ્લીન—ભક્તિભાવથી વિમુગ્ધ બની ગયો છે. તેનાં નેત્રો અડધાં મીંચાઇ રહેલાં છે. ભગવાનના રૂપની મધુરતાથી તેનું ચિત્ત તન્મય બની ગયું છે. તેના કાનમાં હજી પણ એ મધુર સુરના રણકારા વાગતા હતા. હજી પણ એ સંગીતનો મધુર સુર તેના હૃદયની ચારે તરફ નુત્ય કરતો હતો. રાગ ગયો હતો—મુર્ચ્છના રહી હતી. ધ્વનિ ગયો હતો પ્રતિધ્વનિ રહ્યો હતો. પુષ્પ સુકાઇ ગયું હતું—સુગંધ રહી હતી. સુર વાયુમાં મળી ગયો હતો; પરંતુ તેની ઉન્માદિની સજીવન શકિત મહારાજના અધકારમય અંતર્દેશને ઉજ્વળ પ્રકાશથી પ્રકાશિત બનાવી દેતી હતી.

સંન્યાસિનીએ બિરબલની પાસે જઇને કહ્યું:—" મહારાજ !"

મહારાજે આશ્ચર્યચકિત બની જઇ, નેત્રો ઉઘાડીને કહ્યું:—"કેમ શું છે ?"

" શું વિચારો છો ? "

"દેવિ ! હું તમારા મધુર સંગીતથી આત્મભાન ભૂલી ગયો છું !"

"તમારા હૃદયમાંની ભયંકર ચિંતા દૂર થઇ ગઇ છે કે ?"

"હા–દેવિ !"

"હમેશાં આવીજ તન્મયતાથી મદનમોહનનું દર્શન કરજો-તેમ કરવાથી હમ્મેશાં તમારા હૃદયમાં સજીવન શક્તિ આવશે. તમે સંસારનું સઘળું દુઃખ ભૂલી જશો. મદનમોહનના વંસીસ્વરથી તમારો પ્રાણ મધુરતાપૂર્ણ થશે."

"તમે તો હમેશાં અહિં આવતાં નથી ! મદનમોહનનું આ મંદિર તમારૂં છે—હું તો તમારૂં સંતાન છું—તમારો દાસાનુદાસ છું."

"હું ભિખારિની છું—દુઃખિની છું. તરૂતળ મ્હારો આશ્રય છે, સરિતાઓનું જળ મ્હારૂં પેય છે તથા ભિક્ષા મ્હારી ઉપજીવિકા છે. આ રાજ્યમન્દિર ભિખારિણીનું આવાસસ્થાન નથી."

"પરંતુ દેવમંદિરમાં દેવતાની ઉપાસન કરવાનો તો સર્વ કોઇને સમાન અધિકાર છે. મંદિરમાં રાજા પ્રજાનો યા તો શ્રીમંત ગરીબનો ભેદ હોતો નથી."

"તમારૂં કહેવું ખરૂં છે; પરંતુ પૂજા તથા ઉપાસનાના પ્રકાર જૂદા છે. મ્હોટા લોકો મદનમોહનને દહી દૂધ અને ઘી ધરાવે છે ત્યારે ગરીબ એક મુડી ચોખા પણ ધરાવી શકતા નથી. હું દુઃખિની છું,—કંગાલિની છું. હું મદનમોહનના એવા રાજભોગ હમ્મેશાં કયાંથી મેળવી શકું ?"

"હું તમારૂં સંતાન છું—હુંજ તેની વ્યવસ્થા કરી આપીશ."

"ના—ભાઇ ! બીજાનું દાન લઇ દેવતાને અપાતું નથી, પોતાને જે કાંઈ મળે—પોતાની પાસે જે કાંઇ હોય તેજ ભક્તિ પૂર્વક દેવતાને આપવું જોઇએ. વળી ભાઈ ! તમે જાણો છો કે,

આ સંસારી મનુષ્યોનો સહવાસ મને બિલકુલ પસંદ નથી. આ મદનમોહન તો સર્વત્ર છે ! મંદિરમા, ધાટ ઉપર, રસ્તામાં, આકાશમાં, સમુદ્રમાં તેમજ પર્વત વગેરેમાં મ્હારા મદનમોહનજ છે ! મ્હારા આ હૃદય—મંદિરમાં પણ મદનમોહન બિરાજી રહેલા છે. પ્રત્યેક મનુષ્યના હૃદયમાં તેઓ બિરાજી રહેલા હોય છે; પરંતુ સંસારના મોહથી મહેષ્યો તેમનું દર્શન કરી શકતાં નથી. આત્મસર્પણનો ભાવ અંતરમાં લાવી જુઓ, વિશ્વસંસાર ભૂલી જાઓ, અહં ભુલી જાઓ, ગર્વ, અહંકાર, તેજ સઘળું ભૂલી જાઓ, માયાનો નાશ કરો એટલે પછી માલુમ પડશે કે તમારા હૃદયાસન પર રાસરસિક શ્યામસુંદર હમ્મેશાં બિરાજી રહે છે."

"પરંતુ દેવિ ! અમે તો આ સસારનાં માયાવી મનુષ્ય છીએ ! અમે હમ્મેશાં તેમને આવા ભાવથી કેવી રીતે બોલાવી શકીએ ?"

"સંસારનો ત્યાગ કરી સંસારથી થોડે દૂર રહીને નિર્જનમાં તેને માટેજ તેને બોલાવો, અભ્યાસથીજ કોઇ એક અવસ્થા આવે છે. યોગી રૂષીઓ યત્ન તેમજ અભ્યાસથીજ યોગ માર્ગમાં ઉપસ્થિત થાય છે."

બિરબલે સ્થિર ચિતે સંન્યાસિનીના મુખમાંથી નીકળેલાં જ્ઞાનપૂર્ણ વચનો સાંભળ્યાં. તેમ અંતરમાં એક પ્રકારની સુપવિત્ર શાન્તિ આવી હૃદયની ચારે તરફ ચિંતાનું જે કાળું વાદળ ઘેરાઇ ગયું હતું તે દૂર થઇ ગયું. બિરબલે મનનાનિ મનમાં વિચાર્યું:—" મદનમોહન ધારે તો સહુ કાંઇ કરી શકે તેમ છે. તેથી જ તેમનું નામ વિઘ્નવારણ ! તેથી જ તેમનું નામ મધુસૂદન છે ! સંકટ તેમની ઇચ્છાથીજ આવે છે—અને તેમની ઇચ્છાથી જ ચાલ્યું જાય છે. અમે અવિદ્યામુગ્ધ સંસારમાંજ વ્યાકુળ બની જઇએ છીએ—પારસમણી મુકીને

પત્થર પર પ્રેમ કરીએ છીએ તેથી જ તેઓ અમારી ચારે તરફ સંકટો મોકલીને અમારી પરીક્ષા કરે છે."

બિરબલે કહ્યું:—" દેવિ ! બે ચાર દિવસ આ દીન સંતાનને અડચણ છે ? "

" અડચણ તો કાંઇ નથી; પરંતુ મ્હારા ઘટનાપૂર્ણ જીવનમાં કેટલાક એવા પ્રકારો બન્યા છે કે તેથી કરીને હું લોકોની દૃષ્ટિમર્યાદા બહાર રહેવાની ઇચ્છા રાખું છું. તમારી પર મ્હને ઘણો સ્નેહ ઉપજ્યો છે તેથી જ હું તમને મળવા માટે આવી છું. તમારા શિર પર હમણાં મહા ભયાનક સંકટ આવી પડેલું છે, હું તમને શાન્તિ આપવાને માટે જ અહિં આવી છું. દેવતાની આગળ તમે ચિંતાતુર ચિત્તે તમારા હૃદયની જે હકીકત નિવેદન કરી છે તે મ્હેં છુપી રીતે સાંભળી છે. એ સાંભળીને જ મ્હેં તમને દર્શન નહિ દેતાં એવો પ્રતિધ્વનિ કર્યો હતો. વત્સ ! હવે તમને તમારા અંતરમાં શાન્તિ મળી છે—મ્હારૂં કાર્ય પણ સિદ્ધ થયું છે. "

બિરબલે ધીમેથી કહ્યું:—" પરંતુ દેવિ ! આ શાન્તિ ક્યાં સુધી કાયમ રહેશે ? તમે જાણુતાંજ હશો કે મ્હારા સર્વસ્વનો વિનાશ થવા બેઠો છે ! વળી તમે જાણુતાંજ હશો કે મ્હારા અસંખ્ય શત્રુઓ છે. મ્હારી એકાએક ઉન્નતિ થયેલી છે એ મ્હારા શત્રુઓના મનમાં કંટકની માફક ખુંચ્યા કરે છે. આવી પડેલા સંકટથી જો મ્હારા સર્વસ્વનો વિનાશ થશે તો મ્હારા શત્રુઓ ઘણા આનંદિત થશે. જે શહેનશાહ આજકાલ મ્હારી પ્રત્યે દયા તેમજ સ્નેહ દર્શાવે છે તે બે ચાર દિવસ પછી કદાચ ઘણી ભયંકર રીતે મ્હારો જીવ લેશે. તમે કદાચ નહિ જાણુતાં હો કે સેલિમના ખુની મામલામાં શામિલ રહેલા બે જુવાનોને જહાન્દારખાને કેદ પકડીને થાણામાંના કેદખાનામાં પૂરી

રાખ્યા હતા. તે યુવકો ગઇ કાલે ગંભીર રાત્રે કેદખાનામાંથી પલાયન કરી ગયા છે. શહેનશાહ હજી સુધી દુર્બળ છે. તેઓ જાહિર દરબારમાં પધારી શકતા નથી તેથીજ અમે હજી સુધી જીવતા રહી શકયા છીએ—નહિ તો આ પ્રકારથી ઘણી નવાજુની થઇ ગઇ હોત. એક તો સેલિમાના ખૂની મામલા સંબંધીનું કાંઇ રહસ્ય જાહિર થયું નહિ અને તે ઉપરાંત બે યુવકો કે જેમને સંદેહથી પકડવામાં આવ્યા તેઓ પણ એક શયતાન રમણીની સહાયતાથી કેદખાનામાંથી પલાયન કરી ગયા."

આ સઘળી હકીકત સાંભળી સંન્યાસિની ચમકી ઉઠી. ત્યાર પછી તેણે ધીમેથી કહ્યું:—"એ રમણી કોણ હતી તેનો કાંઇ પત્તો લાગ્યો છે કે ?"

"ના ! કાંઇ પત્તો લાગ્યો નથી."

"ત્યારે પછી તમે કેવી રીતે જાણ્યું કે આ કાર્ય એક શયતાન સ્ત્રીએ કરેલું છે ?"

"કેદખાના આગળ પહેરો ભરનારા પહેરેગીરે કહ્યું કે એક સ્ત્રીએ સુલતાનનો પંઝો બતાવીને કેદખાનામાં પ્રવેશ કર્યો હતો અને તેણેજ આવું અતિ સાહસિક કાર્ય કર્યું હતું."

"પહેરગીરે પંઝો જોઇને પણ તેને છોડી કેમ દીધી ?"

"સુલતાન સેલિમના પંઝાનો અસ્વીકાર કરવાની તાકાત કોનામાં છે ?"

"ત્યારે તો સુલતાન સેલિમ એ રમણીને ઓળખતા હશે !"

"સુલતાન સેલિમનું કહેવું એવું છે કે એ સઘળું કારસ્થાન છે ! તેમનો પંઝો બનાવટી હોવો જોઇએ ! !"

"કદાચ સુલતાન ભ્રમમાં પડી ગયા હશે અગર તો જાણી

જોઇને જૂઠું બોલતા હશે. મ્હને લાગે છે કે એ રમણીને તેઓ જરૂર પિછાનતા હોવા જોઇએ."

" તમે શું કહો છો ? શાહજાદા સેલિમ શા માટે જૂઠું બોલે ? "

" પોતાનું કલંક કોઈ પોતાની ઇચ્છાથી જાહિર કરે છે કે ?"

" એ રમણી કોણ હશે તેની તમે કાંઇ કલ્પના કરી શકો છો ?

" હા—કરી શકું છું."

" ત્યારે કહો કે એ રાક્ષસી રમણી કોણ છે ? "

" જાલિમ જુલિયા."

" જુલિયા ! હા હા, હવે—જ હું આ પ્રકાર કાંઇ સમજી શકું-છું; પરંતુ ગુન્હેગાર કેદીઓની સાથે જુલિયાનો શો સંબંધ ?"

" સંબંધ હોવોજ જોઇએ—તે સિવાય તે આવું ભયંકર સાહસિક કામ શા માટે કરે ? "

" દેવિ ! મ્હારૂં રક્ષણ કરો ! મ્હને શંકામુક્ત કરો ! મ્હને આ પ્રકારનું રહસ્ય સ્પષ્ટ સમજાવો. કહો કહો, તમે એ કેદીઓનાં નામ જાણો છો કે !"

" હા જાણું છું—અને તે તમને કહેવાનેજ હું અહિં આવી છું—તમને સંકટ મુક્ત કરવાને માટેજ આવી છું. "

" જેમણે બન્નેએ સેલિમાનું ખૂન કર્યું છે એ બન્ને યુવકોનાં નામ શાં છે ?"

"ખૂની કોણ છે તે હું ચોક્કસ કહી શકતો નથી; પરંતુ આ પ્રકારમાં ચાર માણસો સામિલ થયેલાં છે."

" કોણ—કોણ ? "

" ઇસ્કાનદારખાન, સિકન્દરખાન, જુલિયા અને—"

સંન્યાસિની આટલું બોલી અટકી ગઇ. મહારાજ બિરબલ પણ આ ત્રણ નામ સાંભળી ચમકી ઉઠયો. ઈસ્કાન્દારખાન તેમજ સિકન્દરખાનને તે સારી રીતે પિછાનતો હતો. મરી ગયેલા આરામ-બેગની બે કન્યાઓ સેલિમા અને સેરિનાના તેઓ પસંદ કરેલા પતિઓ હતા. આ મરી ગયેલી સેલિમા ત્યારે તો અવશ્ય આરામ-બેગનીજ કમનશીબ કન્યા હોવી જોઇએ. મહારાજ બિરબલ અત્યાર સુધી એક પ્રકારના અંધકારમાં ઘુમ્યા કરતો હતો. ભૈરવીને મુખે ઉપરોકત હકીકત સાંભળીને તેણે જાણે કે અંધકારમાં અદ્ભુત પ્રકાશ જોયો. તેણે આવેગમયકંઠે કહ્યું: "દેવી ! તમે તો ત્રણ નામ કહ્યાં, બીજું એક નામ કેમ કહ્યું નહિ ?"

"ભૈરવીની નજર મહારાજના મુખ ઉપર પડી. એ દૃષ્ટિ જાણે કે કાંઇક તિરસ્કારદર્શક હતી. ભૈરવીએ સ્થિર સ્વરે કહ્યું:— "એ નામ તમે જાણો અગર ન જાણો તે સરખુંજ છે. એ માણ-સનું નામ સાંભળશો તો પણ તમે તેની વિરૂદ્ધ તમારી શકિતનો સહજ પણ ઉપયોગ કરી શકો તેમ નથી,"

બિરબલે ચિંતાતુર ચિત્તે થોડા સમય સુધી કાંઇ વિચાર કર્યા કર્યો. ત્યાર પછી કહ્યું:—"જ્યારે એ નામ કહેવાને તમે નારાજ છો ત્યારે હમણાં હું મ્હારા કૌતુહળને દબાવી દઉં છું; પરંતુ અનુ-માનથી હું સમજી શકું છું કે, એ શકિતશાળી માણુસ કોણ છે !"

ભૈરવીએ કૌતુહલપૂર્ણ સ્વરે પૂછ્યું:—"તમે આ ખૂની રહસ્ય-માં ચોથા કયા માણસને શામિલ થયેલો ધારી શકો છો ?"

"શાહજાદા સેલિમને !"

"હા—તમારી ધારણા ખરી છે, પરંતુ કહો કે તમે શાહજાદા સેલિમને શું કરી શકો તેમ છો ?"

"તેમને હું શું કરી શકું? જેઓ શહેનશાહના પુત્ર છે, શહેનશાહના સ્વર્ગવાસ પછી જેઓ સામ્રાજ્યના અધીશ્વર થનાર છે, જેમનો હું તાબેદાર ગુલામ છું તેમને હું શું કરી શકું? માત્ર અકબરશાહ સિવાય શાહજાદા સલિમની વિરૂદ્ધ એક પણ વાકય બોલવાની તાકાત કોઇનામાં નથી."

"ત્યારે તમારી મુકિતનો ઉપાય શો છે? આ ભયંકર ખૂનના રહસ્યને તમે કેવી રીતે જાણી શકશો?"

"શો ઉપાય છે, તે હમણાં હું કહી શકતો નથી. ઉપાય માત્ર મ્હારા આ મદનમોહન જાણે છે. જો મ્હને સંકટમુકત કરવાની તેમની ઇચ્છા હશે તો મુક્તિનો ઉપાય તેઓ જાતેજ દર્શાવશે અને જો તેમ નહિ હોય—મદનમોહન મ્હારી પર દયાળુ નહિ હોય તો પછી હું નિરૂપાયે રાજદંડને આધીન થઇશ."

સંન્યાસિની—ભૈરવી—મહારાજ બિરબલનાં વચનો સાંભળી ઘણી ચિંતાતુર બની ગઇ. તેણે પ્રસન્ન મુખે કહ્યું:—"ના, ના! ત્હમારે રાજદંડ સહન કરવો પડશે નહિ. તમે ઐશ્વર્યમાં રહીને પણ ભગવાનને ભૂલી ગયા નથી. ભગવાનજ તમારૂં કલ્યાણ કરશે. હવે એક કામ કરો.

"શું કામ?"

"જુલિયાને એકદમ કેદ કરો. ભય દેખાડીને પણ તેને કેદ કરવામાં પાછી પ્હાની કરશો નહિ. તેમ કરશો એટલે ખૂની મામલાનો નિકાલ થઇ જશે."

"પરંતુ મ્હેં સાંભળ્યું છે કે, જુલિયા શાહજાદા સેલિમની આશ્રિતા છે. તેના ઉપર મ્હારાથી કે જહાન્દારખાનથી જુલ્મ ગુજરી શકાય તેમ નથી.".

સંન્યાસિનીએ ચિંતાતુર મુખે નિરાશાસૂચક કંઠે કહ્યું:—"ત્યારે તો બીજો કોઇ ઉપાય નથી. આ દુર્ભેદ્ય રહસ્યનું મૂળ એક માત્ર જુલિયાજ છે. કોઇ પણ પ્રકારે તેને તમારે તમારા કબજામાં લેવી જોઇએ. તે સિવાય તમારી મુક્તિનો બીજો એક પણ ઉપાય નથી."

આ ખુલાસો સાંભળી મહારાજ બિરબલ ઘણી ચિંતામાં પડી ગયો. તે એક પાષાણુસ્તંભ પર મસ્તક ટેકવીને આકાશ પાતાળના વિચારો કરવા લાગ્યો. ત્યાર પછી મુખ ફેરવીને તેણે કહ્યું—"દેવિ! તમારી આજ્ઞા હું જરૂર પાળીશ."

પરંતુ આ વાક્યોનો કોઇએ ઉત્તર આપ્યો નહિ. ભૈરવી થોડી ક્ષણ પૂર્વે કોઈ પણ પ્રકારનો અવાજ કર્યા સિવાય એ સ્થાનનો ત્યાગ કરીને ચાલી ગઈ હતી. બિરબલ ભૈરવી જોવામાં નહિ આવ્યાથી વિશેષ દુ:ખી થયો. એક વખત તેણે મનમાંને મનમાં વિચાર્યું:—"શું દૈવી માયા છે?"

પછીથી મહારાજ બિરબલે મદનમોહનને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરીને કહ્યું:—"નારાયણ! તમે આ ભૈરવીને મુખે જે કાર્ય કરવાનું મ્હને જણાવ્યું છે તે કાર્ય હું જરૂર કરીશ. હે વ્રજવલ્લભ! તમે મ્હને જે કાર્યમાં નિયુક્ત કરશો તે કાર્ય હું કોઇ પણ પ્રકારનો ભય રાખ્યા સિવાય કરીશ; પરંતુ પ્રભુ! યાદ રાખજો કે કર્મફળ તમારૂં છે. હું તો માત્ર તમારો આશ્રિત જીવ છું. હું જાણું છું કે આ પ્રકારમાં મ્હારે શાહજાદા સેલિમની વિરૂદ્ધ વર્ત્તન ચલાવવું પડશે, હું જાણું છું કે—આ પ્રકારમાં મ્હારે ભવિષ્યના શહેનશાહ સેલિમના ક્રોધને પાત્ર થવું પડશે; પરંતુ ભવિષ્યની ચિંતા મ્હારે પોતાને માટે છે. હમણાંની ચિંતા—મ્હારૂં હમણાંનું સુનામ, સુયશ, પ્રતિષ્ઠા વગેરેના રક્ષણ માટે છે. પ્રભુ! તમે મ્હને જે ઉન્નતિએ

ચઢાવ્યો છે તે ઉન્નતિને હું તમારી કૃપા સમજી તેનીજ ઉપાસના કરીશ. ભવિષ્યના અંધકારમય ગર્ભમાં જે રહસ્ય સમાઇ રહેલું હશે તેની હું ફિકર રાખીશ નહિ. શાહજાદા સેલિમ ! જો હું મ્હારી ફર્જ બજાવવા જતાં તમારી આંખોનો કંટક થઇ પડીશ—મ્હારૂં ભવિષ્યનું જીવન અંધકારમય બની જશે તો તેની મ્હને ચિંતા નથી; પરંતુ ભારતના શહેનશાહ અકબરશાહના વફાદાર સ્નેહી તેમજ નોકર તરીકે મ્હારૂં જે કર્ત્તવ્ય છે તેને તું પાળીશ જ. મ્હારા કર્ત્તવ્યથી હું વિમુખ થઇ શકીશ નહિ. "

આ પ્રમાણે અસ્પષ્ટ સ્વરે બોલીને મહારાજ બિરબલે દેવમંદિ-દિરનો ત્યાગ કર્યો.

મંદિરનો પૂજારી મહારાજ ઘણા સમયથી મહારાજ બિરબલના હાવભાવને જોઇ રહ્યો હતો. મહારાજ ઉન્મત્તની માફક ત્વરિતગતિથી મંદિરમાંથી ચાલ્યો ગયો એટલે તેણે દેવમંદિરનાં બારણાં બંધ કરી દીધાં.

૨૯.

સેલિમાના સુખમય જીવનનો ઇતિહાસ તથા ભયંકર લાલ કાગળનો ભેદ !

પાઠક ! મહારાજ બિરબલનો ત્યાગ કરી આપણે એક વખત શાહજાદા સેલિમનું અનુસરણ કરીશું.

શાહજાદાએ આકસ્મિક ક્રોધને વશ થઇ જુલિયાને મારવાને જેવી પોતાની તીક્ષ્ણ કટાર ઉંચકી કે તરતજ તે ઠેકાણે એકાએક ચાર લતીફ આવી પહોંચી એક નવીન ખૂન થતું અટકાવ્યું એ પાઠકવર્ગ જાણે છેજ.

હવે યાર લતીફ એકાએક એ ઠેકાણે કેવી રીતે આવી પહોં-ચ્યો એ હકીકત જણાવવી જરૂરની છે. યાર લતીફ સેલિમનો વિશ્વાસપાત્ર નોકર હતો. એ સાહસીક અને સલાહ આપવામાં ચાલાક હતો. સેલિમને અનેક સમયે કેટલાંક કારણોને લીધે ગુપ્ત-વેશમાં અનેક સંકટજનક સ્થાનોએ જવું પડતું હતું. એવે સમયે તે પોતાના વિશ્વાસપાત્ર નોકર યાર લતીફને પણ સાથે લઇ જતો હતો; પરંતુ જે દિવસે રાત્રે સેલિમ જુલિયાને ત્યાં આવ્યો તે દિવસે રાત્રે તેણે યાર લતીફને પોતાની સાથે લીધો નહોતો. આથી કરીને યાર લતીફના અંતરમાં સંદેહ ઉપજ્યો હતો અને તેણે છુપી રીતે શાહ-જાદાનું અનુસરણ કર્યું હતું. શાહજાદાએ જુલિયાના દિવાનખાનામાં પ્રવેશ કર્યો એટલે યાર લતીફ જુલિયાના મકાનમાં નીચેના ભાગમાં આવેલા એક ઓરડામાંજ બેસી રહ્યો હતો. પછીથી ઘણો સમય પસાર થઇ ગયાં છતાં પણ શાહજાદો પાછો ન ફર્યો એટલે તે સંદેહને વશ થઇને ઉપર જુલિયાના દિવાનખાના તરફ ગયો. ત્યાં જતાં જ તેણે જોયું કે શાહજાદો સેલિમ જુલિયાનું ખુન કરવાની તૈયારીમાં હતો.

મોગલ સામ્રાજ્યની તે સમયની સ્થિતિ સંબંધી અહિં થોડી હકીકત નિવેદન કરવાની જરૂર છે. જે સમયને અનુસરીને અમે આ નવલકથા લખીએ છીએ એ સમયે અકબરશાહ વૃદ્ધાવસ્થા ભોગવતા હતા, દિલ્હીના સિંહાસન માટે એ સમયે ઘણી ગરબડ તેમજ ખટપટ ચાલી રહી હતી, દરબારના કેટલાક શક્તિશાળી લોકો એ સમયે શાહજાદા સેલિમની વિરૂદ્ધ ઘણી ગુપ્ત ખટપટો કરતા હતા, તેમણે જાહિર રીતે તેમજ છુપી રીતે સેલિમ તરફ દુશ્મનાવટ દર્શાવવા માંડી હતી, સેલિમની વિરૂદ્ધ વિવિધ પ્રકારની વાર્તાઓ કેટલીક સાચી જૂઠી હકીકત મેળવીને તેઓ બાદશાહ નાંમવરને નિવેદન કરતા હતા;

પરંતુ બાદશાહ નામવરનો શાહજાદા સેલિમ પર અપાર સ્નેહ હોવાથી એ શત્રુપક્ષનું કાંઇ ચાલી શકતું નહોતું.

તિક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળા મોગલ શહેનશાહ અકબરશાહ આ સ્વાર્થી રાજમંત્રીઓ અને સભાસદોની હકીકત માત્ર કાને સાંભળતા હતા ખરા; પરંતુ તેઓ પોતાના પાટવી રાજકુમાર સેલિમની પર અસાધારણ પ્રેમ રાખતા હોવાથી ઘણી ખરી વખતે તેઓ સેલિમને તેના ગુપ્ત શત્રુઓના અંતરના વિચારો છુપી રીતે જણાવી દેતા હતા. આ પ્રમાણે કરવામાં અકબરશાહનો ઉદ્દેશ એવો હતો કે સેલિમ જો આ ગુપ્તશત્રુઓને ઓળખી શકે તો ભવિષ્યમાં તે ઘણીજ સાવધાનતાથી ચાલી શકે.

સેલિમના સઘળા ગુણદોષ અકબરશાહ જાણતા હતા; પરંતુ તેઓ દોષ કરતાં ગુણજ વધારે પ્રમાણમાં જોઇ શકતા હતા; તેથી શાહજાદો સેલિમ અત્યાર સુધી સઘળા પ્રકારોમાં વિજયીજ નીવડયો હતો; પરંતુ તેનું શત્રુમંડળ દિન પ્રતિદિન જે પ્રમાણે પ્રબળ થતું જતું હતું તે ઉપરથી એમજ જણાતું હતું કે સેલિમના ભવિષ્યના અદૃષ્ટ–આકાશમાં વાદળાં એકઠાં થતાં હતાં—તેનું ભવિષ્ય અંધકારમય બની જવા લાગ્યું હતું.

આ શત્રુમંડળમાં સામ્રાજ્યના ત્રણ મુખ્ય માણસો હતા, એક તો અંબરાધિપતિ સુપ્રસિદ્ધ મહારાજ માનસિંહ, બીજો આજમખાન નામનો એક મ્હોટો અમીર, અને ત્રિજો મહાપંડિત અને અકબરશાહનો પ્રિય સ્નેહી અબુલફ્જલ હતો.

સેલિમને સિંહાસન પ્રાપ્ત નહિ થવા દેવામાં તેનો ઔરસજાત પુત્ર ખુશરૂ મુખ્ય શત્રુ હતો. ખુશરૂ સેલિમનો પુત્ર તેમજ અકબરશાહનો પૌત્ર હતો, તે સેલિમની હિંદુ રાણીને પેટે જનમ્યો હતો, તે

રાજા માનસિંહનો ભાણો અને આજીમખાનનો જમાઇ હતો, માનસિંહનો ભાણો અને આજીમખાનનો જમાઈ હતો, માનસિંહની ઇચ્છા એવી હતી કે તેનો ભાણેજ ખુશરૂજ સિંહાસન પર બિરાજે, આજીમખાનની ઇચ્છા પણ માનસિંહની ઇચ્છાને અનુકૂળ હતી, પોતાની પુત્રી ભારતની રાજરાણી થશે એ આશાથી આજીમખાનનું હૃદય નાચી ઉઠયું હતું.

માનસિંહ મનમાં એમ વિચારતો હતો કે-ખુશરૂને હજી સુધી સંસારનું જ્ઞાન નથી, તેની પર દેખરેખ રાખવાનું કાર્ય પોતાનેજ કરવું પડશે, તેમ થશે એટલે વાસ્તવિક રીતે તેજ સમસ્ત હિંદુસ્થાનનો શહેનશાહ થશે—અને હિંદુસ્થાનમાં પાછું હિંદુરાજ્ય સ્થાપિત થશે.

હવે બીજી તરફ આજીમખાન પોતાના મનમાં એમ વિચારતો હતો કે—ખુશરૂ સિંહાસન પર બિરાજશે અને ધીમે ધીમે શક્તિશાળી થશે એટલે પછી ખુશરૂની સહાયતાથી માનસિંહના હાથમાંથી સઘળો રાજ્યકારભાર પાછો લઇ લેવામાં આવશે, ત્યાર પછી ખુશરૂ સંપૂર્ણ રીતે પોતાનીજ તાબેદારીમાં રહેશે, ચાઘટાઇ વંશની સત્તાનો નાશ થશે અને તેનો દૌહિત્ર વંશજ ભારતના સિંહાસન પર રાજત્વ કરશે, તેના પુત્રો શહેનશાહના સંસારમાં ઉંચા અધિકાર પર નિયુક્ત થશે.

આથી કરીને માનસિંહ જેવી રીતે એક તરફથી ભાણેજના પક્ષનું સમર્થન કરતો હતો તેવીજ રીતે આજીમખાન પણ તેના જમાઇ ખુશરૂના પક્ષનું સમર્થન કરતો હતો.

માનસિંહ અકબરશાહનો જમણો હાથ હતો, તે મોગલ સૈન્યનો એક મુખ્ય સેનાપતિ હતો, આજીમખાન એક મ્હોટો અમીર

હતો ખરો; પરંતુ તેની પાસે સૈન્ય ઘણું થોડું હતું. અકબરશાહે પોતાના પૌત્ર ખુશરૂનો વિવાહ થયા પછી આજીમખાનને બે હજારી મન્સબદારનો અધિકાર આપ્યો હતો. આ બે હજાર સૈનિકોજ તેના આધારરૂપ હતા એ સિવાય બીજા બે હજાર પઠાણ સૈનિકો ઉપર તેની સત્તા હતી.

માનસિંહ જો જરૂર પડે તો—દશ હજાર સૈનિકોને એકઠા કરી શકવાને શક્તિવાળો હતો કેમકે તેજ મોગલ સામ્રાજ્યમાંના સમસ્ત રજપૂત સૈન્યનો સેનાધિપતિ હતો; વળી જરૂર પડે આજીમખાન પણ પોતાની પાસેના ત્રણ ચાર હજાર સૈનિકોની સહાયતા મહારાજ માન-સિંહને આપી શકે તેમ હતો.

સેલિમ પહેલાં તો તેના પ્રિયતમ પુત્ર ખુશરુ પર ઘણો પ્રેમ રાખતો હતો; પરંતુ વિચિત્ર ઘટનાચક્રના ફેરફારથી—શહેનશાહ અકબર શાહ કોઈ કોઈ સમયે પૌત્રની પ્રત્યે એવો વિચિત્ર પક્ષપાત દર્શાવતા હતા કે સેલિમ એ પક્ષપાતનું કારણ વિચારી શકતો નહિ, અને તેથી તે પિતા તેમજ પુત્ર પ્રત્યે ઘણા વ્હેમે ભરાતો હતો. એ સિવાય મહારાજ માનસિંહ અને આજીમખાનને પોતાની વિરૂદ્ધ જોઇને તે ઘણો વ્યાકુળ બની ગયો હતો.

સેલિમે મનમાંને મનમાં એવો ચોક્કસ વિચાર કર્યો હતો કે તેના વિરૂદ્ધ પક્ષનો સલાહકાર મહાપંડિત અબુલફજલ છે. અબુલફ-જલ કેટલાંક કારણોને લીધે શાહજાદા સેલિમ ઉપર વિરક્ત હતો. સેલિમ પણ એ પ્રકાર જાણતો હતો. માનસિંહ તથા આજીમખાન જે સઘળી હકીકત બાદશાહને કાને સંભળાવવાનું સાહસ કરી શકતા નહોતા તે હકીકત તેઓ શહેનશાહના પ્રિય સહચર અબુલફજલ માર્ફત શહેનશાહને કાને પહોંચાડતા હતા.

આ ત્રણ પ્રબળ શત્રુઓ એક તરફ હતા. ત્યારે બીજી તરફ માત્ર એકલો શાહજાદો સેલિમ હતો. જો કે શાહજાદા સલિમના પક્ષમાં પણ અનેક અમીર ઉમરાવો હતા; પરંતુ શાહજાદાના પ્રબળ શત્રુઓ આગળ તેઓ કશા હિસાબમાં નહોતા.

સુલતાન સેલિમે મનમાંને મનમાં વિચાર્યું:—" જો લોહીથી હું મ્હારા હાથ કલંકિત નહિ કરૂં તો હિંદુસ્થાનનું સિંહાસન મેળવી શકીશ નહિ; પરંતુ મ્હારા શત્રુઓ ઘણા શક્તિશાળી છે. આમ છતાં હું તેમનાથી ડરનાર નથી. હું મ્હારા મુખ્ય શત્રુ અબુલફજલનેજ પ્રથમ ખુદાના દરબારમાં પહોંચાડી દઇ મ્હારી ઉન્નતિનો માર્ગ નિષ્કંટક કરીશ "

ઇતિહાસમાં જાહિર છે કે સેલિમે ભવિષ્યમાં ગુપ્તઘાતક માર્ફત અબુલફજલને મારી નંખાવ્યો હતો. આ ભયંકર બનાવ બન્યાથી શહેનશાહ અકબર પોતાના પુત્ર ઉપર એટલા બધા ગુસ્સે ભરાયા હતા કે ઘણા દિવસો સુધી તેમણે પુત્રની સાથે વાતચિત સુદ્ધાં કરી નહોતી.

સેલિમે નિરાશાથી ઉત્તેજિત થઇને અબુલફજલની વિરૂદ્ધ જે કપટજાળ રચી હતી એ કપટજાળ એક દિવસે ઘટના ચક્રમાં જાહેર થઇ જવાની તૈયારીમાં હતી.

સેલિમે તેના એક વિશ્વાસપાત્ર સ્નેહીને લખી મોકલ્યું કે:— " મારો મુખ્ય શત્રુ અબુલફજલ કોઇ સરકારી કામને માટે લાહોર આવે છે, તમે લાહોરના સત્તાધિકારી છો. હું તમને જણાવું છું કે, તમે મ્હારા એ મુખ્ય શત્રુને સન્માન આપી તમારે ત્યાં લઇ જઇ તેને તમારા પંઝામાં ફસાવી સુયોગ મળતાંજ તેનું ખૂન કરજો. આ ખૂનની હકીકત તમે બિલકુલ જાહિર થવા દેશો નહિ તથા આ

ખૂની મામલો જંગલી લૂટારાઓથી થયો છે એવી ચતુરાઈ ભરેલું કાર્ય કરજો. ”

સેલિમે આ પત્ર લખીને તેના જામાના ખિસ્સામાં રાખ્યો. જે વિશ્વાસુ નોકર આ પત્ર લઇ જવાનો હતો તેને તેણે નિશારતખાનને ત્યાં નિમંત્રણ પર આવવાને કહ્યું હતું. તે નોકરને પણ નિશારતખાનને ત્યાં નિમંત્રણ કરવામાં આવ્યું છે એ હકીકત સેલિમ જાણતો હતો. નિશારતખાનને ત્યાં મજલિસમાં વિશેષ મદ્યપાનથી શાહજાદાએ પોતાનું જ્ઞાન થોડે ઘણે અંશે ગુમાવ્યું. ત્યાર પછી મજલિસમાં સેલિમાને જોઇ તે તેના સૌંદર્યથી મુગ્ધ તેમજ વિહ્વળ બની ગયો. આ સેલિમાજ આરામબેગની કન્યા હતી તથા તેના ખૂનને લીધેજ આટલી બધી ધામધુમ થઇ રહી હતી.

શાહજાદા સેલિમ જાણતો નહતો કે, ઇરકાન્દારખાન નામના એક પઠાણની સાથે સેલિમાનો વિવાહ સંબંધ થવાનો છે. સેલિમાના રૂપની જ્યોતિએ તેના અંતરમાં એક પ્રકારની શક્તિનો વિકાશ કર્યો હતો. અત્યાર પૂર્વે એક દિવસ તેણે આ નિશારતખાનના મકાનમાં જ આ સર્વ શ્રેષ્ટ સુંદરી સેલિમાને જોઈ હતી. આ બીજી વખતનું દૃષ્ટિમિલન હતું, પહેલી વખતે યુવરાજ પોતાની ઇંદ્રિયો પર વિજય મેળવી શકયો હતો, પરંતુ આ વખતે તો પરાજય પામ્યો.

સેલિમા અને સેરિના આરામ બેગની કન્યાઓ હતી. આરામબેગ નિશારતખાનનો મુરબ્બી હતો. કૃતજ્ઞતાને લીધે કહો કે લોકલજ્જાને લીધે કહો—આરામબેગના મૃત્યુ પછી, તેની કન્યાઓ જ્યારે ગુમ થઇ ગયેલી માલૂમ પડી ત્યારે નિશારતખાને તેમની શોધમાં ચારે દિશાએ માણસો દોડાવ્યાં; પરંતુ પ્રથમ તો તેનું કાંઇ ફળ આવ્યું નહિ.

સેરિના અને સેલિમા એ સમયે તદ્દન નિરાધાર સ્થિતિમાં હતા. તેઓ અત્યાર સુધી સુખમાં ઉછરીઓ હતી; પરંતુ ભાગ્યના ફેરફારથી પિતાનું મૃત્યુ થતાંની સાથેજ તેઓ દરિદ્રતાના અંધકાર મય ઉડા કૂવામાં પડી ગઇ. આ દરિદ્રતાનું કષ્ટ તેમનાથી સહન કરી શકાયું નહિ.

સેલિમા અને સેરિનાએ જ્યારે જોયું કે, તેઓ તદ્દન નિરાધાર બની ગઈ છે ત્યારે બન્ને બ્હેનોએ એક બીજીની સલાહથી આ લોભિષ્ટ આગ્રા શહેરનો સદાને માટે ત્યાગ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો; કેમકે આગ્રા શહેરમાં કેટલાક શ્રીમંત પરંતુ ઉચ્છૃંખલ અમીર ઉમરાવો રહેતા હતા. એવા ઉમરાવો આગળ પોતાનું ચારિત્ર વિશુદ્ધ રાખવામાં ઘણી અડચણ પડે તેમ હોવાથી બન્ને બ્હેનોએ આગ્રા શહેરની છેવટની વિદાય લેવાનો વિચાર કર્યો.

અજમેરમાં સેલિમાની એક પાસેની સગી રહેતી હતી. મહા દુઃખ વેઠીને, રાત્રિને સમયે પગે ચાલતી ચાલતી બન્ને બ્હેનો ઠેઠ આગ્રા જઇ પહોંચી. જતી વખતે તેમણે આરામએગે એકઠું કરેલું થોડું જવેરાત પોતાની સાથે લઇ લીધું હતું. તેમના પોતાના જે કાંઇ અલંકારો હતાં તે પણ તેમણે સાથે લીધા હતા. બન્ને સુંદરીઓ પુરૂષનો વેષ ધારણ કરી ઘણી જ સાવધાનતાથી માર્ગ કાપતી હતી.

સેલિમાની ફોઇ ઘણા દિવસ પછી, માબાપ ગુમાવીને બેઠેલી બન્ને બ્હેનોને જોઇ ઘણી આનંદિત થઇ; પરંતુ એ સમયે એ ફોઇ મરવાની અણી ઉપર હતી. રોગથી–બીમારીથી તેનું શરીર ખવાઇ ગયું હતું. શરીરમાં બિલકુલ લોહી જણાતું નહોતું. આંખો ઉંડી ઉતરી ગઇ હતી. આમ છતાં આવે પ્રસંગે પણ સેલિમા અને સેરિનાને પોતાની પાસે આવી પહોંચેલી જોઇને તે અપાર આનંદ પામી.

તેનો પતિ મોગલ સરકારમાં એક બક્ષી હતો. તે ચાર પાંચ વર્ષ પૂર્વે પરલોકગમન કરી ગયો હતો. તેને આ નોકરી આરામબેગની કૃપાથીજ મળી હતી. તે જ્યારે આગ્રામાં હતો તે સમયે સેલિમા અને સેરિના હમેશાં એ બક્ષીની પત્ની પાસે જતા હતા. બક્ષીની પત્ની પણ તેમની ઉપર અપાર સ્નેહ રાખતી હતી; પરંતુ પછીથી તેના પતિની આગ્રાથી અજમેર બદલી થઇ એટલે તેમની મુલાકાત બંધ થઇ ગઇ. તેથીજ ઘરડી ફોઇ ઘણા દિવસ પછી તેના પ્રેમની પાત્રીઓને જોઇ ઘણો આનંદ પામી તથા એ બન્ને બ્હેનોને મુખે તેમના દુર્ભાગ્યની હકીકત સાંભળી તેણે પોતાની આંખોમાંથી આંસુ વરસાવ્યાં.

વૃદ્ધાનો પતિ બક્ષી જે કાંઇ સંપત્તિ પોતાની પાછળ મુકી ગયો હતો એ સંપત્તિની સહાયતાથી વૃદ્ધાના દિવસો કોઇ પણ પ્રકારની અડચણ સિવાય પસાર થયા હતા. તેની પાસે બે પડાણ યુવકો હતા. તેઓનાં નામ ઇસ્કાન્દાર અને સિકન્દર હતાં. ઇસ્કાન્દાર અને સિકન્દરે પ્રથમ મોગલ સેનામાં પ્રવેશ કર્યો હતો. આ બન્ને યુવકો બક્ષીના કોઇ નિકટના સગાના પુત્ર હતા અને બક્ષીના હાથ નીચેજ કામ કરતા હતા. ઇસ્કાન્દાર તેમ સિકન્દર બન્નેનાં માબાપ હયાત નહોતાં. સિકન્દરના પિતા મૃત્યુ સમયે થોડી દોલત અને આ બન્ને બાળકોને બક્ષી સાહેબને સોંપી ગયાં હતાં. તે સમયથીજ આ બન્ને નિરાધાર બાળકોને બક્ષી પોતા પુત્ર તરીકે પાળતા હતા, તથા બક્ષી સાહેબની ખટપટથી તેમને બન્નેને મોગલ સરકારના સૈન્યવિભાગમાં નોકરી મળી ગઇ હતી.

આ બન્ને યુવકો પણ પોતાના પર થયેલા ઉપકારને ભૂલી જાય એવા નહોતા. બક્ષી સાહેબનું મૃત્યું થયા પછી તેમણે તેમની

પત્નીનો ત્યાગ કર્યો નહિ. જો કે બક્ષી સાહેબેજ તેમને નોકરી અપાવી હતી; પરંતુ નોકરી પર રહેવાથી વારંવાર જૂદાં જૂદાં સ્થાનોએ જવુ પડે તેમ હોવાથી બક્ષી સાહેબની પત્નીની જોઇએ એવી સંભાળ લઇ શકાય તેમ નહિ હોવાથી ઇસ્કાન્દાર અને સિકન્દરે પુરતો વિચાર કરીને નોકરીનું રાજીનામું આપી દીધું.

બક્ષી સાહેબની રોકડ સંપત્તિ, જમીન વગેરે જે કાંઇ હતું તેથી એ ઉન્નત ગૃહસંસારના દિવસો સારી રીતે પસાર થાય તેમ હતું. તેથીજ ઇસ્કાન્દાર અને સિકન્દર બન્ને જણા એ સંપત્તિનું સંરક્ષણ કરતા હતા—કોઇ પણ પ્રકારની નોકરી ચાકરી કરતા નહોતા. વિવિધ પ્રકારના યત્નોથી તેમણે પોતાની સંમત્તિની આવક વધારી. તેઓ બન્ને રાત્રિ દિવસ વૃદ્ધાની સેવા ચાકરી કરવા લાગ્યા. ઉત્તમ પ્રકારની દાવાદારૂનો બંદોબસ્ત કર્યો. પરોપકાર કરવામાં બન્ને યુવકો પાછી પ્હાની કરે એવા નહોતા. બક્ષી સાહેબે તેમને એ સમયના રિવાજને અનુસરતું ઉત્તમ પ્રકારનું શિક્ષણ આપ્યું હતું. તેઓ અવકાશને સમયે કુરાન વગેરે ધર્મગ્રંથોનો અભ્યાસ કરતા હતા.

સિકન્દર અને ઇસ્કાન્દાર તેમના આડોસ પડોસમાં વિનયી, સચ્ચરિત્ર, વિદ્વાન્ અને પરોપકારી યુવકો તરીકે ઓળખાયા હતા. ઇસ્કાન્દારના શરીરનો રંગ ઉજવળ ગોર હતો, ત્યારે સિકન્દરના શરીરનો રંગ કાળો પરંતુ તેજસ્વી હતો. બન્ને જણા હજી સુધી કુંવારા હતા. વૃદ્ધા જો કે તેમનો વિવાહ કરવાનો યત્ન કરતી હતી; પરંતું હજી સુધી તેને જોઇએ એવી મનપસંદ કન્યાઓ મળી આવી નહોતી.

આ સમયે ઘટનાચક્રમાં તાણાતી તણાતી, ભાગ્યની છળનાથી છેતરાઈ સેલિમા અને સેરિના અજમેરમાં આવી પહોંચી. વૃદ્ધાએ

ઇસ્કાન્દાર અને સિકન્દરને બોલાવી છુપી રીતે કહ્યું કેઃ—" આજે એ બન્ને જણીઓ સંકટમાં ફસાઇ પડીને આપણે આશ્રયે આવીઓ છે. પરંતુ એક સમયે તેઓ અપાર સુખમાં હતાં. મ્હારા પતિએ પોતાની પાછળ મુકેલી જે સંપત્તિમાંથી આપણે અત્યારે આબરૂસર આપણા દિવસો પસાર કરીએ છીએ, એ સંપત્તિ આ સેલિમા અને સેરિનાના પિતા તથા મ્હારા પતિના સ્વર્ગસ્થ બંધુ આરામબેગની કૃપાનુંજ પરિણામ છે, અત્યારે મ્હારી પાસે જે કાંઇ સંપત્તિ છે તેના માલિક તમે છો ! ન્હાનપણથીજ હું તમને મ્હારા પુત્રો પ્રમાણે ચ્હાઉં છું. પરંતુ મ્હારે છેવટે તમને કહેવાનું એટલુંજ છે કે, એ બે કન્યાઓને સહજ પણ દુઃખ ન પડે એ માટે ઘણા સાવધાન રહેજો."

કહેવાની જરૂર રહેતી નથી કે સેલિમા અને સેરિના આ વૃદ્ધા પાસેથી જેટલો સ્નેહ મેળવતી નહોતી તેથી વિશેષ સ્નેહ ઇસ્કાન્દાર અને સિકન્દર પાસેથી મેળવતી હતી. કયી શુભ ક્ષણે તેમનું દૃષ્ટિ મિલન થયું હશે કે જેને લીધે ઇસ્કાન્દાર અને સિકન્દર આ બન્ને ઉપર અપાર હેત તેમજ માયા–મમતા દર્શાવતા હતા. તેમનાં મિષ્ટ-વચનોથી, સ્નેહ,–મમતાથી મુગ્ધ બની જઇને આ બન્ને બ્હેનો અજમેરમાં પોતાના દિવસો અપાર સુખમાં પસાર કરતી હતી. એક ક્ષણને માટે પણ તેમના અંતરમાં એવો વિચાર ઉપજતો નહોતો કે તેઓ બીજાના આશ્રમમાં છે.

ઇસ્કાન્દાર અને સિકન્દર એ બન્નેમાંથી હૃદયના મહત્વમાં કોણ મ્હોટો હતો તે સેલિમા ને સેરિના વિચારી શકી નહિ; પરંતુ યૌવનનો મહિમા કયાં જાય ? બન્ને યુવકોમાં રૂપ હતું ગુણ હતા, વાકયમાધુર્ય હતું. સ્નેહ હતો તેમજ માયા હતી. તેમ છતાં પણ કોઇ કોઇ સમયે એમ લાગતું હતું કે, સેલિમા ઇસ્કાન્દાર તરફ વિશેષ

આકર્ષાતી અને સેરિના જાણે કે સિકન્દર તરફ પ્રેમભરી દૃષ્ટિથી જોતી હતી !

સેલિમા અને સેરિના—બન્ને જણીઓ કિશોર અને યૈવનના સંધિકાળમાં ઉપસ્થિત થઇ હતી. રમણી જીવનમાં આ સમય ઘણો સાંઘાતિક હોય છે. વસંતના નવવિકસિત પુષ્પની સુવાસપૂર્ણ સ્થિતિની માફક રમણી જીવનનો આ સમય ઘણો સુંદર તેમજ ઘણો મધુર હોય છે. લજ્જાશીલ વદન, હંમેશાં નીચ નજર, કોણ જાણે કે એક પ્રકારનો અસ્થિર ભાવ, પ્રિયજનના દર્શનથી અંતરમાં ઉપજતો આનંદ, એ આનંદનું અંતરમાં થતું છુપું સંરક્ષણ, સખી સહચરીઓ પાસે થતું વિરહવેદનાનું ચતુરાઇ ભર્યું વર્ણન, જાણે કે કોઇ એક પ્રકારની અપૂર્ણતા, એક પ્રકારની અતૃપ્ત અનુભૂતિ, પ્રિયતમનું દર્શન થતાં અંતરની વાત કહેવા જતાં ઉપજતો સંકોચ, શરમાળ પરંતુ ચકિત દૃષ્ટિ આ સઘળાં લક્ષણો પ્રકાશિત થઈને યૌવન પર પગ મુકતી કિશોરીને જાણે કે એક પ્રકારની મોહમય સ્થિતિમાં લાવી મુકે છે.

સેલિમા અને સેરિના બન્ને જણીઓ સુંદરીઓ હતી. બન્ને જણીઓએ યૌવન પર પગ મુકયો. બીજી તરફ ઇસ્કાન્દાર અને સિકન્દર બન્ને જણા રૂપવાન હતા—વિવિધ પ્રકારના ગુણોથી ગુણવાન્ હતા સેલિમા અને સેરિના જ્યારે ચિંતાતુર હોય ત્યારે એ બન્ને યુવકો તેમના ચિત્તને આનંદ આપવાને માટે તેમની સાથે વિવિધ પ્રકારનો વાર્તા–વિનોદ કરતા હતા. કોઇ કોઇ સમયે સતાર વગેરે લઇને કાલિંગડો, ભૈરવી વગેરેનો મધુર આલાપ કરતા ગાડીમાં બેસી સેલિમા અને સેરિનાની સાથે ફરવા જતા હતા. સિકન્દર તેમજ તેના દોસ્તની સ્થિતિ તેમજ તેમના મનના ભાવ ઉપરથી બન્ને

ન્હેનો પોતાના મનમાં ને મનમાં સમજી ગઇ કેઃ—વિધાતાએ જાણે કે તેમના દુઃખમાં દયા દર્શાવીનેજ તેમને આ બન્ને પુરૂષરત્નો મેળવી આપ્યાં છે; તેમના બન્નેના મનમાં જે સંકુચિત ભાવ હતો તે ધીમે ધીમે દૂર થઇ જવા લાગ્યો એ બન્ને યુવકોનો પ્રેમમય પરિચય મેળવીને આ બન્ને સુંદરીઓ સંપૂર્ણ રીતે તેમના ગુણોથી મુગ્ધ બની ગઇ–તેમની પક્ષપાતી થઇ પડી,

વૃદ્ધા છુપાઇ રહીને તેમની વાતચિત સાંભળતી હતી. ઉત્સુક નેત્રોએ તેમના હાવભાવ નિહાળતો હતી. અંતે એ પરિચયનું પરિણામ કેવું આવ્યું છે તે વૃદ્ધા સમજી ગઇ—તે સમજી ગઇ કે તેમનામાં અરસપરસ પ્રત્યે પ્રેમનો સંચાર થયો છે.

આ પ્રકાર જાણુવામાં આવ્યાથી વૃદ્ધા ઘણો આનંદ પામી તે ઘણા દીવસોથી તેણે ઉછરેલા પુત્રો ઇસ્કાન્દાર અને સિકન્દરને માટે યોગ્ય કન્યાઓ શોધતી હતી, ખુદાએ દયા દર્શાવીને યોગ કન્યાઓ તેને ઘેર બેઠેજ મોકલી આપી ! આથી વૃદ્ધાએ અંતઃકરણપૂર્વક ખુદાનો આભાર માન્યો. એક તરફથી ઇસ્કાન્દાર અને સિકન્દર જેવી રીતે તેના સ્નેહને પાત્ર હતા, તેવીજ રીતે બીજી તરફ સેલિમા અને સેરિનાના પિતા આરામએ જો દયા દર્શાવી ન હોત તો તેનો પતિ કદાપિ મોગલ રાજ્યમાં પ્રવેશ કરી શકત નહિ.

એક દિવસે સુયોગ વિચારી વૃદ્ધાએ તેમને ચારે જણાંને પોતાની પાસે બોલાવ્યાં. પછીથી તેણે સેલિમાનો હાથ ઇસ્કાન્દારના હાથમાં તથા સેરિનાનો હાથ સિકંદરના હાથમાં આપીને બંને પુત્રોને સંબોધન કરી કહ્યુંઃ—" વ્હાલા પુત્રો ! મ્હારા દિવસો હવે પૂરા થવા આવ્યા છે. મ્હારી બીમારી હવે વિદ્વાન્ હકીમો કે

વૈદ્યોથી અગર તો તમારી આવી અપૂર્વ સેવા ચાકરીથી દૂર થઈ શકે તેમ નથી. વળી હું ઉમ્મર યોગ્ય થઇ છું એટલે મૃત્યુ મ્હારાથી દૂર થઇ શકે તેમ નથી—હવે તો ખુદાના ચરણોમાં હું મ્હારૂં જીવન સમર્પણ કરી શકું એજ મ્હારે માટે આનંદનો પ્રકાર છે. તમને બંનેને મ્હેં તમારી બાલ્યાવસ્થાથી અપાર સ્નેહમાં મ્હોટા કર્યા છે. મ્હારા પતિ કહેતા હતા કે:—" જ્યારે તને એક પણ સંતાન થયું નથી ત્યારે તું આ બંને બાળકોનેજ ત્હારા પુત્ર સમજીને ઉછેર. મ્હારૂં મૃત્યું થયા પછી તું તેમનો વિવાહ કરીને તેમને ગૃહસંસારી બનાવજે. એ બંને ત્હારી ત્હારા મૃત્યુપર્યંત સેવા ચાકરી કરશે !"

" તમે બન્નેએ મ્હારી પર ઘણા ઉપકારો કર્યા છે. તેથી હું મરતાં પૂર્વે તમને સુખી થયેલાં જોઉ તો નિશ્ચિંત જીવે મરી શકું. ઘણા દિવસની તમારી ચારે જણાંની રીતભાત તેમજ વાતચિત પરથી હું એવો દૃઢ નિશ્ચય કરી શકી છું કે ઇસ્કાન્દાર સેલિમાને, અને સિકન્દર સેરિનાને અંતઃકરણપૂર્વક ચ્હાય છે. તમારી પસંદગી ઘણી સારી થઇ છે. મ્હારી એમ ઇચ્છા છે કે તમે તમારી પસંદ કરેલી પ્રિયતમાની સાથે શુભ દિવસે વિવાહ કરીને સંસારી થાઓ. મ્હને સહજ આરામ થશે કે તરતજ હું તમારો વિવાહ કરવાની તૈયારી કરીશ. "

ઇસ્કાન્દાર તથા સિકન્દરે વૃદ્ધાનાં આ વચનોમાં કોઇ પણ પ્રકારનો વાંધો જણાવ્યો નહિ; કેમકે વૃદ્ધાને તેઓ માતા સમાન સમજતા હતા. બીજી રીતે તેમનામાં વૃદ્ધાના કહેવા પ્રમાણે અત્યાર પહેલાંજ નારિયેળના જળનો—સંસારની માફક છુપી રીતે પ્રેમનો—સંચાર થયો હતો. તેથીજ તેમણે બન્નેએ ખુદાના કસમ ખાઇને આ બન્ને બ્હેનોને પત્નીરૂપે સ્વીકારવાની સંમતિ દર્શાવી.

પરંતુ ભાગ્યની ગતિ ઉલટી હતી. જો વૃદ્ધા બીજો એક માસ વધારે જીવી હોત તો એ અવશ્ય આ પ્રેમી જોડાંઓને પરણાવી શકી હોત; પરંતુ કરાળ કાળના આમંત્રણનો અસ્વીકાર તેનાથી થઇ શક્યો નહિ.

જગમાં જીવતાં જીવતાં માણસો અનેક પ્રકારની ઇચ્છાઓ કરે છે—અનેક કાર્યો પાર પાડવાની કલ્પનાઓ કરે છે· પરંતુ તેમાંથી કેટલાં માણસોની ઇચ્છાઓ તેમજ કલ્પનાઓ ફળિભુત થાય છે. આ સનાત નિયમો વ્યતિક્રમ કેવી રીતે થાય ?

વૃદ્ધા કાળનું આમંત્રણ સ્વીકારી કબરસ્થાનમાં હમેશાને માટે સુતી. તેના અંતરની ઇચ્છા, આશા અને આનંદ સઘળું તેની છેવટની પથારી સાથે મળી ગયું. જગતમાં સહુના નશ્વરદેહનું જે પરિણામ થાય છે તેજ પરિણામ તેનું પણ થયું.

વૃદ્ધાનું એકાએક મૃત્યું નિપજવાથી ઇરકાન્દાર અને સિકન્દર એક મ્હોટા સંકટમાં પડી ગયા, તેમને તેમની પોતાની જાત માટે વિશેષ ચિંતા નહોતી; પરંતુ તેમને સેલિમા અને સેરિનાને માટે ઘણી ચિંતા હતી.

એ બન્ને બાળિકાઓનાં સગાં વ્હાલાંમાં કોઇ નહોતું, તેમને સદુપદેશ આપનારા અગર તો એ હિતવચનો કહેનાર કોઇ નહોતું. વસંતના પુષ્પની માફક તેમનું ખિલતું જતું રૂપસૌંદર્ય હવે તેમનો મુખ્ય શત્રુ હતું. આગ્રા રાજધાની લોભમાં લલચાવે એવી હતી. વિલાસનું ત્યાં આગળ ભયંકર તાંડવનૃત્ય થયાજ કરતું હતું. એવે ઠેકાણે કોઇની પણ દેખરેખ સિવાય એ બન્ને બાળિકાઓ કેવી રીતે રહી શકે ? જો કે તેઓ અજમેરમાં રહે તો વિશેષ હરકત જેવું ન હોતું. તેમનો સંકોચ પણ દુર થઇ ગયો હતો. તેઓ જાણે કે જન્મ

જન્માંતરથી એક બીજાંના સહવાસમાં રહેતા હોય એવો તેમનો સંબંધ થઇ ગયો હતો. વૃદ્ધાની ઇચ્છાનુસાર—આજ્ઞાનુસાર હવે તેઓ બન્ને આ બન્ને યુવકોની વાક્દત્તા પત્નીઓ હતી; પરંતુ એમ હોવા છતાં પણ વૃદ્ધાના મૃત્યુ પછી શરમ, સંકોચ વગેરેને લીધે વિવાહની વાત જાણે કે દબાઇ ગઇ.

એક દિવસે સંધ્યા સમયે સેલિમા પોતાના ઓરડાની બહાર છજામાં બેઠી બેઠી ભરતનું કામ કર્યા કરતી હતી. એ ઠેકાણે એ એકલીજ હતી. તેના અપૂર્વ રૂપસૌંદર્ય પર અસ્તાચળમાં ઉતરી પડેલા સૂર્યદેવનાં રંગબેરંગી કિરણો પ્રકાશી રહ્યાં હતાં, તેનું ઉજ્વળ મુખ જાણે કે વિશેષ ઉજ્વળ બની ગયું હતું. પીઠપર, સ્તનપર તથા ખભાપર તેનો છુટો લાંબો ચોટલો ઝૂલતો પડી રહ્યો હતો. તેનાં નેત્રોના કટાક્ષ જાણે કે વિશેષ ઉજ્વળ થઇ ગયા હતા. મ્હોં પર ગુલાબી લાલીની સુરેખી ફેલાઇ ગઇ હતી.

સેલિમા હાથમાંનું કાર્ય કરવામાં એકચિત્ત હતી. તે એક રેશમી રૂમાલની ઉપર સોયની સહાયતાથી બે ચિત્રો તૈયાર કરતી હતી. બન્ને ચિત્રો ઘણાં અદ્‌ભુત હતાં. જો કે તે સંપૂર્ણ ચિતરાયાં નહોતાં તો પણ તૈયાર થયેલા ભાગ પરથી એમ માલુમ પડી આવતું હતું કે એક ભયંકર આકારનો દૈત્ય જાણે કે એક પરમ રૂપવતી સુંદરીની ઉપર બળાત્કાર કરવાને તૈયાર થયો છે. દૈત્યનું મ્હોં તૈયાર થઇ ગયું હતું તથા છાતીનો કેટલોક ભાગ પણ તૈયાર થઇ ગયો હતો; પરંતુ સુંદરી સંપૂર્ણ અંશે તૈયાર થઇ ગઇ નહોતી.

આ સમયે સેરિના ઘરકામમાં ગુંથાયલી હતી. અત્યાર પહેલાં સેલિમાએ ભગિનીને જરૂર પૂરતી સહાયતા કરી હમણાં તેને

જે અવકાશ મળ્યો હતો તેનો તે સદુપયોગ કરતી હતી. સિકન્દર કાંઇ કામને લીધે બ્હાર ગયો હતો. ઇસ્કાન્દાર અકચિત્તે પોતાના એકાંત બેઠકખાનામાં બેઠો બેઠો ગુલિસ્તાન વાંચતો હતો. થોડા સમય પછી એ ગુલિસ્તાનના બાગની સુગંધ કરતાં પ્રકૃતિના બાગની સુગંધિ લેવા તેમજ પ્રકૃતિની સુંદરતા જોવા જીવ લલચાવવાથી, ઇસ્કાન્દાર પુસ્તક વાચવું બાજુએ મુકી દઇને બ્હાર બાગમાં જતો હતો એવામાં તેની નજર છજામાં બેઠેલી સેલિમા તરફ ગઇ. સેલિમાના સૌંદર્યે તેનો જીવ પોતાના તરફ આકર્ષ્યો; છતાં ઇસ્કાન્દાર સ્થિર બની જઇને જ્યાં ઉભો હતો ત્યાંજ ઉભો રહીને સેલિમાના અપૂર્વ સૌંદર્યનું દર્શન કરવા લાગ્યો.

બાગ બગીચાઓમાં હમ્મેશાં કેટલાં બધાં પુષ્પો ખિલે છે? ગુલાબ, જાઇ, જુઇ, ચંપો, ચમેલી, મોગરો વગેરે સુગંધિત પુષ્પો પ્રતિદિન વિકસિત થઇને ચારે તરફ પોતાની સુગંધ ફેલાવે છે. ગગનમંડળને પ્રકાશિત કરીને તારામંડળમાં હમ્મેશાં ચંદ્રદેવ પ્રકાશે છે, નદીના કિનારાને પ્રતિધ્વનિત કરીને હમેશાં તરંગસંગીત પ્રકૃતિના વૃક્ષમાં પોતાનો પ્રતિધ્વનિ પહોંચાડે છે; પરંતુ સઘળા દિવસોની આ નૈસર્ગિક શોભા કાંઇ આપણાં નેત્રોને આકર્ષી શકતી નથી. હમ્મેશાં કાંઇ આપણે પ્રકૃતિનું આવું રંગબેરંગી સૌંદર્ય જોઇને આનંદાવેશમાં આવી જતા નથી. તેનું કારણ બીજું કાંઇજ નથી— એ સઘળાનો આધાર મનની સુખમય કે દુઃખમય સ્થિતિની ઉપર અવલંબીને રહેલો છે.

અમને લાગે છે કે તે દિવસે ઇસ્કાન્દારનું ચિત્ત કોઇ એક પ્રકારની સુખમય ચિંતામાં મગ્ન હતું. તેના હૃદયમાં એક આવેગમય મલય હિલ્લોલ વહેતો હતો. તેથીજ આજે સેલિમાના સૌંદર્યને

જોઇ તે ઘણો મુગ્ધ બની ગયો. તેનો જીવ આનંદાવેશથી નાચી ઉઠયો ! તે બાગમાં જઈ એક વૃક્ષની પાછળ છુપાઇ રહીને આતુર દૃષ્ટિથી સેરિનાના સૌંદર્યનું દર્શન કરવા લાગ્યો. દર્શન કરતાં કરતાં પણ આશા પૂરી થઇ નહિ ! દર્શનની ઇચ્છા પરિતૃપ્ત થઇ નહિ !

સેલિમા પોતાના ભરવાના કાર્યમાં તન્મય હતી. તેણે દૈત્યનું મ્હોટું લાંબુ નાક બનાવ્યું હતું તથા એક નાકને જોઇ તે મનમાં ને મનમાં મલકાતી હતી. તે સાથે એ વિચારતી હતી કે પુરૂષો આ-વાજ હોય છે. તેમના મનમાં કાંઇ સૌંદર્યાનુરાગ હોતો નથી. તેમનું હૃદય ઘણું નિષ્ઠુર હોય છે ! તેમ ન હોય તો દૈત્યનો આવો આ-કાર કરવાની મ્હને શા માટે ઇચ્છા થાય ? ખરેખર પુરૂષોનું હૃદય ઘણું નિષ્ઠુર હોય છે !"

" પુરૂષોનું હૃદય ઘણું નિષ્ઠુર હોય છે." એ શબ્દો સેલિમા-થી સહજ ક્રોધમાં ઉચ્ચારાયા, તેથી એ શબ્દો વૃક્ષની પાછળ છુપાઇ રહેલા ઇસ્કાન્દારના કાનમાં પહોંચ્યા.

ઇસ્કાન્દારે એકાએક સેલિમાની પાસે આવીને સ્નેહમય સ્વરે કહ્યું:—" સેલિમા ! તું પુરૂષો તરફ આટલી બધી નિષ્ઠુર કેમ છે ?"

ઇસ્કાન્દારને એકાએક પોતાની પાસે આવી પહોંચેલો જોઇને સેલિમા શરમની મારી પાષાણ પ્રતિમાની માફક જડસડ બની ગઇ. તેણે માથા પરનું કપડું સહજ આગળ ખેંચી હાથમાંનો રૂમાલ છુપા-વવાનો યત્ન કરવા માંડયો.

ઇસ્કાન્દારે સ્મિત હાસ્ય કરીને પૂછ્યું:—" સેલિમા ! ત્હારા હાથમાં શું છે ?"

" કાંઇ નથી. " . . . .

" મ્હને નહિ દેખાડે ? "

" ના—"

" ત્યારે તો તું મ્હને ચ્હાતી નથી—મ્હારા પર તને વિશ્વાસ નથી, કેમ ખરૂં ને ? "

" હું તમને ચ્હાઉં છું એટલે મ્હારે પ્રત્યેક વસ્તુ બતાવવીજ જોઇએ કે ? "

આ શબ્દો સાંભળી ઇસ્કાન્દાર સમજી શકયો કે સેલિમા તેને ચ્હાય છે. સ્નેહનો જુલ્મ જગતમાં સહુ કોઇ સહન કરે છે ! વિશેષે કરીને નવીન પ્રેમમુગ્ધ દંપતીમાં એ જુલ્મનું પ્રમાણ કાંઇક વધારે હોય છે. ઇસ્કાન્દારે સહાસ્ય મુખે કહ્યું:—" સેલિમા ! જે પોતાના પ્રેમનું પાત્ર હોય તેનાથી કોઇપણ વસ્તુ છુપાવવી જોઇએ નહિ. "

સેલિમાએ આ વાકયનો કાંઇ ઉત્તર આપ્યો નહિ. તેણે હાથ લંબાવીને રેશમી રૂમાલ ઇસ્કાન્દારના હાથમાં આપીને કહ્યું:—"ભલે, આ વસ્તુ તમે અહિં જોઇ શકશો; પરંતુ એ સંબંધી કોઇની આગળ કશી વાત કરશો નહિ. "

ઇસ્કાન્દારે પુછ્યું:—"સેલિમા ! આ દૈત્ય તરીકે મ્હને ગણુ-વામાં આવ્યો છે કે શું ? "

સેલિમાએ મનમાંને મનમાં કહ્યું;—" ના ના—તમે તો દેવતા છો. બીજા કોઇની દૃષ્ટિમાં નહોતો પણ મ્હારી દૃષ્ટિમાં તો દેવતાજ છો " પ્રકાશમાં કહ્યું:—" મ્હેં કાંઇ કોઇ વ્યક્તિને લક્ષ્યમાં રાખીને આ ચિત્ર તૈયાર કર્યું નથી. "

" ઉદ્દેશ સિવાય તો મનુષ્ય કાંઇ કરતું નથી, સેલિમા ! "

" તમારે જો બળાત્કારથીજ કહેવું હોય તો કહો; બાકી મ્હારૂં લક્ષ્ય કોઇ નથી. કલ્પના થવાથી ચિત્ર તૈયાર કર્યું છે. આ સઘળી કલ્પનાઓ આગળ લક્ષ્ય છુપું રહી શકે નહિ."

" પરંતુ હમણાંજ તું બોલી હતી કે પુરૂષોનું હૃદય ઘણું નિષ્ઠુર હોય છે. કેમ સેલિમા ! પુરૂષે ત્હારો કોઇ ગુન્હો કર્યો છે કે શું ? જો કોઇ ગુન્હો થઈ ગયો હોય તો હું ક્ષમા મ્હાગું છું. મ્હારો ગુન્હો મ્હને કહી સંભળાવ—એટલે ફરીથી હું એવો ગુન્હો કદાપિ કરીશ નહિ. "

" જાઓ જાઓ—જે હઠ લ્યો છો તે છોડતાજ નથી. જાઓ, અહિંથી ચાલ્યા જાઓ. હમણાં બ્હેન આવી પહોંચશે. "

" તેથી શી હરકત છે ? શો દોષ છે ? બ્હેન જ્યારે એકાંત મળતાં જીવ ખોલીને સિકન્દરની સાથે વાર્ત્તાવિનોદ કરે છે ત્યારે પછી આપણે પણ એકાંત સમયનો સદુપયોગ શા માટે ન કરીએ ? "

" તમે આજકાલ શરમને દેશવટો આપ્યો હોય એમ લાગે છે!"

ઇસ્કાન્દારે હસી પડીને કહ્યું:—" સેલિમા ! એ દોષ મ્હારો નથી પરંતુ યૌવનનો છે ! "

આ સમયે ઇસ્કાન્દારને ઉત્તમ સુયોગ મળ્યો. સેલિમાની સાથે એકાંતમાં વાર્તાચિત કરવાને માટે આજના જેવો સુયોગ તેને કદાપિ મળ્યો નહોતો. મધુથી લુબ્ધ બની ગયેલો ભ્રમર, વિકસિત થયેલા પુષ્પને એકાંતમાં મળતા જેવી રીતે અકળાવી નાખે તેવીજ રીતે સેલિમાને એકલી જોવામાં આવતાં ઇસ્કાન્દારે તેને અકળાવી નાખી.

ધીમે ધીમે લાજ, શરમ તેમજ સંકોચ વગેરે શરતના વાદળાની માફક દૂર થઇ ગયું. પ્રેમમુગ્ધ, રૂપમુગ્ધ તથા ગુણમુગ્ધ યુવક યુવતી એકાંતમાં હૃદય ખોલીને સુખમય વાર્ત્તાવિનોદથી તેમજ વ્યવહારથી ઉન્મત્ત બની ગયાં, બન્નેના અંતરનો ભાવ પ્રકાશિત થઇ ગયો. સેલિમા મનમાં ને મનમાં ઇસ્કાન્દારને ચ્હાતી હતી અને ઇસ્કાન્દાર પણ તેવીજ રીતે સેલિમાને ચ્હાતો હતો. ઉભયના સ્નેહનું

જ્ઞાન મળી ગયું. બન્નેએ અપાર્થિવ સુખનો ઉપયોગ ભોગવ્યો. ઉભ-યને એક પ્રકારની પરમ તૃપ્તિ થઇ.

આ સમયે સંધ્યાનો અંધકાર પૃથ્વી પર ફેલાઇ જવા માંડયો હતો. પંખીનાં ટોળાંઓ કલકલ અવાજ કરતાં પોતાના માળા તરફ દોડી જતાં જણાતાં હતાં. ગગનમંડળમાં ધીમે ધીમે તારકો પ્રકાશવા માંડયા હતા.

આવા સુંદર સંધ્યા સમયે પ્રેમિક પ્રેમિકાનું હૃદય કોઇ એક પ્રકારના અપૂર્વ સુખથી પરિપૂર્ણ હતું. તેમનું ઉભયનું ચિત્ત જાણે કે ભવિષ્યની સુખમય કલ્પનામાં મગ્ન હતું.

ઇસ્કાન્દારે કોમળાંગી સુંદરીના કોમળ કરોને પોતાના હાથમાં સહજ દબાવીને કહ્યું:—"સેલિમા ! સેલિમા! ખુદાના કસમ ખાઇને કહે કે—તું મ્હને નિરાશ નહિ કરે ! મ્હેં મ્હારા જીવનમાં અત્યાર સુધી દુઃખજ વેઠયું છે. આટલા લાંબા કાળ પછી સુખનો એક પ્રકાશિત દીપક મ્હારી નજરે પડયો છે—કહે કહે, સેલિમા ! તું એ પ્રકાસિત દીપક હોલવી તો નહિ નાખે ને ?"

સેલિમાએ કહ્યું:" આ દુનિયામાં મ્હારૂં પણ કોઇ અંતરનું સગું નથી. તમેજ મ્હારૂં સર્વસ્વ છો. હું જ્યારથી અહિં આવી છું ત્યારથી તમે મ્હને સુખી રાખવામાં સહજ પણ પાછી પ્હાની કરી નથી. મ્હેં તમારા પ્રત્યેક કાર્યમાં તમારા હૃદયના મહત્વં અને સર-ળતાનો પરિચય મેળવ્યો છે. ઇસ્કાન્દાર ! રમણીનો જીવ ફાટી જાય તો પણ તેનું મ્હોં ફાટતું નથી; પરંતુ આજે હું અંતરનો આવેગ દબાવી શકતી નથી—પ્રેમનો પ્રચંડ પ્રવાહ અટકાવી શકતી નથી. ઇસ્કાન્દાર ! તમેજ મ્હારી આશા, વિશ્વાસ અને ભરોસો છો. તમેજ મ્હારૂં આલોકનું સર્વસ્વ અને પરલોકનું પુણ્ય છો. તમેજ મ્હારા

કંઠહાર, મ્હારી આંખોનું તેજ, હૃદયનું લોહી અને જીવનનું સર્વસ્વ છો. તમેજ મ્હારી ભક્તિમાં ખુદા છો ! કહો કહો, ઇસ્કાન્દાર ! તમે તો મ્હારો ત્યાગ નહિ કરો ને ?"

અમને લખતાં શરમ ઉપજે છે કે, પ્રેમમુગ્ધ ઇસ્કાન્દારે આટલા દિવસ પછી સેલિમાના અંતરની વાત જાણીને તેને પોતાની છાતીમાં દબાવી દીધી.

આ સમયે કોઇ દૂરથી બોલી ઉઠયું કેઃ—"સેલિમા !"

આ કંઠસ્વર સેરિનાનો હતો. સેલિમાએ ઇસ્કાન્દારની છાતીમાંથી ખસી જઇને કહ્યું:—"જતા રહો—જતા રહો, બ્હેન આવે છો'

ઇસ્કાનદારે હસીને કહ્યુંઃ—" હું કાંઇ ચોર નથી—લૂંટારો નથી, પછી શા મા'ટે નાશી જઉ ?"

"તમે ચોર કરતાં પણ અધમ છો. મ્હારૂં જે કાંઇ હતું તે બધું તમે હમણાંજ ચોરી લીધું છે—માટે નાશી જાઓ—"

ઇસ્કાનદાર તરતજ ત્યાંથી જતો રહ્યો. સેરિનાએ સેલિમાની પાસે આવી મૃદુ તિરસ્કાર સહિત કહ્યુંઃ—"હું તને ચારે દિશાએ શોધ્યા કરૂં છું—અહિં બેસી રહીને તું શું કર્યાં કરતી હતી ?"

"બ્હેન ! હું આ રૂમાલમાંનું ચિત્ર તૈયાર કરતી હતી."

ત્યારે તો મ્હારા કરતાં ત્હારામાં એક ગુણ વધારે જણાય છે. અંધકારમાં પણ ત્હારી આંખો કામ કરી શકે છે ! ઇસ્કાન્દારખાન અહિંજ હતા કેમ ? તેથીજ ત્હારી આંખો વધારે પ્રકાશી રહી હતી.

સેલિમાએ આ વાક્યોનો કાંઈ ઉત્તર આપ્યો નહિ. તેણે બ્હેનને કોમળ આલિંગનમાં દબાવીને કહ્યુંઃ—"બ્હેન ! તું મ્હને મુકીને એક ક્ષણ પણ એકલી કેમ રહી શકતી નથી ? સિકાન્દારખાનની

સેલિમા અને સેરિના.

સાથે વિવાહ થશે એટલે શું કરીશ? તું મ્હારા પરનો પ્રેમ ધીમે ધીમે ઓછો કર."

સરિનાએ કહ્યું:—"હાસ્તો. એ પ્રેમ તુંજ ત્હારી મેળે ઓછો કરીશ, કેમકે તને પણ પ્રેમ કરવાનું પાત્ર મળી આવ્યું છે; પરંતુ હું ત્હારા જેવી નથી. હું તો તને દિવસે દિવસે વધારેજ મ્હાહશ. હવે જમવા ચાલ. ભોજન તૈયાર થઇ ગયું છે."

બન્ને બ્હેનો ભોજન કરવાને ચાલી ગઇ.

પ્રકરણ ૩૦ મું.

વિનાશનું મૂળ.

પાઠક! ભવિષ્યમાં સેલિમાના જીવનમાં જે વિશેષ દુઃખમય દિવસો ઉપસ્થિત થયા હતા તેની સાથે આ સુખના દિવસોનું પાર્થક્ય બતાવવાને માટેજ અમે સેલિમાના સુખમય જીવનનું એક દિવસનું ઉજ્વળ ચિત્ર આપની દષ્ટિ સમક્ષ રજુ કર્યું છે. સેલિમાના જીવનમાં બનેલા ભવિષ્યના બનાવો કાંઇક સ્પષ્ટ કરવાને માટે ફરીથી તેના જીવનના બાકીના ઇતિહાસને આ પ્રકરણમાં અમે જણાવીશું.

અજમેરમાં જે પ્રેમની પ્રતિષ્ઠા થઇ હતી તે પ્રેમ * આગ્રામાં વિસર્જન થયો. અજમેરમાં સુંદર સંધ્યા સમયે જે પ્રેમ–યજ્ઞનો આરંભ થયો હતો તે યજ્ઞની પૈશાચિક આહુતિ આગ્રામાં આપવામાં આવી હતી. સેલિમાના જીવનનો ઇતિહાસ વાંચવાથી પાઠકોના ખ્યાલમાં એ સઘળી હકીકત આવી શકશે.

વૃદ્ધાનું મૃત્યુ થયા પછી ત્રિજે માસે એવો નિશ્ચય થયો કે,

ઇસ્કાન્દાર અને સિકન્દર, સેલિમા તથા સેરિના સાથે વિવાહ કરીને અજમેરમાંજ રહેશે.

બક્ષી સાહેબની જે કાંઇ સંપત્તિ હતી તે તેમણે વેચી નાંખી. શેકડી દશહજાર સોના મહોરો મેળવી. આ પ્રમાણે સંપત્તિ વેચવાનું કારણ બીજું કાંઇ નહિ; પરંતુ અજમેરમાં જો કદાચ ગોઠતું ન આવે તો રાજધાની આગ્રામાં જઇને બન્ને યુવકો પોતાના ભવિષ્યના ભાગ્યને કર્મક્ષેત્રમાં અજમાવી શકે.

ઇસ્કાન્દાર તથા સિકન્દર નિશારતખાનથી પરિચિત હતા. આરામબેગ મુખ્ય કારણરૂપ હોવા છતાં, નિશારતખાનની ખટપટથી જ જીવનની શેષ દશામાં બક્ષી સાહેબની ઘણી ઉન્નતી થઇ હતી. નિશારતખાન આત્મીયતા બતાવવાને માટે વચ્ચે વચ્ચે બક્ષી સાહેબના અજમેરના મકાનમાં આવતો હતો. આથી કરીને તે ઇસ્કાનદાર અને સિકન્દરને સારી રીતે ઓળખતો હતો.

બક્ષીસાહેબના મૃત્યુ સમાચાર સિકન્દરખાનેજ આગ્રામાં રહેતા નિશારતખાનને પહોંચાડયા હતા. આ સમાચાર મળતાંજ નિશારતખાને સિકન્દર તેમજ ઇસ્કાનદારને આગ્રા આવવાનું લખી જણાવ્યું; પરંતુ સિકનદરે તેના ઉત્તરમા લખ્યું કેઃ—"અત્રે હજી બક્ષી સાહેબની સંપત્તિની કેટલીક રકમ અદા કરવાની છે. એ રકમ અદા કર્યા સિવાય અમે અજમેરનો ત્યાગ કરી આગ્રા આવી શકીએ તેમ નથી.

આ ઉત્તર મળ્યા પછી નિશારતખાન નિરૂત્તર રહ્યો. તેનુ કારણ એ હતું કે, એકાએક તેની પત્ની બિમાર થઇ ગઇ હતી. નિશારતખાનનો તેની પત્ની પર ઘણો પ્રેમ હતો. આટલા માટે તેના આત્મીય સ્વજન, બંધુ બાંધવ તથા અનેક અમીર ઉમરાવો તેને 'વહુ ઘેલો' કહેતા હતા; તો પણ નિશારતખાન તેથી ગુસ્સે ભરાતો નહોતો.

આ સમયે નિશારતખાનના દુર્ભાગ્યે તેને બંગાળામાં જવાની શહેનશાહે આજ્ઞા કરી. આ સમયે મહારાજ માનસિંહ અસંખ્ય સૈન્ય લઇને યશોરેશ્વના રાજા પ્રતાપાદિત્યની વિરૂદ્ધ યુદ્ધ કરવા જતો હતો. શહેનશાહે નિશારતખાનને એવી આજ્ઞા કરી કે તેને માનસિંહની તાબેદારી નીચે ઉપસેનાપતિ તરીકે યુદ્ધમાં ઉતરવાને માટે બંગાળા દેશમાં જવું. આથી નિશારતખાન મ્હોટા ધર્મસંકટમાં પડયો. એ સમયે તેની પત્નીની બિમારી ઘણી વધી ગઇ હતી. એવી સ્થિતિમાં તેને આગ્રામાં એકલી મુકીને જવાનું અગર તો સાથે લઇ જવાનું બની શકે એ નહિ બનવા જેવું હતું. આથી કરીને તેણે આ સંબંધી બાદશાહને અરજ કરી. એ અરજના ઉત્તરમાં બાદશાહે આજ્ઞા કરી કે—" જયાં સુધી તમારી પત્નીને આરામ ન થાય ત્યાં સુધી તમે આગ્રામાં રહો."

આ સંબંધીની ખટપટમાં નિશારતખાન ઇસ્કાનદાર અને સિકન્દરની વાત ભૂલી ગયો.

અજમેરની સંપત્તિ વેચી નાંખી બન્ને બંધુઓએ અજમેરની છેવટની વિદાય લીધી. અરેરે ! જો કદાચ તેમણે આ પ્રમાણે ન કર્યું હોત તો ભવિષ્યમાં તેમને ભાગ્યચક્રનું ભયંકર દુઃખ ભોગવવું પડત નહિ; પરંતુ કોઇ કદાપિ ઘટનાચક્રના પ્રચંડ વેગને પકડી શકયું છે ખરૂં કે ? ભાગ્યચક્રમાં ફર્યા કરતો માણસ પોતાના કર્મફળથીજ પોતાની જાળમાં બંધાઇ જાય છે. દીપક પર મુગ્ધ બની ગયેલા પતંગની માફક, અગ્નિની સાથે રમત કરવા છતાં બળીને ખાક થઈ જાય છે. જ્યારે માણસનું જ્ઞાન, બુદ્ધિ તેમજ વિદ્યા કોઇ પણ પ્રકારે ભાગ્યશક્તિને હરકત પહોંચાડી શકતાં નથી ત્યારે પછી ઇસ્કાન્દાર અને સિકન્દર આ નિયમની બ્હાર કેવી રીતે હોઇ શકે !

આથી કરીનેજ તેઓ ભાગ્યચક્રમાં તણાતા તણાતા, મુગ્ધ જીવની માફક ભવિષ્યના સુખમય જીવનની કલ્પનાઓ કરતા કરતા અજમેરનો ત્યાગ કરી આગ્રા આવી પહોંચ્યા. આગ્રામાં આવતાંની સાથેજ તેમણે નિશારતખાનની પત્નીની ભયંકર બિમારીના સમાચાર સાંભળ્યા, તેથી તેમણે નિશારતખાનને ત્યાં જઇ પોતે તેમના આશ્રયમાં આવ્યા છે એવા તેમને સમાચાર પહોંચાડવાનું તેમણે વ્યાજબી વિચાર્યું નહિ. આગ્રામાં તેમના બે ચાર ઓળખતા બંધુ બાંધવો હતા. તેમની સહાયથી શહેરથી થોડે દૂર એક ન્હાનું મકાન ભાડે રાખીને તેમણે પોતાના આગમનના સમાચાર નિશારતખાનને પહોંચાડયા.

નિશારતખાન ઘણી તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળો હતો. તે સ્વભાવે કંજુસ તેમજ અર્થપિશાચ હતો. ચાર ચાર માણસો તેને ત્યાં તેના આશ્રયમાં રહીને તેના અનાજને ખાઇ જાય એ માટે તે નારાજ હતો. તેથી સિકન્દર અને ઇસ્કાન્દારે જૂદું મકાન ભાડે રાખ્યું એ માટે તે બિલકુલ દુઃખિત થયો નહિ.

જે સેલિમા અને સેરિનાની શોધને માટે તેણે અત્યાર પૂર્વે અનેક યત્નો કરીને તેમને પોતાની સત્તામાં લાવી પોતાની મહત્વાકાંક્ષા પૂર્ણ કરવાનો વિચાર રાખ્યો હતો તેજ સેલિમા અને સેરિના ભાગ્યચક્રના પ્રવાહમાં તણાતી તણાતી આગ્રા આવી પહોંચી તેથી નિશારતખાનને અપાર આનંદ થયો.

તેની પત્નીની બિમારી થોડે ઘણે અંશે દૂર થતાં એક દિવસે તે સિકન્દરના મકાનમાં આવી ચઢયો. તે સમયે સિકન્દર ઘેર નહોતો ઇસ્કાન્દાર નિશારતખાનને ઘણું માન આપીને પોતાના બેઠકખાનામાં લઇ ગયો. નિશારતખાને આસન સ્વીકાર્યું એટલે પછી ઇસ્કાન્દારે

તેને માટે શીતળ શરબત તેમજ ફળ ફળાદિ લાવવાની બાંદીને આજ્ઞા કરી

નિશારતખાને કહ્યું:—" ભાઇ ! શા માટે આટલી બધી ખટપટ કરો છો ? તમારી મ્હારા પ્રત્યેની માયા મમતા જોઇનેજ હું ઘણો સંતોષ પામું છું. સ્વર્ગીય બક્ષી સાહેબ મ્હારા જીગજાન દોસ્ત હતા. તેમણે પોતાના પુત્રો પ્રમાણે તમારૂં પ્રતિપાલન કર્યું છે. મ્હારે મન પણ તમે મ્હારા પુત્રો જેવા છો; પરંતુ સિકન્દર કયાં છે ? મ્હારા બંધુની કન્યાઓ સેલિમા અને સેરિના કયાં છે ? "

નિશારતખાન એક મ્હોટો રાજ્યાધિકારી હતો. ઇસ્કાનદાર પણ તે જાણતો હતો. નિશારતખાન જેવા એક મ્હોટા રાજ્યાધિકારીને મુખે આવાં સ્નેહમય વચનો સાંભળીને તે મુગ્ધ બની ગયો. નિશારતખાનને શો ઉત્તર આપવો તે તે વિચારી શકયો નહિ અંતે નમ્ર સ્વરે તેણે કહ્યું—"આપના જેવા એક મહાન્ રાજ્યાધિકારીએ દયા કરીને અમારા આ ગરીબખાનામાં પધરામણી કરી છે એ અમારે માટે કાંઇ ઓછા સૌભાગ્યની વાત નથી. સિકન્દર કાંઇ કામને લીધે શહેરની બ્હાર ગયો છે. ઘણું કરીને તે હવે થોડા સમયમાંજ પાછો આવી પહોંચશે. હું જાણું છું કે તમે અમારી ઉપર અપાર સ્નેહ રાખો છો વળી આપના બંધુની કન્યાઓ સેલિમા અને સેરિના ઉપર આપનો ઘણો પ્રેમ હોય એ પણ સ્વાભાવિક છે. "

આ વચનો સાંભળી નિશારતખાને અતિશય આનંદિત થઇને કહ્યું—" એમાં શું ખોટું છે ? આરામબેગ સાહેબ ઘણા દયાળુ હતા તેમણે કેટલા બધા માણસોને ઠેકાણે પાડયા હતા તેની ગણના કરી શકાય તેમ નથી. એવા મ્હોટા કર્તવ્યપરાયણ રાજ્યાધિકારીઓ પણ સામ્રાજ્યમાં ઘણા થોડા છે. બાદશાહે તેમને એક યુદ્ધમાં વિ-

જય મેળવવાને મોકલ્યા હતા. શતરૂની વિશ્વાસઘાતકતાથી એ યુદ્ધ પ્રસંગે તેઓ શતરૂઓના પંઝામાં ફસાઇ પડયા હતા; પરંતુ પોતાના શિર પર પરાજયનું કલંક બેસે તેના કરતાં કર્તવ્ય બજાવતાં બજાવતાં મરણને આલિંગન કરવાનું વ્યાજબી વિચારી તેમણે એ યુદ્ધમાં પોતાના જીવનની આહુતિ આપી હતી. હું ઘણી વખત જોઉં છું કે જ્યારે જ્યારે આરામબેગનું નામ નીકળે છે ત્યારે ત્યારે શહેનશાહ સુદ્ધાં હજી આંસુ સારે છે; જવા દો એ બધી દુઃખની હકીકત યાદ કરવાથી હવે કાંઇ ફળ નથી. સેલિમા અને સેરિનાને એક વખત મ્હારી પાસે બોલાવો, મ્હેં ઘણા દિવસથી તેમને જોઇ નથી. હમણાં તો તેઓ ઘણી મ્હોટી થઇ હશે. કદાચ મ્હને બરાબર ઓળખી પણ નહિ શકે."

ઇરકાન્દાર આ વચનોથી વિશેષ મોહિત બની ગયો. નિશારતખાનની બંધુપ્રીતિ તથા સ્નેહવાત્સલ્યને માટે તેણે મનમાંને મનમાં તેની ઘણી પ્રશંસા કરી. પછીથી તેણે કહ્યું:—"જો આપ બેઅદબી માફ કરો તો હું જઇને સેલિમા તેમજ સેરિનાને અહિં બોલાવી લાવું."

નિશારતખાને સ્મિત હાસ્ય કરીને કહ્યું:—"બેલાશક બોલાવી લાવો. એમાં બેઅદબી શી છે? હું તો તમારા પિતા જેવો છું. તમે મ્હારા પ્રેમનાં પાત્રો છો. તમે જે કાંઇ કરશો તેમાં દોષ હોવાનો સંભવજ નથી."

ઇરકાન્દાર તરતજ અંતઃપુરમાં ગયો. નિશારતખાન બેઠકખાનાની સાજસજ્જા જોવા લાગ્યો. બેઠકખાનાની સાજસજ્જા એક શ્રીમંત ગૃહસ્થને છાજે તેવી હતી, સ્હામેજ એક અરબી કવિતાનો ગ્રંથ હતો. નિશારતખાન એ કાવ્ય ગ્રંથનાં પૃષ્ઠ ઉથલાવવા લાગ્યો.

એવામાં તેની નજર એ ગ્રંથમાં પડી રહેલા એક સફેદ કાગળ ઉપર પડી.

એ કાગળમાં ઘણા સ્પષ્ટ અક્ષરે ગુલિસ્તાનનું એક ચરણ ઉતારવામાં આવ્યું હતું. એ કવિતાની નીચે ઇસ્કાન્દારનું નામ હતું. તેની નીચે સિકન્દરે એ લીટીમાં પોતાનો અભિપ્રાય લખ્યો હતો. સિકન્દરે લખ્યું હતું કેઃ—ભાઇ ઇસ્કાન્દાર ! મ્હને એમ લાગે છે કે તુંજ સૌંદર્યનો પરિક્ષક છે, ત્હારાજ પ્રાણમાં પ્રેમ છે. જો આવા પ્રકારની બીજી કવિતા જોવામાં આવે તો તેને સંગ્રહ કરી રાખજે. ત્હારી આ કવિતાની મ્હેં નકલ કરીને સેરિનાને મોકલી છે.

પત્ર ફતેહપુરથી લખેલો હતો. સુચતુર નિશારતખાન સમજી ગયો કે, સિકન્દર કોઇ કારણને લીધે ફતેહપુર ગયો હોવો જોઇએ. ઇસ્કાન્દારે તેને આ કવિતા લખી મોકલી હશે એ કવિતા પોતાને મનપસંદ જણાયાથી સિકન્દરે તે સેરિનાને લખી મોકલી હશે.

આવા પ્રકારની કલ્પના ઉપજવાથી નિશારતખાનના મુખમંડળે એકાએક જાણે કે અંધકારમય ભાવ ધારણ કર્યો. તે એક પત્ર અને કવિતા પરથી સ્પષ્ટ સમજી શકયો કે, આ યુવક યુવતીઓમાં પ્રેમનું નાટક ભજવાય છે; પરંતુ ઇસ્કાન્દારને તેણે પોતાના પુત્ર સમાન કહેલો હોવાથી આ સંબંધી તેનાથી તેને કાંઇ પુછી શકાયું નહિ.

એકાએક કોઇનાં પગલાંનો અવાજ સાંભળવામાં આવ્યો. નિશારતખાન વિચારી ગયો કે, ઇસ્કાન્દાર આવે છે તેણે તરતજ એ કવિતા તેમજ તેની સાથેનો પત્ર પુસ્તકમાં જ્યાં હતો ત્યાં મુકી દઈ પુસ્તક બંધ કરી દીધું, તથા પ્રસન્ન મુખે તે આસન ઉપર બેસી રહ્યો

આ સમયે ઇરકાન્દાર એકલો નહોતો. તેની સાથે સેલિમા અને સેરિના હતી—બન્નેનાં વસ્ત્રોની બ્હાર ઘણી આકર્ષક હતી. નૈસર્ગિક રૂપ સૌંદર્યની સાથે વસ્ત્રાલંકારોનું સૌંદર્ય મળી જતાં જાણે કે અજબ સૌંદર્ય જોવામાં આવતું હતું.

બન્ને બ્હેનોએ અડધું મ્હોં બુરખામાં ઢાંકેલું હતું; તેથી તેમની કમનીય કાન્તિ જોઇ શકાતી હતી. એ કાન્તિ, એ સૌંદર્ય જોવા જેવું હતું.

નિશારતખાને સેલિમા તેમજ સેરિનાને સંબોધન કરી કહ્યું:—
" બ્હેન સેરિના ! તને યાદ આવે છે કે, બાલ્યાવસ્થામાં તું મ્હારો ખોળો છોડીને ત્હારા પિતાના ખોળામાં જવાની પણ ઇચ્છા રખતી નહોતી ? મ્હેં તમારી બન્ને બ્હેનોની શોધ ઘણે ઠેકાણે કરી હતી. શું અજમેરમાં બક્ષી સાહેબનાં પત્ની મ્હારા કરતા તમારાં વિશેષ આત્મીય હતાં ? તમે તમારા પિતાના મૃત્યુ પછી સુખેથી મહારે ત્યાં રહી શકત. સુલતાન સેલિમે તમારા પિતાની સંપત્તિ ખરીદી લીધી છે એ વાત ખરી છે; પરંતુ તમારા પિતાને તે પોતાના સાચા સુહૃદ અને શ્રેષ્ટ સલાહકાર સમજતો હતો. તેમણે ઘણી વખત મ્હને કહ્યું હતું કે:—"ખાનસાહેબ ! તમે કોઇ પણ ઉપાયથી આરામબેગની બન્ને પુત્રીઓને શોધી કાઢો. હું તેમની સંપત્તિ તેમને પાછી સોંપી દઇશ."

સેલિમા અને સેરિના નિશારતખાનનાં આવાં છળ કપટ ભરેલાં વચનો સાંભળી મોહિત થઇ ગઇ. તેમનાં અંતરમાં નિશારતખાન માટે વિશેષ ભક્તિ ઉપજી. આ આશ્રયહીન, સહાયહીન, બન્ધુબાંધવહિન, જગતમાં—આ ભયંકર સ્વાર્થની રાજધાનીમાં તેમને

એક દયાર્દ્ર હૃદય મળી આવ્યું જાણી તેમના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ.

સેલિમા અને સેરિનાએ કમરમાંથી નમી પડી નિશારતખાનના વસ્ત્રના છેડાને ચુંબન કરી તેના તરફ સંમાન દેખાડયું. નિશારતખાને બન્ને બ્હેનોને આશીર્વાદ આપીને કહ્યું:—' બ્હેનો ! ફરીથી તમારો ભાગ્યોદય થાય, તમને કોઇ પણ પ્રકારનું દુઃખ ન પડે એ માટે હું મ્હારાથી બનતો પ્રત્યેક યત્ન કરીશ; પરંતુ હમણાં મ્હારી સ્ત્રી ઘણી બિમાર છે. તેના જીવનની આશા ઘણી થોડી છે. તેને આરામ નહિ થાય ત્યાં સુધી હું કાંઈ કરી શકું તેમ નથી. "

નિશારતખાનની પત્નીની બિમારીની હકીકત સાંભળીને સેલિમા તેમજ સેરિનાને અપાર દુઃખ થયું. તેઓ ખાનસાહેબની પત્નીને સારી રીતે પિછાનતી હતી. નિશારતખાનની પત્નિને એક કન્યા જન્મી હતી, તેનું નામ જેરિના રહ્યું. જેરિના બાર વર્ષની થઇને સ્વર્ગવાસી થઇ હતી નિશારતખાનની પત્ની પ્રેમાળ હતી. તે જે પ્રમાણે તેની પુત્રીને ચ્હાતી હતી તેજ પ્રમાણે આ બન્ને નિરાધાર કન્યાઓ—સેલિમા અને સેરિનાને પણ ચ્હાતી હતી. તેથી આવી દયામયી માતા સ્વરૂપ મહિલાની બિમારીના સમાચાર સાંભળીને આ બંને કન્યાઓ ઘણી દુઃખિત થઇ. સેલિમા તથા સેરિનાએ બાલ્યાવસ્થાના સ્મૃત્તિ–સાગરનુ મંથન કરીને વિચાર્યું કે, નિશારતખાનની પત્નીએ તેમની બાલ્યાવસ્થામાં તેમના પર અપાર સ્નેહ તેમજ માયા મમતા રાખી હતી. એ ઉપકારનો બદલો કોઇ પણ રીતે તેઓ વાળી શકે તેમ નહોતી.

સેલિમાએ નમ્ર કંઠ કહ્યું;—" ત્યારે શું અમે તેમને એક વખત જોઇ શકીશું નહિ ? અમને જોવાથી તેઓ વિરક્ત તો નહિ થાયને ?"

નિશારતખાન બોલ્યો;—" ના—ના, સેરિના ! તું એવો વિચાર મનમાં લાવીશ નહિ. જો મ્હારી સ્વર્ગસ્થ કન્યા જીવતી રહી હોત તો તે પણ આજે ત્હારા જેટલીજ મ્હોટી હોત તમને જોઇને બીબીને ઘણો આનંદ થશે. તે સિવાય જો તેની આવી બીમારીને સમયે તમે બન્ને બ્હેનો તેની સેવા ચાકરીનો ભાર ઉપાડી લ્યો તો હું કાંઇક અંશે નિશ્ચિંત થાઉં. "

સેરિનાએ કહ્યું;—" અમે હમણાને હમણાં આપને ત્યાં આવવાને તૈયાર છીએ. "

નિશારત્તખાને આનંદિત થઇને કહ્યું:—" હું તમારા હૃદયનું મહત્વ જોઇને ઘણો પ્રસન્ન થયો છું. તમે સુયોગ્ય પિતાની સુયોગ્ય કન્યાઓજ છે ! જો તમારી ઇચ્છા હોયતો તમે હમણાંજ મ્હારી સાથે આવી શકશો. ઇસ્કાન્દાર ! તમારૂં શું કહેવું છે ? "

આ સંબંધી શો ઉત્તર આપવો તેનો કશો નિર્ણય ઈસ્કાન્દાર કરી શકશો નહિ. વિશેષમાં તેનો સલાહકાર સિકંદર ત્યાં હાજર નહોતો. સેરિનાએ જયારે પોતાની જાતેજ ખાનસાહેબની બીબીની તબિયત જોવા જવાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી દીધી છે. ત્યારે પછી તેની ઇચ્છા ફેરવી નખાય તેમ નહોતી. તેમ કરવામાં આવે તો નિશારતખાનનું ભયંકર અપમાન કર્યું ગણાય; વળી નિશારતખાનની પણ ચતુરાઇથી સેલિમા અને સેરિનાને પોતાની સાથે તેડી જવાની ઇચ્છા હતી, તેથી તે સંબંધી વિરૂદ્ધ વર્તન ચલાવવા જેટલું સાહસ નહોતું, તથા અંદરની હકીકત જાહિર કરવાને પણ તે નારાજ હતો. તેથી આ પ્રકારમાં તેણે કોઇ પણ પ્રકારની અડચણ દર્શાવી નહિ. ભાગ્યચક્રની વિચિત્ર ગતિને અટકાવી શકવાની શક્તિ મનુષ્યમાં હોતી નથી !

ઇસ્કાન્દાર નિરૂપાયે એક પાલખી લઇ આવ્યો. નિશારતખાને તેને કહ્યું;—ઇસ્કાન્દાર ! હું કાલે પ્રભાતકાળેજ સેલિમા અને સેરિનાને પાછી પહોંચાડી દઇશ. એ માટે બિલકુલ બેફિકર રહેજો. "

ઇસ્કાન્દાર;—આપની વસ્તુઓ આપની સાથે આવે એ માટે ફિકર રાખવાની કાંઇ જરૂર ?

ભાગ્યચક્રમાં તણાઇને સેલિમા તથા સેરિનાએ નિશારતખાનના જનાનામાં પ્રવેશ કર્યો. નિશારતખાનની પત્ની ખરી રીતે ફરીથી બિમારજ થઇ ગઇ હતી, તે ઘણા કાળને અંતરે સેલિમા તેમજ સેરિનાને જોઇ ઘણી સંતુષ્ટ થઇ.

૩૧

જીવનદાન.

ત્યાર પછી શા શા બનાવો બન્યા હતા તેનો થોડો ઘણો આભાસ પ્રિય પાઠકોને કરાવવાની જરૂર છે. કેવી રીતે હતભાગિની સેલિમાનો વિનાશ થયો, કેવી રીતે તે ભયંકર ભવિષ્યની નિષ્ઠુર સીમામાં આવી પડી તેનો થોડો ઘણો પૂર્વાભાસ ટુંકમાં પણ વાંચનાર બંધુઓને ના કરાવવામાં આવે તો વાંચકોની દૃષ્ટિમાં ભૂતકાળના બનાવો બરાબર ઉતરી શકે તેમ નથી.

સેલિમા અને સેરિનાએ નિશારતખાનને ત્યાં જઇને જોયું કે, નિશારતખાનની બીબી બિમાર હોવા છતાં તે તેમની તરફ ઘણી માયા, પ્રીતિ દર્શાવતી હતી. સઘળી બાંદીઓ પણ તેમને પોતાની શેઠાણીની પુત્રીઓ જેટલુંજ સંમાન આપતી હતી. સેલિમા અને સેરિના જે આજ્ઞા કરતી તે તરતજ પળાતી હતી. બાંદીઓએ આ

સમય પહેલાં આ બે બ્હેનોને કદાપિ જોઇ નહોતી; પરંતુ તેઓ નિશારતખાનની બીબીના આદર, યત્ન અને મનોભાવ ઉપરથી સમજી કે અવશ્ય તેઓ કોઇ ઉચ્ચકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલી કન્યાઓ છે, તથા આ બિમાર બીબીસાહેબાની પાસેની સગી થતી હશે. તેમ ન હોય તો તેઓ બંને રાત્રિ દિવસ દુઃખ વેઠીને બીબીસાહેબાની આટલી બધી સેવા ચાકરી શા માટે કરે ?

સેરિના કરતાં તેની બ્હેન સેલિમા સઘળાં કાર્યોમાં આગળ પડતો ભાગ લેતી હતી. તેઓ જે દિવસે સંધ્યા સમયે નિશારતખાનની બીબી પાસે જઇ પહોંચી તે દિવસે રાત્રે સેલિમાએ એટલી બધી મહેનત ઉઠાવીને રોગિણીની સેવા ચાકરી કરી કે, બીજે દિવસે પ્રભાતકાળે જ રોગિણીને થોડો ઘણો આરામ માલુમ પડયો.

પ્રભાતકાળે સેલિમા અને સેરિના પ્રાતઃકૃત્યાદિ કરીને બીબીસાહેબાની પથારી પાસે જઇ ચઢી.

સેરિનાએ નમ્ર સ્વરે કહ્યું:—" મા ! હવે આજે અમને વિદાય આપો. "

બીબીએ કહ્યું;—" ના બ્હેન ! હવે હું કદાપિ તમને મ્હારી આંખોથી દૂર રાખી શકીશ નહિ. જો તમે મ્હારી પોતાની પુત્રીઓ હોત તો મ્હારી આવી બિમારીને સમયે જવાની વાત કાઢતજ નહિ. જો આજ કદાચ જેરિના જીવતી હોત તો તે પણ આવા નિષ્ઠુર ભાવથી વિદાય થઇ જવાની વાત કરત નહિ ! "

બીબી વિશેષ બોલી શકી નહિ. તેનાં નેત્રોમાં આંસુ ભરાઇ આવ્યાં. એ આંસુઓ જોવામાં આવતાં સેલિમા અને સેરિનાનું હૃદય પણ ભરાઇ આવ્યું. સેરિનાએ પોતાના ઓઢણાના છેડાથી બીબીનાં આંસુ સાફ કરતાં કરતાં કહ્યું;—" મા ! અમે સંધ્યા સમયે પાછી

આવીશું. શું કરીએ ? ઘર સંસાર માંડયો છે એટલે ઘરની પણ સંભાળ રાખવી જોઈએ. વળી ઇસ્કાન્દાર અને તેમના બંધુએ અમને આશ્રય આપ્યો છે એટલે તેમની બરદાસ્ત રાખવી એ પણ અમારી ફરજ છે. ”

નિશારતખાનની બીબીએ કહ્યું:—“ બ્હેન ! મ્હેં સઘળી હકીકત સાંભળી છે ! તમારે તેમની બરદાસ્ત રાખવી જોઇએ એમાં કાંઇ શક નથી. તમારે હમણાં જવું હોય તો ભલે જાઓ; પરંતુ સંધ્યા સમયે જરૂર પાછાં આવજો. બ્હેનો ! તમે જાણો છો કે, મ્હારી સેવા કરવી એ પણ તમારે એક પ્રકારનું પુણ્ય પ્રાપ્ત કરવા જેવું છે, વળી હું પણ કાંઇ તમારો ઉપકાર ભૂલી જઇશ નહિ. ”

આ સમયે નિશારતખાન ત્યાં આવી ચઢયો. તેને જોતાંજ બીબીએ માથા પરનું વસ્ત્ર આગળ ખેંચ્યું. નિશારતખાને પૂછ્યું:—“ શીરીબીબી ! હવે કેમ છે ? કાલે રાત્રે બરાબર ઉંઘ આવી હતી ન ? ”

બીબીએ હસીને કહ્યું;—“ ઉંઘ તો આવી હતી, વિશેષમાં આપની અસાધારણ સેવા ચાકરીથી આજે સ્હવારથી મ્હને ઘણો આરામ જણાય છે. ”

આ ઉતરથી નિશારતખાનને ઘણો આનંદ થયો. તેણે હાસ્ય મુખે કહ્યું;—“ ખરૂં છે, એ બન્ને ત્હારી કન્યાઓ બરાબર છે. એમને આઠ દશ દિવસ ત્હારી પાસે રાખે તો શું ? ”

બીબીએ કહ્યું:—“ તેમણે પણ સંસાર માંડેલો છે; તેથી જો તેઓ રાત્રિ દિવસ અહિંજ રહે તો ઘરની સંભાળ કોણ રાખે ? તેમણે ૭ માસનું ભાડું આગળથી આપી ઘર ભાડે રાખ્યું છે. વળી ભાડું પણ ઘણું વધારે છે, માત્ર આપણને અને તેમને ફાવતું આવે

તો એક ઉપાય છે, તે એ છે કે, જો આપણે તેમને આપણા મકા-નમાં રાખી શકીએ તો બધુંયે સચવાય, મ્હારી તબિયત સચવાય તેથજ તેમનો ઘરસંસાર પણ સચવાય, ”

કંજુસમાં કંજુસ નિશારતખાને વિચાર્યું કે, બીબીનાં વચનોથી તે એક મ્હોટા ધર્મસંકટમાં ફસાઇ પડયો, કેમકે સેલિમા, સેરિના ઇસ્કાન્દાર અને સિકન્દરને પોતાને ત્યાં લાવીને રાખવાથી ઘરખરચ વધી જાય તેમ હતું, તેણે કહ્યું:—“ ઠીક છે—એ સંબંધી હું યોગ્ય વિચાર કરી જોઇશ, જ્યાં સુધી બીજી કાંઇ વ્યવસ્થા નહિ થાય ત્યા સુધી એ બન્ને જણીઓ સંધ્યા સમયે હમ્મેશાં આપણે ત્યાં આવશે ”

નિશારતખાનની પત્નીએ કહ્યું:—“ એના કરતાં બીજો પણ એક સહેલો રસ્તો છે, તે એ છે કે, સેરિના તેમને ત્યાં રહીને ત્યાંનું કામકાજ કરશે અને સેલિમા અહિં મ્હારી સેવા ચાકરી કરશે, તેમ કરવાથી કોઇ પણ જાતની હરકત રહેશે નહિ, મ્હેં જોયું છે કે, સેરિના કરતાં પણ સેલિમા સેવા કરવામાં વિશેષ ચાલાક છે, કાલે આખી રાત તે ઉંઘી નથી, ”

આ સલાહ નિશારતખાનને પસંદ પડી, તેણે કહ્યું:—“ ઠીક ત્યારે તેમ કરો, સેરિનાને ઘેર જવા દો, તે ઇસ્કાન્દાર તેમજ સિક-ન્દરને સઘળી હકીકત સમજાવશે, તથા હું પણ એક પત્ર લખી આપું છું. ”

સેરિનાએ આમ કરવામાં પોતાના તરફથી નામરજી દર્શાવી નહિ, તેથી સેલિમા નિશારતખાનને ત્યાં રહી, સેરિના પોતાના મુકામે ચાલી ગઇ.

હાય ! મુગ્ધ જીવ નિશારતખાન ! હાય હતભાગિની સેલિમા !

તમે બન્નેમાંથી કોઈ ભાગ્યચક્રની છળનાને સમજી શક્યાં નહિ!

આ ઠેકાણે જો સેલિમા પોતાના મુકામ પર પાછી ગઇ હોત અને સેરિના નિશારતખાનને ત્યાં રહી હોત તો અમારે, કાગળ, કલમ અને શાહીનો નાશ કરીને આવી મ્હોટી એક ભયંકર ઘટનાઓથી પરિપૂર્ણ નવલકથા લખવી પડત નહિ. આ નવલકથાનું ખરૂં રહસ્ય હજી હવે વાંચકોના જાણવામાં આવશે.

સેરિનાને એકાએક પાછી આવેલી જોઇને, તથા તેની સાથે સેલિમા જોવામાં નહિ આવ્યાથી ઇસ્કાન્દારે મલિન મુખે કહ્યું:—" સેરિના! તું એકલી કેમ પાછી આવી? સેલિમા ક્યાં છે!"

સેરિનાએ સ્મિત હાસ્ય કરી ઇસ્કાન્દારખાનનો ખભો થાબડીને કહ્યું:—" અરે સાહેબ! આટલા બધા અધીરા થઇ જશો તો કેમ ચાલશે? પ્રથમ સઘળી હકીકત સાંભળો તો ખરા—પછી ગભરાઇ જવું હોય તો ગભરાજો."

ઇસ્કાન્દારે સેરિનાના આ રહસ્યમય તિરસ્કારથી જાણે કે કાંઇક શરમાઇ જઇ ને કહ્યું:—" ના ના—હું ગભરાતો નથી. પરંતુ ત્હારી સાથે તે જોવામાં નહિ આવ્યાથી મ્હેં સહજ તને પૂછ્યું "

નિશારતખાનની બીબીની સાથે સેરિનાની જે સઘળી વાતચિત થઇ હતી તે સઘળી તેણે સિકન્દર અને ઇસ્કાન્દારને કહી સંભળાવી એ હકીકત સાંભળી બન્ને જણા તે સમયે તો સંતુષ્ટ થયા. નિશારતખાન એક મ્હોટો રાજ્યાધિકારી હતો, બાદશાહનો સેનાપતિ હતો, તે વિશેષમાં સેલમાના પિતાનો દોસ્ત હતો. પિતાના સ્નેહીને ત્યાં સેલિમા રહે એ માટે ઇસ્કાન્દાર તેમજ સિકન્દર શા માટે નારાજ થાય?

તે ઉપરાંત સિકન્દરે જ્યારે ઇસ્કાન્દારને સમજાવ્યું કે, " સેલિમા,

જ્યારે ખાનસાહેબને ત્યાં છે ત્યારે તેની આપણે ફીકર કરવાની જરૂર નથી. ઉલટું જો તે તેમની વિશેષ પ્રિયપાત્ર થઇ પડશે તો ભવિષ્યમાં જરૂર આપણી ઉન્નતિ થશે. વળી તું વચ્ચે વચ્ચે જઇને તેને જોઇ આવજે. હું અને સેરિના પણ ત્યાં કોઇ કોઇ સમયે જઇશું."

વાસ્તવિક રીતે નિશારતખાનની તેજસ્વીની પત્ની જીવતી રહે ત્યાં સુધી સેલિમાને કોઇ પણ પ્રકારના સંકટની આશંકા નહોતી. નિશારતખાનની બીબી, એક ઉચ્ચ વંશમાં પાયદા થયેલી ઇરાની અમીરની કન્યા હતી. એ બીબીની મ્હોટી બ્હેન, પણ આગ્રાના રંગ-મહેલમાં શહેનશાહની પત્ની રૂપે રહેતી હતી, એ ઇરાની બેગમની ખટપટથીજ નિશારતખાનની આટલી બધી ઉન્નતિ થઇ હતી. નિશારતખાનની બીબી પણ કદાપિ આટલું બધું અન્યાય ભરેલું કાર્ય થયેલું જોઇ શકતી નહિ. તેથીજ તેણે નિશારતખાન જેવા મ્હોટા રાજ્યાધિકારીને પણ સર્વાંશે પોતાની શક્તિને આધીન કરી રાખ્યો હતો.

સેલિમાની સેવાથી શીરીબીબીને ઘણો આરામ થયો. પ્રથમ તો તે પથારીમાં ઉઠીજ શકતી નહિ; પરંતુ સેલિમાએ એક પખવાડીઆ સુધી તેની સંપૂર્ણ લક્ષ્યપૂર્વક સેવા ચાકરી કરી એટલે તેને નવજીવન પ્રાપ્ત થયા જેવું લાગ્યું. હકીમ સાહેબને પણ રોગિણીને એકાએક આરોગ્ય થતી જોઇને ઘણો આનંદ થયો. તેઓ વારંવાર કહેતા હતા કેઃ—"સેલિમાની અપાર સેવા ચાકરીથીજ મ્હારી દવાની આટલી બધી જલદીથી અસર થઇ છે."

એક દિવસે પ્રભાતકાળે શીરીબીબીએ પોતાની શય્યામાં બેસીને ખુદાને ઘણો ધન્યવાદ આપ્યો. તેણે પોતાના મનમાં ને મનમાં વિચાર્યુંઃ—"આ આરામબેગની કન્યા પૂર્વ જન્મે મ્હારી શી સગી હશે તે હું વિચારી શકતી નથી. જો મ્હારી પોતાની પુત્રી જેરિના

જીવતી હોત તો તે પણ શું સેલિમાની માફક આત્મસમર્પણ કરીને મ્હારી સેવા કરત નહિ. સેલિમાના આવા મહાન્ ઉપકારનો બદલો હું આ જીવનમાં વાળી શકીશ કે? મ્હને સંપૂર્ણ રીતે આરામ થશે એટલે હું એ બન્ને બ્હેનોને મ્હારા મકાનમાં લાવીને મહા સુખમાંતેમ જ આનંદમાં રાખીશ. ઇસ્કાન્દાર અને સિકન્દર સાથે તેમનો વિવાહ કરીશ. મ્હારા જે કાંઇ અલંકારો છે તે એ બન્ને બહેનોને ભેટ તરીકે આપી દઇશ. ખુદા મ્હારી આ વાસનાપૂર્ણ કરશે કે? મ્હારી જેરિનાનું મૃત્યુ થયું ત્યારથીજ ભયંકર શોકને પરિણામે હું બિમાર થઇ ગઇ છું. મ્હને મરણના પંઝામાંથી આ દયામયી દેવી સેલિમાએ જ બચાવી છે!"

૩૨

પાપાત્મા.

ત્યાર પછી કેટલાંક અઠવાડીઆ પસાર થઇ ગયાં. આ સમય દરમ્યાન નિશ્ચારતખાનની પત્ની શીરીંબીબીની તબિયત તદ્દન સુધરી ગઇ. તે હવે હરીફરી શકતી હતી. સેલિમાજ જાણે કે તેના ઘરનો સઘળો કારભાર કરતી હતી. તેની ઇચ્છાનુસારજ નિશ્ચારતખાનનો સંસાર ચાલતો હતો. કોઇ પણ પ્રકારની અવ્યવસ્થા નહોતી તેમજ અભાવ નહોતો. ઇસ્કાન્દાર પણ આ સમય દરમ્યાન બે ત્રણ વખત આવીને સેલિમાને મળી ગયો હતો. નિશ્ચારતખાન પણ સેલિમાને લીધેજ પોતાની બીબી કાળના કરાળ પંઝાનો ભોગ થઇ પડતાં બચી છે એમ વિચારી તેના પર સંતુષ્ટ રહેતો હતો. હવે તે પણ સેલિમાનું પોતાની પુત્રી પ્રમાણે પ્રતિપાલન કરતો હતો. સેલિમા

તેની પાસે ન બેઠી હોય ત્યારે તેનું ભોજન થતું નહિ. સેલિમાને દિવસમાં બે ત્રણ વખત જોયા સિવાય તેને તૃપ્તિ થતી નહિ. આ પ્રમાણે સેલિમા નિશારતખાનના સંસારમાં કોઇ પણ પ્રકારના સંકોચ સિવાય પોતાના દિવસો પસાર કરતી હતી. તે ઉપરાંત જે દિવસે ઇસ્કાન્દાર નિશારતખાનને ત્યાં આવતો તે દિવસે શીરીબીબી જાતે તેની પાસે બેસીને તેને સ્વાદિષ્ટ ભોજન કરાવતી હતી તથા તેની પ્રત્યે ઘણો પ્રેમ દર્શાવતી હતી.

ત્યાર પછી બીજાં પણ બે અઠવાડીઆં પસાર થઇ ગયાં એટલે એક ઉલ્લેખ ગોગ્ય બનાવ બન્યો. એ બનાવ અહિં નિવેદન કરવાની જરૂર છે.

નિશારતખાનનો એક ભત્રિજો હતો—તેનું નામ આજમદાદખાન હતું. આજમદાદ ઘણો દુષ્ટ સ્વભાવનો હતો.

આજમદાદની પ્રકૃતિ તેની યુવાનીમાં ઘણી ઉચ્છૃંખલ બની ગઇ. લુચ્ચાઇ, ટંટા, વ્યભિચાર. મદ્યપાન—એ સઘળાં તેનાં હમ્મેશાંનાં કાર્યો થઇ ગયાં. નિશારતખાન આજમદાદને હમેશાં સદુપદેશ આપતો હતો. તે તેને કહેતો કેઃ—" ત્હારાં આવાં નીચ કાર્યોથી ત્હારા પિતાની અને મ્હારી આબરૂ પર પાણી ફરી વળશે." પરંતુ એવા સદુપદેશને કોણ સાંભળતું હતું ? એક દિવસે આજમદાદખાને એક મ્હોટા અમીરના પુત્ર સાથે ટટો કરીને તેનું માથું ફોડી નાખ્યું. આ પ્રકાર ઠેઠ કચેરી સુધી જઇ પહોંચ્યો અને અંતે આજમદાદ પકડાઇને કેદખાનામાં પણ પડયો.

નિશારતખાને પ્રથમ વિચાર્યું હતું કે, " હું એ હતભાગ્યને છોડાવવાની ખટપટ કરીશ નહિ. તે ભલે કેદમાંજ મરી જાય."

પરંતુ તેની સ્નેહમયી બીબી આજમદાદ પર ઘણો સ્નેહ રાખતી હોવાથી તેણે આજમદાદને છોડાવવા માટે પતિને ઘણો આગ્રહ કર્યો. અંતે નિરૂપાયે નિશારતખાને સુલતાન સેલિમને સિફારશ કરીને આગ્રાના મુખ્ય કોટવાલ જહાન્દારખાન ઉપરની એક ચીઠ્ઠી મેળવી. તેથીજ આજમદાદ એ સમયે બચી શકયો તથા તેણે પોતાના કાર્ય માટે ઘણો પશ્ચાત્તાપ કર્યો.

એક દિવસે નિશારતખાનને એકાંતમાં જોઇને આજમદાદે કહ્યું: "કાકા! તમે મ્હારૂં બાલ્યાવસ્થાંથીજ પોતાના પેટના પુત્ર તરીકે પ્રતિપાલન કર્યું છે. મ્હેં દુષ્ટાત્માએ તમારો એ મહાન્ ઉપકાર ભૂલી જઇ તમને દુઃખ દેવામાં કાંઇ બાકી રાખી નથી. પાપનું શોચનીય પરિણામ કેવું હોય છે તે હું વિચારી શકયો છું. હવે હું આ લલચાવી નાંખે એવા આગ્રા શહેરમાં રહેવાને ઇચ્છતો નથી. અહિં મ્હારા કેટલાટ નીચ સ્વભાવના સોબતીઓ છે. તેઓજ મ્હને બગાડે છે. મ્હેં એમ સાંભળ્યું છે કે અફઘાન પ્રદેશમાં ઉઠેલો બળવો સમાવવા માટેજ થોડાજ સમયમાં બાદશાહી સૈન્ય જવાનું છે. મહારાજ માનસિંહ એ સેનાના અધિપતિ છે. આપની સાથે મહારાજ માનસિંહ તેમજ મહારાજ બિરબલનો સારો સંબંધ છે તો આપ મ્હને એ સૈન્ય સાથે અફઘાનિસ્થાનમાં મોકલવાની વ્યવસ્થા કરો."

પોતાના ભત્રિજાની ચિત્તવૃત્તિમાં આવો સંતોષજનક ફેરફાર થયાથી શિરાતખાન ઘણો આનંદિત થયો. વળી તે જાણતો હતો કે તેની વિનંતિનો મહારાજ માનસિંહ અસ્વીકાર કરી શકશે નહિ; તેથી તેણે પ્રસન્ન મુખે આજમદાદને કહ્યું:—" આજમ ! તું ખરૂં કહે છે. ત્હારી મતો ગતિ બદલાઇ જવાથી હું ઘણો આનંદ પામ્યો છું. હું મહારાજ માનસિંહને એક બે દિવસમાં મળીને ત્હારા કહેવા પ્રમાણે બંદોબસ્ત કરીશ."

આ ઉત્તર સાંભળી આજમદાદ ઘણો આનંદ પામ્યો. તે વિના વિલંબે આ શુભ સમાચાર તેની કાકી શીરીબીબીને કહેવા ગયો. તે દિવસે અજમદાદ તેના કાકાને ત્યાં પહેલ વહેલોજ આવ્યો હતો. સેલિમા પોતાના કાકાના ત્યાં રહે છે તેની તેને ખબર નહોતી. પોતાની કાકીની ભયંકર બિમારીના સમાચાર પણ તેણે જાણ્યા નહોતા, અગર તો જાણવાની ફીકર રાખી નહોતી.

આજમદાદે પોતાની કાકીના વિશ્રામાલય પાસે જઇ પહોંચીને બ્હારથીજ કહ્યું:—કાકી ! ”

આ કંઠસ્વર શીરીબીબીથી પરિચિત હતો; પરંતુ પોતાને ત્યાં એકાએક ભત્રિજાનું શુભાગમન કેમ થયું તે તે વિચારી શકી નહિ.

સેલિમા એ સમયે સીરીબીબીને ઔષધ પીવડાવતી હતી. તે એક અજાણ્યા પુરુષનો કંઠસ્વર સાંભળીને ઘણો સંકોચ પામી તેણે તરતજ પોતાનું મ્હોં બુરખામાં છુપાવી દીધું. જાણે કે પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર વાદળાઓમાં ઢંકાઇ ગયો.

શીરીબીબીએ કહ્યું:—“ તું પાસેની ઓરડીમાં જા. એ મ્હારો ભત્રિજો આવે છે. ”

સેલિમા જ્યારે બીજી ઓરડીમાં જતી હતી ત્યારે બારણાંની ફાટમાંથી આજમદાદ તેને જતી જોઇ શકયો. તેણે મનમાં ને મનમાં વિચાર્યું:—“ કેવું સુન્દર રૂપ ! એ રુપની જાણે કે તુલનાજ નથી ! કોણ હશે એ ! તેને તો મ્હેં કદાપિ જોઇ નથી ! ”

સેલિમાના રૂપની છાયા ક્ષણ માત્રમાંજ આજમદાદના હૃદયપ્રદેશમાં છવાઇ ગઇ. તન્મય ચિત્તે તે એ રૂપનો વિચાર કરવા લાગ્યો. તે જે કાર્યને માટે આવ્યો હતો તે કાર્ય ભૂલી ગયો.

બરાબર આ સમયે શીરીબીબીએ વિશ્રામાલયમાં બેઠે બેઠેજ કહ્યું:—" આજમ ! હવે અંદર આવ. "

આજમદાદ કાકી પાસે ગયો, કાકીનું ફીકકું પડી ગયેલું તેમજ સુકાઇ ગયેલું શરીર જોઇને તે ઘણા આશ્ચર્યમાં પડી ગયો. વ્યાકુળતાથી તેણે પૂછયું:—" કાકી ! આ શું ? તમારી સ્થિતિ આવી કેમ થઇ ગઇ ! "

શીરીબીબીએ એક ગાઢ નિશ્વાસ મુકીને કહ્યું:—" ભાઇ ! તું મ્હારી કયાં ખબર લે છે કે તને મ્હારી સ્થિતિની માહિતો હોય ! હું મરતાં મરતાં બચી ગઇ છું, તને અનેક પ્રકારનું દુઃખ વેઠીને મ્હેં મ્હોટો કર્યો તેનું ફળ આવુંજ કે ? "

આ કઠોર તિરસ્કારનાં વચનો સાંભળી આજમદાદ ઘણો શરમાઇ ગયો. તેણે બન્ને હાથ જોડીને નમ્ર સ્વરે કહ્યું:—'કાકી ! મ્હને માફ કરો. હું પિશાચ બની જઇને નરકમાં ડુબી મરવા હતો; પરંતુ હવે મ્હારી બુદ્ધિ શુદ્ધિ ઠેકાણે આવી છે. મ્હેં મ્હારા પાપનો ઘણો પશ્ચાત્તાપ કર્યો છે. મ્હેં મ્હારા કાકાને વાત કરી દીધી છે, એટલે તેઓ મહારાજ માનસિંહને ભલામણ કરી મ્હને બાદશાહી સૈન્ય સાથે અફઘાનીસ્થાનમાં મોકલવાની વ્યવસ્થા કરનાર છે, અર્થાત્ ટુંક સમયમાંજ હું આ મોહમયી, માયામયી આગ્રા નગરીનો ત્યાગ કરી જનાર છું. "

આ વચનો સાંભળી શીરીબીબી ઘણી આનંદ પામી. તેણે કહ્યું:—" ખુદા તને સુબુદ્ધિ આપો—ત્હારૂં કલ્યાણ કરો. એક કન્યા હતી તે યમને ઘેર ચાલી ગઇ છે ! મ્હેં ત્હને મ્હારો પોતાનો પુત્ર સમજીને ઉછેર્યો છે—તેનું પરિણામ આવુંજ કે ? મ્હારી બિમારીમાં

તો ત્હેં મ્હારી બિલકુલ સંભાળ લીધી નહિ. મ્હારા સદ્‌ભાગ્યે સેલિમા મ્હારી પાસે આવી ચઢી તેથીજ હું જીવતી રહી શકી છું."

આજમદાદે આશ્ચર્યમાં પડી જઇને પૂછ્યું:—" સેલિમા કોણ છે ?"

શીરીબીબીએ ઉત્તર આપ્યો:—"હું ઓળખાણ આપીશ એટલે વિના વિલંબે તું તેને પિછાની શકીશ. સેલિમા આરામબેગખાનની કન્યા છે."

આજમદાદ બોલી ઉઠયો:—"એજ સેલિમા કે ! અમે ન્હાનપણમાં સાથે રમ્યાં હતાં ! પરંતુ બેગસાહેબના મૃત્યુ પછી એ બન્ને બ્હેનો એકાએક અદ્રશ્ય થઈ ગઇ હતી !"

શીરીબીબીએ કહ્યું:—" હા, ખરી વાત છે; પરંતુ મ્હારા પર ખુદાએ દયા કરીને તેને મ્હારી પાસે મોકલી દીધી છે."

આજદાદે મનમાં ને મનમાં નિશ્ચય કરી લીધો કે, " હમણાં હું જે સુન્દરીનું રૂપ જોઇ ચકમ બની ગયો હતો તેજ સેલિમા હશે! એ સેલિમા હમણાં આટલી બધી મ્હોટી થઇ ગઇ છે? આટલી બધી રૂપવતી બની ગઇ છે?"

આજમદાદે કહ્યું:—"મ્હેં સેલિમાને તેની બાલ્યાવસ્થામાં જોઇ હતી. હમણાં હું તેને એક વખત જોઇ શકીશ નહિ ?

આ પ્રશ્નથી શીરીબીબી ચમકી ઉઠી. આજમદાદ વ્યભિચારી હતો, તેને મુખે આવો પ્રશ્ન સાંભળી શીરીબીબીએ પોતાના મનમાં ને મનમાં વિચાર્યું:—" આ સેલિમાની વાત કરી તે ઠીક કર્યું નથી સેલિમાની સાથે આની મુલાકાત ન થાય એમાંજ કલ્યાણ છે."

આ પ્રમાણે વિચારી અંતરના ભાવને છુપાવી શીરીબીબીએ કહ્યું:—"તે હમણાં એક બીજા યુવકની વાગ્દત્તા-પત્ની છે. હવે ત્હારે

તેને જોવાની ઇચ્છા રાખવી જોઇએ નહિ."

આ ઉત્તરથી આજમદાદે સહજ શરમાઇ જઇને કહ્યું:—હું જાણુતો નહોતો કે, તેના વિવાહની વાત થઇ ગઇ છે અગર તો તે એટલી મ્હોટી થઇ ગઇ છે. ગમે તેમ હોય—હું માત્ર બે દિવસ તમારી પાસે રહેવાનો છું. પછીથી અફઘાનિસ્થાનમાં ચાલ્યો જઈશ. આ બે દિવસ પણ જો હું તમારી સેવા કરી શકીશ તો મ્હને ઘણો આનંદ થશે—મ્હારા આત્માને અપૂર્વ શાન્તિ મળશે."

શીરીબીબી આજમદાદનાં આ વચનો સાંભળી ઘણી સંતુષ્ટ થઇ. તેણે પોતાના ઉદાર સ્વભાવને અનુસરીને આજમદાદના પ્રથમના સઘળા ગુન્હા માફ કર્યા. આજમદાદ કાકીને પ્રણામ કરી નીચે ચાલ્યો ગયો.

૩૩

દુષ્ટની દુષ્ટતા–આફતમાંથી બચાવ.

"રૂપ ! સઘળી જાતના નીશાઓથી મુક્ત થઇ શકાય છે; પરંતુ રૂપના નીશાથી કોઇ પણ મનુષ્ય મુક્ત થઇ શકતું નથી ! જેને ક્ષણ માત્ર જોઇ છે, જેને લક્ષ્યપૂર્વક જોઇ નથી તે મ્હારા હૃદયને આટલું બધું વિહવળ કેમ બનાવી દે છે ?

" અરેરે ! શા માટે મ્હેં એ સૌંદર્ય જોયું ! શા માટે મ્હેં મ્હારે પોતાને હાથે મ્હારી પોતાની કબર ખોદી ! કેમ વિચાર કર્યા સિવાય પતંગની માફક મ્હેં એક રૂપવતીના રૂપાગ્નિમાં કુદકો માર્યો !

"પરવશ ચિત્તને અનેક ઉપાયોથી સમજાવી શકાતું નથી ! મત્ત માતંગ જેવા ચિત્તને કોઇ પણ ઉપાયથી વશ કરી શકાતું નથી !

" મહા મહેનતે ચિત્તદમન કર્યું હતું. પાપનો માર્ગ મુકી તેને પુણ્યમાર્ગે ફેરવવાનો યત્ન કર્યો હતો; છતાં અરેરે! શા માટે મ્હારી આવી દશા થઇ?

" સેલિમા! આહ! કેવું સુંદર નામ! નામની સાથે સ્વરૂપનો સંબંધ છે કે શું? હોવોજ જોઇએ! તેમ ન હોય તો સારાં સારાં પુષ્પોનાં સારાં સારાં નામ કયાંથી હોય? ગુલાબ, ચંપો. ચંમેલીનું નામ ઉચ્ચારતાંજ જીવ કેવો મુગ્ધ બની જાય છે?

" સેલીમા બીજાની પત્ની છે—મ્હેં સાંભળ્યું છે કે તે વાકદત્તા છે. અરેરે! શા માટે તેની ચિંતાથી હું મ્હારા સર્વસ્વનો નાશ કરૂં છું! જેને મેળવી શકીશ નહિ, મેળવી શકું એવી આશા પણ નથી —હજારો ઉપાયો કરૂં તો પણ જે મ્હારી થઇ શકે તેમ નથી તેને માટે આટલી બધી વ્યાકુળતા શા માટે? મ્હારે મ્હારી આ વ્યાકુળતાને દૂર કરવી જોઇએ; પરંતુ હું તેને દૂર કરી શકીશ? નેત્રોની આગળ એ રૂપમાધુર્ય મધુર તરંગો ઉછાળીને ક્રીડા કરી રહ્યું છે. કેવા વિશાળ તારાના જેવાં તેજસ્વી નેત્રો છે! કેવું સુંદર જ્યોતિર્મય મુખ છે! કેવો કાળો કેશકલાપ છે! કેવી ચંપકના જેવી સુંદર ગૌર કાન્તિ છે! આ રૂપની છાયા હૃદયમાંથી દૂર કરી શકાશે કે? જે અગ્નિ એક વખત પૂર જોશથી સળગી ઉઠયો છે તેને હોલવી નાખવો એ કાર્ય સહેલું છે કે?

" ખુદા! મ્હને શક્તિ આપો—સાહસ આપો—હવે મ્હને મહા પરીક્ષામાં ન નાખો—મ્હારી કસોટી કરવા માંડી વાળો. મ્હારા આત્મામાં પુણ્યજ્યોતિ આપો, હૃદયમાં ધર્મબળ આપો—હવે હું આ અસહ્ય વેદના વેઠી શકતો નથી! શું થશે? શાથી આ મર્મદાહક પ્રચંડ જ્વાળામાંથી હું આત્મરક્ષણ કરી શકીશ?

"ફરીથી એક વખત હું તેનું દર્શન કરી શકીશ નહિ કે શું ? જો દર્શન કરી શકીશ તો મ્હને લાગે છે કે, મ્હારી ઇચ્છા પૂર્ણ થશે. તેને મુખે બે ચાર મિષ્ટ વચનો સાંભળીશ તો મ્હારી આશા પૂર્ણ થશે !"

"જોઇશ—ફરીથી એક વખત હું એ પ્રેમની પ્રતિમાને જોઇશ. અંતરની આરાધ્યદેવીને જોઇશ-પછીથી ગમે તે ઉપાય અજમાવીને હું ચિત્તદમન કરીશ. આ લોભી સ્થળનો હું હંમેશાંને માટે ત્યાગ કરીશ."

ભોજન કરી રહ્યા પછી શય્યામાં સૂઇ રહીને આજમદાદખાન ઉપર પ્રમાણે વિચારો કર્યા કરતો હતો. તેનાં વચનો ઉપરથી પાઠકો તેના મનની સ્થિતિ સમજી શકે તેમ છે.

આખો દિવસ આવી મર્મભેદક ચિંતામાં પસાર થયો. સખ્ત ગરમીથી જીવ સળગી જતો હતો. આજમદાદે બે ત્રણ વખત શરબત પીધું, તોપણ તેના તૃષ્ણા દૂર થઇ નહિ. તે જે મકાનમાં રહેતો હતો—તે મકાનની સઘળી બારીઓ પર ખસખસના પડદા હતા. બારી બારણાં બંધ હતાં. ઓરડામાં પૂરતી ઠંડી હતી તો પણ આ જમદાદ દાવાનળની જ્વાળાનો અનુભવ કરતો હતો.

દિવસ કોઇને પણ માટે રાહ જોતો નથી. દિવસ વીતી ગયો—સંધ્યા થઇ. આકાશમાં તારાઓ પ્રકાશી નીકળ્યા. પ્રકૃતિએ ધીમે ધીમે કાળાં વસ્ત્રો પહેરવા માંડયાં, શીતળ સુગંધિત વાયુ વહેવા લાગ્યો. પૃથિવી પણ શીતળ થવા લાગી.

આજમદાદખાન ઓરડામાં રહી શકયો નહિ તેથી તે બ્હાર નીકળ્યો. તેણે વિચાર્યું કે, આવા સમયે બાગમાં ફરવાથી જીવને કાંઇક શાન્તિ મળશે.

નિશારતખાનના વિશાળ બંગલામાં એક પુષ્પોદ્યાન હતો. એ પુષ્પોદ્યાનમાં વિવિધ સ્થળોએથી મંગાવેલાં પુષ્પવૃક્ષો શોભતાં હતાં. રસ્તા ઉપર લાલ પત્થર જડી દીધેલા હતા. એ રસ્તાની બન્ને બાજુએ કોઇ ઠેકાણે લતાકુંજો તેમજ વિરામાસનો હતાં. બાગની વચ્ચે એક ફુવારો હતો.

આ બાગ અંતઃપુરની સાથે ખાસ કરીને જોડાયલો હતો; પરંતુ આજમદાદ નિશારતખાનના મકાનમાં સર્વત્ર જઇ શકે તેમ હતો તેથી તે ધીમે પગલે બાગમાં ફરવા લાગ્યો.

એકાએક એક આરસ પત્થરના આસન ઉપર તેની નજર પડી પગલાં દબાવીને—ઘણીજ ચતુરાઇથી—ચોરની માફક આજમદાદ એ આસન પાછળ જઇને ઉભો રહ્યો. તેણે ત્યાં થોડા સમય સુધી ઉભા રહીને એ આસન ઉપર બેઠેલી મનોમોહિનીના ભુવનમોહન સૌંદર્યને જોયું. પછીથી હૃદયનો આવેગ રોકી નહિ શકયાથી મૃદુ સ્વરે તે બોલી ઉઠયો:—" સેલિમા ! સેલિમા !"

વનમાં એકાએક કોઇ પણ પ્રકારનો અવાજ થતાં હરિણી પોતાનાં ચંચળ ચક્ષુઓથી ચારે તરફ દૃષ્ટિ કરે તેવી રીતે સેલિમાએ પણ એક પુરૂષને મુખે પોતાનું નામ સાંભળીને પાછળ જોયું.

ચતુરચક્ષુનું મિલન થયું. સેલિમાનું મુખ શરમથી રાતું ચોળ બની ગયું. તેણે પોતાના મ્હોં પર બુરખો નાખી દીધો.

આજમદાદે તેની પાસે આવીને કહ્યું:—" સેલિમા ! સેલિમા ! તું આટલી બધી નિષ્ઠુર કેમ ? "

સેલિમા આ વાકયનો ઉત્તર નહિ આપતાં તરતજ આસન પરથી ઉઠી ઉભી થઇ ગઇ.

આજમદાદ જલદીથી તેની સ્હામે જઇ તેનો માર્ગ રોકી ઉભો રહ્યો તથા તેણે કહ્યું:—" સેલિમા ! જઇશ નહિ. તું નિષ્ઠુર થઇ મારા હૃદયને ચુર્ણવિચુર્ણ કરી ચાલી જઇશ નહિ ! "

સેલિમા ભયની મારો બુમ પાડી ઉઠી. એ બુમનો અવાજ બાગને ધ્રુજાવી વાયુમાં મળી ગયો.

આજમદાદે વ્યાકુળ ચિત્તે સેલિમાની પાસે જઇને કહ્યું;—" સેલિમા ! મ્હને આવી સ્થિતિમાં મુકી તું જઇશ નહિ. નિષ્ઠુર થઇશ નહિ. એક વખત તું ત્હારો બુરખો ઉંચો કર. તું મ્હારા તૃષિત હૃદયને પરિતૃપ્ત કર, તું એક વખત ત્હારા કોમળ કરપલ્લવ પર મ્હને ચુંબન કરવા દે—મ્હારા જીવનને સાર્થક કરી લેવા દે. "

આ સમયે એકાએક કોઇ એક માણસે પાછળથી આવીને કહ્યું:—" શયતાન આજમદાદ ! હજી ત્હારી બુદ્ધિ શુદ્ધિ ઠેકાણે ન આવી કે ? નરાધમ ! હજી સુધી તું આવા નીચ સ્વભાવનો રહ્યો કે ? આ બાગમાંથી હમણાં ને હમણાં ચાલ્યો જા. "

આ વચનો સાંભળી આજમદાદે પાછળ જોયું તો તેણે શીરીબીબીને જોઇ. તે બીજું કાંઇ બોલ્યા સિવાય ચોરની માફક એ ઉદ્યાનમાંથી ચાલ્યો ગયો, તથા માત્ર એક ખુદાની કૃપાથી એક ભયંકર અત્યાચારમાંથી પોતાનો ઉદ્ધાર થવાથી સેલિમા મનમાં ને મનમાં ખુદાને ધન્યવાદ આપવા લાગી.

૩૪

મજલિસની મોહિની કે આત્મયજ્ઞનો આરંભ ?

ઉપરની હકીકત માત્ર બે માણસ સિવાય બિજા કોઇના જાણવામાં આવી નહિ. આ હકીકત સ્વામીને જણાવવામાં કાંઇ સાર નથી વિચારી શીરીંબીબીએ પણ આ વાતને છુપાવીજ રાખી. તેણે સેલિમાને કહ્યું:—"બ્હેન ! મારો આજમદાદ તદ્દન મૂર્ખ છે. તે તને ઓળખી શકયો નથી, તેથી અગર તો હું ત્હારી પર કેટલો સ્નેહ રાખું છુ તે જાણતો નથી, તેથી એ ત્હારી પર આવો જુલમ ગુજારવાનું સાહસ કરી શકયો છે. જે થવાનું હતું તે થઇ ગયું છે. આ જો, એ શયતાનનો પત્ર છે, તે આ પ્રકારથી શરમાઇ જઇ દેશનો પણ ત્યાગ કરી ચાલ્યો ગયો છે."

આમ કહીને શીરીબીબીએ સેલિમાને એક પત્ર દેખાડયો. પત્રમાં નીચેની હકીકત લખેલી હતી:—

"મા ! જીવનમાં મ્હેં જે મ્હોટામાં મ્હોટું તિરસ્કારપાત્ર કાર્ય કર્યું છે તેનો અંતરમાં અપાર અનુતાપ થયો છે. પ્રવૃત્તિને વશ નહિ રાખી શકાયાથી મ્હારાથી જે ભયંકર ગુન્હો થયો છે તે માટે મ્હને ક્ષમા નહિ કરો ? જુલમના પાપની ક્ષમા છે તથા જુલમના યત્નરૂપ પાપની ક્ષમા નથી કે શું ? મ્હને આશા છે કે તમે તમારા આ અકૃતજ્ઞ સંતાનને ક્ષમા કરશો. જ્યાં સુધી હું ચિત્તસંયમ ન હ કરી શકું ત્યાં સુધી હું હવે તમને મ્હારૂં કલંકિત મ્હોં દેખાડનાર નથી. સલિમાને કહેજો કે, તે દયાભાવે મ્હને ક્ષમા કરે."

આ પત્ર વાંચીને વાસ્તવિક રીતે સેલિમા દુઃખી થઇ, તેનું હૃદય આ હતભાગ્ય આજમદાદના દુઃખથી વિચલિત થયું. તે મનમાં

ને મનમાં તેનો અપરાધ ભૂલી ગઇ અને તેણે તેને ક્ષમા કરી.

ઉપરોક્ત પ્રકાર બની ગયા પછી બીજો પણ એક માસ પસાર થઇ ગયો. શરીબીબીની તબિયત તદ્દન સુધરી ગઈ, સેલિમાની સેવાથી તેમજ અસાધારણ મહેનતથી તે મૃત્યુના મુખમાં પડતી બચી ગઇ. આથી નિશારતખાનને અતિ આનંદ થયો, શીરીબીબીએ પોતાના પતિની સલાહ લેઇને સેલિમાને બે મૂલ્યવાન્ અલંકાર આપ્યા તથા તેને બે પોષાક પણ ભેટ આપ્યા.

પોતાની પત્ની મરતાં મરતાં બચી ગઇ તેથી નિશારતખાનને તો અપાર આનંદ થયો. સાથે એક દિવસે તેણે એક મજલિસ કરી આ મજલિસમાં તેણે ઘણા રાજ્યાધિકારીઓને પણ નિમંત્રણ કર્યું હતું, કહેવાની જરૂર રહેતી નથી કે, મજલિસમાં સેલિમા, સેરિના, દસ્કાન્દાર તેમજ સિકન્દરને પણ નિમંત્રણ થયું હતું, આ મજલિસની શોભામાં વધારો કરવાને નિશારતખાને શાહજાદા સેલિમને સુદ્ધાં ઘણુાજ માનપર્વક નિમંત્રણ કર્યું હતું.

મજલિસને દિવસે નિશારતખાનના મકાને અતિ સુંદર દેખાવ ધારણ કર્યો. ઉદ્યાનમાં બનાવટી ફુવારો, વિચિત્ર મંડપ, ઉપયુક્ત સુખાસન વગેરેનો બિલકુલ અભાવ નહોતો. મંડપના થાંભલાઓ ઉપર મખમલ મઢી લેવામાં આવ્યું હતું. ચારે તરફ પુષ્પમાળાઓ ઝુલી રહી હતી. ફુલના તોડાઓ પોતાની સુગંધિ ચારે દિશાએ ફેલાવી રહ્યા હતા. ગુલાબજળના બનાવટી ફુવારાઓમાંથી ગુલાબજળ ઉડી રહ્યું હતું.

ત્યાર પછી ભોજનનો બંદોબસ્ત પણ અતિ ઉત્તમ હતો. બશેરાનો ઉત્તમ શિરાજી ઇસ્તંબુલના ખરબુજનું મિષ્ટ શરબત પુલાવ કોરમો ચાંપ વગેરે વિવિધ પ્રકારની ખાનપાનની સામગ્રી તૈયાર

હતી. પાનના ઉપર સોનાના વરખ વિંટાળેલા હતા. ઇલાયચી, લવિંગ દારૂચિની, કબાબચિની જાયફળ જાવંત્રિ વગેરે મશાલાનો પણ પૂરતો બંદોબસ્ત હતો.

સંધ્યા થતાંજ મજલિસ ગુલજાર બની ગઇ, નિમંત્રિત અતિથિઓ એક એક આવવા લાગ્યા. મહિલાઓની પાલખીઓ બારોબાર અંતઃપુરમાં ગઇ ત્યાં શીરીંબીબી, સેલિમા અને સેરિના આગંતુક મહિલાઓને આદરસત્કાર આપતી હતી તથા તેમની સેવા સ્વીકારી કૃતાર્થ થતી હતી. બ્હારની બેઠકમાં સિકન્દર ઇસ્કાન્દાર અને ખાનસાહેબ પોતે આવનારાઓનો યથોચિત સત્કાર કરતા.

આવી રીતે મોજમજામાં રાત્રિના અગીઆર વાગ્યા. હજી સુધી શાહજાદો સેલિમ આવી પહોંચ્યો નહોતો તેથી નિશારતખાન ઘણો ચિંતાતુર બની ગયો. મજલિસની ગિર્દી ધીમે ધીમે ઓછી થઇ ગઈ જેઓ નિશારતખાનના અંગત સ્નેહીઓ હતા તેઓજ માત્ર રહ્યા.

આ સમયે લિયાકત હુસેન નામના શાહજાદાના એક માણસે આવી સમાચાર આપ્યા કે, શાહજાદા આવી પહોચ્યા છે. તેમનો તાંજામ બંગલાના મુખ્ય દ્વાર સુધી આવ્યો છે."

નિશારતખાન ઉતાવળો ઉતાવળો ઉદ્યાનના પ્રવેશદ્વાર પાસે ગયો. સલામ પર સલામ ભરી તે શાહજાદાને તાંજામમાંથી ઉતરી મકાનમાંના એક એકાંત બેઠકખાનામાં લઇ ગયો. એ બેઠકખાનામાં શાહજાદો સેલિમા નિશારતખાન અને જાહજાદાનો વિશ્વાસપાત્ર શરીરરક્ષક કુદરતખાન હતા, આ કુદરતખાન આપણી શીરીંબીબીનો અતી આત્મીય હતો.

સુંદર વસ્ત્રોથી વિભુષિત થયેલી સુંદર બાંદીઓ હાથમાં પંખા તેમજ ચમ્મર લઇ આવી શાહજાદાને વાયુ ઢોળવા લાગી. એ બે

ઠકખાનામાં એક ફુવારો હતો તેને મુકત કરવામાં આવ્યો એટલે તેમાંથી સુગંધિત ગુલાબજળ ઉડવા લાગ્યું. એ બેઠકખાનામાં અનેક સ્થળે સુગંધિત પુષ્પમાળાઓ લટકી રહી હતી. ગુલાબની સુગંધિ, સ્વર્ગનું સુંદર તથા મનમોહક સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું.

નિશાળખાતાને બન્ને હાથ જોડીને કહ્યું:—" જો જહાંપનાહ આજ્ઞા આપે તો થોડો ઉત્તમ શિરાજી લાવું ? "

યુવરાજે આનંદપૂર્વક સંમતિ દર્શાવી. સેલિમા અને સેરિના—બન્નેમાં સેલિમાજ વિશેષ રૂપવતી હતી. નિશારતખાનના આજ્ઞાથી સેલિમાજ સુવર્ણપાત્રમાં શિરાજી ભરી લાવી.

સેલિમાએ મૂલ્યવાન વસ્ત્રો પહેરેલાં હોવાથી તે ઘણી સુંદર દેખાતી હતી. તેનું સુંદર સ્વરૂપ જોવામાં આવતાં શાહજાદા સેલિમને ઘણી તૃપ્તિ થઈ. સેલિમાએ પાત્રમાં શિરાજી ભરી પાત્ર શાહજાદાને આપ્યું. સેલિમે ક્ષણ માત્રમાં શિરાજીપાત્રને સંપૂર્ણ સંતોષથી ઇન્સાફ આપી સેલિમાને સબોધીને કહ્યું:—' જ્યારે તું. ન્હાની હતી ત્યારે ત્હારા પિતા તને પોતાની સાથે મ્હારી પાસે તેડી લાવતા હતા; પરંતુ સેલિમા ! આજે તું કેટલી મ્હોટી થઇ છે ! તારા રૂપની પણ તુલના થઇ શકે તેમ નથી ! "

સેલિમા શાહજાદાને મુખે પોતાના રૂપની પ્રશંસા સાંભળીને ઘણી શરમાઇ ગઇ. તેણે કરમાંથી નીચી વળી શાહજાદાને કુરનસ બજાવી તેના વસ્ત્રના છેડાને ચુંબન કર્યું. સેલિમે આસન પરથી ઉઠી, પોતાના હાથે સેલિમાને જમીન પરથી ઉઠાડી કહ્યું:—" હું તને જોઇને ઘણો ખુશી થયો છું. "

બેઠકખાનામાં જ્યારે આવો અભિનય થતો હતો ત્યારે પાસેના ઓરડામાંથી એક બાકામાંથી બે યુવકો આ દેખાવનું દર્શન કરતા હતા. સેલિમે જ્યારે પોતાના હાથે સેલિમાને તેનો હાથ પકડી ઉભી

કરી ત્યારે એ યુવકોમાંનો એક જણ એક હૃદયભેદક ગાઢ નિઃશ્વાસ મુકી એ ઓરડામાંથી ચાલ્યો ગયો.

તેના સાથીદારે તેને કહ્યું:—" જાય છે ક્યાં ? થોડો સમય ઉભો રહે ને શું બને છે તે જો—"

પહેલો યુવક સાથીદારને એક ધક્કાથી હડસેલી મુકી એ ઠેકાણેથી ચાલ્યો ગયો. સાથીદાર એકલો પડતાંજ બોલી ઉઠયો:—"સેલિમા ! એક દિવસે ત્હેં મ્હને અપમાનિત કરી મ્હારો તિરસ્કાર કર્યો હતો. આજે મ્હેં મ્હારા એ પ્રચંડ વેરની વસુલાત લીધી છે. બાદશાહજાદાના શરીરને સ્પર્શ કરતાં પાપ ન લાગ્યું અને મ્હારા શરીરને સ્પર્શ કરતાં–અરે મ્હારી સાથે વાતચિત કરતાં પણ તેને પાપ લાગતું હતું કેમ ? મ્હેં જે ભયંકર વેર લેવાની શરૂઆત કરી છે—મ્હે જે પ્રચંડ ક્રોધાગ્નિ સળગાવ્યો છે તે જો પૂર જોશથી સળગી ઉઠશે તો મ્હારા અંતરને પૂર્ણ શાન્તિ મળશે ! "

આમ કહીને એ યુવક જલદીથી નિશારતખાનના મકાનનો ત્યાગ કરી ચાલ્યો ગયો.

પાઠક ! તમે આ બન્ને યુવકોને ઓળખ્યા કે ? એમાંનો પ્રથમ યુવક આપણો ઇસ્કાન્દાર અને તેનો સાથીદાર આજમદાદખાન હતો.

વાંચનાર બંધુઓ ને બ્હેનો ! જો હવે તમારે સેલિમાનું ખૂન કોણે કર્યું; શા કારણથી કર્યું, શયતાન નારી જુલિયાએ શા માટે ઇસ્કાન્દાર તેમજ સિકન્દરને મહા ભયંકર કેદખાનામાંથી બચાવી પોતાના આશ્રયમાં રાખ્યા, નીચ સ્વભાવના આજમદાદખાને કેવાં કેવાં મહા ભયંકર કારસ્થાનો રચ્યાં. મરી ગયેલી સેલિમા પુનઃ ઇસ્કાન્દારે કેવી રીતે મેળવી વગેરે જાણવું હોય તો આ નવલકથાનો બીજો ભાગ વાંચવાની તમને પ્રેમપૂર્વક પ્રાથના છે. **इत्यलम्**

ભાગ ૧ લો સમાપ્ત.

૩૨૪

સુપ્રસિદ્ધ રશિયન નવલકથાકાર ડોસ્ટોઈફ્સ્કીના.
'Crime and Punishment' નામક પુસ્તક ઉપરથી
રચેલી અને એક પણ દેશી ભાષામાં અનુવાદિત નહીં થયેલી

ભયંકર પ્રાયશ્ચિત.

યાને

સમાજ અને શાસન,

નામની ઉત્તમ નવલકથા દરેક વિદ્યાર્થિ અથવા નાગરિકે સમાજની સાથે સંબંધ ધરાવતી દરેક વ્યક્તિએ અવશ્ય વાંચવી. લાયક સમાજ અને તેના શાસનની સૂક્ષ્મ ચિકિત્સા ઉત્તમ રીતિએ કરવામાં આવી છે. કીંમત રૂ. ૧-૧૨-૦.